

KÖZTÉRI SZAKRÁLIS KISÉPÍTMÉNYEK

Szerkesztette
GRYNAEUS TAMÁS

Köztéri szakrális kisépítmények

SZEGEDI VALLÁSI NÉPRAJZI KÖNYVTÁR
BIBLIOTHECA RELIGIONIS POPULARIS SZEGEDIENSIS

19

REDIGIT: GÁBOR BARNA

X 65831

Köztéri szakrális kisépítmények

Szerkesztette
Grynaeus Tamás

Szeged–Budapest, 2008

Kiadja:
Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék
Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) Budapest
és a Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány
www.heh.hu

A kötet megjelenését támogatta
a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara
és a Devotio Hungarorum Alapítvány.

Felelős kiadó:
Barna Gábor – Várszegi Asztrik

A borítón a csongrádi „Zöld kereszt”
G. Szabó Erzsébet felvétele

© Szerzők és szerkesztő, 2008

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000638474

Minden jog fenntartva!

ISSN 1218-7003
ISBN 978 963 482 870 9

Nyomdai előkészítés
Sigillum 2000 Bt., Szeged

Nyomdai munkák:
Juhász Nyomda, Szeged
www.juhasznyomda.hu

X 65831

TARTALOM

G. SZABÓ Erzsébet + – GRYNÆUS Tamás Kápolnák, keresztek, képoszlopok	7
Chapels, Crosses, Wayside shrines	
Ajánló bibliográfia	12
KEPÉNÉ BIHAR Mária – LENDVAI KEPE Zoltán A vendvidéki útmenti keresztek „kálváriája”	22
The Fate of Roadside Crucifixes in the Land of Vends	
NÉMETH Tibor Új kistáj a hazai szakrális kisemlékkutatás térképén: az Északi-Bakonyalja . .	36
Sacred Monuments at the Western Edge of Bakony Mountains	
KERTÉSZ Péter A fehérvárcsurgói vaskereszt	54
The Iron Crucifix of Fehérvárcsurgó	
FÁBIÁN Balázs Gödöllői köztéri szakrális emlékek története	61
The History of Public Sacred Monuments of Gödöllő	
DÁVID Áron Jászszentandrásai keresztek, szobrok	99
Crucifixes and Statues of Jászszentandrás	
SZIKSZAI Szilvia A kiskunfélegyházi szakrális emlékek	121
Sacred Monuments of Kiskunfélegyháza	
SZAUTER Dóra Kalocsa belterületének szakrális kisemlékei	133
Sacred Monuments in the Inner Districts of Kalocsa	

MAGYAR Nóra	
Szagrális kisemlékek Szegváron	153
Sacred Monuments in Szegvár	
TÓTH Antal	
„Áldd meg határunkat...” Szagrális emlékek a röszei tanyavilágban. . . .	172
Sacred Monuments of the Farmlands of Rösze	
KULIK Melinda	
Szagrális kisemlékek Endrődön és határában	191
Sacred Monuments in Endrőd and its Confines	
BADICSNÉ SZIKSZAI Zsuzsa	
A keresztfához megyek... Kiszombor szagrális emlékei	233
Sacred Monuments of Kiszombor	
GLESZER Norbert	
Óbecse szagrális kisépítményei	266
Sacred Monuments in Óbecse	
KLAMÁR Sára	
Maradék(i) kereszttek. Egy szerémségi falu szagrális köztéri kisépítményei .	315
Crucifixes in a Hungarian Village of Szerémség Region	
IANCU Laura	
Út menti kereszttek, szobrok a moldvai Magyarfaluban.	325
Wayside crosses and statues in the village Magyarfalu, Moldva	
GLESZER Norbert	
Az igazak sátrainál. A magyarországi „csodarabbi” sírok, mint megszentelt helyek és „szagrális kisépítmények”	339
Graves of Wonder Rabbis in Hungary as Sacred Places	

G. Szabó Erzsébet † – Grynaeus Tamás

KÁPOLNÁK, KERESZTEK, KÉPOSZLOPOK

A 2003/2004. tanév második szemeszterében, a Bálint Sándor emlékévé tiszteletére az ún. köztéri szakrális kisémlékekről tartottunk előadásokat. Ezekhez csatlakozó szemináriumokon a hallgatók egy-egy kisebb terület (többnyire szülőhelyük) ilyen emlékeinek földolgozását kapták feladatul. A lelkesen végzett gyűjtések – igaz örömeinkre – olyan jól sikerültek, hogy a legjobbakat csekély átdolgozással-bővítéssel jelen kötetben összegyűjtve közreadhatjuk. Tesszük ezt nem csak munkájuk és igyekezetük elismeréseképpen, hanem azért is, mert kevésbé vizsgált, elhanyagolt területről, hagyományokról adnak hírt. Reméljük, hogy kezdeményezésünk másokat is hasonló, (még jobb!) vizsgálatok végzésére fognak buzdítani.

A dolgozatok – helyi adottságok miatt is – többnyire útmenti keresztekről, kápolnákról, szentképes oszlopokról szólnak, a többi ilyen jellegű emlék (kálváriák, szentkutak, harangtornyok, református temetők sírjelei) itt most nem, vagy kevésbé kerül szemünk elé.

Témakörünket számos tudományág vizsgálja, számon tartja és magáénak vallja. Így az építészettörténet és művészettörténet (főleg az ún. primitív alkotásokkal foglalkozó ága; egyébként elhanyagolja, mint a provinciális művészetnek is peremterületét), a vallástudomány, egyháztörténet; a tárgyi néprajz: a népi építészet kutatása, falukép, „népművészet” (elhanyagolja, mint a városi, polgári kultúrával érintkező határ-jelenséget) és végül a folklór: vallási néprajz, népi vallásosság, szakrális népelet keretében (népszokásokhoz, hiedelmekhez, népi betegség-fogalmakhoz és gyógyításukhoz, folklóralkotásokhoz kapcsolódóan).

Bálint Sándor így summáz, panaszol 1977-ben: „A hazában található barokkos templomi és útmenti keresztek változataival, rendeltetésével művészettörténeti és néprajzi kutatásunk behatóan még nem foglalkozott. [...] Rendszeres számbavételük, méltatásuk még az eljövendő folklór-, illetőleg népművészeti kutatás feladata”.¹

Az eddigi vizsgálatok a fenti szempontok valamelyikét helyezték előtérbe: Malonyai Dezső a „népművészet”, díszítőművészet, Olasz Ferenc inkább az esztétikum és költőiség irányából közelített, míg Réthelyi Jenő, Fekete János, Szilágyi István történeti kialakulásukra, és a pontos leírásra helyezték a hang-

¹ BÁLINT S. 1977, I. 345, 349

súlyt. Ezen emlékek funkcióját, a létrehozó közösség szerepét, ill. a közösségben betöltött szerepüket, hiedelmi hátterüket Vajkai Aurél, Varga Ferenc, Tüskés Gábor – Knapp Éva és Lengyel Ágnes – Limbacher Gábor vizsgálták. A sok szempontú szintetizálás – Bálint Sándor intenciói értelmében – még leginkább az ő munkáikban valósult meg.

Bármely határterület kutatása nemcsak az állandó „határsértés” veszélyével, hanem bukás, tévedés, melléfogás lehetőségével is jár, hiszen nem lehetünk kellően járatosak ennyi tudományágban. Ugyanakkor a határterületek vizsgálatának, az interdiszciplináris megközelítésnek minden örömeivel és kínáló gazdag lehetőségével is együtt jár, amiért érdemes és kell vállalni a „felfedező” út kockázatát. Nem akarjuk tehát újabb tudományszak számára kisajátítani, újabb tudomány-ágot létrehozni. Sőt éppen ellenkezőleg: tudva és látva azt, hogy a „szakok” csak mesterséges konstrukciók, a jobb megértés, rögzítés, rendszerezés céljával: amennyire lehet, az összefüggéseket szeretnők keresni, megmutatni. És: mindezt ökumenikus szemlélettel: örömmel és tisztelettel fedezve fel, ismerve el más felekezetek, vallások értékeit, szépségeit, fölfogását – mint ahogy azt Bálint Sándor is tette.

Szemléletünket a másik szegedi óriás, Móra Ferenc is alakította. Már nagybetegen, hazájától távol, 1927 Búzaszentelő napján így írt: *Otthon, az én hazámban szikkadt és száraz a föld, nem álmodik paradicsomról és elérhetetlen magasságban boltozódik fölötte a félénken kékülő ég. Otthon, az én hazámban nem virágzanak kaméliafák, nem nevezik el a tereket a megváltásról és nincsenek megváltott emberek, akik kacagva csókolódnak az élettel, – csak lehajtott fejű, szomorú és fáradt emberek vannak. Otthon, az én hazámban, lassan tavaszodik, az akácok még egészen alszanak, a jegenyéknek éppen csak kipattant a szeme és az új nádhajtások a füzek halvány barkái alatt bátortalanul szökülnek a sárga fodrú pusztai tavakban. Otthon, az én hazámban csak a búzamezők mernek még harsogón zöldülni, a szélesen kiterített bársonyabroszok a teremő Isten asztalán, betakarói és elsimogatói a sebeknek, amiket az ember ekéje vágott a földeken és Isten ekéje az embereken.*

Otthon, az én hazámban, az alvó akácok, a kipattant szemű jegenyék alatt, az asszonyiszőke vadvizek mentén ma nagy ünnepük van a lehajtott fejű, szomorú és fáradt embereknek. A pusztai harang szavára előbogarzanak a piroscserepes házakból és nádtetejes viskókból a Ferencek és Mátyások, az Etelek és Rozák, kézenfogják a Péterkéket és Márikákat és föláradt homokokon, tocsogós semlyékeken keresztül lassan topognak a szűzmáriakék és szentjózsefsárga lobogók után oda, ahol a búzamezők koszorújában lehajtott fejjel, szomorúan és fáradtan várja az élő embereket a halott Isten. Kirojtolódott szélű stólát himbál a nyersszagú szél a pap vörösré égett nyakában, el-el akad a mezitlábás minisztráns kezében a kis csengettyű szava, mint játékos húsvéti báránys a tömjénfüst nem fölfelé felhődzik, az égi magasokba, hanem leszáll legelni a pemete-füvekre, a feszület lábához. Nem áll itt az Isten és az ember közé semmi, az Isten meztelen tenyerén fekszik az emberek meztelen szive, mikor feljajdul a vontatott melódia a Ferencek és Mátyások, az Etelek és Rozák, a Péterkék és Márikák énektudatlan szájából:

– Ne hara-gudjáál mi-i-reánk ö-rökké!

A pap kezében suhog a keményen fogott rézszentelő és a háromkirályok-napján szentelt víz finom csöppekben szitál rá a királyoknemjárta föld búzavetéseire, de egy-egy

szem harmat megakad a gyom-levelek hónaljában is és zöldes-pirosat szikrázik, mint a városi asszonyok fülbevalója. Az ecetfák kopasz ágait friss szellő kocogtatja a feszület vásárhoz, az Úr Krisztus bádogteste halkán megremeg, két kitárt karja mintha ölelni akarná a lábánál térdelőket:

-Megáldom vetéseiteket és új kenyeret ígérek nektek.

Otthon, az én hazámban nyugtalanul kóvályog ma a varjak gondfekete serege a búzamezők felett, mert egyik harangszó felébreszti a másikat, egyik zsolozsma utána kapaszkodik a másiknak. Mindenütt vetést szentelnek, ahol magot vetettek és mindenütt új kenyeret ígér az Isten azoknak, akik tiszta magot vetettek.

(Ének a búzamezőkről, bevezetés)

A hatvanas évek elején Bálint Sándor adta kezünkbe Tadeusz Seweryn könyvét.² Európa keleti felén akkor ritkaság számba menő gyönyörű könyv végignézése után egymástól függetlenül, de egybehangzóan – jellegzetes ifjonti nekibuzdulással – azt gondoltuk és mondtuk: „Ilyet mi is tudunk csinálni!” Az azóta eltelt több évtized alatt itthon és jelenlegi határainkon túl is sokfelé megfordulva gazdag anyagot gyűjtöttünk össze. Ennek rendszerezéséből és földolgozásából születtek a fentebb említett előadások: ekkor csodálkoztunk rá olyan összefüggésekre, melyeket a gyűjtőmunka hevében, annak idő- és térbeli széttagoltsága miatt nem láthattunk, vagy csak sejtettünk.

Első – és sokszor még megválaszolatlanul maradt – kérdésünk ez volt: mikortól mutatható ki az egyes emléktípusok megjelenése? A második ehhez szorosan kapcsolódik: hol jelentek meg, milyen ezek elterjedése a Kárpát-medencében és az azon kívüli magyarságnál? A harmadik szempont ebből következik: az egyes emléktípusok igen jellegzetes országos területi eloszlása, különbségeik. Figyelemre méltó ezek funkciójuktól függő elhelyezése egy-egy településen is (központjában, határán, hidakon, stb.). Folyamatos-e egyes emléktípusok keletkezése, vagy vannak jellegzetes sűrűsödések és mikor? Ez már átvezet a készítés-állítatás indokához, motivációjához. A köztéri szakrális emlékek ui. nem csak „tárgyak”, „objektumok”. Mögöttük – s egyik főadatunk ezt keresni, kideríteni – közösségi, vagy egyéni szenvedések, (sors)csapások, félelmek, életveszedelmek, halál ill. ezekből megmenekülés, efölötti öröm, ezért való hálaadás, az állítató(k) áhítata, hite, reménykedése áll.³

Északi és nyugati szomszédaink a köztéri szakrális kisémlékek megőrzésében, értékelésében jóval előttünk járnak,⁴ keleti és déli szomszédainktól jóval kevesebb ilyenmű földolgozást ismerünk,⁵ míg a (hazai) bolgároknál jóval nagyobb, összehasonlításra alkalmas anyaggal találkozunk.⁶ Amennyiben – adott

² SEWERYN, 1957

³ SZÉKELY, 1995, 236-237

⁴ SEWERYN 1957, FLECKHAUS 1979, LAZIŠTAN – MICHALOV 1971, TKÁČ – KÁLLAY 1977, KOVACSOVICSOVA-PUSKAROVA – PUSKAR 1971; SCHNEEWEIS Em. 1981, AZZOLA 1992, 1995, 1998, SCHWIERZ 2003.

⁵ MUŞLEA 1995, SCHNEEWEIS Ed. 1961.

⁶ TELBIZOV – TELBIZOVA 1963, IVANICKA 1983.

esetben igen csekély – összevetésre alkalmas anyag alapján véleményt formálhatunk: föltűnők a különbségek. Természetesen – a sokszor igen bonyolult – nyelvhatárok, felekezeti határok mentén kevert és átmeneti formák is vannak.

A szakrális kisemlékeket tehát lehetőség szerint történelmi folyamatosságukban és az egyéni ill. közösségi életben betöltött funkciójukban, szerepükben kell vizsgálni, kitekintéssel a hazai kisebbségekre, a szomszéd népekre, itt is utalva nem csak a markáns különbségekre, hanem az összefüggésekre, hasonlóságokra is.

Gyűjtött anyagunkat és a kísérő tanulmányt itt most nem mutathatjuk be, aránytalanná tenné a kötetet, sok száz képe elnyomná a többi tanulmányt. A megfogalmazott kérdésekre addig is a mai fiatalok munkái keresik és próbálják megadni a választ.

A Kárpát-medence különböző helyeiről származó hallgatók dolgozatainak témaválasztását, földolgozását és ennek szempontjait szándékosan nem uniformizáltuk. Sokszínűségük jelezze a jelenségek és a megközelítés sokféleségét.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából. I-II.* Budapest, Szent István

FEKETE János

1984 *Kiskunfélegyházi útmenti keresztek.* *Ethnographia* 95, 80–106.

FLECKHAUS, Willy

1979 *Aus der Kunst des polnischen Volkes.* Frankfurt/ Main.

IVANICKA, Georgieva

1983 *Balgarszka narodna mitologija.* Szofia, Nauka i iszkusstvo.

KOVACSOVICSÓVA-PUSKARÓVA B., I. PUSKAR

1971 Gyerevjani cerkvi Prešov (Eperjes). *Annales musei culturae ukrainiensis Svidnik* 5. Svidnik.

LAZIŠTAN, Eugen; MICHALOV, Ján

1971 *Drevené stavby na Slovensku.* Martin, Osveta.

LENGYEL Ágnes, LIMBACHER Gábor

1997 *Népi vallásosság a Palócföldön.* Balassagyarmat

LIMBACHER Gábor

1991 Máriácska Káponkája. *Nógrád megyei Múzeumok évkönyve* 17, 245–283.

1994 Palócföldi kis-kápolna tárgyai tükrében. *Ház és ember* 9, 135–160

2001 Kápolnák és kápolnagondozók Nógrádban. *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 5, 403–417.

MALONYAI Dezső

1907–1912, é.n. (1922) *A magyar nép művészete I.–V.* Budapest, Franklin.

MÓRA Ferenc

1937 *Ének a búzamezőkről.* Budapest, Révai

MUŞLEA, Ion

- 1995 *Icoanele pe sticla şi xilografurile ăranilor români din Transilvania*. Bucureşti, Editura Grai şi suflet – cultura naţionala.

OLASZ Ferenc

- 1975 *Fejfák*. Budapest, Magyar Helikon.
1978 *Mindörökké*. Budapest, Magyar Helikon.
1989 *Dicsértessék*. Budapest, Optimum.

RÉTHELYI Jenő

- 1984 *Útszéli keresztek Keszthely környékén*. *Ethnographia* 95, 53–790.

SCHNEEWEIS, Edmund

- 1961 *Serbokroatische Volkskunde*. Berlin, Walter de Gruyter.

SCHNEEWEIS, Emil

- 1981 *Bildstöcke in Niederösterreich*. Wien, VWGÖ

SCHWIERZ, Thomas

- 2003 *Sakrale Kleindenkmäler und Gedenkstätten in Gramastetten*. Hrsg. Gramastettner Arbeitskreis für Kleindenkmäler. Gramastetten.

SEWERYN, Tadeusz

- 1957 *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*. Warszawa, Pax.

SZÉKELY László

- é.n. (1995) *Csíki áhítat*. Budapest, Szent István

SZILÁGYI István

- 1980 *Kálváriák*. Budapest, Corvina.
1995 *Vörös keresztek Vas megyében*. In Cseri Miklós (szerk.) *Nyugat-Dunántúl népi építésze*. Szentendre – Szombathely 415–422.
2000 A pozsonyi kálvária topográfiája. *Néprajzi Látóhatár* 9, 275–283.
2001 A kálváriakutatás helyzete Magyarországon. In *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 5, 53–58.

TELBIZOV, Karol; VEKOVA-TELBIZOVA, M.

- 1962 *Tradicionen bit i kultura na banatszkite balgari*. Szofia.

TKÁČ, Štefan; KÁLLAY, Karol

- 1977 *...len kamerň a drevo*. Bratislava, Pallas.

TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva

- 1989 Nepomuki Szent János tisztelete a szabadtéri emlékek tükrében. (Kvantitatív elemzési kísérlet) *Ethnographia* 99, 330–356.

VARGA Ferenc

- 1985 Domaszéki viharharangok és körösztök. *Szegedi Műhely* 24, 67–86.

AJÁNLÓ BIBLIOGRÁFIA

Elkövetkező vizsgálódások segítésére, tájékoztatásul közöljük azokat a műveket, melyek feldolgozó munkánk során kezünkön megfordultak.

ANGYEL Miklós

1993 *Udvard múltja és jelene. (Egy királyi kúria története)* Pozsony, Madách.

1994 *Udvard nevezetességei.* Pozsony, Madách.

AMBRÓZY Ágoston

1933 *Szőlőhegyek védőszentjei.* Budapest.

ASKERCZ Éva

1973 Barokk pestisemlékek a Sopron környéki falvakban. *Arrabona* 15, 149–168

1993 Barokk útmenti szobrok Északnyugat-Magyarországon. In CSERI Miklós – PERGER Gyula (szerk.) *A Kisalföld népi építészete.* Szentendre-Győr. 385–394.

AZZOLA, Friederich, Karl

1998 Die Grabplatte der Katrey Haimeran (1475) in der Totentanzkapelle auf dem Friedhof St. Peter in Straubing. *Das Kleindenkmal* 22, 155–160.

AZZOLA, Friedrich Karl – BORMUTH, Heinz

1992 Das Steinkreuz mit einer figürlichen Darstellung bei Rumpfen im Neckar-Odenwald-Kreis. *Beiträge zur Erforschung des Odenwaldes und seiner Randlandschaften V.*, 445–464.

AZZOLA, Friedrich Karl – BORMUTH, Heinz

1995 Ein spätgotischer Bildstockrest mit einer Distelkarde als historisches Handwerks- und Stifterzeichen *Der Odenwald* 42, 103–113

BALASSA Iván

1989 *A magyar falvak temetői.* Budapest, Corvina.

BÁLINT Sándor

1943 *Sacra Hungaria (Tanulmányok a magyar vallásos népélet köréből).* Kassa, Veritas.

1966 *A Szeged-Alsóvárosi templom.* Budapest, Pannonia.

1973 *Karácsony, Húsvét, Pünkösd (A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából)* Budapest, Szent István.

- 1977 *Ünnepi kalendárium (A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából) I-II.* Budapest, Szent István.
- BÁLINT Sándor – BARNA Gábor
- 1994 *Búcsújáró magyarok (A magyarországi búcsújárás története és néprajza)* Budapest, Szent István.
- BALOGH Ilona
- 1935 *Magyar fatornyok [II.]* Budapest, (Néprajzi füzetek 1.)
- BARNA Gábor
- 2003 *Mariazell és a magyar zarándoklatok.* In *Mariazell és Magyarország, 650 év vallási kapcsolata.*; Graz – Esztergom 71–81
- 2003 *Egy szent raktár (Tárgyak szimbólumok, kommunikáció).* Szeged, Devotio Hungarorum 10.
- BARNA Gábor (szerk.)
- 2002 *„Mária megsegített” Fogadalmi tárgyak Máriaradnán. I-II.* Szeged, Devotio Hungarorum 9.
- BARTHA Elek
- 1990 *A szakrális célú határbeli építmények funkcionális kérdései – kereszték – szobrok – kápolnák. Ház és ember 6, 219–226.*
- 2001 *Útmenti kereszték a görög katolikusok hagyományos hitéletében.* In BARNA Gábor (szerk.) *„Nyisd meg, Uram, szent ajtódat..”* (Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára). Budapest, Szent István, 186–195.
- BÁRTH János
- 1990 *Népi vallásosság.* In DÖMÖTÖR Tekla szerk. *Népszokás, néphit, népi vallásosság. Magyar néprajz VII,* 329–424 Budapest, Akadémiai.
- 1996 *„Urusos kút” és Szent László hagyomány Oroszhegyen* *Ethnographia* 107, 73–83.
- 2000 *A vigasztaló Napbaöltözött Asszony (Csodás gyógyulások egyházi vizsgálata Csiksmolyón 1784-ben).* Szeged, Agapé.
- BARTUCZ Lajos
- 1928 *Köcsögbe temetés a régi palócoknál.* Antropologiai Füzetek. Budapest.
- BORMUTH, Heinz – Glieschke, Gerhard – Schäfer, Fritz
- 1997 *Steinkreuze im bayerischen Odenwald. Beiträge zur Erforschung des Odenwaldes und seiner Randlandschaften VI.,* 477–492.
- BOSNYÁK Sándor
- 2001 *Magyar Biblia.* Budapest, Európai Folklór Intézet – L’Harmattan.
- CSEFKÓ Gyula
- 1931 *Régi följegyzések a méltatlan ünneplestről.* *Ethnographia* 42, 150–153.
- CSEMEGI József
- 1941 *Középkori kőlámpások Sopron területén.* *Soproni Szemle* 5, 185–195.
- CSERI Miklós (szerk.)
- 1995 *Nyugat-Dunántúl népi építésze.* Szentendre – Szombathely.
- CSERI Miklós, PERGER Gyula (szerk.)
- 1993 *A Kisalföld népi építésze.* Szentendre – Győr.
- CSOMA Gergely
- 1988 *Moldvai csángó magyarok.* Budapest, Corvina.

DÁNIELNÉ, Matus Erzsébet

- 2001 Mária tisztelete az Alsó-Garam és az Ipoly mentén napjainkban. In BARNA Gábor (szerk.) *Boldogasszony (Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában)*. Bibliotheca Religionis Popularis Szegedien-sis, 7. Szeged, 358–364.

DÁVID Áron

- 2003 *Szent Kereszt tiszteletére...* Jászszentandrás, Jász Szó Alapítvány.

DÁVID László

- 1981 *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, Kriterion.

DOMANOVSKY György

- 1981 *A magyar nép díszítőművészete*. Budapest, Akadémiai.

EGELIE, C. M. Godfried – VAN WINKEL, Theo B.M.

- 1986 *Wegkruisen – Veldkapellen*. h.n. Wat Baek ós bud.

FAJCSÁK Attila

- 1986 „Szent Donát véd meg a határt!” *Új Ember* 42/3, I. 19.

FARKAS Irén

- 2001 Tizennyolcadik századi csíki faragott kőkeresztek. In S. LACKOVITS Emőke, MÉSZÁROS Veronika (szerk.) *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* Veszprém, 5. I., 67–86.

FEKETE János

- 1984 Kiskunfélegyházi útmenti keresztek. *Ethnographia*, 95, 80–106.

FENYVESI Charles

- 2001 *Mikor kerek volt a világ*. Budapest, Európa.

FLECKHAUS, Willy

- 1979 *Aus der Kunst des polnischen Volkes*. Frankfurt/ Main. Insel Taschen-buch 448.

FRICKY, Alexander

- 1971 *Ikony z východného Slovenska*. Košice.

FÜGEDI Márta, VIGA Gyula

- 1994 A bodrogszentesi sírkövek és díszítményeik *Ethnographia*, 105, 129–144

GAVRIKOV, Georgi

- 1978 *Balgarski manasztiri*. Szofia, Szeptemvri.

GILYÉN Nándor, MENDELE Ferenc, TÓTH János

- 1975 *A Felső-Tiszavidék népi építésze*. Budapest. Műszaki Könyvkiadó.

GINHART, Karl

- 1984 Zwei „langobardische” Steinkreuze in Kärnten. *Das Kleindenkmal* 8, 79–102.

GÖNCZI Ferenc

- 1914 *Göcsej*. Kaposvár, Szabó Lipót.

GROMON Andrásné, MANHERTZ Mária

- 2003 *Kápolnák könyve*. Pilisvörösvár.

GRYNAEUS Tamás

- 1973/73 Engi Tüdő Vince: a legenda és a valóság A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve I. 155–163.

- GRYNAEUS Tamás
2007 A szakrális kismélték-kutatás Magyarországon. In LISZKA József szerk. *Acta Ethnologica Danubiana Komárom-Komárno* 8–9, 37–48.
- GULYÁS Éva
1986 Egy őszi pásztorünnep és európai párhuzamai (Adatok a Vendel-kultusz magyarországi kutatásához). *Szolnok. Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei*, 42. sz.
1994 Út menti keresztek, szobrok a Jászságban. In PETHŐ László szerk. *Jászsági évkönyv*, Jászberény. 110–121.
- GY. GÖMÖRI Ilona
2000 Út menti keresztek, kegyszobrok, falifülkék Hevesen és határában *Agraria* 36, 347–384.
- GYÖRFFY György
1963–1998 *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I-IV*. Budapest. Akadémiai
- HÁLA József
2000 Adalékok az Ipoly és Garam menti gyógyforrások és szent kutak ismeretéhez. *Néprajzi Látóhatár* 9, 323–354.
- HARANGOZÓ Imre
1998 Egy székelly szentember, az oroszhegyi Bálint I. László. *Honismeret* 1, 56–60.
- HASSENKAMP, Gerda
1990 *Wegkreuze, Bildstöckle und Hofkapellen im Elztal*. Waldkirch, Waldkircher Verlag.
- HEIMBERGER, Heiner
1985 *Das hölzerne Grabkreuz im badischen Frankenland*. Das Kleindenkmal 9, 142–151.
- HORVÁTH Sándor
1995 Keresztek, kőképek, kápolnák Vas vármegyében. In Cseri Miklós (szerk.) *Nyugat-Dunántúl népi építészete*. Szentendre–Szombathely. 381–414.
- HUNFALVY János – ROHBOCK Lajos
1856, 1860, 1864 *Magyarország és Erdély eredeti képekben I.-III.* Darmstadt, Lange Gusztáv.
- IVANICKA, Georgieva
1983 *Balgarszka narodna mitologija*. Szofia, Nauka i izkusztvo.
- JORDÁNSZKY Elek
1836 *Magyarországban 's az ahoz tartozó Részekben lévő bődöságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása*. Posenban.
- JÓZSA László
1999 Megszentelt kövek (Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban). Szeged. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 4.
- JUHÁSZ Antal id.
1978 *Sándorfalva története és népélete*. Sándorfalva nagyközség Tanácsa kiadása.

-
- KOOGER, Hans
1990 *Kruisen en Kruisbeelden*. Arnheim.
- KOSZTOVA, Alla; KOSZTOV, Konsztantin
1963 *Bacskovszki manasztir*. Szofia, Nauka i izkusztvo.
- KOVÁCS József
1999 *Fa haranglábak, harangtornyok*. Budapest, Petit print kiadó.
- KOVAČEVIČOVÁ, Soňa; SCHREIBER, Berdrich
1971 *Ludové plastiky*. Bratislava Vydavateľ'stvo Slovenskej Akadémie Vied.
- KOVACSOVICSÓVA-PUSKARÓVA B., I. PUSKAR
1971 *Gyerevjani cerkvi*. Prešov (Eperjes). Annales Musei culturae ukrainien-sis. Svidnik 5.
- KREUTZ, Gernot
1997 *Religiöse Kleindenkmale in Ofenburg mit seinen Stadtteilen*. *Der Klein-denkmäl* 21, 377–416
- KUNT Ernő
1983 *Temetők népművészete*. Budapest, Corvina.
- KÚTVÖLGYI Mihály, NAGY András
1982 *Magos a rutafa*. Budapest, Helikon.
- KÜRTI László
2001 A halál kulturája. In PÓCS Éva szerk. *Lélek, halál, túlvilág*. Budapest, Ba-lassi.
- KÜRTI László, HAJDRIK Sándor
2001 Lajosmizsei keresztek és szakrális szobrok. *Cumania* 17, 271–302
- LACKOVITS Emőke
2004 Szentkutak a Bakonyban és a Balaton-felvidéken Előadás „A néprajz szegedi műhelye” c. konferencián, Szeged Okt. 8.
- LANTOSNÉ, Imre Mária
1996 Szakrális táj és kultusz a pécsi egyházmegyében. II. Kálváriák és a passió emlékei. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 40, 139–158
1998 Szűz Mária dajkája. In BARNA Gábor szerk. *Szentemberek*. Bibliotheca Religionis Popularis Szegediensis 1. Szeged-Budapest, 149–159
1997 Kőfaragó műhelyek és a kőfaragás emlékei a dél-Dunántúlon. *Ethno-graphia* 108, 29–58
1998 Szakrális táj és kultusz a pécsi egyházmegyében. III. Kápolnák. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 41–42, 115–147
2002 Szakrális táj és kultusz a pécsi egyházmegyében. IV. Szentháromság emlékek és útmenti szobrok. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 44–45, 151–163
2004 Szentháromság ábrázolások ikonográfiája a Dél-Dunántúlon. In BARNA Gábor szerk. „Oh, boldogságos Háromság” Bibliotheca Religionis Po-pularis Szegediensis 12, 139–156
- LAZIŠTAN, Eugen; MICHALOV, Ján
1971 *Drevené stavby na Slovensku*. Martin, Osveta.
- LEGEZA László
2003 *(Burgenland) Várvidék és az Őrség*. Budapest, Mikes kiadó.

- LELE József, ifj.
1998 *A tápaiak hite*. Tápé.
- LENGYEL Ágnes, LIMBACHER Gábor
1997 *Népi vallásosság a Palócföldön*. Balassagyarmat.
- LIMBACHER Gábor
1989 Búcsújáróhely a Szentpéterhegyen. *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* 15, 367–383
1991 Máriácska Káponkája. *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* 17, 245–283
1994 Palócföldi kis-kápolna tárgyai tükrében *Ház és ember* 9, 135–160
2001 Kápolnák és kápolnagondozók Nógrádban. in *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 5, 403–417
- LISZKA József
1993 A farkaskereszt (Egy útmenti feszület és a hozzá kapcsolódó monda- és szokásanyag). *Ethnographia* 104, 599–607
1994 Szent Vendel kultusza a Kisalföldön. *Ethnographia* 105, 101–128
2000 Állított keresztényi buzgóságból. Dunaszerdahely, Lilium aurum.
2002 A szlovákiai magyarok néprajza. Budapest–Dunaszerdahely, Osiris–Lilium aurum.
- L. JUHÁSZ Ilona, LISZKA József
2006 Szagrális kisemlékeink (Jelek a térben 1.) Forum, Somorja.
- LOSCH, Bernhard
1997 Sühnekreuze und Totschlagsühne in Südwestdeutschland *Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde (Zürich)* 17, 83–99
- LUKÁCS László
1988 Szent Orbán kultuszának emlékei a székesfehérvári egyházmegyében. In SÜLYÓK János Ignác szerk.: *A székesfehérvári egyházmegye ünnepi névtára*, 99–113
- LÜKŐ Gábor
1983 *Kiskunság régi képfaragó és képmetsző művészete*. Kecskemét, Bács-Kiskun megyei Művelődési Központ.
- MAGYAR Zoltán
1996 *A széphavasi Sz. László kápolna és búcsújáróhely*. *Néprajzi Látóhatár* 5, 99–105
- MAGYARY – KOSSA Gyula
1931 *Magyar orvosi emlékek III*. Budapest, Magyar orvosi könyvkiadó társulat.
- MALONYAI Dezső
1907, 1909, 1911, 1912, 1922. *A magyar nép művészete I–V*. Budapest, Franklin.
- MÁRKUSNÉ, VÖRÖS Hajnalka
1997 Kálváriák a Bakonyban és a Balaton-felvidéken. In CSERI Miklós, S. LACKOVITS Emőke szerk. *A Balaton-felvidék népi építészete*, Szentendre – Veszprém, 245–274.
- MAJOR Anna Edit, MÓD László
Megszentelt határ (Szentesi és Szentes környéki útmenti keresztek). Szentes, Szentes Város Önkormányzata.

-
- MÓD László, SIMON András
 2003 A szőlővédőszentek tisztelete. *Rubicon*, 14, 32–36
- MRLIAN, Rudolf (szerk.)
 1953 *Art populaire slovaque*. Bratislava.
- MUŞLEA, Ion
 1995 *Icoanele pe sticla și xilogravurile țăranilor români din Transilvania*. București, Editura Grai și suflet – cultura naționala.
- NAGY Károly
 1979 *Hej, Balkán!* Budapest, Gondolat.
- NOVÁK László
 1978 A Duna-Tisza köze temetőinek néprajza. *Cumania* 5, 219–305
 1982 *Mezővárosi népművészet (Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd)*. Nagykőrös, Az Arany János Múzeum kismonográfiái 2.
- OLASZ Ferenc
 1975 *Fejfák*. Budapest, Magyar Helikon.
 1978 *Mindörökké*. Budapest, Magyar Helikon.
 1989 *Dicsértessék*. Budapest, Optimum.
- ORBÁN Balázs
 1868 *A Székelyföld leírása*. Pest, Ráth Mór.
- PATAI Pál
 1977 *Régi harangok*. Budapest, Corvina.
- PERGER Gyula
 1993 Képoszlopok a Kisalföldön. In CSERI Miklós, PERGER Gyula szerk. *A Kisalföld népi építésze*. Szentendre – Győr. 357–384
- PÉTER Attila
 1994 *Keresztek Székelyudvarhelyen*. Székelyudvarhely, Haáz Rezső Kulturális Egyesület
- POLNER Zoltán
 1984 *Ördögösök*. Szeged, Csongrád megyei könyvtári füzetek 15. sz.
- RAJ Rozália, NAGY István
 1995 A szentkút jelentősége a doroszlóiak életében. *Néprajzi Látóhatár* 4, 173–175
 2001 Szabadka környéki Mária-kegyhely. (Ismertető Sándorról) In BARNÁ Gábor szerk. *Boldogasszony*. Bibliotheca Religionis Popularis Szegediensis 7. Szeged 367–379
- RÁCZ Endre
 1978 *Kizsi*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata.
- REINFUSS, Roman
 1962 *Malarstwo ludowe*. Krakow, Wydawnictwo Literackie.
- REXA Dezső
 1959 *101 kép a régi Pest-Budáról*. Budapest, Magyar Helikon.
- RÉTHELYI Jenő
 1984 *Útszéli keresztek Keszthely környékén*. *Ethnographia* 95, 53–790
- RIEBELING, Heinrich; RUMBLER, Siegfried
 1984 *Kleindenkmale in Hessen*. Freilichtmuseum Hessenpark.

- SÁROS László, VÁLI Dezső
Tanú ez a kőhalom. h.n. Új Mandátum.
- SCHÄFER, Fritz
 1980 *Der Mudauer Meister (Studie zu den Bildstöcken und zur Person eines Odenwälder Volkskünstlers) Beiträge zur Erforschung des Odenwaldes und seiner Randlandschaften III.*, 383–422
- SCHNEEWEIS, Edmund
 1961 *Serbokroatische Volkskunde.* Berlin, Walter de Gruyter.
- SCHNEEWEIS, Emil
 1981 *Bildstöcke in Niederösterreich.* Wien, Verband der Wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs
- SCHOPPER Tibor
 1982 *Őrség.* Budapest, Corvina.
- SCHÖBITZ, Helmut
 1982 *Eine Totenleuchte aus Holz bei Pernitz-Muggendorf. Das Kleindenkmal* 6, 65–88
- SEIBERT, Jutta szerk.
 1986 *A keresztény művészet lexikona.* Budapest, Corvina.
- SEWERYN, Tadeusz
 1957 *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce.* Warszawa, Pax.
- SILLING István
 1991 *A hitvilágot tükröző földrajzi nevek Bácskertesén.* In HALÁSZ Péter szerk. *A Duna menti népek hagyományos műveltsége (Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére)* Magyar Néprajzi Társaság, 587–591
 1995 *Nyugat-Bácska kápolnái, Létünk* 25, 48–57.
 2000 *Nepomuki Szent János tisztelete Nyugat-Bácskában. Néprajzi Látóhatár* 9, 383–387
- SZABÓ István
 1994 *Ugocsa megye [II.] Budapest-Beregszász, Hatodik síp alapítvány – Új Mandátum.*
- SZABÓKY Zsolt
 1987 *Nézd elméjüket az ács embereknek (Fatornyok, fatemplomok Erdélyben).* Budapest, Artunion.
- SZAKÁCS Béla Zsolt
 2002 *A Fájdalmas Szentháromság (Notgottes) ábrázolásai a középkori Magyarországon.* *Ars hungarica* 30, 5–24
 2004 *Szentháromság-ábrázolások a középkori Magyarországon – kutatási helyzetkép.* In BARNA Gábor szerk. *„Oh, boldogságos Háromság”.* Bibliotheca Religionis Popularis Szegediensis 8. Szeged, 13–36
- SZÉKELY László
 é.n. (1995) *Csíki áhítat.* Budapest, Szent István.
- SZILÁGYI István
 1980 *Kálváriák.* Budapest, Corvina.
 1995 *Vörös kereszték Vas megyében.* In CSERI Miklós szerk. *Nyugat-Dunántúl népi építészete.* Szentendre – Szombathely, 415–422

- 2000 A pozsonyi kálvária topográfiája *Néprajzi Látóhatár* 9, 275–283
- 2001 A kálváriakutatás helyzete Magyarországon. In *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 5, 53–58
- 2001 A nagypénteki mosakodás kereszténysége. *Vasi Szemle* 55, 206–222
- SZILÁRDFY Zoltán
- 1995, 1997 *A magánáhitat szentképei I.-II.* Szeged, *Devotio hungarorum* 2., 4.
- 2003 *Ikonográfia – kultusztörténet (Képes tanulmányok)*. Budapest, Balassi.
- TÁM László
- én. (2000 ?) Keresztek, szentek, kálváriák, temetők. hn. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány.
- TELBIZOV, Karol; VEKOVA-TELBIZOVA, M.
- 1963 *Tradicionen bit i kultura na banatszkite balgari*. Szofia.
- TKÁČ, Štefan; KÁLLAY, Karol
- 1977 *...len kamenj a drevo*. Bratislava, Pallas.
- TÓTH Antal
- 2004 Szakraális emlékek a röszei tanyavilágban. *Szegedi Műhely* 43, 187–204
- TÓTH János
- 1971 *Az Őrségek népi építészete*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- TROGMAYER Ottó
- 1980 A magyarcsanádi kőkereszt. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1980–1981/1 (1984), 91–95
- TÜSKÉS Gábor
- 1980 Útmenti és temetői kőfeszületek Abaliget – Orfű környékén. *Ethnographia* 101, 98–113
- TÜSKÉS Gábor, Knapp Éva
- 1988 Nepomuki Szent János tisztelete a szabadtéri emlékek tükrében (Kvantitatív elemzési kísérlet). *Ethnographia* 99, 330–356
- VAJKAI Aurél
- 1939 Adatok a népi orvosláshoz a Bakony-Balaton vidékén. *Ethnographia* 50, 65–69
- 1942 Népi orvoslás a dunántúli búcsújáróhelyeken. *Magyarságtudomány* 1, 116–139
- 1964 Cserszegtomaj helynevei. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* II. 303–327
- VARGA Ferenc
- 1985 Domaszéki viharharangok és körösztek. *Szegedi Műhely* 24, 67–86
- VARGA Zsuzsa
- 1982 Út menti kereszt címszó, *Néprajzi lexikon*, Budapest, Akadémiai 5, 435.
- VYDRA, Josef
- 1958 *L'udová architektúra na Slovensku*. Bratislava, Vydavateľ'stvo Slovenskej Akadémie Vied.
- WIRTH Péter
- 1985 *Itt van elrejtve (Tokaj-hegylajai zsidó temetők)*. Budapest, Európa.
- ZADNIKAR, Marijan
- 1964 *Znamenja na Slovenskem*. Ljubljana.

ZAKARIÁS G. Sándor

1961 *Budapest (Magyarország művészeti emlékei, 3.)* Budapest. Képzőművészeti Alap kiadóvállalata.

Tanulmánykötetek, periodikák:

Útmenti szakrális emlékek és kálváriák kutatása Közép-Kelet Európában (Nemzetközi konferencia, Szombathely, 2003. szept. 18)

Népi vallásosság a Kárpát-medencében 1.- 5. kötet.

Vallási néprajz (szerk. Küllős Imola)

Beiträge zur Flur- und Kleindenkmalforschung in der Oberpfalz (BFO) évfolyamai (1978-tól)

Das Kleindenkmal – Wissenschaftliche Schriftenreihe der Arbeitsgemeinschaft Denkmalforschung (1977-től)

A VENDVIDÉKI ÚTMENTI KERESZTEK „KÁLVÁRIÁJA”

Ezen írás annak köszönhetően jött létre, hogy az 1990-es évek végén célul tűztük ki a szlovéniai magyarság szakrális kisémlékeinek¹ sorravételét és fotódokumentálását.² Erre főként az ösztönzött bennünket, hogy szemünk láttára kezdődött el a kommunizmus bukása után a szakrális műemlékek felújítási hulláma. A felújítók „buzgóságának” következményeként szemlátomást változott meg a szakrális műemlékek jellege: számos, több száz éves kereszt tűnt el, a felismerhetetlenségig átalakult és felirata „identitást” változtatott. A kereszteken szereplő feliratok sorsának alakulása pedig különösen kényes pontja volt a felújításoknak.

A kezdetben csak a Lendva-vidéki falvakban végzett kutatásunk kíváncsivá tett bennünket, vajon hogyan zajlott le ez a folyamat a nyelvhatár másik oldalán, a vendlakta vidéken. A kutatás területének bővítése után gyorsan bebizonyosodott, hogy a felújítási hullám ott is sok változást idézett elő a szakrális műemlékek körében. Bár a kutatás tágabb területre terjedt ki, ezen tanulmány a magyar–szlovén nyelvhatár szlovéniai szakasza mentén húzódó vendlakta településekre korlátozódik.

A magyar–szlovén nyelvhatár szlovéniai szakasza

A magyar–szlovén nyelvhatár 1920-ig egy vonallal megrajzolható volt Szentgotthárdtól Alsólendváig. Ebben a térségben a magyar és a vend települések a nyelvhatárt oly módon alakítják, hogy keletről a magyar, a nyugati oldalon pedig a vend települések sorakoznak. Az 1910-es népszámlálási adatok szerint ezen nyelvhatár mentén sorakozó települések mindegyikét 80–90%-os arányban egy nemzetiség lakta. Ez azonban Trianon után részint érvényét veszítette. A trianoni határt ugyanis nem a nemzetiségi összetételnek, azaz a nyelvhatárnak megfelelően húzták meg. Ennek következtében Magyarországon Szentgotthárd környékén szlovének is élnek, míg a mai Szlovénia területén Hodos³ és

¹ A terminológia és rendszerezés kérdésében az alapot szolgáltatotta: LISZKA 2000. 19–31.

² A feldolgozás első lépése: BIHAR – LENDVAI KEPE 2001. 115–121.

³ 1920 előtt: Órihodos, Vas vm.

Lendva⁴ közötti térségben magyarok laknak egy tömbben. Főleg a muravidéki magyarok voltak a Trianon utáni időszakban erőszakos asszimilációnak kitéve, ugyanis Kámaháza, Hídvég,⁵ Hosszúfalu,⁶ Gyertyános,⁷ Petesháza és Pince települések határában alakítottak ki a betelepített szláv lakosság számára úgynevezett *kolóniákat*. Ezek a betelepítések hathatósan megváltoztatták a terület nemzetiségi összetételét. Az igazság érdekében itt meg kell említeni, hogy ezzel szemben a több mint ezer évig a Magyar Királysághoz tartozó Vendvidéken nem ismerünk egyetlen esetet sem más nemzetiségű lakosság tervszerű és tömeges betelepítéséről.

A vend népcsoport

A Vendvidék a történeti Magyarország területén, Vas és Zala megye délnyugati vidékén a Lendva folyó mentén terült el. A régi magyar szóhasználatban ezen vidéket Tótföld vagy Tótság névváltozatban ismerték és használták, lakosságát pedig vendus-tótoknak⁸ vagy vendeknek nevezték. A Trianoni békeszerződést követően Szentgotthárd környékét kivéve az egész Vendvidék a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, majd Jugoszlávia része lett.⁹ 1991 óta a terület Szlovéniához tartozik. 1920 óta a Vendvidéket a szlovén nyelvben *Prekmurje*-nek, azaz Murántúlnak, lakosait pedig egyszerűen *prekmurci*-aknak, azaz murántúliaknak nevezik. A vend kifejezést a délszláv szóhasználat következetesen mellőzi, merthogy az a Magyar Királysághoz való kötődést fejezné ki.

A vend népcsoport sajátosságaival, nyelvével, viseletével, történelmével egyebek között Pável Ágoston foglalkozott behatóbban, nagyobb részletességgel. Véleménye szerint éles határt lehet húzni a vendek és az „osztrák szlovének” népi kultúrája között. Többször is arra a megállapításra jutott, hogy a Mura mellékén és a szomszédos területeken élő vendek életmódja, anyagi kultúrája nagyon közel áll a délnyugat-magyarországi magyarsághoz, hiszen „ezek több, mint ezer éven keresztül éltek a magyarsággal egy egységes nemzeti és állami terület határain belül.”¹⁰ A vend nyelv a délszláv nyelvek csoportjába tartozik és voltaképpen a szlovénnek egy önállósult, nagyobb nyelvjárása. Írásbeliségükre a magyar ábécé, a magyar hangjelölés és betűhasználat jellemző, valamint a személynevek és dátumok esetében is a magyar írásmódot követik. Emellett a vend nyelvben több száz magyar jövevényszó lelhető fel. Feltűnő folklórjukban Mátyás király kiemelt tisztelete, amelyről Pável Ágoston így írt: „A Mátyás-hagyomány a legállandóbb érték, amit a magyarság adott a szlovén népnek, de a

⁴ 1920 előtt: Alsólendva, Zala vm.

⁵ 1920 előtt: Lendvahídvég, Zala vm.

⁶ 1920 előtt: Lendvahosszúfalu, Zala vm.

⁷ 1920 előtt: Zalagyertyános, Zala vm.

⁸ KOSSITS 1828.

⁹ KÓSA – FILEP 1975. 192.

¹⁰ PÁVEL 1976. 218.

szlovénság számára is ez a legeggyetemesebb és legmélyebb népi és nemzeti élmény.”¹¹

Nyugat-Zala és a Vendvidék hitélete

Nyugat-Zala, így vele a Vendvidék is előbb a Veszprémi, majd a Szent László alapította Zágrábi püspökséghez tartozott. 1777-től pedig az újonnan létrehozott Szombathelyi püspökséghez, mígnem Trianon után az elcsatolt területek a Maribori püspökség fennhatósága alá kerültek. A 16. század második felében a terület legnagyobb birtokosai az alsólendvai Bánffy, Nádasdy, Szécsy és Batthyány családok voltak, akik a protestantizmus lelkes támogatói lettek. Az 1591. évi csepregi szinódus következtében a protestánsok a nyugati végeken is két részre oszlottak. Kissé általánosítva azt mondhatjuk, hogy a kálvinistákra és lutheránusokra való megoszlás vidékünkön nemzetiségi alapon zajlott le, azaz a vend közösségek a lutheri, a magyar közösségek pedig a kálvini irányzat követői lettek. Annak ellenére, hogy a Vendvidék északi részének földesurai, a Nádasdyak 1643-ban, a Szécsyek pedig 1647-ben visszatértek a katolikus hitre, a lutheri protestantizmus annyira meggyökeresedett, hogy egyes vend gyülekezetekből már nem lehetett kiszorítani. Alsólendva vidékén a protestáns világ az Esterházy család birtokszerzésével kezdett felbomlani, az 1600-as évek elején. Idővel a lakosság többsége visszatért a katolikus hitre, így mára a szlovéniai Vendvidéken és Lendva-vidéken csak 10 ágostai evangélikus gyülekezet és egy református magyar gyülekezet maradt.¹²

Vendvidéki útmenti kereszték a magyar–szlovén nyelvhatár mentén

Az általunk vizsgált terület szakrális kisméltóságait tekintve megállapíthatjuk, hogy a történeti Zala megye magyarlakta vidékein az útmenti fa- és kőkereszték a legelterjedtebbek. A ma már főként múzeumokban őrzött, csodálatosan megformált fa korpuszok bizonyítják, hogy a nagy faragóhagyománnyal rendelkező területre, a 20. századig a fából faragott útmenti kereszték voltak jellemzők, melyeket aztán a kőkereszték váltottak fel.¹³ A Mura jobb partján elterülő Stájervidéken pedig a szoborfülkés képoszlopok és mezei oltárok dominálnak. Ez nem véletlen, hiszen a képoszlopok szülőföldje és legfontosabb elterjedési területe a német nyelvterület, azon belül is elsősorban az osztrák tartományok, amelyek közé a történeti Stájerország is tartozott.¹⁴ Így a Mura bal partján elterülő Vend-

¹¹ PÁVEL 1976. 222.

¹² BIHAR – LENDVAI KEPE 2004. 126–135.

¹³ H. CSUKÁS 1997. 232.

¹⁴ LISZKA 2000. 28–29.

vidék településein mindkét hatás érvényesül, bár az útmenti keresztek elterjedtebbek.

A ritkaság számba menően, eredeti helyükön megőrzött fa korpuszos, útmenti keresztek jellemzője, hogy nem rendelkeznek felirattal, legfeljebb csak állítatási évszámukat tüntetik fel rajtuk. A kőkeresztek felépítésére az a jellemző, hogy a korpusz alatt rendszerint Mária szobra található, néhol két angyal vagy szent alakjával kiegészülve, a talapzaton pedig felirati tábla. A felirati táblák a Bibliából vett idézetek, vallási jelmondatok vagy imarészletek mellett tartalmazzák az állítatók nevét, az állítás évszámát, esetenként pedig még a készítés helye és a kőfaragó mester neve is fellelhető rajta. A Vendvidék 1920 előtt állított kőkeresztjei szinte kivétel nélkül dunántúli városok kőfaragó műhelyeiben készültek, így például Nagykanizsán, Szentgotthárdon, Szombathelyen és Celldömölkön. A keresztek eredeti feliratai pedig kivétel nélkül vend illetve magyar nyelven íródtak.

A keresztek kapcsán feltétlenül említést kell tennünk arról, hogy sorsuk a történelmi események sodrában igen sajátosan alakult. Az 1945-öt követő kommunista időszakban, a hozzájuk kapcsolódó vallásgyakorlatok háttérbe szorultak, tiltottá váltak, így nem gondozták őket megfelelő módon. Sorsukban az 1991-es jugoszláviai rendszerváltás két fő vonulata hozott gyökeres változásokat. Egyrészt a kommunizmus bukása utáni vallási megújulás előidézte a keresztek tömeges felújítását, másrészt pedig az önálló Szlovén Köztársaság születéséhez kapcsolódóan a nemzeti tudat megerősödése formálta arcukat.

Bár a vidék útmenti keresztjeit számos szempont szerint csoportosíthatnánk, az általunk vizsgált témának megfelelően a vendlakta vidék keresztjeit vesszük sorra, elsősorban a feliratukban bekövetkezett változások alapján.

1. A vend lakosság által állíttatott, vend felirattal rendelkező keresztek, amelyek felújításuk után is megőrizték vend nyelvű feliratukat.

Mala Polana (Kispalina, Zala vm.). A település határában álló felújított kereszt megőrizte vend nyelvű feliratát, de a felújítás során több „hibát” ejtettek. A vend szövegben ugyanis megjelennek a vend helyesírástól (sz, é, zs, Jánosné) idegen szlovén betűk is (š, ž, é helyett i).

A kereszt felirata:

*Bogi na hvalo i diko
Szo dali gori posztaviti
Hozian Péter
Hozian Istvan
Žsalig Marko
Hozian Janošni
1884*

A kereszt anyaga: homokkő

A kereszt méretei:

Teljes magassága: 390 cm

A kereszt szélessége: 96 cm

Talapzat magassága: 170 cm

Talapzat szélessége: 74 cm × 74 cm

Krisztus szobrának magassága: 67 cm

Mária szobrának magassága: 45 cm

A felirati mező: 31 cm × 20 cm

2. A vendlakta vidéken állíttatott, magyar felirattal rendelkező keresztek, amelyek a felújításuk után is megőrizték magyar nyelvű feliratukat.

Dolenci (Dolány, Vas vm.). A község határában áll egy kereszt, a következő felirattal:

*Fogadalomból állította Fel Jvánics Jstván és neje Matus Mári
a. B. Sz. Maria dicsőségére. 1913.*

A szövegben ejtett nyelvtani hibák valószínű, hogy a kereszt készítésekor keletkeztek, amely a felirat tanúsága szerint gráci műhelyben készült.

A kereszt készítője: Joh. Mörrth Graz. Gutenberg Strasse 21a

A keresztet körülvevő vaskerítés készítője: Hocker Rudolf lakatos Szentgottárd

A kereszt anyaga: műkő

A kereszt méretei:

Teljes magassága: 342 cm

A kereszt szélessége: 106 cm

Talapzat szélessége: 111 cm × 111 cm

Krisztus szobrának magassága: 98 cm

A felirati mező: 70 cm × 50 cm

3. A vendlakta vidéken állíttatott, magyar felirattal rendelkező keresztek, amelyek a felújításuk hiányában megőrizték magyar nyelvű feliratukat.

Šalovci 129. (Sal, Vas vm.). Egy magánház sövénykerítése mögött álló kereszt-ről van szó, amelynek korpuszát és az alatta lévő Mária-szobrot az egypártrend-szer ideje alatt leverték. A sövény pedig az alábbi magyar szöveget takarja:

*Isten dicsőségére és a Szűz Mária tiszteletére
emeltete Kovács Miklós és neje Szvétecz Mári.*

A kereszt anyaga: kő

A kereszt méretei:

Teljes magassága: 380 cm

A kereszt szélessége: 85 cm

4. A vendlakta területen a magyar lakosság által állíttatott, magyar felirattal rendelkező keresztek, amelyeknek felújításuk során lemeszelték felirati tábláját.

Kobilje (Kebeleszentmárton, Zala vm.): A település határában álló kereszt a következő, a többrétegű erőteljes átmeszelés miatt alig olvasható és hiányos felirat látható:

Isten dicsőségére (...)

Kebele község 1908.

A kereszt anyaga: műkő

A kereszt méretei:

Teljes magassága: 380 cm

A kereszt szélessége: 85 cm

Talapzat magassága: 140 cm

Talapzat szélessége: 88 cm × 88 cm

Krisztus szobrának magassága: 100 cm

Mária szobrának magassága: 63 cm

A felirati mező: 66 cm × 35 cm

Bogojina (Bagonya, Zala vm.): A bagonyai plébániatemplom kertjében álló keresztet Török János emeltette 1817-ben. Magyar nyelvű feliratát olvashatatlanságig lemeszelték.

A kereszt készítésének helye: Nagykanizsa.

5. A vend lakosság által állíttatott, vend felirattal rendelkező keresztek, amelyeket a felújításuk után eredetijüket megmásítva, szlovén nyelvűvé alakítottak.

Gornja Bistrica (Murabeszterce, Felső Beszterce, Zala vm.): A településen álló kereszt vend feliratát egy szlovén nyelvű márványtáblával letakarták. A tábla alatt vend nyelvű szöveg található, amely a kereszt 1905-ös megújításáról számol be.

A kereszt márványkővön lévő felirata:

Potnik, tu postoj, pomisli, da bil gospodov križ od tvojega je težji.

Postavil Ivan Magdič 1873

A márványkő mellett látható vend nyelven íródott szöveg:

Ponovleni 1905

A kereszt anyaga: műkő

A kereszt méretei:

Teljes magassága bádog fedéllel: 440 cm

A kereszt szélessége: 80 cm

Talapzat magassága: 180 cm

Talapzat szélessége: 66 cm × 66 cm

6. A vend lakosság által állíttatott, vend felirattal rendelkező kereszték, amelyeknek felújításuk során eltűntették vagy lemeszelték felirati tábláját.

Brezovica (Lendvanyíres, Zala vm.). A településen belül, hármás útkereszteződésnél áll egy kereszt, amelynek vend nyelvű feliratát több rétegű meszeléssel tüntették el.

A kereszt anyaga: műkő

A kereszt méretei:

Teljes magassága: 395 cm

A kereszt szélessége: 110 cm

Talapzat magassága: 172 cm

Talapzat szélessége: 59 cm × 59 cm

Krisztus szobrának magassága: 100 cm

Mária szobrának magassága: 55 cm

A két szobor anyaga: öntöttvas

A felirati mező: 39 cm × 31 cm

Filovci (Filóc, Zala vm.). A temető melletti, útkereszteződésben álló keresztet 1908-ban állíttatták. Vend nyelvű feliratát több rétegben lemeszelték.

A kereszt készítésének műhelye: Kondor, Celldömölk.

Lipa (Kislippa, Zala vm.). A falu szélén álló kereszt eredetileg vend nyelvű feliratát a felújítás során vakolattal fedték le. Az eredeti szövegről a leomlott vakolat tanúskodik.

7. A vend lakosság által, 1920 után állíttatott szlovén feliratú kereszték.

Az 1920 után készült keresztteken már sehol sem találtunk vend nyelvű szöveget az általunk vizsgált településeken. Felirataik kizárólag szlovén nyelven íródtak. Erre példaként hozhatjuk Gyertyános (Gaberje, Zalagyertyános, Zala vm.) település egyik keresztjét.

A kereszt felirata:

*Po potnik moj
tu obstoj
trpljenje moje*

premišljuj
Družina Heric
1947–1999

A kereszt anyaga: fa

A kereszt méretei:

Teljes magassága: 400 cm

A kereszt szélessége: 100 cm

Talapzat magassága: 35 cm

Talapzat szélessége: 75 cm × 75 cm

Krisztus szobrának magassága: 120 cm

Mária szobrának magassága: 60 cm

A felirati mező: 13 cm × 16 cm

Összegzés

A magyar–szlovén nyelvhatár szlovéniai szakaszán húzódó települések útmenti keresztjeinek felirataira vonatkozóan a következő főbb tendenciák állapíthatók meg:

1920, azaz Trianon előtt az egyértelműen megrajzolható nyelvhatár magyar oldalán az útmenti keresztek felirata kizárólag magyar nyelvű volt. A szlovén oldalon a feliratok nyelve döntő többségben vend volt, de kivételként akadt néhány magyar nyelvű is, amely az ezen falvakban élő csekély számú magyar lakossághoz köthető.

1920 után a magyarlakta területen továbbra is magyar felirattal rendelkező keresztek állítottak. Ez alól csak a göntérházi szlovén nyelvű kereszt képez kivételt. A szlovén oldalon pedig a régi, vend nyelvű keresztek meghagyása mellett az újonnan készültekre már mindinkább szlovén nyelvű feliratok kerültek.

A jugoszláv kommunizmus időszaka alatt az általunk kutatott területen nem volt jellemző sem új keresztek állítása, sem a régiek felújítása.

Az 1991-es jugoszláviai rendszerváltással és Szlovénia önállósulásával az útmenti keresztek állításának és felújításának új hulláma indult meg. Erre az időszakra a vendlakta terület útmenti keresztjei már igen elhanyagolt állapotba kerültek. Egy részüket éppen ezért ledöntötték és helyükre újat emeltek, kizárólag szlovén nyelvű szöveggel. Másik csoportjukat még igyekeztek megmenteni és helyreállítani. A helyreállítás esetében a vend nyelvű feliratok főként a határban álló kereszteknel maradtak meg, mivel ezek kevésbé voltak szem előtt. A település határain belül található keresztek felújítását az egyházközség vállalta magára. Erre az újítási hullámra elsősorban a vend és magyar nyelvű feliratok eltüntetése vagy szlovénra változtatása a jellemző. A vend nyelvű szövegek szlovénra cserélése annak tudható be, hogy az önálló Szlovénia létrejötte utáni időszakban a vendek között végleg megerősödött a szlovén nemzethez való tartozás tudata, hiszen a magyar grammatikai szabályokat alkalmazó vend írásbeliség egyet jelentett számukra a Magyar Királysághoz való egykori tartozásukkal.

A keresztek felújítására elmondható, hogy a szlovéniai műemlékvédelem teljes érdektelensége jellemző rájuk. A szakrális kisemlékek megőrzése minden szakmai felügyelet és támogatás nélkül a helyi közösségek ízlésétől és pénzügyi lehetőségeitől függ. Esetleges és legtöbbször önkényes módon a helyi sírkövesek, amatőr festők végzik a felújításokat. Továbbá azt is megállapíthatjuk, hogy az eredetiségre való törekvésük minimális, pedig a történeti hűség figyelmen kívül hagyása komoly etikai és szakmai kérdéseket vet fel.

Az útmenti keresztek, képoszlopok, szobrok a népi kegyesség legfontosabb tárgyi emlékei, beszédes jelképei,¹⁵ így a vend feliratú útmenti keresztek „kálváriája” a vendek sorsának 20. századi alakulását is szimbolizálja.

Irodalom

BIHAR Mária – LENDVAI KEPE Zoltán

2001 A kóti „Pepik körösztik”. *Naptár 2002. A szlovéniai magyarok évkönyve.* Lendva, 115–121.

2005 A szlovéniai magyar reformátusok a változó időben. *Muratáj 2004/II.* Lendva, 126–135.

H. CSUKÁS Györgyi

1997 Közösségi épületek. *Magyar néprajz IV. Életmód.* Budapest.

KÓSA László – FILEP Antal

1975 *A magyar nép táji-történeti tagolódása.* Budapest.

KOSSITS József

1828 A Magyar országi Vendus Tótokról. *Tudományos Gyűjtemény V.* 3–50.

LISZKA József

2000 *Állítottatott keresztényi buzgóságbul.* Lilium Aurum, Dunaszerdahely.

PÁVEL Ágoston

1976 *Válogatott tanulmányai és cikkei.* Szombathely.

SILLING István

2002 *Vallási néphagyomány.* Újvidék.

M. Bihar-Z. Kepe

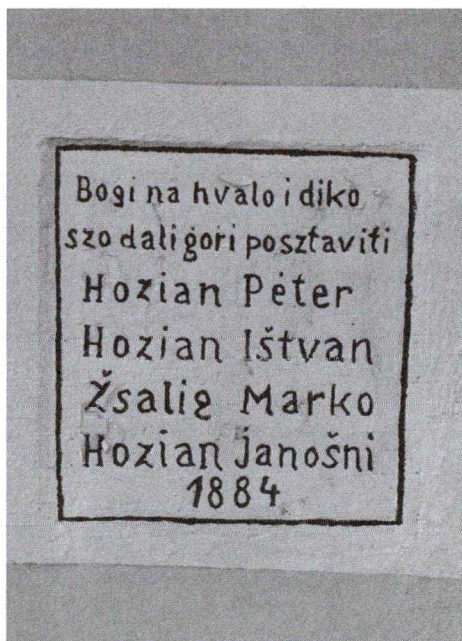
THE FATE OF ROADSIDE CRUCIFIXES IN THE LAND OF VENDS

The authors examined how inscriptions changed on crucifixes situated on the Slovenian side of the Hungarian-Slovenian (Vend) border after the establishment of Trianon borders (1920), during the years after 1945, and after the 1991 change of political system. The changes on crucifixes well express the efforts to assimilate or to preserve linguistic and national identity. At the same time, the authors draw the attention to the importance of preserving and renovating these monuments in a professional way.

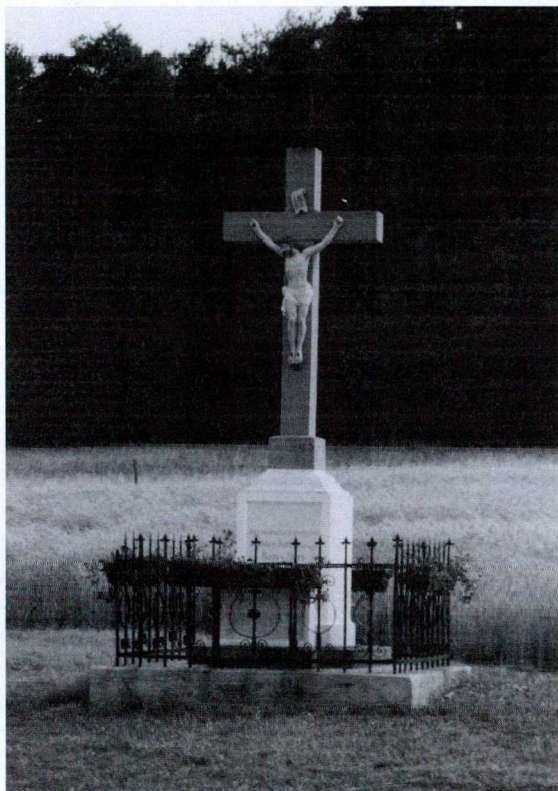
¹⁵ A témát számos új szempont szerint vizsgálja meg: SILLING 2002. 151–196.

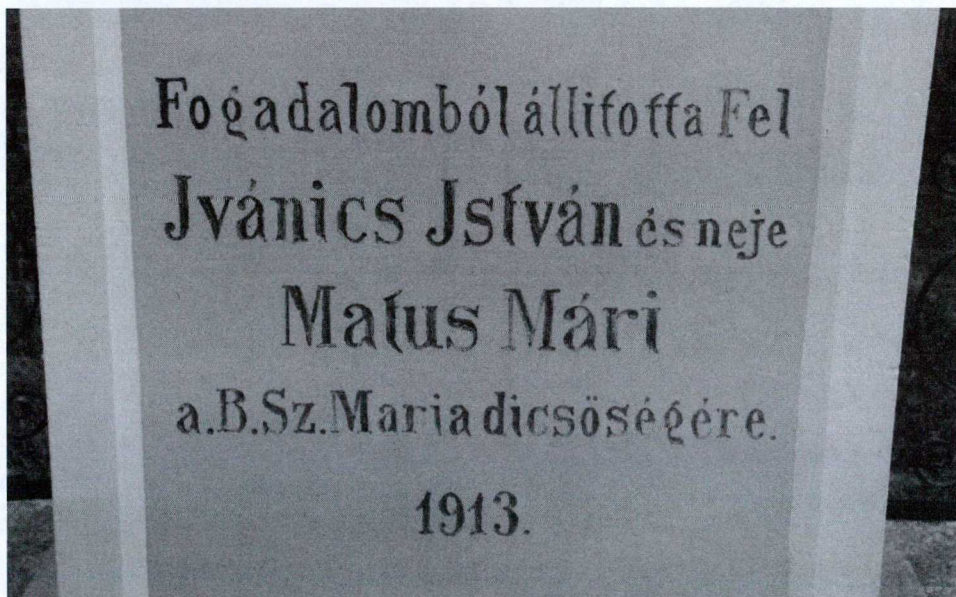
Csentei és völgyifalui fa korpuszok a lendvai vár gyűjteményéből.

Vend nyelvű szövegeiket felújításuk után is megőrző szakrális kisemlékek felirati táblái Mala Polana (Kispalina) és Nedelica (Zorkóháza) vendlakta településekből.

Magyar feliratát felújítása után is megőrző kereszt a vendvidéki Dolányból (Dolenci).

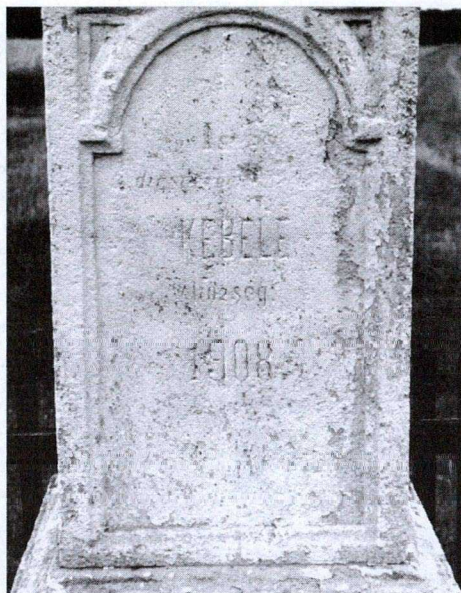
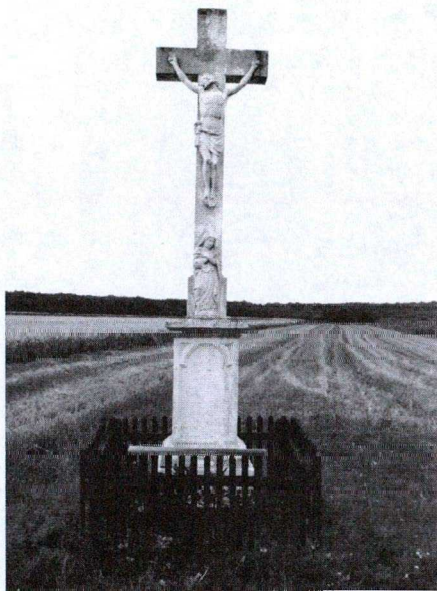

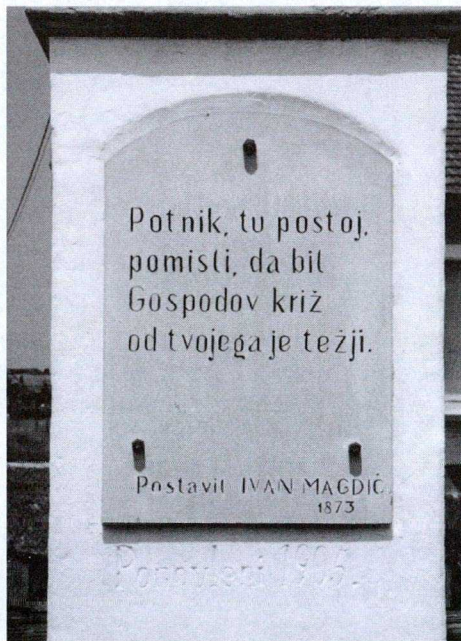
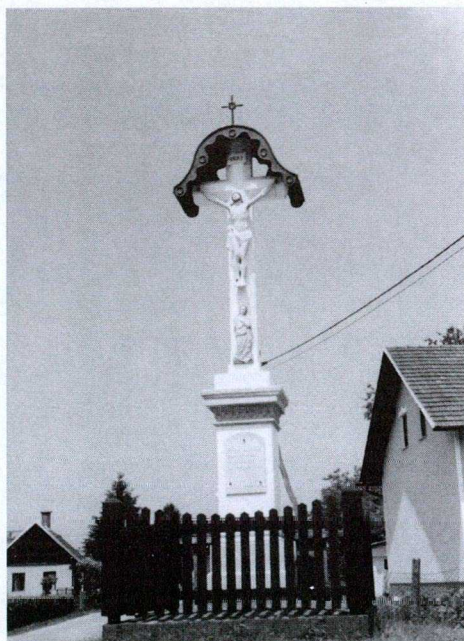
Erősen megrongálódott, magyar feliratát megőrző útmenti kereszt a vendvidéki Sal (Šalovci) településről.

Vend feliratú kereszt a vendlakta Lendvanyíresről (Brezovica), amelynek feliratát több rétegben lemeszelték.

1908-ban állítottott, lemeszelt magyar feliratú kereszt a vendvidéki Kebeleszentmártonról (Kobilje).

Szlovén nyelvű táblával letakart vend feliratú kereszt a vendvidéki Felsőbesztercéről (Murabeszterce, Gornja Bistrica).

A zalagyertyánosi (Gaberje) „kolónia” szlovén feliratú keresztje 1999-ből.

ÚJ KISTÁJ A HAZAI SZAKRÁLIS KISEMLÉKKUTATÁS TÉRKÉPÉN: AZ ÉSZAKI-BAKONYALJA

Rajcsi Pál (1926–2004) emlékének

Bevezetés

A kereszténység két évezredes története során hamar kialakultak azok a módozatok, melyek útján a keresztények – egyénileg vagy közösségben – máig kifejezésre juttathatják vallásos érzületüket. E lehetőségek egyrészt az istentiszteletek szorgos látogatásával, életük kereszténység előírta szabályok szerint való alakításával, adomány felajánlásával stb. jelentenek egyet. Az e fajta kegyesség emlékét azonban gyakorlója halála után csak a közvetlen környezetében élők őrzik néhány generáción át, jobb esetben fennmaradhat nyoma egyházi iratokban, de akkor is csak egy szűk kör, a múlt iránt érdeklődő kutató számára.

Isten közelségének keresése, a feléje megnyilvánuló hála, segítségé iránti vágy, vagy éppen az akaratában való bölcs megnyugvás kinyilvánítása ellenben más oldalról is megközelíthető. Ezen forma tulajdonsága, hogy nem csak egy adott kor sajátja, hanem évtizedeket, évszázadokat átvészelve széles körben emlékeztetheti az utódokat elődeik lelkületére, elmélyült gondolatokat kelthet az arra hajlamos idegenben is. A fentiekben felsorolt érzelmi jellemzők hatására születtek/születnek a tájat megszentelő keresztetek, képoszlopok, szobrok, kápolnák, kálváriák stb, melyek mintegy területileg magukhoz koncentrálnak elsősorban a katolikusok hitéletét.¹ Ahogy Bartha Elek fogalmaz: „a vallás megteremti, állandóan fenntartja, újratermeli azt a környezetet, amely létezési feltételeit biztosítja.”²

Nevezett építmények néprajzkutatás horizontján való megjelenése hazánkban nem egészen három évtizedes múlttra tekint vissza.³ Az azóta eltelt idő kevésnek bizonyult egy egész Kárpát-medencére kiterjedő számbavétel készítésére, az eddig dokumentált anyag nem elegendő reprezentatív kategóriák kialakításához. Ennek is köszönhető, hogy még nem alakult ki közmegegyezéssel terminológiájuk, s ez esetben is okozott némi fejtörést. A továbblépést az ér-

¹ E „másik megközelítés” koraiságának bizonyítására jó példa a keresztállítási gyakorlat 4. századból származó leírása. (Idézi: HORVÁTH 1995. 381–382.)

² BARTHA 1990. 219.

³ BARTHA 1990. 219.

deklódás hiánya is gátolja,⁴ noha az utóbbi időben születnek a néprajzi kutatást segítő tanulmányok más történeti tudományágak részéről.⁵

Az alábbiakban a Liszka József által németből magyarra átlántált „szakrális kisemlék”⁶ gyűjtőfogalom néhány darabját, képoszlopokat és szobrokat kívánok bemutatni. Az emlékek teljes skáláját felölelni grandiózus feladat lenne, ezért ettől eltekintek. Előbbre valónak tartom e helyen – a kihagyott keresztek⁷ és társainak jelentőségét természetesen nem lebecsülve – azon építmények kiemelését, melyek jelen vannak, ám kevésbé hangsúlyosak a vizsgált területen, amely a Bakony északi, Pápától keletre eső, Sokoróaljával érintkező, dombokkal tagolt peremvidéke. A vizsgálat öt települést, sorrendben Bakonygyirót, Bakonypéterdet, Bakonyszentivánt, Lovászpatonát és Ugodot érinti. Előbbi kettő Győr-Moson-Sopron, míg utóbbiak Veszprém megyéhez tartoznak. (Történetük legfontosabb adatait a tárgyalás során lábjegyzetben közlöm.)

Képoszlopok

Munkám kezdetén, a felmért képoszlopok vonatkozó szakirodalommal történő összevetése folyamán hamar kiderült, az eddigi képoszlop-definíciók esetében nem alkalmazhatók feltétel nélkül. Az itteni képoszlopok ugyanis nem felelnek meg maradéktalanul (s miért ne fogalmazzak pontosan?!) sem Liszka József,⁸ sem Perger Gyula⁹ földrajzilag közel eső területről közölt meghatározásaival. Ez érthető, hiszen ők sem szintézisre törekedtek, nem az egészt alapul véve dolgoztak, hanem csak az általuk vizsgált területen előforduló tipikus jegyeiből közelítettek egy általánosnak mondható felé. Vállalásom jellege szerencsére nem kötelez mélyebb, a terminológiát illető eszmefuttatásra. Mégis, nem másért, mint a fentiekől bizonyos pontokon tapasztalható eltérések okán, csupán a közérthetőség miatt, szükségesnek tartom egy saját vizsgálataim alapján készült bakonyaljai képoszlop definíció közreadását, mert egyértelműen tisztázni kívánom, mit is értek pontosan e kifejezés alatt. *A képoszlop területünkön téglából épült, henger vagy hasáb alakú, a legkülönbébb hordozóra (pléh, papír, alumínium),*

⁴ LISZKA 2000. 19.

⁵ MÁRKUSNÉ 2001. 317–329.

⁶ LISZKA 2000. 19.

⁷ Ezekről Varga Éva Teréz, a pápai múzeum munkatársa tudomásom szerint a közeljövőben fogja publikálni kutatásainak eredményét.

⁸ „Szoborfülkés képoszlop. Kőből, téglából épített, három- vagy négyszög alaprajzú magas oszlopok, amelyeknek felső harmada általában (de nem feltétlenül) kiszélesedik, s benne egy vagy három (esetleg négy) szobor-, illetve képfülke található. Sátor tetős csúcsán minden esetben kereszt látható.” (LISZKA 2000. 29.)

⁹ „Területünkön a képoszlopok legtöbbször 3–4 m magas, négyzetes hasáb alakú, faragott kőből vagy téglából épített monumentumok, melyek gúlában záródó tetejét faragott vagy kovácsoltvas kereszttel koronázza. Az oszlopok közepén vagy felső harmadában az útra néző oldalon mindenképpen, de sokszor mind a négy irányban szobrok és képek elhelyezésére szolgáló, kis fülkék találhatók. A téglából épített, vakolt oszlopokat fehérre meszelték, de gyakran a faragott kőből készült képoszlopok felfrissítését is meszeléssel oldották meg.” (PERGER 1993. 359.)

a legkülönbözőbb kivitelezési eljárással (festés, reprodukció, préselés) elkészített vallási tárgyú képzőművészeti alkotást, „képet” magába foglaló építmény. E képet tartalmazó fülke vagy az oszloptestben, vagy egy tőle formailag eltérő kialakítású fejezetben található. A képoszlop tetején kereszttel, vagy anélkül áll. Az emléktárgy bemutatása során, ha van, ennek helyi elnevezését adom közre, már csak a „népi íz” közelebb hozása végett is. S ha már itt tartunk, témába vág, így érdemes idéznem a környéken egykor higgadt emberre használt hasonlatot: „Ugy ül ott, mind én modori kíp”¹⁰ (Modor, Pozsony vm.). Illusztrálva ezzel, a szóban forgó objektumok szervesen benne éltek a népi gondolatvilágban.

A német nyelvterületről eredő képoszlopok¹¹ vidékünkön szintén egykori német telepeseifalvakhoz köthetők. Egyik példánya Bakonygyirót¹² községben, a belterület határán, a szőlőhegy felé vezető út mentén bal oldalon, egy árok mellett, a vasútállomás és a sínpálya közvetlen közelében található (1. kép). Korábban – úgy tűnik – ez az út volt a község szakrális tengelye, hiszen mellette emelték a kálváriát is, melyet 1928-ban a temető végébe helyezték át.¹³ A helyiek „pütszejn”-nek, azaz a nyelvjárási sajátosságokat lefejtve „Bildsäule”-nak¹⁴ (=képoszlop) hívják.

Maga a 204 cm kerületű, kör alaprajzú, téglából épült, vakolt, meszelt képoszlop¹⁵ hármastagolású. A lábazat nélküli, 133 cm magas hengeralakú törzs az alappal megegyező vastagságú (a homlok- és hátoldalt tekintve), tőle alig nagyobb hosszúságú, nagyjából tehát kocka alakú fejezetet tart, melybe a homlok- és hátoldalon is (!)¹⁶ 33×39 cm-es, álló téglalap alakú képtartó fülkét mélyítettek. Kép azonban csak a homlokoldali fülkében található. Az építményt a fejezet síkjaiból ívesen kiugró, cseréppel fedett nyeregtető koronázza. A kúpcserepek közé erősen korrodált, rövidszárú, háromkaréjos végződésű kovácsoltvas kereszt illeszkedik. A pléhlemezeire festett kép tk. a Pietà ikonográfiai témáját, a halott Krisztust ölében tartó Szűz Máriát ábrázolja. Jobb alsó sarkában az alkotó szignója, és a készítés ideje olvasható.¹⁷ Az arányos összképű emlék állapota kielégítő, bár néhány helyen megfigyelhető a vakolat omlása. Nagyobb aggodalomra adhat viszont okot délkeleti irányú dőlése. Tájolása az út futásának megfelelően délnyugat-északkeleti irányú. Környékének tudatos rendezése, különösebb gondozása nem követhető nyomon. Az oszlop eredetéről, hozzá fűződő hagyo-

¹⁰ HORVÁTH 1906. 135.

¹¹ LISZKA 2000. 28.

¹² A község eddig ismert első írásos említése a 13. századból való, neve a német Gerald személynévből ered, de ez nincs összefüggésben alapítójának nemzetiségével. Németeket csak 1714-ben telepítettek ide a birtokos Esterházyak, miután az 1660-as években egy török támadás a magyar lakosságot elfutásra kényszerítette. (ILA – KOVACSICS 1964. 109.)

¹³ Vutka Hedvig (szül. 1911.) szíves szóbeli közlése.

¹⁴ BALOGH – ÖRDÖG 1987. 103.

¹⁵ Fényképfelvétel található róla: MÉSZÁROS 1983. A magyarázó szöveg „népi műemlék stációoszlop”-ként említi.

¹⁶ Ellentétben PERGER 1993. 337. kislalföldi megfigyeléseivel.

¹⁷ Gertner Katalin, 1997.

mányról a helyiek ma már semmit nem tudnak, történetének jelen homálya pedig előrevetíti funkciójának nélkülözését a faluközösség életében.

Levéltári forrásokból tudom, hogy korábban két képoszlop állt a településen. Az 1845-ös egyházlátogatás szerint: „Vagyon még két oszlop bádogra festett képekkel, az elsőt Veidlinger, a' másodikat Moór János, és Michl András utodjai, a' náluk lévő négy forint pengőért tartják fen jó karban.”¹⁸ Vajon a másik oszlop hol állhatott, és mikor pusztult el, kérdéses. Az idézetben szereplő gondozókat az állítatók leszármazottainak gyanítom; hogy közülük melyikhez fűződik a tárgyalt emlék, helymegjelölés hiányában nem állapítható meg. Haláláig Deutsch Henrik helybeli ezermester ügyelt rá, ha kellett, a képet is átfestette. Mostanság az utcabeliek ápolják, ha szükségét látják.¹⁹

A bemutatandó három képoszlop közül a legimpozánsabb a Bakonypéterdet²⁰ Romáddal összekötő országút (és egy árok) mentén, jobb oldalon, a térszín emelkedésének lábánál, a falu belterületétől eléggé távol található (2. kép). Közélemben vezet a dombon lévő szántóföldekre egy földút, melynek másik oldalán egyetlen lakóház áll. A helyiek magyarul szoborlábként, németül „pütszejn“-ként²¹ hívják.

Az oszlop alaprajza egészen egyedülállóan nyolcszögletű, de az oldalak nem egyenlő hosszúságúak, így pontosabban fogalmazunk, ha azt mondjuk, egy négyoldalú hasáb élének letörésével alakítottak ki még négy oldalt. A meglehetősen karcsú pillértest szintén nyolcszögletű lábazon nyugszik, mely a pillér hosszának kb. 1/4 részét teszi ki. A homlokoldal saroklapjai két ponton is különböznek a hátlapéitól: keskenyebbek, valamint kissé mélyítve, egyúttal körcikkyszerűen kerekítve kapcsolódnak a szomszédos oldalakhoz. A kb. 3,5 méter magas képoszlop 37×50 cm-es, a testbe mélyen benyúló szegmentíves boltozatú fülkéjében egy fakeretes, üvegezett Mária-reprodukció található. A kép jobb alsó sarkában címke jelzi a készítő.²² A képtartó fülke felett néhány centiméterrel vakolatból kialakított párkánysor fut körbe, mely elkülöníti a tetőt tartó, az oszlop síkjából kiugró valódi párkányt. A tető hódfarkú cseréppel fedett, oromzatán vízvetős kiképzésű, hátul apszisszerűen záródó. Kereszt nem található rajta. Tájolása délkelet-északnyugati irányú. Anyaga téglából, mely vakolt, vajszerűre festett, de a lábazon, a homlokoldali saroklapok, és a vakolatpárkány sárgák. Egész állapota, különösen a cserepek újszerű minősége a közelmúltban történt felújítására enged következtetni. Megfigyelhető a közvetlen környezetére való odafigyelés is, mert a földréteget kissé megfaragták – ezzel mintegy teraszt képeztek számára –, valamint közelébe tujákat ültettek.

¹⁸ VÉL A8 26 Visitatio canonica, 1845. Gyirót

¹⁹ Vutka Hedvig (szül. 1911.) szíves szóbeli közlése.

²⁰ A község eddig ismert első írásos említése a 14. század közepéről való. Neve a Péter keresztnév helynévképzős változata. A földesúr, a pannonhalmi apátság a török után több sikertelen telepítési akciót szervez, míg végül 1715-ben sikerül Moson megyei és németországi németekkel benépesítenie a falut. (ILA – KOVACSICS 1964. 116.)

²¹ BALOGH – ÖRDÖG 1987. 40., ill. Schwarcz József (szül. 1920.) szíves szóbeli közlése.

²² Farkas Sándor fényképész, Monor

Történetéről annyi tudható, hogy a 19. század elején állíttatta a Heberling család.²³ A *Veszprém megye földrajzi nevei* c. kiadvány a községben ezenkívül még egy szentképes oszlopot említ, igaz múlt időben.²⁴ Erről egy helytörténeti munkában találtam közelebbi adatokat: „Bizonyosan régi német szokás szerint jártak el akkor, amikor a falu széle felé oszlopot építettek egy kis tetővel és az oszlop fülkéibe kegytárgyakat helyeztek el. A *varsányi úti kőoszlop* Szűz Mária tiszteletére készült. Egyik oldalán ma is olvasható a felírás: »Anno Domini 1845« = Az Urnak 1845. évében.”²⁵ Az oszlop valamikor a 70–80-as években semmisült meg, nem kizárt, hogy útépitési munkák során.²⁶ A korábban említett kiadvány szerint a péterdiek ezt nyelvileg is megkülönböztették a ma is állótól, hiszen „pütstoa”-nak, „Bildstein”-nek (=kőkép) hívták.²⁷

Az alábbiakban leírt, Bakonyszentiván²⁸ községet a pápa-veszprémvarsányi főútra csatlakoztató út bekötési pontjában álló képoszlop mostani formájában bő két éves múltra tekint vissza. Létezése mégsem évszázadokat átívelően kontinuuus „képoszlopállító hagyomány”-ból ered. Konkrétan arról van szó, hogy a helyén álló korábbi emléket vandál kezek 2002 nyarán ledöntötték, s az új, formailag egyszerűbb kivitelű változat egy évvel később épült fel, a helyi egyházközség és önkormányzat²⁹ támogatásával (3. kép). „Kűkip”-nek mondják, érdekes módon azonban nem említi a járás földrajzi neveinek összeírása.³⁰

Az objektum 2,5 méter magas, kör alaprajzú, alacsony lábazatra illeszkedő 225 cm kerületű tagolatlan hengertest. Tetején a négy égtáj irányában 18×35 cm-es, álló téglalap alakú fülkét képeztek ki. Ezek felső oldalukon nyitottak, így közvetlenül a sisak illeszkedik rájuk, mely faragott kőből készült, és csonkagúla alakú. A szürkére festett sisakon zártszelvényből hegesztett, rézszínűre festett kereszt áll. A téglából épült, vakolt, meszelt építményt a rongálás nagyjából középmagasságban érte, ezt a fényképen is jól láthatóan jelzi a meszelés eltérő minősége. Nem szóltam még a fülkék tartalmáról. A négy közül háromban található alumíniumból készült, préselt dombormű, egy üres. Az alkotások jóval az eredeti oszlop elkészülte után, a 60–70-es években egy pápateszéri útkarbantartó buzgóságának köszönhetően kerültek helyükre.³¹ Hogy előtte volt-e bennük valami, nem tudni. A csupán fejet ábrázoló domborművek közül kettőn Krisztust, egyen Szűz Máriát láthatjuk, drapériában. Utóbbit a Szentiván felőli oldalra helyezte, míg a kör alakú keretbe foglalt Krisztusfejek egyike Pápateszér irányába,

²³ REICHARDT 1969. 13.

²⁴ Létezését Schwarcz József is megerősítette.

²⁵ REICHARDT 1969. 13.

²⁶ Schwarcz József (szül. 1920.) szíves szóbeli közlése.

²⁷ BALOGH – ÖRDÖG 1987. 40.

²⁸ A község eddig ismert első írásos említése a 14. századból való. Nevét Keresztelő Szent Jánosról elnevezett templomáról kapta. Kétszáz évig pusztta, majd a birtokos Esterházyak 1744-ben telepítik be katolikus németekkel. (ILA – KOVACSICS 1964. 120.)

²⁹ Bár nem tartozik az áttekintett emlékek közé, mégis példaértékűnek tartom megemlíteni a bakonyszentiváni önkormányzat vállalását, melynek értelmében fokozatosan megújítja a község útszéli keresztjeit.

³⁰ BALOGH – ÖRDÖG 1987. 156–159.

³¹ Földing Ernő (szül. 1956.) szíves szóbeli közlése.

másika a főútra néz. E homlokoldali érdekessége, hogy vele egy darabból kiképzett máltai keresztre fekszik fel. Az emlék környezetének alakításán semmilyen tudatosság nem figyelhető meg. Tájékolása észak–déli irányú, közelében autóbusszmegálló van.

Történetét a falu krónikásától, Földing Ernőtől tudtam meg: „Ez egy emlékép, amit a szülők állítottak fiuk emlékére, aki állítólag a Bakonyból hordta le a fát kocsival, s lovai megvadulván felborították a kocsit, s ő ott lelte halálát. Úgy emlékszem, mintha a Radics nevezetű család állíttatta volna.”³² Egyik korai példája tehát a napjainkban szaporodó, a közúti baleset helyszínén, az elhunytak tiszteletére emelt ún. „út menti haláljelek”³³-nek. Állításának idejét adatközlőm a 19. század végére, 20. század elejére tette. Ennek helyességét felülbírálja az a tény, hogy még nem említi az 1845-ös egyházlátogatás,³⁴ de szerepel a III. katonai felmérés térképén, mely vidékünkre 1872–1884 között készült el.³⁵ Ma már semmilyen funkcióval nem rendelkezik, amit bizonyít az is, hogy egyetlen helyi lakos birtokában sem volt róla fénykép, amelyről eredeti formájában tudták volna visszaállítani. Jómagam viszont e dolgozat adatgyűjtésekor a pápai múzeumban rábukkantam 1986-ban készült fotónegatívokra, melyek alapján lehetőségem nyílik régi arculatának körülírására (4.1–4.3. kép).

Eszerint a jelenleginél jóval hangsúlyosabb lábazaton álló dór jellegű oszlop felső, kiszélesedő részéhez négyzet alakú kőlap kapcsolódott, ami talapzatát képezte a leginkább madáretető házikóhoz hasonlítható fejezetnek. A csonkagúla tető, miként a talapzat, peremet képezve, kissé kiugrott a fülkés rész síkjaiból. A sisakon keresztül nem látható, ez egyébként megegyezik a jelenlegivel, ahogy a domborművek sorrendje is. Szembetűnő a fülkés részek kiképzéseinek – első sorban az ezeket elhatároló sarokhasáboknak, valamint az oszlophoz illesztésnek – már-már durva mértani pontatlansága. Összképe alapján egy turisztikai kiadvány kőlámpásnak nevezi, és párhuzamba állítja hasonló Sopron környéki és várvidéki építményekkel.³⁶ A tisztán látás kedvéért megjegyzem, hogy a várvidéki kőlámpások a feketevárosiak kivételével (ezek legfiatalabbja is 18. századi) mind 15. századiak, gótikus stílusúak.³⁷ Ugyanez mondható el egy kivétellel Sopron kőlámpásairól is.³⁸

³² Földing Ernő (szül. 1956.) szíves szóbeli közlése.

³³ LISZKA 2000. 30.

³⁴ VÉL A8 26 Visitatio canonica, 1845. Szentiván

³⁵ www.terkep.lap.hu

³⁶ NÉMETH – SZABÓ 1989. 150.

³⁷ Lásd: NÉMETH 1986. 33. 41. 53. 57. 120.

³⁸ Lásd: PERGER 1993. 359–362.

Szobrok

A következő szobrok bemutatása újabb, eddig ismeretlen adalékot jelent a szakkutatás számára a Nepomuki Szent János- és Szent Vendel-kultusz területi elterjedésének árnyalásához.³⁹ Mielőtt azonban erre rátérnék, szükségesnek tartom a két szent hagyományának igazán rövid összefoglalását.

Nepomuki Szent János 14. században élt csehországi származású szent. A féltékeny Vencel király feleségének gyóntató papjaként megtagadta a választ a királyné gyónása felől feltett kérdésre, így a Károly hídról a Moldva folyóba vettette. Mártírhalálát isteni jel kísérte: vízen úszó holttestét nagy fényességet árasztó gyertyasor övezte. Az 1729-es szentté avatása előtti vizsgálat során nyelvéét épen találták, s ez kultuszának egyik fontos alappillére lett. A gyónási titok vértanújához fordultak patronálásért emellett a vízenjárók (halászok, hajózők, vízimolnárok –, halálának körülményeiből fakadóan – N. T.), a megaláztatástól tartók, szülő asszonyok, vízibetegségben szenvedők, hideglelősök, a jó hírnév rontásától tartók.⁴⁰ A bécsi udvar birodalmi összetartozást erősíteni kívánó politikai elképzelései számára is hasznos kultuszát a jezsuiták kezdték el terjeszteni a 17. században. Vallási céljaik eléréséhez ugyanis – ez a papi misztérium, a gyónás szentségének hangsúlyozását, a Husz-féle eretekmozgalom maradványainak aláásását jelenti – leginkább egy olyan alak felelt meg, mint Nepomuki.⁴¹ Magyarországi aktualitását Bálint Sándor így magyarázza: „Alig lehetett a XVIII. század sokfelől összeverődött új hazai társadalmának időszerűbb emberi feladata, keresztény kötelessége, mint János mennyei közbenjárásával egymás jóhírének tiszteletben tartása, egyben a kölcsönös bizalom légkörének, minden társadalmi élet alapföltételének biztosítása.”⁴² Nepomuki Szent János a nép körében páratlan népszerűségnek örvend.

Szobrai vidékünkön egyazon vízfolyás, a Csángota-ér közelében találhatók. A számos ikonográfiai attribútum ellenére e két alkotást – ahogy szobraikat általában – visszafogottság jellemzi e tekintetben, csak a legalapvetőbb ismérveivel szerepelnek.

A nemesített rozsáról híres Lovászipatona⁴³ Nepomuki Szent János szobra álló helyzetben, papi ornátusban, fején birétummal látható (5. kép). A halotti keresztet – melynek külső szára csonka – két kézzel tartja, szívéhez közelítve. A

³⁹ Nem ismeri őket a nagy apparátust felhasználó TÜSKÉS – KNAPP 1988. 330–336., ill. GULYÁS 1986. 101., valamint a Gulyás Éva kutatásaiból kiinduló LISZKA 2000. 116. sem.

⁴⁰ BÁLINT 1998. 395–399.

⁴¹ BÁLINT 1998. 397.

⁴² BÁLINT 1998. 398.

⁴³ A település eddig ismert első említése a 14. század közepéről való. Nevének előtagja sejteti, hogy egykor királyi lovászok faluja volt. A Patona valószínűleg személynév lehetett, eredete közvetett módon a török nyelvre vezethető vissza. A helység a középkorban mezőváros, oppidum. A török pusztítás után, a 18. században Festetich József földesurasága idején helyzete a jobbágyfalvakéval egyenrangú. 1828-ban újra oppidumként említik, országos vásártartási joggal rendelkezik. Uradalmi központ, kastéllyal. A lakosság nagyrésze evangélikus volt. (ILA – KOVACSICS 1964. 247.) Középkori templomát a reformációtól fogva ezek használják. Plébániáját 1805-ben szervezi meg a Somogyi család. (A Veszprémi... 1975. 275.)

kereszt alatt mintha pálmaágot is szorítana. Fejét övező csillagkoszorút nem figyelhettem meg. A faragott kőből készült szobrot nemrég meszelték ki. Testén zöld, szokatlanul alacsony, félig elföldelt benyomást keltő talapzatán a meszelés alatt pedig barna festékréteget találtam, ami korábbi színezésre utalhat. Ezt a helyiek emlékezete is megerősíti.⁴⁴ Semmilyen felirat nem található rajta. Készítője ismeretlen. Egy autóbuszmegálló utasszigetén áll.

Történetéről mostanáig annyit tudtam meg, hogy „Nepomuki Szent János képe kőből faragott: (...) Ó Excellenciája Lovász Patona Urnéja vallásos buzgóságbul (...)”⁴⁵ emeltette. Az iméntiekben az 1845-ös egyházlátogatás ide vonatkozó részletét idéztem, a szobor így a gróf Somogyi család helyi történetét ismerve a 19. század első felében keletkezhetett, egyik hölgytagjának jóvoltából. Mégpedig az idő és hely viszonyait országos dimenzióban tekintve a divat csúcspontján. Ez az az időszak ugyanis, amikor másutt is a középnemesség, mint az adott település kegyura járul hozzá leginkább a szent kultuszának terjesztéséhez a legtöbb szobor állításával.⁴⁶ S ez az az időszak, amikor víz melletti elhelyezése másodvirágzását éli.⁴⁷ 1845-ben az akkori földesúr gondoskodik fenntartásáról.⁴⁸ Jellegzetesen helyi patronátus nem kapcsolódik hozzá, inkább általános segítőszent, miként általában a 19. században jellemző.⁴⁹ Az 1885-ben épült új templomot is neki szentelik.⁵⁰ A helyiek vallásos életében betöltött szerepéről később szílok majd.

Bakonyszentivánon a lovászpatonaihoz képest egészen későn, a rajta levő lévő datálás szerint 1920-ban emeltek szobrot Nepomuki Szent János tiszteletére (6. kép). Akkoriban a Csángota-ér partján kápolna⁵¹ (kőfülke) is körülvette, azonban az áradások miatt nemsokára feljebb hozták mostani helyére, s a fülkét már nem építették vissza.⁵² Jelenleg egy árok felett, stilizált hídra (6.1. kép) épített több lépcsőelemű, karcsú, párkányos posztamensen áll. Talapzatán két sorban a készítőre utaló szignó.⁵³ A fehérre meszelt szobor ikonográfiájáról a következő mondható el: János kősziklán áll, fején birétummal, feje körül drótból készült, csillagok nélküli glóriával látható. Bal kezében korpuszos keresztet tart, kézfeje kissé sérült. Jobb kezével szájára mutat. Papi ornátusának alját körbefutó díszítés szegélyezi. A vértanúságra utaló pálmaágot nem leltem meg az alkotáson.

Állítása után kb. a II. világháborúig a szent ünnepét, május 16-át közrefogó hetekben a kántortartó vezette körmenet vonult szobrához. A naponta ismét-

⁴⁴ Horváth Julianna (szül. 1940.) szíves szóbeli közlése.

⁴⁵ VÉL A8 26 Visitatio canonica, 1845. Lovász Patona

⁴⁶ TUSKÉS – KNAPP 1988. 340.

⁴⁷ TUSKÉS – KNAPP 1988. 342.

⁴⁸ VÉL A8 26 Visitatio canonica, 1845. Lovász Patona

⁴⁹ TUSKÉS – KNAPP 1988. 354.

⁵⁰ A Veszprémi... 1975. 275.

⁵¹ Újabb adalék a kápolna kifejezés szóban forgó jelentésváltozatának területi elterjedéséhez. (Vö. LISZKA 2000. 20–23.)

⁵² Földing Ernő (szül. 1956.) szíves szóbeli közlése.

⁵³ Kelemen, Pápa

lődő eseményen litániát mondtak, németül énekeltek, majd visszaballagtak a templomba. A gyülekezet Nepomuki zászlóját iskolás gyermekek vitték.⁵⁴

Vendel a 6–7. században élt frank származású szent. Egészen fiatalon tanújelét adta a keresztény tanítások szerint való életvitelnek, ezért apja, hogy valamelyest visszafogja buzgalmát, nyájainak őrzésével kötötte le. Eközben viszont remeteség iránti vágy támadt benne. Néhány társával Rómába zarándokolt, és ezután már nem tért haza szülőföldjére. Trier közelében egy erdőbe vonultak el. Vendel egy gazdához szerződött, kinek állatait felügyelte. A gazda, látva a munkája során végrehajtott sok csodás tettet, elengedte. Remetetársai vezetőjüknek tették meg, nemsokára kolostort is emeltek. Ennek apátjaként halt meg 617-ben.⁵⁵ Ereklýei a nevét róla nyert St. Wendel város – fontos búcsújárárhely – templomában található. Legendájából fakadóan ő a jószágtartó gazdák, pásztorok, juhászok védőszentje. Ünnepe október 20. Magyarországi megjelenése a 18. századra tehető.⁵⁶ Hazai elterjedésének kérdésével legutóbb Liszka József foglalkozott, egyúttal összefoglalva a téma kutatásának eddigi eredményeit is.⁵⁷ Ő gyakorlatilag fajsúly szerint rangsorolja a meggyökeresedés kérdésének korábban kialakított három irányát. Eszerint a kultusz alapjának megteremtése a török után betelepült német lakossághoz fűződik. Ehhez járult hozzá a 17. századtól a fokozatos juh-fajtaváltás (a merinó fajtával hozzáértő német juhászok is érkeztek), végül az egyház.⁵⁸ Nagyban elősegítette kultuszát a szent életrajzát megíró Padányi Bíró Márton veszprémi püspök. Nem meglepő hát a veszprémi egyházmegyében tapasztalt népszerűsége.⁵⁹

Lovászpatonán „a’ Vendégfogadói téren Szent Vendel képe hasonlóul (ti. Nepomukihoz – N. T.) köbül faragott.”⁶⁰ Vendelt fedetlen fővel, vállra omló hajjal, pásztoröltözékben, csizmába szoruló nadrágban ábrázolja (7. kép). Földig érő köpenye alól jól kivehető a vállán átvetett, jobb oldalán lévő pásztortáska. Vállán még egy kendő (?) is látható. Jobb kezét szívére helyezi, balja kb. könyöktájon le-tört, így nem tudni, milyen jellegű pásztorszerszám volt benne. Lépő helyzetben megjelenített jobb lábánál egy merinó kos térdel. A pusztuló állagú homokkő szobrot minden ízlést nélkülöző zöldre és barnára festett rácsos vaskerítéssel határolt virágoskert veszi körül. Nem a közelében futó főutca, hanem a polgármesteri hivatal oldalfala irányába néz, ami utal a tér egykori, mára megváltozott kialakítására is. Alkotója kilétét homály fedi.

Felállításának szükségét jól megvilágítja a helytörténeti lexikonban fellelt, Fényes Elektől kölcsönzött idézet: a településnek „Virágzó ló és szarvasmarha

⁵⁴ Földing Ernő (szül. 1956.) szíves szóbeli közlése. (A szokás egykor országosan elterjedt lehetett. Említi: BÁLINT 1998. 405., a nyugat-dunántúli Hosszúperesztegről: HORVÁTH 1995. 391., a szlovákiai Kisalföldről: LISZKA 2000. 74.)

⁵⁵ LISZKA 2000. 81.

⁵⁶ BÁLINT 1998. 426.

⁵⁷ LISZKA 2000. 81–126.

⁵⁸ LISZKA 2000. 123–125.

⁵⁹ BÁLINT 1998. 427–429.

⁶⁰ VÉL A8 26 Visitatio canonica, 1845. Lovász Patona

tartása és juhtenyésztése. Híres a falu baromvásáráról is.”⁶¹ Korát egészen pontosan sikerült felkutatnom: Bozsó János plébános 1832. július 1-jével (vasárnap) dátumozott levelében arra kéri a veszprémi püspöki helynököt, hogy az Úrnő saját költségén állíttatott Vendel szobrot a következő vasárnap felszentelhesse.⁶² A párkányos talapzatán babérkoszorúval övezett „S. C.” monogram első betűje így minden bizonnyal a Somogyi vezetéknévre utal. A járás helyneveit feldolgozó kiadvány szerint: „Valamikor marhavész volt a faluban, ekkor állították fel a barmok védőszentjének szobrát.”⁶³ Az 1845-ös egyházlátogatás a szobrok indítékáról szólva csak az „Úrnő vallásos buzgóságát” említi, vészt nem. Tény azonban, hogy ekkoriban, 1830-tól a Jászságban heves marhavész dühöngött, s éppen a patonaival egy időben állították fel Vendel szobrát pl. Jászárokszálláson is.⁶⁴ A járvány területi elterjedésének ugyan nem jártam utána, de nem elképzelhetetlen, hogy országos méreteket öltött, igazolva az idézett állítást.

Lovászpataona két köztéri szobra – amint az kiderült – földesúri kezdeményezés eredménye. Fenntartásuk is alapítvány helyett térítvény útján,⁶⁵ úgyszólván családi kezelésben történt. E körülmény mögött véleményem szerint – a hitéletbeli aktivitás őszinteségét nem megkérdőjelezve – azért nyomon követhető a grófi familia tudatos városképfarmáló törekvése, mellyel lakóhelyük arculatát urbánusabbá, a környékbeli jelentéktlenebb községeken felülemelkedettebbé kívánták alakítani.

A II. világháborút követő új politikai rend beállta előtt a két szobor nagyobb súllyal volt jelen a helyiek vallási életében. Úrnapi körmenetek alkalmával mellettük is állították fel sátrat, s miközben a plébános imádkozott, virágot hintettek rájuk. Márk napján a búzaszentelési körmenet ugyancsak megállt itt egy imára. Halottak napján gyertyát gyújtottak, hétköznapiakon az előttük elhaladó férfiak leemelték kalapjukat, az asszonyok, gyermekek keresztet vetettek. Újabbban a két világháborúban elesettekről megemlékező hősök napján virágot helyeznek talapzatukra.⁶⁶

A környéken egyedülálló a magyar nemzetiségű Ugod⁶⁷ plébániájának előkertjében éppen restaurálás előtt álló Pietà-szobor (8. kép). Köztiszteltetre szánták, hiszen a kerítésre merőleges, fallal övezett, három lépcsőfokból álló beugró

⁶¹ ILA – KOVACSICS 1964. 247. Hasonló elismerő szavakat olvashatunk egy 1858-as újságcikkben is: a lovászpataoni „uradalomban a juhászat meglehetősen terjedelemben üzetik, s itt dicséretükre az illetőknek elmondhatjuk, hogy Lovász-Patonán találhatik vidékünk legfinomabb gyapja, mely mázsánként 150–160 pfén szokott kelni.” (GERENCSE 1997. 13.)

⁶² VÉL Acta Parochialia, Lovászpataona 36/13.

⁶³ BALOGH – ÖRDÖG 1987. 50.

⁶⁴ GULYÁS 1986. 48.

⁶⁵ VÉL A8 26 Visitatio canonica, 1845. Lovász Patona

⁶⁶ Horváth Julianna (szül. 1940.) szíves szóbeli közlése.

⁶⁷ A település eddig ismert első írásos említése a 14. századból való. Nevét a Csák nemzetségbeli Ugod bakonyi örökös ispánról nyerte. Vára uradalmi központ a 16. században. A település oppidum (mezőváros) a 17. század közepéig. Előbb a Nádasdyaké, majd a század közepén az Esterházyakhoz kerül, akik az uradalmat – jelentőségét visszaszorítva – Pápa várához csatolják. (ILA – KOVACSICS 1964. 380.) Barokk temploma 1753–59 között épült a vár helyén, anyagának felhasználásával, Fellner Jakab tervei szerint. (A Veszprémi... 1975. 277.)

térség vezet talapzatához, így az utcáról közvetlen elérhető. A kettős párkányú talapzaton lévő faragott kő szobor a halott Jézust ölében tartó Szűz Máriát ékes koronával, drapériában jeleníti meg. Érdekesség, hogy a Mária koronáján látható máltaihoz hasonló fémkereszt mellett Krisztus fején is volt kereszt, de ennek már csak függőleges szára látható. A talapzat homlokoldalát keretező álló téglalap alakú mezőbe márványtáblát helyeztek, ennek felirata: „Legszentebb s legfájdalmasabb Szűz Anya könyörögj érettünk 1883”. Ám e tábla pusztán emlékezési célokat szolgál, s a szobor maga jóval, legalább egy évszázaddal régebbi ennél.⁶⁸ Ez viszont módosítja a község történetét feldolgozó kiadvány állítását, ami szerint Lukácsék plébános idején valósult volna meg „a plébánia előtt 1883-ban felállított Pietà elkészítése.”⁶⁹ Mindenesetre csak 1819 őszéről találtam rá vonatkozó említést. Materényi Gábor pápai esperes kér engedélyt a püspöktől egy a parókia területén kápolnában elhelyezendő „szomorú szobor” emelésére.⁷⁰ A dokumentum arról nem tesz említést, vajon újonnan készítenék-e a szobrot, netán máshonnan szereznek be. Utóbbira tereli a gyanút, hogy hátsó fele nincs megmunkálva, azaz sík lap. Ezt erősítheti feltételezett kora is. Ugod birtoklástörténetének ismeretében nem zárható ki, hogy a szobor felállításában szerep jutott a Nádasdy, vagy még inkább az Esterházy családnak, hisz feltűnő módon éppen e két földesúri família jóvoltából büszkélkedhet több nyugat-magyarországi helység hasonló emlékekkel.⁷¹ Mindent összevetve a provinciális barokk szobrászat egyik szép darabjával van dolgunk.

Összegzés

Munkámmal, a képoszlopok és szobrok bemutatásával fel kívántam hívni a figyelmet azokra a hiányosságokra, melyek eddig nem kerültek be a néprajzi szempontú kutatás látóterébe. Mindez a Kárpát-medence térképén – ha kis mértékben is, de – a fehér foltok csökkentését jelenti, s ennyi a közös a hét alkotásban. Több szempontot, melyek mentén együttesen lehetne jellemezni őket, aligha találni. Kizárólag a feltárt adatokból kiindulva, csak elnagyoltan, néhány csoportosítási lehetőséget kiemelve elmondható, hogy különböznek pl. emeltetők társadalmi rangjában, az állítás pontos céljában, s formai jegyeikben úgyszintén vegyes képet mutatnak. Így pedig nem könnyű általános érvényűt megállapítani, ahogy a szobrok esetében ez megkérdőjelezhetetlenül igaz.

Más a helyzet a képoszlopokkal, abban az esetben, ha nem a fenti nyomokon haladva tárgyaljuk helyzetüket. Perger Gyula a kisalföldi képoszlopokkal kapcsolatban ezt írja: „Mivel a katolikus német nyelvterületen a kora középkortól nyomon követhető szakrális építménytípusról van szó, valószínűsíthetjük, hogy

⁶⁸ Rajczi Pál plébános (szül. 1926.) szíves szóbeli közlése.

⁶⁹ VERESS D. é. n. (2000.) 121.

⁷⁰ VÉL Acta Parochialia, Ugod 23/102.

⁷¹ ASKERCZ 1993. 385–387.

a Kisalföld ezen emlékcsoport elterjedési területének egyik legkeletibb sávja.”⁷² Nos, áttekintett képoszlopaink pontosítják e megállapítást, és ezt az „egyik legkeletibb sáv”-ot most már a Bakony Kisalfölddel érintkező előterébe tolják ki. Ezzel együtt a problémát dolgozatom sem kezeli megnyugtatóan, így a képoszlopok közép-európai elterjedtségének meghatározásához még több, német telepessel műlttel rendelkező helység bevonására lesz szükség.

Irodalom

ASKERCZ Éva

- 1993 Barokk útmenti szobrok Északnyugat-Magyarországon. In: CSERI Miklós – PERGER Gyula (szerk.) *A Kisalföld népi építészete*. Szentendre–Győr 385–394.

A VESZPRÉMI Egyházmegye papságának névtára.

- 1975 Veszprém.

BALOGH Lajos – ÖRDÖG Ferenc (szerk.)

- 1987 *Veszprém megye földrajzi nevei*. II. A pápai járás. Budapest.

BÁLINT Sándor

- 1999 *Ünnepi kalendárium*. II–III. Szeged. Mandala Kiadó.

BARTHA Elek

- 1990 A szakrális célú határbeli építmények funkcionális kérdései – keresztek, szobrok, kápolnák. In: *Ház és Ember*. 6. Szentendre 219–225.

GERENCSÉR Miklós

- 1997 *Újdonsági ódonságok Veszprém Vármegyéről 1857–61-ből*. Pápa.

GULYÁS Éva

- 1986 *Egy őszi pásztorünnep és európai párhuzamai*. (Adatok a Vendel-kultusz magyarországi kutatásához.) Megyei Múzeumok Közleményei 42. sz. Szolnok.

HORVÁTH Endre

- 1906 *A bakonyalji nyelvjárás*. Budapest. Athenaeum.

HORVÁTH Sándor

- 1995 *Keresztek, kőképek, kápolnák Vas vármegyében*. In: CSERI Miklós (szerk.) *A Nyugat-Dunántúl népi építészete*. Szentendre–Szombathely 381–414.

ILA Bálint – KOVACSICS József

- 1964 *Veszprém megye helytörténeti lexikona*. Budapest. Akadémiai Kiadó.

LISZKA József

- 2000 *Állított keresztényi buzgóságbul*. Dunaszerdahely. Lilium Aurum Kiadó.

MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka

- 2001 Szabadtéri szakrális emlékek levéltári forrásai. In: S. LACKOVITS Emőke – MÉSZÁROS Veronika (szerk.) *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 5/II. Veszprém 317–329.

⁷² PERGER 1993. 380.

MÉSZÁROS Gyula (szerk.)

1984 *Bakony, Balaton-felvidék*. Budapest. Sport Kiadó.

NÉMETH Adél

1986 *Burgenland*. Budapest. Panoráma Kiadó.

NÉMETH Adél – SZABÓ Lajos

1989 *Pápa*. Panoráma Magyar Városok. Budapest. Medicina Könyvkiadó Vállalat.

PERGER Gyula

1993 Képoszlopok a Kisalföldön. In: CSERI Miklós – PERGER Gyula (szerk.) *A Kisalföld népi építésze*. Szentendre–Győr 357–384.

REICHARDT Gyula

1969 *Régi emlékek egy hétszázéves falu életéből*. Történeti adatok Bakonypéterd múltjából főként az 1817–1917-ig terjedő időből. Kézirat. Bakonypéterd.

TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva

1988 Nepomuki Szent János tisztelete a szabadtéri emlékek tükrében. *Ethnographia*. XCIX. 330–356.

VERESS D. Csaba

é. n. (2000) *Ugod*. Száz Magyar Falu Könyvesháza. Budapest.

Rövidítések

GEK = Gróf Esterházy Károly Kastély- és Tájmúzeum, Pápa

VÉL = Érseki és Káptalani Levéltár, Veszprém

Adatközlők

Ezúton köszönöm meg az alábbi személyek segítségét:

VUTKA Hedvig (szül. 1911.), Bakonygyirót

SCHWARCZ József (szül. 1920.), Bakonypéterd

FÖLDING Ernő (szül. 1956.), Bakonyszentiván

HORVÁTH Julianna (szül. 1940.), Lovászipatona

+ RAJCZI Pál, kanonok (1926–2004), Ugod

Tibor Németh

SACRED MONUMENTS AT THE WESTERN EDGE OF BAKONY MOUNTAINS

The author presents two types of small monuments – roadside shrines and sculptures – from the area between Bakony Mountains and the town of Pápa. The edge of Bakony mountains adjoining Kisalföld is populated by inhabitants of mixed ethnicity (German and Hungarian). The inhabitants of German villages, settled among the Hungarian majority in diasporas in the 18th century, developed their outdoor sacred monuments serving their religious life in a different way from the local practice. The most typical of these are the so called roadside shrines (Bildstock).

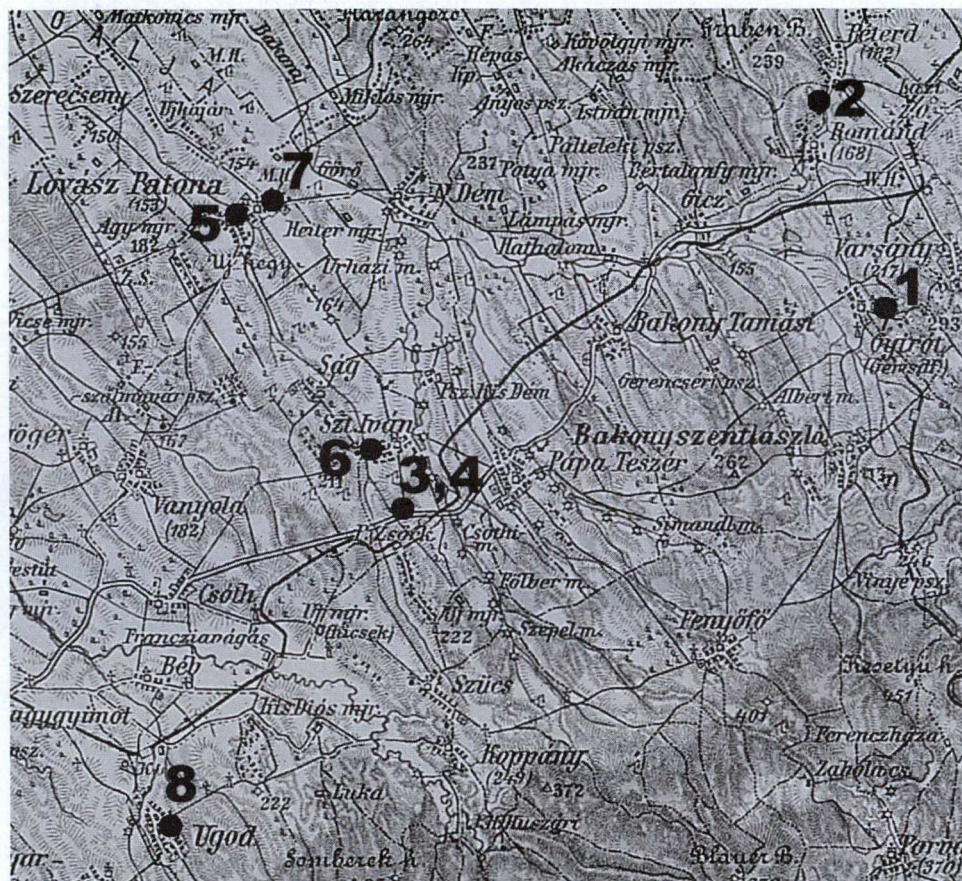
In the Hungarian villages, it was more popular to erect statues of saints besides crucifixes, which are not discussed in this paper. The statues of Saint John of Nepomuk, Saint Wendelin and Pietà statues presented here enrich the knowledge of how the veneration of saints spread in Hungary with additional material.

The social status of the persons who have erected the monuments is also varied: in German villages (Bakonygyirót, Bakonypéterd, Bakonyszentiván), the roadside shrines were raised by local inhabitants, while in the Hungarian villages (Lovászipatona, Ugod) the statues were erected with the encouragement of a church dignitary.

The study based on interviews, data from archives and literary sources presents the geographic environment, architectural and iconographic characteristics of the monuments, the story how they were erected and customs connected to them. The main achievement of the study is that it extends the area where roadside shrines have spread further eastwards.

A tárgyalt kismélekek elhelyezkedése a III. katonai felmérés (1872–1884) térképén.⁷³

⁷³ A térképen eredetileg csak a három képoszlop van jelölve, a többi szobrot a teljesség kedvéért magam jelöltem be. A számozás a képek számozásával megegyező.

A fényképfelvételeket – a jelzettek kivételével – 2004-ben készítettem.

1. kép. A bakonygyiróti képoszlop.

2. kép. Képoszlop Bakonypéterd és Románd között.

3. kép. A bakonyszentiváni képoszlop jelenlegi formájában.

4. kép. A bakonyszentiváni képoszlop 2003 előtt. Felv. készítette: Ilon Gábor, GEK 7002-7006/1986

4.1. kép. A fülke és tartalma Pápateszér felől. Felv. készítette: Ilon Gábor, GEK 7002–7006/1986

4. 2. kép. A fülke és tartalma a főút felől. Felv. készítette: Ilon Gábor, GEK 7002–7006/1986

4.3. kép. fülke és tartalma Bakonyszentiván felől. Felv. készítette: Ilon Gábor, GEK 7002–7006/1986

5. kép. Nepomuki Szent János szobra Lovászpatonán.

6. kép. Nepomuki Szent János szobra
Bakonyszentivánon.

6.1. kép. A szobor oldalnézetben.

7. kép. Szent Vendel szobra
Lovászpatonán.

8. kép. Az ugodi Pietà.

A FEHÉRVÁRCSURGÓI VASKERESZT

A Fejér megyében található Fehérvárcsurgó község a Bakony lábánál, a móri árok déli részén fekszik. A falu határához tartozó Zseri erdő¹ egyik szikláján magas, fekete vaskereszt búvik meg a fák között. Az arra járó csak pár méter távolságból pillanthatja meg, habár a környék egyik legmagasabb pontján állították. Nem látható rajta se korpusz, se felirat, csak magányosan áll egy régi vadászösvény mellett, s bámul a messzeségbe, mint azok az öreg titoktudók, kik a világ változásait – az időtől kissé megrozsdásodva, de acélos gerinccel – figyelik. Vajon ki (kik), mikor és milyen célból állították ide több kilométerre a falutól? Ki gondolja, és milyen szerepet tölt be az emberek hitében? Kutatásom során, ezekre a kérdésekre igyekeztem választ találni.

A kereszt megközelítése a Fehérvárcsurgói Vadrezervátum keleti bejárata felől vezető ösvényen lehetséges. A Gaja patak mentén haladva elérünk az Ádám-Éva fáig, ahol egy vadászösvény metszi utunkat. A kereszteződésben Nyugat felé indulva érjük el a vaskeresztet.

A kereszt formai szempontból Liszka József osztályozása szerint az út menti kereszt kategóriájába tartozik.² 0,60 × 0,70 m széles, 0,33 m magas négyzet alakú terméskőből készített alapon nyugszik. Magassága 4 m, szélessége 2,19 m. Anyaga iparilag előállított 2 mm-es vaslemez, fekete színűre festve. Felületén erős korrodálási nyomok találhatók. Elkészítésekor a modern ívhegesztés technikát alkalmazták. Mivel a hegesztési varrat néhány helyen elengedett, a külső vaslemezborítás alatt egy másik réteg is láthatóvá vált. Ebből arra következtettem, hogy a keresztet a közelmúltban felújították, és állításának ideje nem feltétlenül a modern, elektromos árammal történő hegesztési technika elterjedéséhez köthető.

¹ A 20. század elején Fehérvárcsurgó földesurának, Károlyi Józsefnek húga, Károlyi Geraldine (becenevén Gerry, magyar betűzés szerint Zseri) gyakran kijárt az erdőre, hogy tüdőbaját a magaslati levegővel gyógyítsa. Károlyi Geraldine 1909-ben fiatalon, a 23. életévében elhunyt. Az ő nevét viseli napjainkban is a terület. Károlyi György szíves közlése.

² LISZKA 2000. 28.

Kutatás célja, módszere

A kutatás kezdetekor két fő célt állítottam magam elé:

1. A kereszttel kapcsolatos írott források feltérképezése levéltári, valamint egyházi dokumentumok alapján.
2. A verbális hagyományok gyűjtése, feldolgozása, összehasonlító elemzése.

A kutatás legfőbb problémáját, az írott forrásanyag hiánya okozta. Mivel egyházi forrásokban nem találtam a célobjektumra utaló feljegyzéseket, így a helyi folklórban fellelt adatok alapján próbáltam a kereszt állításának időpontját meghatározni. Ez sajnos csak a feltételezés szintjéig mehetett el. Az adatközlőktől gyűjtött információk a 19–20. sz. fordulójára vezettek vissza, amit a történeti-néprajz, valamint helytörténet-kutatási módszerek segítségével igyekeztem megbízható, írott forrásokkal összevetni. Ehhez megfelelő segítséget nyújtott a Fejér Megyei Levéltár,³ és a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár folyóirattárának iratanyaga.⁴

A kereszthez kapcsolódó mondakör

A kereszt állításával és a hozzá fűződő csodás eseményekkel kapcsolatos mondák szép számmal lelhetők fel a környéken. Az általunk tárgyalt objektummal kapcsolatban hét darab népmondát sikerült csokorba rendezni. A kereszthez kapcsolódó történetek közül három vándormotívumot tartalmaz, amelyek a Kárpát-medence más területein is megtalálhatók.

A legelterjedtebb történet, egy vadászbaleset emlékét őrzi. Eszerint a környéket járó lovas vadászok egyikét vadméhek támadták meg, és megvadult paripája a mélybe vetette magát lovasával együtt. A tragédia helyére keresztet állítottak.

Egy másik történeti hagyomány Szent László király alakjával hozza összefüggésbe a keresztet. Mikor a szent király a tatárok elől menekülve a hegytetőre ért, más kiutat nem találván lovát a szakadéknak irányította. A csodás állat nem zuhant a mélybe, hanem átszelve a levegőt, megmentette gazdáját a halálos veszedelemtől.⁵ Az esemény helyszínére keresztet állítottak. Itt rögtön meg kell jegyeznünk, hogy Tüskés Gábor szerint a magyarországi keresztetekhez kapcsolódó mondák, elnevezések mögötti anyag, ritkán nyúlik vissza száz évnél régebbi időkre.⁶ Mivel a feltárt adatok tükrében kijelenthetjük, hogy a jelenlegi kereszt semmiképpen sem lehet idősebb 117 évesnél, a Szent László mondakör megjelenését a földrajzi és geográfiai tényezőknek tudhatjuk be. Ez megfigyelhető a környéken fennmaradt más Szent László-történetben is. A terület a pleisztocén

³ FML. Károlyi Lt.

⁴ A Szabadság című napilap 1888-as évfolyama.

⁵ A táltos ló alakja ebben a mondában hasonlóan jelenik meg, mint a belső – ázsiai Alpamüs – eposzban. A szent László legendák kereszténység felvétele előtti jelentését először László Gyula fedezte fel, majd a vele kapcsolatos kutatást Vargyas Lajos ázsiai népköltési összehasonlító vizsgálata tette teljessé. LÁSZLÓ 1996. 62.

⁶ TÜSKÉS 1980.

kori szerkezeti mozgások folyamán erőteljesen lesüllyedt, így a felszíni pleisztocénvégi vízfolyások a süllyedéssel egyidejűleg feltöltöttek. A Mór–Bodajk–Fehérvárcturgó–Moha vonalában elterülő síkságot 25–30 m vastag homokos – kavicsos – iszapos – agyagos üledéksor tölti ki. Így az eocénkori tengerek maradványaiként bőven találhatók a környéken nummulitesek, azaz pénzérme nagyságú lapos kövek.⁷ Ezeket a nép Szent László pénzének nevezi. A hagyomány szerint a tatárok elől menekülő király elszórta aranypénzeit, amik a tatárok kezében kővé váltak.⁸ Ez a mondatípus már a 15–16. századból ismert a történelmi Magyarország területén.⁹ Magyar Zoltán a mondakör kialakulását a Szent Jakab mondakör hazánkba érkezésével hozza összefüggésbe.¹⁰

Szintén az ősi magyar hitvilág maradványának tekinthetjük azt a mondát, miszerint a kereszt tövében kincseket rejtettek el.¹¹ A kincsek után még az 1950-es években is kutattak. Ilyen elásott kincsről közöl történetet Szűcs Sándor.¹² Gunda Béla a Szabolcs megyei Balkány községben gyűjtött hasonló mondát.¹³

A néphit szerint a kereszt minden délben lángolni szokott. Ehhez kapcsolódó magyarázó történetet sajnos nem sikerült fellelnem. Az erdészek szerint a szikla aljának egy pontjáról, az erős déli napsütésben néha valóban úgy látszik, mintha a kereszt vörösen izzana. A jelenséget sajnos többszöri próbálkozás során sem sikerült megfigyelni.

Igen érdekes történet meséli el a kereszt felújítását. Eszerint a terület kommunista pártfunkcionáriusok, munkásörök, és a szovjet–magyar fegyveres testület tagjainak kedvenc vadászhelye volt. Többször tervezték a kereszt eltávolítását, hisz az idő vasfoga már erősen kikezdte, és az ideológiai elvárásoknak sem felelt meg. A vadőrök azonban tisztelték a keresztet, és mindig kitértek a feladat elől. Történt egyszer, hogy maga Kádár János vadászott az erdőben. A vadőrök a környék egyik legszebb szarvasbikáját hajtották a pártfőtítkár puskája elé. A vadászat sikeres volt, a bikát leterítették, és Kádár örömeiben megígérte a vadőröknek, hogy teljesíti egy kívánságukat. Ők azt kérték, had újítsák fel a keresztet. Ekkor kapta ma is látható formáját.

A kereszttel kapcsolatos további két etiológikus monda Fehérvárcturgó egykori birtokosaival, a Nagy-Károlyi gróf Károlyi családdal hozza kapcsolatba. Az első verzió szerint a család igen gyakran kirándult és vadászott a környéken. Károlyi Györgynek volt egy kedvenc helye, ahol szeretett megpihenni és gyönyörködni a panorámában. Erre a helyre később egy kis padot is készíttetett. Halála után fiai ide egy kőoszlopot állítottak aranyozott felirattal, amelyet később elloptak. Az elloptott oszlop helyére keresztet állítottak.

⁷ STOLCZ 1977. 220.

⁸ KURUCZ 1987. 401–402.

⁹ MAGYAR 1998. 35.

¹⁰ MAGYAR 1998. 51.

¹¹ DÖMÖTÖR 1981. 160.

¹² SZÜCS 2003. 143–146.

¹³ GUNDA 1989.

Egy másik történet tragédiát ismeret meg velünk. Eszerint a Károlyi család egyik tagja a szikláról levette magát öngyilkosságot követett el. A tragédia helyszínére engesztelő szándékkal emelték a keresztet.

Ahhoz, hogy a vaskereszt állításának időpontját, és a monda valóságtartalmát nagyjából meghatározzuk, helytörténeti és családtörténeti adatokat kell vizsgálnunk. A felgyűjtött mondák az objektum keletkezését két fő időpontban határozzák meg:

1. A keresztet nem a Károlyi családhoz kötik (vadászbaleset, Szent László megmenekülése, elásott kincs megjelölése)
2. A keresztet a Károlyi családhoz kötik (kedves pihenőhely, öngyilkosság)

A kereszt és a Károlyi család kapcsolata az írott források tükrében

Arra a kérdésre, hogy a feszületet a Károlyi család csurgói uradalomhoz jutása előtt állították-e, egy kiváló forrás, az I. katonai felmérés ad választ.¹⁴ Mivel 1763–1785 között készült térképek nem jelölik a vaskeresztet, állításának idejét 1785 utánra kell helyezni.

A Károlyi családhoz kapcsolódó történetek valóságtartalmának kiderítéséhez a család csurgói birtoklástörténetét kell megvizsgálnunk. Az uradalmat gróf károlyi György 1823 október 17-én vette zálogba báró Perényi Imrétől.¹⁵ 1877-ben vadrezervátumot alapított a mai Zseri erdő területén, mely a Gaja patak völgyét, és a környező hegyeket foglalta magába. Ezen a területen fekszik az a pont, ahová a verbális hagyomány szerint később az utódok emlékoszlopot, majd keresztet állítottak. Károlyi György halála után a birokot a másodszülött fiú, Viktor örökölte, aki 1888-ban önkézével vetett véget életének. Ha hiszünk a mondai hagyománynak, az ő emlékére állították a keresztet, igaz a szájhagyomány a tragédia helyét rosszul jelöli meg. A halottkémi jelentés ugyanis az öngyilkosság helyszínéül a kastélyt tünteti fel.¹⁶ Károlyi Viktor halála után Károlyi Gyulára szállt az uradalom. A családi hagyomány szerint, Károlyi Gyula torokrákban szenvedett, és gyakran kijárt a kereszthez elmélkedni, imádkozni gyógyulást remélve.¹⁷ Tehát 1890-ben bekövetkezett halálakor a vaskereszt már állt.

A családi visszaemlékezésnek ad hitelt az a tény is, hogy a vizsgált objektum külső felülete már modern hegesztési eljárással készült, de a Kádár-monda ennek okát megmagyarázza. Liszka József szerint a vaskeresztek viszonylag ritkák, azok főleg öntöttvasból készülnek, újabban a csővázas keresztek tartoznak ebbe a kategóriába. Az általunk is vizsgált, borított változat igen ritka.¹⁸ Ezért is

¹⁴ A „Josephinische Aufnahme”, vagyis az I. katonai felmérés az Osztrák birodalom, ezen belül a történeti Magyarország első részletes topográfiai térképezése, 1763–1785 között zajlott. A térképek közül többek között a szabadtéri sacralis objektumokat is.

¹⁵ KÁROLYI 1911. 156.

¹⁶ A halottkémi jelentés szerint Károlyi Viktor 1888. április 1-én, a reggeli órákban 24 mm-es kétcsővű Lancaster golyóspuskával vetett véget életének. FML. 1277/1263.

¹⁷ Károlyi György szíves közlése.

¹⁸ LISZKA 2000. 28.

valószínű, hogy a vaskeresztet, amelyhez hasonlatos objektumot a környéken nem találunk, és aminek felállítása igen borsos anyagi áldozatot követelhetett, minden kétséget kizáróan a Károlyi család állította 1877 és 1890 között.

Összegzés

A fent leírtakból láthatjuk, hogy az utak mellett található keresztjeink nem csupán egyszerű sacralis tárgyak, hanem ma is élő hagyományaink képviselői, ihletői. a körülöttük kialakult monda és hiedelemvilág nem ritkán a magyarság kereszténység előtti korára vezethető vissza. Állításuk mögött emberi sorsok, tragédiák húzódnak. Kutatásuk igen fontos nem csak a magyar és európai, hanem az egyetemes kultúra szempontjából is. A körük csoportosuló kulturális jelenségeket a jövőben mindenképpen összehasonlító vizsgálat alá kell vetni, hisz elengedhetetlen, hogy az újonnan egyesült keresztény Európa e kérdésköréről is egységes képet kapjunk.

Irodalom

DÖMÖTÖR Tekla

1981 *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest.

GUNDA Béla

1989 *A rostaforogató asszony*. Budapest.

KÁROLYI László

1911 *A Nagy-Károlyi Gróf Károlyi család összes jószágának birtoklási története II.* Budapest.

KURUCZ János

1987 Kincsesbánya. *Fejér Megyei Történeti Értesítő* 17. Székesfehérvár.

LÁSZLÓ Gyula

1996 *A honfoglaló magyarok*. Corvina, Budapest.

LISZKA József

2000 *Állítatott keresztényi buzgóságbul*. Dunaszerdahely.

MAGYAR Zoltán

1998 *Szent László a magyar néphagyományban*. Budapest.

STOLCZ Gábor

1975 *Kövületek*. Budapest.

SZÜCS Sándor

2003 *Feljegyzések XI–XII. Tájak, korok, emberek*. Karcag.

TÜSKÉS Gábor

1980 Útmenti és temetői kőfeszületek Abaliget–Orfű környékén. *Ethnographia*. 101, 98–113.

VARGYAS Lajos

1960 Kutatások a népballada középkori történetében. II. A honfoglaláskori hősi epika továbbélése balladáinkban. *Ethnographia*. 71, 479–523.

Források

Fejér Megyei Levéltár:

Olp. 395. Károlyi Lt. 5. fiók. Lad. IV. No. 32.

Olp. 414. Károlyi György 151. k. 2–3, 7–8

1267/1263. 1888. Halottkémi jelentés.

Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár Székesfehérvár:

Fmk. MPO. 6–1888. M. 14.

Az első katonai felmérés 1782–1785. DVD rom. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest. 2004.

Péter Kertész

THE IRON CRUCIFIXES OF FEHÉRVÁRCSURGÓ

Crucifixes standing by the roadsides are not only simple sacred objects, but also they represent and inspire our living customs. In some cases, the legends and beliefs connected to them can be traced back to ancient times. There are human fates and tragedies lying behind the erection of these crucifixes. It is important to research them not only from the perspective of Hungarian and European culture, but also from the angle of universal culture.

Fehérvárcsurgó, Zseri erdő vaskeresztje

Fábián Balázs

GÖDÖLLŐI KÖZTÉRI SZAKRÁLIS EMLÉKEK TÖRTÉNETE

Jelen dolgozatom, a Gödöllőn található köztéri szakrális kisemlékekkel foglalkozik, azoknak is inkább a számbavételével és rövid jellemzésével. A kisemlékek teljes körű, minden területre kiható vizsgálata, a közösség számára betöltött szerepük tanulmányozása későbbi kutatások tárgyát képezik.

Gödöllőn a szakrális kisemlékeket három nagyobb csoportra lehet osztani, állításuk időpontja szerint. Az első csoport emlékei a XVIII. század második feléből származnak, állíttatásuk I. Grassalkovich Antal nevéhez fűződik. Ezek főleg szent szobrok. A másik nagy csoportba tartozó szakrális emlékeket a XX. század első felében, már inkább a gyülekezet tagjai emeltették. Ide tartozik a keresztek többsége is. A harmadik csoport emlékei vegyesek és ezeket a XX. század végén, a XXI. század elején emelték. Azt, hogy miért csak a XX. században emelt a katolikus gyülekezet szakrális emlékeket, a település történetében kell keresnünk.

A török időkben Gödöllő többször is elnéptelenedett. Arról pedig, hogy a pusztítás előtt milyen volt a lakosság összetétele, adatok nem maradtak fenn. Ami biztos, hogy a kastély helyén már 1492-ben is állt katolikus kápolna, mely a településsel együtt elpusztult. Később a kápolnát helyreállították, de ekkor már a reformátusok használták. Református papja már 1652-től volt Gödöllőnek, a templom átépítését 1657-ben fejezték be. A törökök kiverése után a falu, fejlődésnek indult. 1740-ben már 191 lelket számláltak össze a vármegyei összeírás során. A lakosság nemzetisége szerint magyar, vallása szerint pedig református volt. A XVIII. század közepén Gödöllő és a környék szinte összes települése Gróf Grassalkovich Antal tulajdonába került. A katolikus gróf a Habsburg birodalom elkötelezett hívei közé tartozott. I. Antal Gödöllőn kívánta hatalmas uradalmának központját létrehozni. Kastélyát azon a dombon kívánta felépíteni, ahol a református templom állt. A hívekkel történő megállapodás után a templomot lebontatta, a körülötte fekvő temetőt pedig a falun kívülre telepíttette át. A gróf kárpótlásul telket, építőanyagot és pénzt adományozott a reformátusoknak új templomuk felépítéséhez, mely 1745-ben el is készült.

A település további sorsát befolyásoló tényező I. Antal telepítései voltak, melyeket az 1750-es években kezdett. Mikor Gödöllő a birtokába került, közel kétszáz lakója volt. 1749-ben Budán át a bánságba tartó ötszáz fős telepes csoportból szakított ki kétszáz, főleg német ajkú iparost. A telepeseket új házak,

szerszámok, német pap és jegyző, emellett öt évi adókedvezmény várta. A németeken kívül szlovák és magyar nemzetiségű telepesek is érkeztek Gödöllőre. A telepesek a gróf vallási hovatartozásának megfelelően katolikusok voltak. Így a korábban teljesen református község tíz év alatt fele részben katolikus vallású, s a korábban tiszta magyar lakosságnak a fele német lett. Bár a lakosság nemzeti-ségi és vallási képe erőteljesen megváltozott, ez mégsem vezetett nagyobb ellentétekhez a településen élők között.¹

A telepítés után, 1784–85 között végeztek népszámlálást, az ekkor már mezővárosi településen 1776-an éltek, A lakosság száma folyamatosan nőtt. A XIX. század közepén azonban volt még egy nagyobb betelepülési hullám, mikor újabb német és szláv iparosok érkeztek Gödöllőre.²

Év	Összlakosság	R. kat.	Ref.	Ev.
1851	2 617	1000	1450	150
1880	3 940	2120	1466	158
1890	4 844	2651	1766	153
1900	5 887	3348	2032	140
1910	7 569	4724	2210	257
1920	10 262	6674	2681	373
1930	11 056	7407	2866	403
1941	11 825	8033	3059	440
1949	12 216	8602	3029	427 ³

A lakosság és a vallási hovatartozás változásai, már érthetővé teszik, hogy miért a XX. században kezdődtek az egyéni kezdeményezések a katolikus gyülekezeten belül. Azonban van egy másik, legalább ennyire fontos tényezője a szakrális kisemlékek állításának. Ez pedig a településen működő plébánosok tevékenysége. Gödöllőn a XX. század elejétől évtizedekig Schlager Árpád volt a plébános, akinek a munkálkodása nyomán az egyházközség folyamatosan fejlődött, a hívek száma pedig évről évre nőtt. A plébános különböző katolikus szer-

¹ Egy komolyabb vallási ellentétől maradtak fenn dokumentumok, a település életében. Amikor 1774-ben meghalt Várady István prédikátor, I Grassalkovich Antal özvegye, aki szintén katolikus volt, felszólította az egyházközségi tanácsot, hogy az elhunytat katolikus szertartással temessék el. Engedjenek helyébe katolikus papot, s tegyenek úgy mintha sosem lett volna protestantizmus Gödöllőn. Az egyháztanács a Helytartótanácsához fordult segítségért. A kivizsgálás során még a katolikus öregek is vallották, hogy a reformátusoknak már a török időkben is megvolt a parókiájuk, sőt iskolájuk is működött. Az ítélet kimondta, hogy a gödöllőieket meg kell hagyni vallásuk szabad gyakorlásában.

² A betelepítések és a betelepülések ellenére a XX. század elejére a lakosság már ismét tiszta magyar nemzetiségűnek volt mondható.

³ Magyarország településeinek vallási adatai.

vezeteket is létrehozott hívei számára. Az ő ideje alatt szervezte meg az egyház a Katolikus Házat, állította föl a Szent Imre szobrot, az ő erőfeszítéseinek eredményeként restaurálták a Szent szobrokat 1931-ben. Az ő vezetése alatt emelték magánkezdeményezésből az öreghegyi kápolnát és a településen található köztéri keresztek többségét is.⁴ Hasonló áldozatos munkát végzett az 1990-es években 2000-ig, – korán bekövetkezett haláláig – Nagy László Tamás kapucinus tartományfőnök is. Az ő irányítása alatt újult meg a kegytemplom, épült át a templom udvara, állították fel a szabadtéri oltárt, a Mária szobrot, a Prágai Kiszé-
 zus szobrot. De ő kezdeményezte a hitélet kiteljesítése céljából, a királytelepi kápolna létesítését, az ORA kápolna felújítását és újra hasznosítását.

Gödöllőn szent szobrok-, keresztek-, kápolnákon kívül van még keresztút, emléktábla, és egy kálvária is. A szakrális emlékeknek két nagy csomópontja van a városban. Az egyik a kastélytemplom és környezete, ahol a Lourdes-i barlang, Szent István emléktábla, Nepumuki Szent János szobor, Mária oszlop, Szent Imre herceg szobor, Szent Imre úti iskolakápolna, és a templom előtti kereszt található. A másik jelentős csomópont, a máriabesnyői búcsújáró hely és annak a környéke. Itt található a szabadtéri oltár, a Szent Konrád szoborral, a Mária kút, a Prágai Kiszé-
 zus szobra, a keresztút stációi, a kapucinus kereszt, a templom melletti kereszt, és a Trianon kereszt. A többi szakrális emlék elszórva található a városban, ezek pedig út menti keresztek, temetői nagykeresztek, kápolnák, és a kálvária.

A szakrális emlékeket az állítatók szempontjából, három nagy csoportra lehet osztani. A szent szobrok egy részét főúri kezdeményezésre állították. A fenn-
 tartójuk is gyakran az uradalom volt, később pedig az állami szervek vették át ezt a szerepet. A legkorábbi köztéri szobor a XVIII. sz. közepéről származik, majd szinte minden században állítottak egy-egy szobrot egészen a XX. sz. végéig. A második csoportba a keresztek egy része és a kápolnák tartoznak. Ezek többsége, lakossági kezdeményezésből épült. A többi keresztet és a kápolnákat mind a XX. sz.-ban emelték. Ez annak az eredménye, hogy a katolikus lakosság a XX. sz. első harmadában erősödött meg annyira, hogy szakrális emlékeket állítson Isten dicsőségére. A harmadik csoportba, a máriabesnyői kapucinus szerzetesek kezdeményezéseire állított kisemlékek tartoznak. Az igaz, hogy ezeknek a felállítása is a hívők adományaiból történt, de tervezést és a helyszín kijelölését, mindig az atyák végezték, mint a stációsor, a kegyhelyen található szent szobrok és keresztek esetében is.

A szakrális emlékek egy részének – főleg a szobroknak – az alkotói hivatásos mesterek voltak. Közülük is kiemelkedik Krasznai Krausz Lajos (Ludvig Krausz) szobrászművész, Quittner Ervin műépítész és Krisztián Sándor szintén szobrászművész, akik több megrendelést is teljesítettek Gödöllőn, a XX. sz. első felében. A mestereknek köszönhetően, a szobrok mindig az aktuális stílusirányzatnak megfelelő jegyeket hordozták magukon. A keresztek többsége pedig sorozatban gyártott, üzemek által előállított anyagokból készültek. Népies jellegű, vagy parasztspecialisták által készített alkotások nincsenek ebben a különleges helyzetű és fejlődésű városban.

⁴ HOVHANNESIAN 1933. 32.

A máriabesnyői kegyhelyen található szakrális emlékeket, egyben fogom tárgyalni egy külön fejezetben. Az ott található emlékek egy egységet alkotnak, emellett szoros kapcsolatban is állnak egymással, ezért nem kívánom azokat a városban található építmények közé szorítani.

Kápolnák

Ezek mindegyike a XX. sz. folyamán épült. Két kápolna esetében, az építtetőik magánszemélyek voltak. Egy kápolnát a kapucinus szerzetesek, egyet pedig a katolikus általános iskola építtetett. A kápolnák egy részének az állíttatását, a településrész templomtól való távolsága tette szükségessé. Az öreghegyi és a királytelepi kápolna olyan helyen épült, ahol a városrész olyan messze volt a templomtól, hogy az idősebb hívek csak ritkán juthattak el oda. A kápolnák mindegyike működik ma is, heti rendszerességgel mindenhol tartanak misét, ez alól csak az iskolakápolna a kivétel, melynek kevésbé szakrális a funkciója, hanem inkább az oktatásban van szerepe.

Jézus Szíve kápolna (Öreghegyi kápolna, Blahai kápolna) (1. kép)

A kápolna a település külső területén, a blahai városrészben, a Blaháné úton található, a központtól 3 km-re. Az épület egyhajós, félköríves szentéllyel. A szentély mellett van egy kisméretű harangtorony is. A kápolna bejárata fölött egy szívabrázolás látható.

A kápolnát Simon Vince és felesége építtette 1928-ban, akik budapesti lakosok és gödöllői birtokosok voltak. Az építésnek egyszerű oka volt. A közlekedés a városba, nagyon rossz volt, így a környékbeli öregek nehezen jutottak be a városi templomba. Gyermekük nem voltak, s mindenképpen szerettek volna valami maradandót hagyni az utókornak. Először egy iskolát akartak építtetni Blahán, de erre nem kaptak engedélyt. Később fogalmazódott meg bennük a kápolna építés gondolata, melyet saját pénzből valósítottak meg. A munkákat Szentesi Ferenc és Persler Pál végezte el. A kápolna Simon Vince saját telkén épült fel a háza mellett, nem messze az akkor még működő kisvasút állomásától. A kápolna felszentelésére 1928 június 17-én került sor, a hívek nagy sokasága jelenlétében. A katolikus plébános, meg ebben az évben villanyvilágítás bevezetését kérte a kápolna elé, a hatóságoktól.⁵ A kápolnába 1929-ben készítettek padokat Simon Vince és felesége jóvoltából. De a későbbiek során is ők foglalkoztak a kápolna rendben tartásával, mint 1932-ben, amikor újrameszeltették az épületet.⁶ Ma a római katolikus egyházközség tulajdonában van, minden vasárnap tartanak misét benne.

⁵ Ekkor kérelmezte a kastélytemplomhoz vezető út kivilágítását is.

⁶ Historia Domus, Kastélytemplom.

Szent Imre úti iskolakápolna. (2. kép)

Gödöllő legfiatalabb kápolnája a Szent Imre Katolikus Általános Iskola udvarán áll, melyet kevésbé szakrális, hanem inkább oktatási célokra használnak.

Korábban Németországban indult egy oktatási folyamat, melynek során a gyermekeket, minél jobban és mélyrehatóbban próbálták megismertetni, az egyházművészet különböző ágaival. Ezt a példát átvéve 2000-től, az iskolában is megindult ennek a módszernek az alkalmazása. A foglalkozások az iskolai órák után, de a tananyagra épülve kezdődtek el, a felső tagozatos tanulók számára. A német példát követve, itt is egy kápolnát és annak berendezési tárgyait készült modellezni a gyerekek. Már 2000-ben megindult a szponzor keresése, a kápolna épületének kivitelezéséhez. Eközben megkezdődtek a foglalkozások, melyeket Vajdai Ágnes és Prazlowszki Tünde vezettek. Elhatározták a gyerekekkel közösen, hogy a Lorettói kápolna másolatát fogják az épületen belül megvalósítani. Az anyaggyűjtés és a kápolna belső tervezése egy évig tartott, melyet a tanárok segítségével a gyerekek végeztek. Később már szponzort is találtak, az Architekton Kft. személyében. A Kft. fő profiljába az építkezések és a felújítások tartoztak, így ők vállalták a kápolna felépítését. Az építkezést, melyben szülők és más magánszemélyek is segédkeztek, 2002 májusában Pomozi István tervei alapján kezdték meg. 2002 őszére fel is épült, a 28 m²-es kis lorettói jellegű kápolna, melynek érdekessége, hogy a tájolása a középkori templomokhoz hasonlóan kelet–nyugati irányú. 2002 november 5-én adták át és szentelték fel az épületet. A tetején lévő kis, vörösrézrel fedett toronyba pedig, a mária-besnyői kapucinus szerzetesek ajándékoztak egy hozzá illő harangot. Eközben a gyerekek elkészítették a kápolna berendezési tárgyait. A belső munkálatok 2003-ban fejeződtek be. A berendezési tárgyakat úgy készítették el, hogy azok szétszedhetők és külön-külön újra felállíthatók legyenek. A tervek szerint, az oktatási céloknak megfelelően, kétevente cserélik ki a berendezést, hogy a későbbi osztályok diákjai is tevékenyen részt vehessenek az egyházművészet mélyreható megismerésében. A következő tervekben Mária tiszteletével kapcsolatos tárgyak szerepelnek.

A kápolnában miséket nem szoktak tartani, hanem a szünetekben az osztályok, meghatározott sorrendben járnak oda imádkozni. Néhány alkalommal pedig, hittan órát tartanak benne.

Királytelepi kápolna. (3. kép)

Gödöllőn, a Besnyő felé vezető főút bal oldalán fekszik a település királytelepi városrésze. Itt áll a mai Teleki Pál tér, szűk utcákkal övezve. A háromszög alakú teret, három oldalról utak szegélyezik. A tér kiszélesedő részén áll, a korábbi élelmiszer boltból átalakított kápolna, a mellette már jóval korábban elhelyezett kereszttel.

Hajdanában az egész tér, egy iskola és a tér melletti házaknak egy része is, mind az egyház tulajdonában volt. Már a XX. század elején is problémát jelentett

a máriabesnyői kegytemplomba való eljutás, a távolság miatt, főleg az idős hívek számára. A probléma megoldására, Bögözy Vilmos kapucinus plébános tett kísérletet, az 1940-es években. Ő egy kápolnát kívánt építtetni a téren, még a helyét is kijelölték. Azonban a kápolna építése előtt, keresztet állítottak föl a jövőbeni kistemplom helye mellett. A kereszt elkészült, de a kápolna felépítésére már nem kerülhetett sor. Az 1950-es években a területet államosították, a megálmodott kápolna helyére pedig egy élelmiszer bolt került. A kápolna ügye csak a rendszerváltás után jöhetett szóba ismét. Nagy László Tamás kapucinus plébános kezdeményezésére az egyház, a téren, egy lakóházat vásárolt meg, ahol kápolnát rendeztek be. Ez a kápolna azonban kicsinek bizonyult, a kibővítése pedig sokba került volna. Eközben az élelmiszer bolt is magántulajdonba került, ekkor már nagy forgalmat nem bonyolított le, 1995-től pedig eladó lett. Ekkor vetődött fel az ötlet, hogy a kápolna bővítése helyett, a korábbi, tervezett kápolna helyén felépült élelmiszer boltot kellene átalakítani szakrális célokra. A tulajdonos beleegyezett egy ingatlancserébe, mely 2000-ben meg is történt. Ennek során az egyház megkapta a boltot, a tulajdonos pedig a kápolnának használt épületet. A volt élelmiszerüzlet nagysága már megfelelt a hívek számának, de az állapota meglehetősen rossz volt. „Tamás atya” éppen ezért terveket készíttetett az épület átalakítására, és felújítására.⁷ Azonban a 2000-es év végén bekövetkezett korai halála miatt, a terv nem valósult meg. Az épület átalakítása, azóta sem történt meg.

A épületben berendezett kápolna, mára még rosszabb állapotba került, több helyen is beázik, bizonyos részein pedig hullik a vakolat. A kápolnát ma a görög katolikusok használják rendszeresen, azonban hetente római katolikus szertartásokat is tartanak benne. Az épület átalakítása még várat magára.

ORA kápolna. (4. kép)

Máriabesnyőnek egy igen eldugott részén, a Fenyvesi nagyút 42 szám alatt egy nagy telek közepén található, az ORA kápolna. Az alapítás körülményei meglehetősen homályosak. A kápolnát, valamikor az 1930-as évek végén, az 1940-es évek elején szentelték fel. Akkoriban a környék még híres nyaralóhely volt. Egy nyaralóház egyik szárnyában alakították ki, a kápolnát. A felállítását, pedig a házban lakó három özvegyasszony kezdeményezte. Az elnevezése – ORA (Opus Reginae Apostolorum) – arra utalhat, hogy az alapítók az Apostolok Királynőjéről elnevezett és Szent Mihály főangyal pártfogása alatt álló úrleányok Mária kongregációjának tagjai voltak. Az biztos, hogy az 1940-es évek végén rendszeresen miséztek benne.

Az 1990-es években vette át az egyház az egész épület gondozását. Ekkor pályázati pénzekből felújították, és egy új szárnyal ki is bővítették. A kapucinus atyák egy idősek otthonát akartak benne létrehozni, de pénzhiány miatt az épületet kénytelenek voltak bérbe adni. Az öregotthon létrejött, de ma nem egyházi

⁷ NAGY László Tamás, 2000. 8.

intézmény. A kápolnában, minden nap reggel szent áldozáshoz lehet járulni rövid igeliturgia keretében.

Szettek szobrai

A Mária oszlopot 1749-ben, a Nepumuki Szent János szobrot 1750-ben I. Grassalkovich Antal állíttatta. A kálvária építtetését is ő kezdte el 1771-ben, de ezt már a fia fejezte be 1775-ben. A Szent Flórián szobrot már a XIX. században, 1823-ban emelték. Majd a XX. Század elején 1931-ben állították fel Szent Imre herceg szobrát. Az első Lourdes-i barlang 1959-ből, a második pedig 1999-ből származik.

A Mária oszlopot, a Nepumuki Szent János szobrot és a kálváriát már a XX. század elején is a műemlékek közé sorolták. Így ezek rendben tartása már ekkor állami feladat volt. A fent említett szobrok mellett, a Szent Flórián szobor is igen rossz állapotba került az 1920-as évekre. Közel tíz éves huzavona után a szobrok restaurálására 1930-ban került sor. Az Immaculata szobrot, a Nepumuki Szent János szobrot és a kálváriát állami pénzen, a Szent Flórián szobrot pedig a királyi korona uradalom pénzén állították helyre, majd pedig 1931 június 21-én szentelték fel azokat újra, Horthy Miklós tíz éves kormányzósága alkalmából rendezett ünnepségek keretében.⁸

A szobrok többsége kőszobor, ezért az állagmegóvás érdekében télen lefedik azokat, hogy védjék a fagykártól.

Mária oszlop. (5. kép)

A szobor a város központjában, a Szabadság téri HÉV megálló mellett, a 3-as főútra merőlegesen áll. Korábban ezt a teret vásártérnek, Templom térnek, de Ferenc József térnek is hívták. A szoborral szemben helyezkedik el a Grassalkovich kastély régi kapujának megmaradt két kőoszlopa.

A hainburgival teljesen azonos Mária oszlopot I. Grassalkovich Antal 1749-ben az akkori piactér közepén állíttatta fel. A pestis járvány ellen védekezésül emelt barokk műalkotást Martin Vögelr készítette.⁹ Ez Gödöllő legrégebbi köztéri szobra, igen összetett kompozíció. Négyszögletű karéjban hajlított, fonnott, áttört, kőrácscsal szegett, volutás alapzataból emelkedik ki az oszlop. Homloknézetben alul van egy oltármenza. A talapzat alsó részének négy oldalát domborművekkel díszítették: 1. Mária bemutatása a templomban. 2. Az angyali üdvözlés. 3. Mária és Erzsébet találkozás. 4. Mária mennybemenetele. A domborművek fölött latin nyelvű magyarázó szövegek is láthatók. A voluták alján négy kőlámpás található. Az alapzat felső részén, a párkány négy sarkán látható négy védőszent; Nagy Szent Teréz, Páduali Szent Antal, Szent Rókus, Szent Fló-

⁸ Historia Domus, Kastélytemplom.

⁹ Az 1740-es évek elején pestis pusztított a környék falvaiban, de Gödöllőt elkerülte a járvány.

rián. A Szentek szobrai közt is kőlámpásokat helyeztek el. Ezen díszítmények közül emelkedik ki, a virágdiszes oszlop, rajta Mária Immaculata alakjával.¹⁰ A szobor előtt valamikor szökőkút és virágoskert is volt. A Mária oszlopot szabadtéri, nyilvános ünnepek megtartására szánta, I. Grassalkovich Antal. A szobor állapota közepesnek mondható, a szent szobrok egy része töredezett, hiányos. Az alapzat egyes részei is megrongálódtak az idők folyamán.

Szent Flórián szobor. (6. kép)

Szent Flórián szobrának életútja igen kalandos volt az elmúlt 170 évben. A ma látható szobor az eredeti, XIX. sz.-ban készült szobor rekonstrukciós mása.

Az eredeti szobor a Mária oszlop közelében, az egykori Templom téren állt. 1823-ban készült, az 1822-es nagy tűzvész emlékeként. Ezzel a szoborral próbálta a Szent védelmét kérni a település, a további tűzvészek ellen.¹¹ Alkotója ismeretlen. A szobor a klasszicizmus jegyeit hordozza magán. Szent Flóriánt, álló római katonaként ábrázolja, bal lábával kilép, bal kezében zászlót tart, jobb kezével pedig égő házat öntöz.¹² A szobor a városközpont átépítésének áldozata lett, a kommunizmus alatt. Szent Flóriánt eltávolították az eredeti helyéről, majd a szobor a szemétkébe került. Megtálálása után sokáig darabokban hevert a városi tanács pincéjében. A rendszerváltás után felvetődött a szobor restaurálásának, és másolata elkészítésének gondolata, de a több darabra szétvert szobor feje és az egyik keze hiányzott, a hiányzó részek megtálálása érdekében a lakosság segítségét kérték, mert ezek nélkül nem lehetett volna a másolatot elkészíteni.

A szobor mása végül 1997-ben készült el az önkormányzat megbízásából. Ma nem az eredeti helyén, hanem attól 1,5 km-re a mai tűzoltóság épülete előtt, a 3-as főút Máriabesnyőre vezető szakaszán látható. A szobor anyaga kőhatású műkő. Szent Flórián alakja 165 cm, a talappal együtt 380 cm, az eredetivel a legkisebb részletekig megegyezik. A restaurálást és a másolat készítését Bíró János és Varga Zoltán végezte. Az eredeti Szent Flórián szobor, ma a Városi Múzeum raktárában található.¹³

Szent Imre herceg szobra (7. kép)

A szobor a város központjában áll, a Mária oszloptól mintegy 100 méterre, a 3-as főút Budapest felé vezető oldalán, egy kis park és játszótér felső végében, a mai Szabadság téren (korábban Ferenc József tér, még korábban Templom tér). Az 1930-as Szent Imre év keretében tavasztól késő őszig tartó ünnepekkel emlékeztek meg, a tragikus sorsú magyar Szentről. Ebben az évben utcát, iskolát

¹⁰ DERCSÉNYI 1958. 389.

¹¹ BERENTE 1941. 71.

¹² DERCSÉNYI 1958. 389.

¹³ KAMPIS 1996. 8.

neveztek el róla, és ekkor történt meg a szobor helyének a kijelölése is. A szobor közvetlen szomszédságában van, a róla elnevezett általános iskola is. A szobor 1931-re készült el, és még ez év október 4.-én szentmise és szentbeszéd után körmenet indult az újonnan felállított szoborhoz. Az avatási ünnepségen közel 1000 hívő előtt történt meg a szobor megáldása. Az alkotás Ludvig Kraus munkáját dicséri. A szobrot a helyi katolikus közösség tagjai, és a szobrászművész adományaiból állíttatták. A szobor talapzatán elhelyezett feliratokat Harangi László készítette.¹⁴

Magas, díszesen kifaragott talapzaton áll Szent Imre alakja. A talapzat elején és hátulján egyaránt vésett szöveg látható. Elöl distichon:

„Imre te állsz lobogó őrtűznek, a nagy magyar éjben.
Rád nézünk s szíveink hunyt tüze újra kigyúl.”

hátul:

EMELTETTE
A BUZGÓ HÍVEK,
IFJÚSÁG KÖZADAKOZÁSA,
SCHLAGER ÁRPÁD APÁT
KIR. VÁRT. PLÉBÁNOSÁNAK
LELKIPÁSZTORKODÁSA ALATT
1930–1931

A művész a szentet álló alakként, bal térdét behajlítva, bal kezét mellére téve ábrázolta. Imre herceg jobb kezében egy egész csokor, a tisztaságot szimbolizáló liliom. A szobor ruházata rövid tunika, derekán övvel, és barokkosan bő redőztű palást. A herceg balján kard, a fején korona látható. Korábban a szobrot kovácsoltvas kerítéssel vették körbe, de ennek ma már a nyomai sem láthatók.¹⁵ A talapzat műkő, a szobor viszont kőből készült. Az állapota: egyes helyeken kissé kopott és néhol töredezett is, de összességében jónak mondható.

Szent István emléktábla (8. kép)

A jubileumi szentév megörökítésének céljából, Szent István halálának 900. évfordulójára, a kastélytemplom oldalfalára a bejárat mellett, egy emléktáblát helyeztek el az egyházközség. A táblát a hívek adakozásából készítették és 1938 május 14.-én szentelte fel a plébános.¹⁶

Az emléktáblán Szent István látható, amint Mária és a Kis Jézus előtt térdepel. Bal kezével a koronát, jobb kezével pedig az országot jelképező címet ajánlja fel

¹⁴ Historia Domus, Kastélytemplom.

¹⁵ G. MERVA 2000. 12.

¹⁶ Historia Domus, Kastélytemplom.

nekik. Az emléktábla figurális része bronzból készült, melyet egy ívesen hajlított márványtáblára erősítettek. A márványtáblán a következő szöveg olvasható:

1038–1938
Szent István
1-ső Apostoli Király
900 éves jubileumának emlékére
Állította
Schlager Árpád
Apát. Kir. Vár. Plébános
Kormányfőtanácsos
És a Hívek
Adakozásából
1938- évben

Lourdes-i barlang (9. kép)

A barlang, a kastélykápolna udvarán áll, a templom bejáratával szemben. Volt egy korábbi barlang is, melyet 1959-ben állítottak fel, szintén a templom bejáratával szemközt. A barlangban felállított márványMária szobrot a temetőből, egy nagyon elhanyagolt családi sírről hozták el, attól félve, hogy ott a sírrongálók komoly kárt tehetnek benne. A barlang nem sokban különbözött a maitól, kidolgozottsága nem volt olyan sima és egyenletes mint a mostaninak, bejáratát pedig kőkerítés zárta le.¹⁷ Ez a korábbi barlang a kastély rekonstrukciós munkáinak esett áldozatul: a 90-es évek elején lebontották, a templom udvarának bővítése miatt. Ennek pótlására készült az új barlang, melyet Ágó Mátyás tervezett, és Tóth Gusztáv nyugdíjas kőfaragó készített el. Mindketten följárlásból dolgoztak. Átadására 1999-ben került sor. A sírről származó Mária szobor, restaurálás után, ismét a barlang fő alakjává vált.

A félkörívesen kialakított barlang elejét, díszesen megmunkált kovácsoltvas kapuval zárták le. A kapuhoz két lépcsőfok vezet fel. A barlang alapanyaga kő. Bent a barlangban látható egy talapzaton Mária imára kulcsolt kezű alakja, mellette térdeplő pozícióban Szent Bernadett szobra van elhelyezve. Szent Bernadett szobrát színesre festették. A Mária szobor festetlen, fehér márvány, talapzatán ez a szöveg olvasható:

„Szűz Mária Isten Anyja
Könyörögjél Érettünk
Légy Mindenkor Mellettünk
Hogy Mindig Veled Lehessünk.”

Körülöttük sok-sok virág és köszönő tábla látható.

¹⁷ Historia Domus, Kastélytemplom.

Nepumuki Szent János szobor (10. kép)

A kastély építésének időszakából 1750-ből származó szobor a kastélytemplom előtt, a 3-as főútra merőlegesen, attól 15 méterre található. Korábban a szobor nem itt állt, hanem a Besnyő felé vezető országúton, a Rákos patakon átívelő híd mellett.¹⁸ A XX. sz.-ban a főút szélesítése miatt telepítették át a szobrot, a Várkáporna előtti területre. A kastélykáporna védőszentjéül szintén Nepumuki Szent Jánost választották, akinek az ábrázolása az oltárképen is megjelenik. A szobor építtetője, I Grassalkovich Antal volt.

A szobor egy korabeli vasráccsal körülvett talapzaton áll. A voluták által tartott oltárasztal felett, kezében feszülettel, fején püspöksüveggel, papi ruhában van ábrázolva a Szent. A szobor mellett kétoldalt az oltárasztalon, egy-egy bőségszarut tartó kis angyalfigura látható. A talapzat, a szobor és a mellékalakok egyaránt kőből készültek. A Szent szobrának állapota igen jó, a nemrégiben történt restaurációs munkának köszönhetően.¹⁹

Grassalkovich kálvária (11. kép)

A kálvária az Erzsébet parkban látható. A park a 3-as főút Budapest felé vezető oldalán található, Gödöllő külső szakaszán. A kálvária a park elején, a kerítés közelében áll. Klasszikus példája a síkvidéki kálváriáknak, ahol magaslat hiányában a Golgota hegyét téglá építménnyel helyettesítik.

A kálváriát 1771-ben kezdte építtetni I. Grassalkovich Antal, de csak fia II. Grassalkovich Antal fejezhette be, 1775-ben. A kálváriát Majerhoffer János tervei alapján építették föl barokk stílusban. A Golgota hegyét lekerekített sarkú, kocka alakú, téglából készített építmény helyettesíti. A kálváriára kétoldalt áttört mintázatú, rokokó kőkorlással övezett, lépcsőn lehet feljutni. Elülső falán kosáriréses fülkemélyedés található. A kálvária épületének tetején van elhelyezve a szoborcsoport. Középen Jézus a kereszten, lábainál bűnbánó Mária Magdolna alakjával. Jézus mellett kétoldalt vannak a latrok keresztjei, egyikük Krisztushoz szól. Jézus keresztje mellett, baloldalon Mária, jobb oldalon János alakja látható.²⁰ A szobrok anyaga kő. Mária és János szobra eredeti. A többi, az 1827-es évi vihar kár utáni helyreállítás során készült. A kálvária nem tölt be egyházi szerepet, stációsor sem vezet hozzá. Belsejében korábban kápolna volt berendezve. Később egy 1200 hektoliteres vörösmárványból összeállított víztározót helyeztek el benne. Ez biztosította a kastély vízellátását. A Pazsaki források vizét agyagcsöveken keresztül juttatták el a medencébe, egészen addig, amíg a források el nem apadtak. Ezután sokáig üresen állt az építmény, majd a XIX. sz. végén egy gőzgép segítségével ismét vizet juttattak a víztározóba, és ismét innen látták el a

¹⁸ ODROBENYÁK NEPUMUK 1875. 68.

¹⁹ DERCSÉNYI 1958. 388.

²⁰ DERCSÉNYI 1958. 388.

kastély kertjének a vízutánpótlását.²¹ A kálvária állapota jónak mondható, de folyamatos restaurációs munkákat igényel, állagának megóvása érdekében.

Keresztek

A város területén összesen 8 kereszt található. Ebből 2 kereszt út menti (Gyarmathy kereszt a Dózsa György úton; Démusz kereszt a Szabadság úton, Besnyő irányában), 3 kereszt temetői kereszt (Dózsa György úti temető nagykeresztje; máribesnyői temető nagykeresztje; Premontrei temető nagykeresztje). Két további a templom előtti kereszt kategóriájába tartozik (Várkáporna előtti kereszt, a Szabadság út mentén,²² ORA kápolna előtti kereszt). Egy kereszt van, amit nehéz kategóriák közé sorolni, mert elhelyezkedése inkább az útmenti csoportba sorolná, de történetét ismerve már inkább, a kápolnához köthető kereszttek közé tartozik (Királytelepi kereszt).

Az út menti, kápolna és a templom előtti kereszteteket magánszemélyek állították. Ez alól a királytelepi kereszt kivétel, melyet a plébános kezdeményezésére emeltek, a hívők adományaiból. Gondozásukat is az állítató és annak családja végezte, fontosabb szerepet is az ő életükben töltött be. Az 1940-es évektől az egyházközség egyre kevésbé tudott foglalkozni ezekkel a szakrális kisemlékekkel. A keresztállításnál jellemző volt, hogy az állítató a saját földterületén biztosított helyet a keresztnek. Nemcsak a saját költségükön építették azokat, hanem minden esetben alapítványt is létrehoztak, a kereszt karbantartásának érdekében s a kereszt körül elterülő földdarabot is telekkönyvileg az egyház nevére írták. Ezek, a fészülethez tartozó telkek, még az 1940-es években is az egyházi ingatlanok közt kaptak helyet.²³ Az államosítással azonban, az ilyen típusú földdarabok tulajdonlása teljesen bizonytalanná vált, és így is maradt a rendszerváltásig. Tulajdonjogi viták elkerülése végett, az 1990-es években, a keresztetek körüli pár négyzetméteres területet külön helyrajzi számmal látták el. A fészületek magassága alappal együtt 3-4 m között mozog. A temetőkben a nagykeresztet már a plébánosok kezdeményezésére állították föl, a hívek adományaiból.

A fészületek többségén külön táblával jelezték az állítató nevét, és az állítás dátumát. Festeni ma a kereszteteket nem szokták, korábban esetleg fehérre meszelték, de ennek nyomai már csak a királytelepi keresztben láthatók. Ha a keresztre öntöttvas korpusz került, akkor az, több esetben is arany vagy ezüst színezést kapott. Ezt a felújítások során is visszamázolták. A kereszteteknek saját népies neve nem alakult ki.

²¹ ODRÓBENYÁK NEPUMUK 1875. 103.

²² Ez a kereszt akár az országúti kategóriába is tartozhatna, mert közelebb van az úthoz, mint a templomhoz. De a *Historia Domus* a templomkeresztnek tünteti fel

²³ *Historia Domus*, Kastélytemplom.

Gyarmathy kereszt (Szadai országúti kereszt, Dózsa György út) (12. kép)

A kereszt közvetlen a főút mellett áll, attól kb. 3 méterre. A korabeli városhatártól 2 km-re van, a Szadára vezető úton. Ma ez az út vezet az autópályához is. Korábban a kereszt környezetében szántóföldek voltak, mára azonban beépült az egész környék. Mögötte egy sportcentrum, mellette egy autókereskedés, egy benzinkút, vele szemben pedig egy ipari park van. A feszület négy sarkán, négy öreg akácfa áll. A fák közti területet sövény tölti ki. A korábban gondosan metszett gömbakácokat, az utóbbi években elhanyagolták, így azok nagyon elvadultak. A sövény is annyira megnőtt, hogy a kereszt körbejárása lehetetlen volt. Tavasszal, a levelek annyira benőtték a keresztet, hogy abból szinte semmi nem látszott az útról. A kereszt négy lépcsőből álló talapzaton van elhelyezve, talapzata és a feszület anyaga egyaránt kő, öntöttvas korpuszszal.

A keresztet Gyarmathy Gusztáv mészárosmester és felesége saját költségén állíttatta, 1930-ban. Karbantartására alapítványt hoztak létre, a kereszthez tartozó földterületet pedig telekkönyvileg az egyházra írták. 1930 október 30-án szentelték fel.²⁴

A kereszt szövege a következő:

A Boldogságos Szűz tiszteletére
A lelkek üdvösségére emeltette
GYARMATY GUSZTÁV
és neje, született
LENCSIK TERÉZ
1930

Ottjártamkor a kereszt talapzatára fenyőágak voltak kötve, emellett egy-két száraz virágcsokrot, néhány mécsest és gyertyacsonkot is láttam. A feszület állapota kicsit elhanyagolt, mint a környéke is. A kőrészek kicsit kopottak, a szöveg még olvasható, de a korpusz már nagyon elrozsdásodott.

2005 nyarára a helyzet megváltozott. A kereszt előtt közvetlenül járdát készítettek. Ennek munkálatai során a környék tereprendezése is megtörtént. Sajnálatos módon a kereszt négy sarkán elhelyezkedő akácfákat kivágták. (Az első két fa a járda nyomvonalaiba esett.) A keresztet viszont talapzatával együtt, felújítás céljából elszállították egy helyi kőfaragó mesterhez.

Démusz kereszt (Kassai országúti kereszt, Szabadság úton, Besnyő irányában) (13. kép)

A Máriabesnyő felé vezető 3-as főút mellett, arra merőlegesen található, attól 20 m-re a bozótosban, az út felett egy kereszt. Ez a szakrális emlék nagyon eldugott helyen van, nehezen közelíthető meg, az útról nem látható, a növényzet teljesen körbenőtte. Az úttól lépcsősor vezet föl a kereszthez, egyedül ez utal arra,

²⁴ Historia Domus, Kastélytemplom.

hogy van valami az adott helyen. Korábban a kereszt a régi úttal egy szintben lehetett, de az új főutat mélyebbre helyezték, hogy ne legyen olyan meredek az emelkedő. Így került a feszület magasan az út fölé. A kereszt a lépcsősor tetejétől mintegy 15 m-re áll. Környékét hatalmas bozót takarja, de a kereszt körüli 5 m-es kört folyamatosan tisztítják.

A feszület négy lépcsőből álló talapzaton van elhelyezve, a talapzat és a kereszt anyaga egyaránt műkö, öntöttvas korpuszszal. Állíttatói Démusz János és felesége, a keresztben lévő tábla szövege szerint:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
EMELTETTE
DÉMUSZ JÁNOS
ÉS NEJE SZÜL.
GYARMATHY MARISKA
1920

Talapzatán vázában, friss virágok voltak elhelyezve. A kereszt állapota jónak mondható, a műkö részek hiánytalanok, az öntöttvas korpusz ezüst festése is megfelelő.

Királytelepi kereszt (Teleki Pál téren) (14. kép)

A mai Teleki Pál téren, annak a hátsó szegletében, egy magánház kerítése mellett áll egy kereszt. A feszület annyira eldugott helyen van, és a körülötte lévő tuják oly mértékben benőtték, hogy alig lehet észre venni. A keresztet 1939-ben közadakozásból állíttatta Bögözy Vilmos kapucinus plébános, abból a célból, hogy az elkövetkezendőkben kápolna épüljön mellette, azonban a kápolna ekkor nem készült el.²⁵

A kereszt lépcsőzetesen kialakított talapzata műköből készült. Az alap felső része egy hosszú hasáb, feliratának felső része annyira megkopott, hogy mára már olvashatatlaná vált. Alsó részén a következő szövegtöredék látható:

...Az áldozatos hívek
Közadakozásából az Úr
1939. évében

A műkö keresztben szintén műköből készített korpusz, fölötté táblán INRI felirat. Hátsó oldalán lehet még látni, hogy a feszületet és talapzatát korábban fehérre meszelték, de ez mára már szinte teljesen lekopott. A kereszt előtt virágok vannak, két oldalát tuják szegélyezik. Korábban léckerítés vette körbe a feszületet, de ennek mára nyoma sem maradt. A kereszt állapota közepesnek mondható, mivel egyes helyeken már megkopott, de látható hiányosságai nincsenek.

²⁵ NAGY László Tamás, 2000. 8.

Várkáporna előtti kereszt.²⁶ (Szabadság úti, Kastélytemplom előtt) (15. kép)

A Kastélykáporna előtt, a 3-as főútra merőlegesen, attól 10 m-re található ez a kereszt. Közvetlen szomszédságában áll Nepumuki Szent János szobra. A feszület körül sem kerítés, sem növények nincsenek.

Az 1914-ben állítoatt kereszt négylépcsős alapra van elhelyezve, felső részén márványtáblával. Az alapzat és a kereszt anyaga egyaránt műkő, öntöttvas korpuszsal. Kivitelezője Hirschik József volt. Az eredetileg aranyozott korpuszt 1929-ben Hangai János hívő újraaranyoztatta.

A tábla szövege:

Isten dicsőségére
A Boldogságos Szűz
Tiszteletére
A Lelkek Üdvösségére
Emeltette
Horváth Dezső
És neje
Szül Kispál Julianna
1914

Ottjártamkor a kereszt talapzatán virágok, barkaágak, mécsesek voltak elhelyezve. A feszület aljához koszorú is volt erősítve. A kereszt állapota rossz. Az alapzat több helyen szétcsúszott. A kő részek sok helyen lepattantak. Az öntöttvas korpusz annyira elrozsdásodott, hogy a kőkereszt is fekete lett tőle. A kereszt állíttatói magán személyek voltak, így a hozzákapcsolódó felújításokat is magán személyek végezték. Hozzá tartozók nélkül azonban nagyon leromlott a feszület állapota. Az egyházközség felügyelete alá vonta a keresztet, az elkövetkezendő időben pedig gondoskodnak restaurálásáról.

ORA kereszt (ORA kápolna előtt, a Fenyvesi nagyúton) (16. kép)

Az ORA kápolna előtt, annak kertjében az utca felé fordulva, áll egy fakeeszt. Korábban a kápolna kerítését úgy alakították ki, hogy az körbe vesz egy a kis területet, de az utca felé nyitva hagyja azt. Itt áll ma a kereszt. Korábban ezen a helyen hatalmas fa volt, ennek helyére került később a fakeeszt.

A keresztet kocka alakú betontalapzatra helyezték, egy kovácsoltvas pánt segítségével. Anyaga tölgyfa, díszítése domborúan megfaragott virágábrázolás. A virágdíszítés hullámos vonalban, alulról fut fölfelé, majd a kereszt szárai ta-

²⁶ Korábban a kastélyt a sarkain lévő tornyok, és az épületet körülvevő kőkerítés miatt várkastélynak hívták. A későbbi átalakítások miatt a tornyokat elbontották, de az elnevezés még a XX. sz.-ban is élt. Ugyanez vonatkozik a kastély épületén belül kialakított templomra is. Innen maradt meg a vártemplom, várkáporna elnevezés.

lálkozásánál szétágazik, és fut tovább a végek felé. A kereszt tetejét csapottra faragták, majd az esővíz elvezetés céljából, egy bádoglemezt helyeztek a ferde felületre. A keresztet vörösesbarnára színezi az időjárás viszontagságai ellen rákent védőanyag. Sem a kereszten, sem pedig a talapzatán felirat nem látható, de mindkettő már a XXI. században készülhetett. A kápolna kerítésével egyvonalban betonaljzat fut a fakereszt előtt, melyre padként szolgáló deszkalapot erősítettek. A kereszt elé friss virágok voltak vázába helyezve. A kápolnakerítés három oldalról, a negyedik oldalról pedig betontalapzat keríti körbe az egész építményt. A kereszt állapota nagyon jó.

*Temetőkereszt és harangláb (Dózsa György úti temető, nagykereszt és lélekharang)
(17–18. kép.)*

A korábbi temető, a mai kastély helyén volt, a református templom körül. A kastély munkálatai miatt a XVIII. sz. közepén a templomot elbontották, a temetőt pedig a mai helyére telepítették át. A Dózsa György úti temető ettől fogva – még I. Grassalkovich Antal alatt – a város temetője lett. Korábban a település szélén állt, mára azonban a város teljesen körülölelte. Ma inkább a központhoz esik közel, mint a város határához.

Ezt a temetőt a kezdetektől fogva egészen napjainkig, a katolikus és református felekezet megosztva használja. Ebből korábban kisebb konfliktusok adódtak, főleg akkor, ha nem a saját temetőrészükbe temetkeztek a különböző vallású hívek. Mára már a felekezeti különtemkezés csak a temető régi részein figyelhető meg. A katolikus temetőrész bejáratával szemben, attól 15 méterre áll a temetői nagykereszt, mellette pedig a lélekharang. Mindkettőt az egyházközség állíttatta a XX. sz. elején. 1925-ben, a fészület állapota már igen rossz volt, teljesen szétrepedt az egyik fő része. Éppen ezért felújították, és átalakították azt, majd pedig a mai helyén állították fel, mely sokkal alkalmasabb volt funkciójának betöltéséhez, mint a régi helye.²⁷ A kereszt előtt ágaznak szét az utak, a parcellákhoz. A fészületet korábban kerítéssel is körbevették, de ennek mára csak a tartó oszlopai maradtak meg. Kerítés gyanánt ma élő sövény szolgál. A kereszt négylépcsős magas talapzaton áll. Az alap felső részén van egy márványtábla, melyre egy bibliai idézetet véstek.

Én vagyok a Feltámadás
És az Élet
Aki Énbennem hiszen
Még ha meg is halt
Élni fog.
És mind az aki él
És Énbennem hiszen

²⁷ Historia Domus, Kastélytemplom.

Nem hal meg mindörökké
Ján. XI. 25.

A feszületen egy korpusz látható. A kereszt, a korpusz és az alapzat anyaga egyaránt műkő. A talapzaton művirágok, élővirágok, mécsesek egyaránt vannak, állapota jó.

A feszület mellett magas, vasból készült, feketére festett, gúla alakú tetővel borított harangláb áll, 62 kg-os lélekharanggal. A harangot 1927-ben állította Schlager Árpád plébános, részben saját költségén, részben pedig közadakozásból. 1927 május 26-án szentelte fel, pappá szentelésének 32. évfordulója alkalmából, Károly király emlékére, és Borromei Szent Károly tiszteletére. A harangot Slezák László budapesti harangöntő mester készítette, a haranglábbal együtt. Későbbi karbantartását a plébános maga végezte.²⁸

Temető kereszt (Máriabesnyői temető nagykeresztje) (19. kép)

A máriabesnyői temető a 3-as főút közelében, a Kegyetemplom mögött, egy domboldalon helyezkedik el. A mai temetőt 1927. április 20-án nyitották meg. Egy évvel később, 1928-ban feszületet állítottak a temetőben, részben a temető-alapból, részben pedig a hívek adományaiból, közmunkával készítették el.²⁹ Az év május 28-án szentelte fel a plébános.

A kereszt a temető bejáratával szemben, az alsó temetőrész közepén áll. Innen indulnak négy irányban az utak a parcellákhoz. A feszület lépcsőzetes, másfél méteres alapon áll. Anyaga műkő, mely a belé kevert portól enyhén rózsaszínes árnyalatot kapott. A keresztzsárok záródása enyhén ívelt. Öntöttvas korpusza ezüstszínűre van festve. A korpusz fölötti rozsdás lemezen az INRI felirat olvasható. A kereszt talapzatára elhelyezett márványtábla szövege a következő:

Isten dicsőségére
A lelkek üdvösségére
Emeltette
A hívek munkája és közadakozása
Az Úr 1928. Évében

A kereszt állapota igen jó, a rajta lévő korpuszt mostanában festették újra. A feszület körül kerítést sem fából, sem élő növényekből nem emeltek, talapzatának alsó lépcsőfokain rengeteg friss virág látható.

²⁸ Historia Domus, Kastélytemplom.

²⁹ Historia Domus, Kastélytemplom.

Temetőkereszt (Premontrei temető, Fadrusz feszület) (20. kép)

A Premontrei temető, a mai Szent István Egyetem területén, épületektől távol, az egyetemi strand mellett, egy kiserdőben található. Az egyetem épülete eredetileg a premontreiek gimnáziuma volt, akik 1923-ban kezdték meg a működésüket Gödöllőn. Az 1950-es években államosították a gimnáziumot, és agrártudományi egyetemet hoztak létre az épület falain belül.

A temető kicsinek mondható. Benne, a gimnáziumban oktató és itt meghalt tanárok, diákok, és II. Világháborús halottak nyugszanak. Egy kis kapun belépve 4 sorba vannak a sírok elhelyezve. A kapuval szemben, a temető végén áll a Fadrusz feszület. A kereszt, Fadrusz János „Krisztus a keresztfán” című alkotásának (gipsz) 2 méteres bronz másolata, melyet 1935-ben állítottak fel. A másolatot Ohmann Béla szobrászművész készítette. A 3 méter magas feszület Takács Menyhértnek, a gödöllői premontrei gimnázium alapítójának és igazgatójának a sírján áll. A kereszt sírkereszt, de méretét tekintve és a többi sírjelhez viszonyítva a temetői nagykereszt funkciót is betölti. A kereszt alapanyaga kő, mely egy nagyméretű, széles szarkofágszerű mészkőtalapzaton áll, melyen a következő szöveg olvasható:

FADRUSZ FESZÜLET
1861– TAKÁCS MENYHÉRT DR. A JÁSZÓ –1933
PREMONTREI KANONOK
REND PRÉPOST PRÉLÁTUSA.
A GÖDÖLLŐI INTÉZET ALAPÍTÓJÁNAK EMLÉKÉRE.

A talapzat körül egy kis virágoskertet is létesítettek. A kereszt állapota nagyon jó, környezete mindig gondozott.³⁰

Máriabesnyő

A máriabesnyői kegyhely története

Máriabesnyő ma, közigazgatásilag Gödöllőhöz tartozik, azonban a XIII. századtól kezdve, különálló községként említik a különböző források, egészen a török időkig. A török pusztítást ez a falu sem vészelte át, elnéptelenedett úgy, ahogy Gödöllő és sok más környékbeli település is. A lakosság az oszmánok ki-
verése után már nem tért vissza a faluba.

A XVIII. század közepén Besnyő-pusztá Gróf Grassalkovich Antal tulajdonába került. Ő pedig Lorettói kápolnát kívánt építtetni a területen, ahová a családi sírhelyét is el kívánta helyezni. Erre a legalkalmasabbnak egy középkori templom maradványainak környékét találta. Az építkezés 1759-ben kezdődött meg. Ennek

³⁰ FÉNYI 1998. 47.

munkálatai során egyik éjszaka, egy gödöllői kőműves, Fidler János csodálatos álmot látott, mely szerint másnap egy megadott helyen kincset fog találni. A következő nap álmát elmondta a vele együtt dolgozó Tóth Márton, isaszegi napszámosnak, majd mindketten az előre megálmodott helyen kezdtek el ásni. Ásás közben, a templomrom oltárának a helyén, egy kőtömb alatt, egy csontfaragású Mária szobrocskát találtak. A kisméretű 11 cm-es elefántcsont szobor valószínűleg francia eredetű, és a XIV. század elejéről származik.³¹ A csodálatos esetnek hamarosan híre ment és évről évre egyre több zarándokot vonzott Máriabesnyőre. A szobrocskát Grassalkovich Antal briliánsokkal díszítette fel, majd a kastélyának a kápolnájába helyezte el. Később pedig a máriabesnyői kegytemplom oltárának fő díszé lett. I. Antal a kápolna és a környezetének a gondozására kapucinus atyákat hívott Besnyőre, akik számára kolostort is építtetett. A kapucinus szerzetesek kiszolgálására pedig, kiöregedett uradalmi cselédeket telepített le, a nekik épített házakban. A zarándokok egyre növekvő száma miatt a gróf, az 1770-es években a kápolnát kibővítette. Lorettóból pedig egy fekete cédrusfából faragott, lorettói Mária szobrot hozatott, az ottani kegyszobor mását, melyet a főoltár mögötti kápolnában helyezett el. A máriabesnyői búcsú alkalmából, a Galga völgyéből, a Tápió mente falvaiból, és Budapest környékéről érkezik a zarándokok jelentős része. Az 1930-as évektől Máriabesnyőt hivatalos vasutas-zarándokhelyé nyilvánították. A kegyhelynek sok búcsúja van, de ezek közül is kiemelkedik a fő búcsúja, Nagyboldogasszony napja augusztus 15-én.³² Máriabesnyőn, a búcsújáró hely kialakulását elősegítő eszközök közül, mind a csodatévő erővel felruházott szobor, mind pedig a gyógyító hatásának tartott forrás megtalálható.³³

Mária kút (21. kép)

A felső templom felé vezető út jobb oldalán, a templomudvar és a kapucinus kereszt előtt, padokkal szegélyezett sétány végén áll, egy egészen új, 2000-ben épített Mária kút. A kút mellett az út másik oldalán látható a Prágai Kiszűz szobor. A kút 5 méter átmérőjű, kőből készült, kör alaprajzú építmény, közepén elhelyezett Mária szoborral. A 70 cm magas kőfalból, egymással szemben, négy, szintén mészkőből épített oszlop emelkedik ki. Ezeket egymással kovácsoltvas kerítés köti össze. az oszlopokon kaptak helyet, a nyomógommbal működő kutak. Az oszlopokat az evangélisták mészkőből faragott szimbólumai díszítik, ebből nyúlnak ki a csapok. Alattuk a kőfallal egyvonalban vannak, a szintén mészkőből készített lefolyótálcák. A négy szimbólum elrendezése a következő: a Mária szobor előtt van Szent János kútja (madárral) és Szent Máté kútja (bika). a szobor mögött pedig Szent Márk (oroszlán); és Szent Lukács (angyal).³⁴

³¹ BARNÁ 1990. 92.

³² BARNÁ 1990. 93.

³³ SCHRAM 1975. 283.

³⁴ Korábban a négy evangélistát szimbolizáló kutak, a templomudvar falában, Szent Konrád szobrának két oldalán voltak láthatók. A templomudvar átalakítása miatt, az ottani kutakat lebontották, és

Az építmény közepéből tör a magasba egy szintén mészkőből készített oszlop, melyen Mária szobra látható a Kiszézuossal. Az oszlop és a kút közti rész földdel van feltöltve, melybe virágokat ültettek. A kompozíció fő alakjának tekinthető Mária szobor eredeti helye, nem ez volt. A MÁV megrendelésére készített szobrot – az elefántcsontból készült kegyszobor közel életnagyságú, márványból faragott mását – 1936-ban állították föl a máriabesnyői vasútállomáson. Ebben az évben készült el Gödöllő és Aszód közt az új vasútvonal, ezzel együtt kapott új vasútállomást Máriabesnyő.³⁵ Ez a szobor fogadta jelképesen a vonattal érkező zarándokokat. 1936 október 11-én avatták fel a vasutaszarándoklat keretében. Később a szobrot a vasútállomásról elszállították, és hosszú évekig ismeretlen helyen őrizték. Majd 2000-ben került a mai helyére, az evangélisták kútjának fő alakjaként. A szobor anyaga vörösmárvány, mind Máriát, mind pedig Kiszézust aranszínűre festett koronával díszítették, alattuk pedig az „Üdvözlégy Mária” felirat olvasható. A kút környékét macskakővel rakták ki, közelébe félkörben padokat helyeztek el.

Templomudvar és a szabadtéri oltár (22. kép)

A máriabesnyői búcsúknak, a templom mellett fontos helyszíne volt, a kezdetektől fogva a templomudvar is. Már a XVIII. században is komoly gondot jelentett, a búcsún megjelenő hívek nagy létszáma. Ezen úgy próbáltak segíteni az atyák, hogy nemcsak a templomban, hanem a templomudvaron és a templom előtti dombon, a fák alatt is prédikáltak.³⁶ A templomot az 1770-es években bővítették, de a búcsúk alkalmával a hívek még így sem fértek be, úgyhogy az udvaron történő misézés továbbra is megmaradt. Az 1903-as évtől kezdve, minden év májusában tartott férzfizarándoklaton, mindig oly nagy számban jelentek meg a résztvevők, hogy már az első zarándoklaton is az udvaron felállított szószékből tartották a szentmisét. A férzfizarándoklatok idején a szószékből nem csak szentmisék, hanem világi előadások is elhangoztak.³⁷ Már 1943-ban tervbe vették, egy állandó szabadtéri oltár felállítását, hogy ezzel is kiküszöböljék azt, hogy ne kelljen minden búcsú alkalmával deszkából és gerendából emelvényt összeállítani. Ekkor azonban még nem került sor az építmény elkészítésére.

Az udvaron történő misézés továbbélésének céljából, a templomudvart 2000-ben átalakították nagyméretű szabadtéri oltárt építettek oda, emögött állították fel Szent Konrád szobrát.

A templomudvarba, a stációsorral szegélyezett felső út visz fel, melynek elején áll, az 1943-ban – a Székelyföld felszabadulásának emlékére – felállított

a Mária kútra helyezték át az evangélisták csobogóit. A nép korábban gyógyhatást tulajdonított az evangélisták kútjának. Azonban, a korábbi kútnak egy új helyre kerülésével nem szűnt meg a gyógyhatás, hanem ez átöröklődött a Mária kútra. Tehát most már a Mária kútnak tulajdonítanak gyógyerőt a zarándokok.

³⁵ Az új vonal kb. 2 km-rel rövidebb a réginél, mely Száritópuszta felé tett egy nagy kitérőt.

³⁶ P. BARTAL 1929. 63.

³⁷ P. BARTAL 1929. 80.

székelykapu. Ennek az útnak a mentén van a Mária kút és a Prágai Jézuska szobra is. Az út, a kapucinus kereszt mellett fut az udvarba. Az udvar területének nagyobbik része, macskakőborítást kapott. Az udvar bejáratának jobb oldalán, a kapucinus kereszt mellett magasodik a kegytemplom oldalfala – a ritkaságszámba menő oldalsó főbejárat – , baloldalán pedig egy új építésű kegytárgybolt látható. A templomudvarba belépve, szemben találhatjuk a kolostorépületet, mely a templom hátsó oldalából indul ki. Baloldalon a kegytárgyboltba merőlegesen és a templombejáratával szemben helyezték el a szabadtéri oltár építményét. Az oltárt a kapucinus rendházfőnök eleinte a templom falához kívánta építtetni, hogy az udvar fölött lévő domboldalt is el tudják foglalni a zárándokok a szentmisék alatt. Azonban a Műemlék Felügyelet ezt az elképzelést nem engedélyezte, így került az oltár a templom falával szembe, az udvar végébe, a mai helyére. A XX. század végére a kegytemplom udvarának átalakítása mellett döntött Tamás atya, a kapucinusok máriabesnyői rendfőnöke. 2000-ben adták át az átalakított templomudvart.

A szabadtéri oltárhoz 13 kifelé hajló lépcsőfok vezet fel. A lépcsősor tetején nagy, szabadon hagyott területet alakítottak ki, ahol az oltárt szokták felállítani. A területet, 4 oszlopon álló tetővel védik, az időjárás viszontagságai elől. Ezt a szabad teret, félkörívbe öleli át hátulról, egy kőből kialakított lépcsőzetes pad-sor. Ennek a hátrafelé hajló résznek a középpontjában áll Szent Konrád szobra a kis szökőkúttal, mögötte pedig egy három méteres kereszt, A szabadtéri oltár mindkét oldalán egy-egy lépcsősor fut fel a domboldalra, barokkosan áttört kőkorláttal, a lépcsősor tetején kis angyalokkal. A kőkorlát a domboldalra merőlegesen haladva tovább zárja le a templomudvart. Az oltár bal oldalán a falba süllyesztve egy márványtábla olvasható, melynek szövege a következő:

Készült az Úr 2000. Évében,
Fr. Nagy László Tamás OFM. Cap.
Tartományfőnök idejében, aki
Nagyon sokat tett a kegyhelyért.
Megemlékezésül a
Máriabesnyői hívek.

Máriabesnyői keresztút (23–24. kép)

Máriabesnyőn, a kegytemplom előtti terület rendezése során merült föl, a keresztút állításának az ötlete, 1927-ben. Már ekkor elkezdődött az adománygyűjtés, de addig is, amíg nem épülnek fel a stációk, 14 db 3 m. magas fakereszttel jelölték a keresztutat. A stációkat Quittner Ervin tervezte. A stációk domborműveinek megrendelését komoly előkészületek előzték meg. Több akkori szobrászművész alkotásait szemügyre vették a kapucinus atyák, de mindegyiket túl modernnek találták. Végül egy minta keltette föl az érdeklődésüket, melyet Szécsi Antal szobrászművész készített a főváros megrendelésére. Ezt a keresztutat a századforduón állítottak föl Budapest X. kerületében, a Kálvária téren.

Ennek az öntőformáit kérték kölcsön a fővárostól a szerzetesek, majd ezek segítségével készítette el Krisztián Sándor szobrászművész a domborműveket, műkőből. Az 1929-es év nyarán kezdték meg a stációk felállítását. A keresztút felszentelésére pedig 1929 szeptember 15-én került sor kb. 4000 zarándok jelenlétében.³⁸ A stációsor legutolsó felújítására 2005 nyarán került sor.

A 14 stáció, a mai szemmel nézve különös úton vezet végig. A sor a kegytemplom altemplomának bejáratától indul, és attól távolodva a székelykapu felé halad. Az első 7 stáció az altemplom felé vezető út mentén, arra merőlegesen, egymástól meghatározott távolságra került felállításra. A székelykapu előtt élesen elkanyarodva, a 8. stációnál, megváltozik az egyenletes vonulási irány. Innentől kezdve a mostani legfőbb út mindkét oldalán egymáshoz képest különböző távolságban, néha az útnak háttal vagy éppen attól igen messze állnak a stációk. A 11-es, 13-as és a 14-es állomás megközelítése esős időben akár problémát is jelenthet. E látszólagos összevisszaság oka az utak mai elrendezésében keresendő. A kegytemplom előtt elterülő nyílt, parkos terület korábban, a székelykapu vonalában le volt zárva, kerítéssel volt elkerítve. A keresztút stációit pedig ezen a belső területen állították föl. Az első 7 stáció útvonala megegyezett a maiével, tehát az altemplom felé vezető út bal oldalán voltak. A keresztút többi állomásához viszont gyalogösvény vezetett. Azonban amikor a kegytemplom mellé helyezték a gimnáziumot, a terület elzártságát megszüntették. A gyalogösvény helyett egy széles, kövezett utat húztak a stációk között, mely nem követte a régi nyomvonalat. A földmunkák következtében pedig egyes stációk, a meredek domboldalra kerültek. Tehát a mai összevisszaságot az útvonal megváltozása, kiszélesítése és kiegyenesítése okozza. A 14. stáció után, záró állomásként a kapucinus kereszt felé vezet az út. Ezzel a körrel, a kiindulópont közelében a templomudvar bejáratánál ér véget a keresztút.

Az egyes stációk igen szép kidolgozásúak, a bennük elhelyezett domborművek szintén remekműnek számítanak. A stációk kb. 3 m magasak, és két részből állnak: az alsó talapzati részből, ennek közepén helyezték el a rézszerűre festett vésett magyarázó szöveget, díszes, domború növényi keretben. Az íves záródású felső kép-fülke tetején található a stáció száma, fölötte kereszt. A fülkében elhelyezett domborművet kovácsoltvas rács és üveg védi. A stációk alapzatának stációk oldalán több tábla is látható. A talapzat jobb alsó részén, az egyes stációk állíttatóinak a nevét tüntették föl, a középső részén pedig, a felújíttató nevét vésték a márványtáblára. Az 1-es, 7-es, 8-as és 14-es stáció bal alsó részén pedig, a tervező és a szobrászművész nevét is megörökítették. Ezekből a táblákból kiderül, hogy az állíttatók nagyon különbözők voltak. Állíttattak stációt magánszemélyek, más települések hívei, budapesti egyházközségek, egyesületek és családok. A felújíttatók is hasonlóan változatos képet mutatnak, de itt már inkább a magánszemélyek és a családok dominálnak.

³⁸ Historia Domus, Máriabesnyő kegytemplom.

Szent Konrád szobor (25. kép)

Szent Konrád szobrának helye az udvaron belül állandónak mondható, azonban a környezete gyökeresen megváltozott, a 2000-es átalakítás következtében. Korábban a szobor, a mai szabadtéri oltár helyén húzódó kőfal közepén állt egy fülkében, előtte, egy apró szökőkút vize csobogott. A szobrot, négy falicsorgó fogta közre, rajtuk a négy evangélista jelképével (Ezek a falicsorgók kerültek később, az átalakítások után a Mária kútra.). A kutakat és a szobrot egyaránt 1934-ben állították föl, a hosszú ideig hiába keresett víz megtalálásának emlékeként. Szent Konrád szobra, Krasznai Krausz Lajos alkotása, ünnepélyes felszentelésére, 1934 augusztus 5-én került sor, sok vidéki zarándok jelenlétében. A víz eredetileg a kolostor udvarán fúrt kútból származott, melyet egy szivattyú segítségével juttattak el a szoborhoz.³⁹ A kutakból folyó víznek a zarándokok gyógyító hatást tulajdonítottak, ezért sokan haza is vittek belőle. Szenteltvíz gyanánt használták, betegekkel itatták, fájdalom esetén a fájó testrészt dörzsölték vele, de állatok gyógyításánál is alkalmazták.⁴⁰

A szoborkompozíció a szabadtéri oltár kis szökőkútja mögött kapott helyet: Szent Konrád mellett még három alak látható: egy férfi, egy nő és egy gyermek, láthatóan egy család. A férfi imára kulcsolt kézzel térdepel a szent jobbán. Az asszony bal kezével gyermekét átkarolva, Szent Konrád balján térdel, miközben a Szent kenyeret nyújt neki. A bronzszobor alján a következő felirat látható:

Szenté avatta
XI. Pius Pápa
1934. május 20-án

A szökőkút mészró medencéje félkörívben hajlik előre, rajta barokkos díszítések és feliratok. Jobb oldalán olvasható idézet: „Ami a szegényeknek adunk, mind megtérül.” Szent Konrádtól. A medence középső részén a „Szent Konrád testvér kútja 1818–1894” szöveg olvasható, a bal oldalán pedig az „Ifjú koromtól növekedett bennem a részvét” idézet látható.

Prágai Jézuska szobra (26. kép)

A felső templomhoz vezető út bal oldalán, az udvar bejárata előtt, a Mária kúttal szemben áll, a Prágai Kisjézus szobra. 1956-ban szabályozták, a terhesség megszakítással kapcsolatos eljárásokat. Az abortusz engedélyezésének 40. évfordulóján 1996-ban, közadakozásból építették ezt az emlékművet, melyben helyet kapott a kis Jézuska szobor is. Az emlékmű „A megnevezésükért” nevet kapta. Felszentelésére pedig 1996. június 16-án került sor.⁴¹

³⁹ Historia Domus, Máriabesnyő kegytemplom.

⁴⁰ SCHRAM 1975. 292.

⁴¹ Gödöllői Szolgálat, 1996 június 28.

A 2,5 m-es alkotás nyolcszögletű üveges oszlopból, és a benne elhelyezett szoborból áll. Az oszlop alsó része kőből készült, melyet egy körbe futó üveges rész követ, ezt pedig fémből készített tető zárja le. Az oszlop hátulján, kis sárgaréz plaketten olvashatjuk: „A megnemszületettekért. A művi abortuszt 1956. VI. 24-én legalizálták Magyarországon.” Ez alatt pedig, az 1956-tól 1995-ig végrehajtott magzatelhajtások számszerű adatai szerepelnek, évek szerinti lebontásban. Az oszlopot Ágó Mátyás tervezte, elkészítését pedig hívő mesterek felajánlásból végezték.

Az emlékműben elhelyezett Prágai Kiszűz szobor korábban a templomban, az oltár mögött volt elhelyezve. A Jézuska szobrot még 1923-ban Sarkady Stefánia adományozta az egyháznak. A 40 cm-es szobor fából készült. Ruhája szépen kidolgozott, díszesen festett, az egyik kezét felemeli, a másikban egy országalmát tart, a fején korona látható. Az alkotást, egy apró fehér kavicsokból álló alapzatra helyezték, hátulról kovácsoltvas gyertyatartók szegélyezik. Az oszlop előtt friss virágok vannak, mögötte pedig, félkaréjban elhelyezett padokon pihenhet meg a látogató.

Kapucinus kereszt (27. kép)

A templomudvar bejárata mellett jobb oldalon, a templom közvetlen szomszédságában, kőkorlátokkal szegélyezett terasz közepén áll a hatalmas, tíz méter magas kapucinus kereszt. A teraszra szemből egy szélesebb, oldalról, pedig egy keskenyebb lépcsősor vezet fel.

A templom elé, már az alapítás idején is állítottak egy fából készült kapucinus keresztet, melyet később egy kőkeresztre cseréltek. Már 1928-ban fölmerült a gondolat, hogy a kőkereszt helyére, ismét egy kapucinus keresztet állítsanak, azonban, ennek megvalósítása csak két év múlva történt meg. Az új keresztet, Szent Imre herceg halálának 900. évfordulója alkalmából, 1930 április 17-én szentelték föl.⁴²

A kapucinusok jellegzetesnek mondható keresztjén korpusz nem látható, hanem azon Jézus keresztre feszítésének jelképeit helyezték el. A kereszt egy hatalmas kőalapon áll. Ez, még a kőkeresztnak volt az alapja, de kisebb változtatások után az új keresztet is ezen állították föl. A kapucinus keresztet hasonlóan a stációkhoz, Quittner Ervin műépítész tervezte, és Krisztián Sándor szobrászművész készítette, a kereszt vas és bronz díseit pedig, Jungfer Gyula lakatosmester.⁴³ A kereszt talapzatán olvasható szöveget – az átalakítás során az eredeti állapotban hagyták:

Ezt a templomot és kolostort
Alapította
Gróf Grassalkovich Antal és neje

⁴² Historia Domus, Máriabesnyő kegytemplom.

⁴³ Historia Domus, Máriabesnyő kegytemplom.

Klobusiczky Terézia grófnő
1763-ban

A kereszt tövéénél, a talapzathoz kiinduló kovácsoltvas rács fut körbe. A kereszt tetején a háromszor kukorékoló kakas, a keresztoszlop találkozásánál a töviskorona, a két oldalsó keresztoszlon egy-egy korbács látható. Az alsó keresztoszlopból kiindulva, az oldalsó keresztoszlopon keresztül két láncza fut felé. A lánczák alatt kötélen lógó szögek, kalapács és fogó található. A kínzó eszközök mindegyikét, vörös rézből kalapálták. A kapucinus kereszt a keresztút záró állomásának funkcióját is betölti. A keresztet 2005. év nyarán újították fel.

Trianon kereszt (28. kép)

A kolostor hátsó sarkán, a domb aljában, egy ösvény és a temetőbe vezető lépcsősor között, a 3-as főút közelében áll egy feszület, melyet Trianon keresztnek hívnak. Minden évben június 4-én, megemlékezést és koszorúzást tartanak előtte, melynek során a keresztet újra szentelik. A feszületet 1941-ben állították a szerzetesek, a Felvidék visszacsatolásának emlékére. A kereszt öt lépcsős talapzaton áll, felső része félköríves záródású márványtáblája szövege:

Isten dicsőségére
Besnyői Szűzanya
Tiszteletére
Megcsonkított magyar
Hazánk gyarapodásának
Emlékeztére.
1941

A talapzat hátsó oldalához közelítve áll, a szintén műköből készült kereszt a korpusszal. A korpusz anyaga a keresztoszlop hasonló műkö. Az építményt kerítés ma nem veszi körül, azonban állításának idején, egy léckerítés védte. Talapzatán koszorúk, virágok mindig vannak. A kereszt állapotát jónak mondható.

Kegytemplom melletti kereszt (29. kép)

Az altemplom bejáratától nem messze, arra merőlegesen, a templomhoz vezető alsó út mentén, az első stációval szemben, hosszúkás fölfelé elkeskenyedő műkö talapzaton álló feszület. Nem a talapzat közepén, hanem annak hátsó részével egy síkba helyezték el. Az alapot felső részén háromszög-, sarkain pedig félkörös, a műköbe mart díszítés látható. Felirata:

Isten dicsőségére
Állíttatta

Fajcsik János
És lánya
Mária
1994

Az alapzaton álló kereszt anyaga szintén műkő, melyre, egy ezüstsínűre festett öntöttvas korpuszt helyeztek. A korpusz fölött – egy szintén ezüstre festett – fémtábla látható, INRI felirattal. A kereszt körül friss virágok vannak, de körberítve nincsen. A feszület és a rajta látható korpusz állapota igen jó.

Irodalom

BARNA Gábor

1990 *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*. Budapest

BERENTE István

1941 *Tanulmányok Gödöllő és környékének történetéből. Gödöllői Hírlap, 1938–1941.*

DERCSÉNYI Dezső (szerk.)

1958 *Pest Megye Műemlékei I.* Budapest

FÉNYI Ottó (főszerk.)

1998 *A Gödöllői Premontrei Öregdiákok Emlékkönyve*. Budapest

FR. NAGY László Tamás OMF Cap.

2000 *Egy templom születése*. In: *Gödöllői Szolgálat*, 2000. Április 27.

G Merva Mária

2000 *Hazatérő szobrok*. In: *Gödöllői Szolgálat*, 2000. November 2.

HOVHANNESIAN Eghia

1933 *Gödöllő a múltban és most*. Gödöllő

KAMPIS Antal

1996 *Gödöllő a magyar művészet történetében*. In: *Gödöllői Szolgálat*, 1996. január 12.

Magyarország településeinek vallási adatai. II. kötet. (1880–1949)

1997 Budapest

ODROBENYÁK NÉPUMUK János

1875 *Gödöllő hajdan és most*.

P. BARTAL Ince

1929 *Máriabesnyő története*. Esztergom

SCHRAM Ferenc

1975 *A máriabesnyői búcsújáró hely*. *Studia Comitatus* 3.

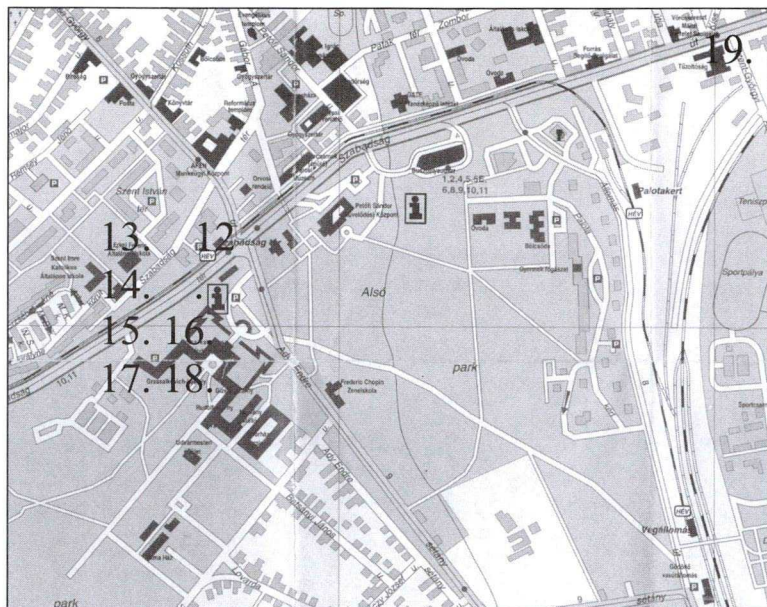
Balázs Fábián

THE HISTORY OF PUBLIC SACRED MONUMENTS OF GÖDÖLLŐ

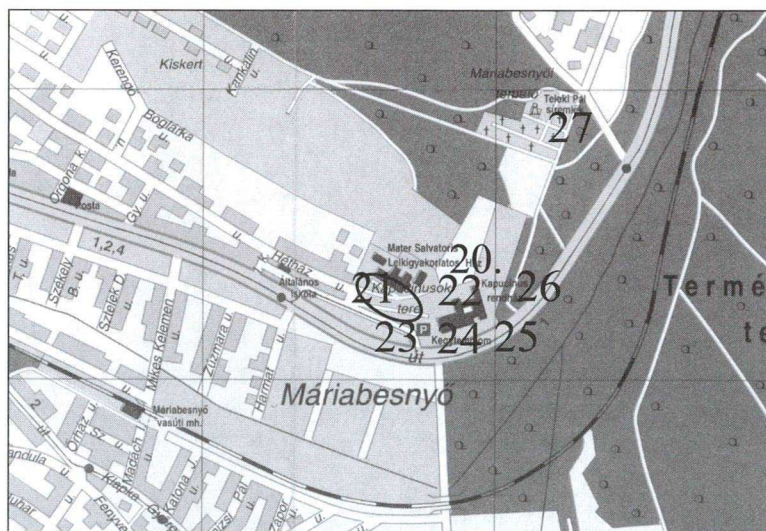
Gödöllő used to be a place of summer residency of aristocrats, later emperors and governors. The church of the adjoining settlement, Máriabesnyő is a famous place of devotion in the region. These factors strongly determine the characteristics of the presented sacred monuments which are followed from the 18th century until today (1996).

1. térkép: 1. Jézus Szíve kápolna; 2. Királytelepi kápolna; 3. Királytelepi kereszt; 4. ORA kápolna; 5. ORA kereszt; 6. Gyarmathy kereszt; 7. Temetőkereszt. Dózsa György úti temető; 8. Lélekharang. Dózsa György úti temető; 9. Grassalkovich kálvária; 10. Démusz kereszt; 11. Temetőkereszt. Premontrei temető, Fadrusz fesztület.

II. térkép: 12. Mária oszlop; 13. Szent Imre úti iskolakápolna; 14. Szent Imre szobor; 15. Nepumuki Szent János szobor; 16. Várkapolna előtti kereszt; 17. Lourdes-i barlang; 18. Szent István emléktábla; 19. Szent Flórián szobor.

3. térkép: 20. Szabadtéri oltár, Szent Konrád szobrával; 21. Keresztút; 22. Prágai Kiszűzűs szobor; 23. Mária kút; 24. Kapucinus kereszt; 25. Kegyetemplom melletti kereszt; 26. Trianon kereszt; 27. Temetőkereszt. Máriabesnyői temető.

1. kép: Jézus Szíve kápolna

2. kép: Szent Imre úti iskolakápolna

3. kép: Királytelepi kápolna.

4. kép: ORA kápolna.

5. kép: Mária oszlop.

6. kép: Szent Flórián szobor.

7. kép: Szent Imre szobor.

8. kép: Szent István emléktábla

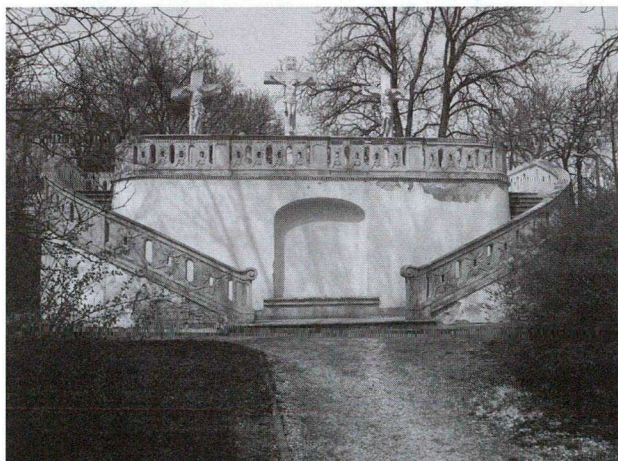
9. kép:
 Lourdes- i barlang.

10. kép: Nepumuki
 Szent János szobor.

11. kép: Grassalkovich
 kálvária.

12. kép: Gyarmathy kereszt.

13. kép: Démusz kereszt.

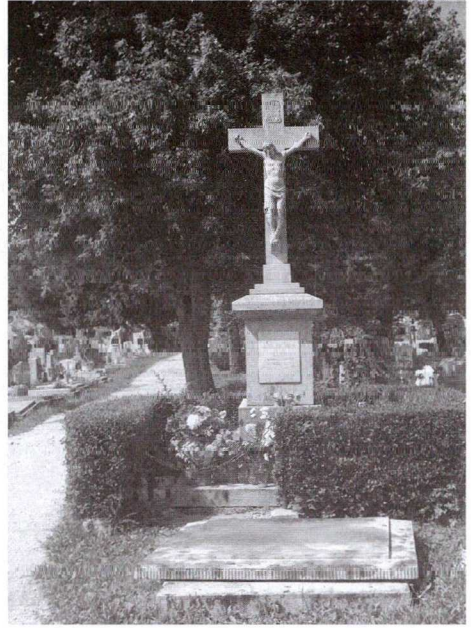
14. kép: Királytelepi kereszt.

15. kép: Várkáporna előtti kereszt.

16. kép: ORA kereszt.

17. kép: Temetőkereszt. Dózsa György úti temető.

18. kép: Lélekharang. Dózsa György úti temető.

19. kép: Temetőkereszt. Máriabesnyői temető.

20. kép: Temetőkereszt. Fadrusz feszület.

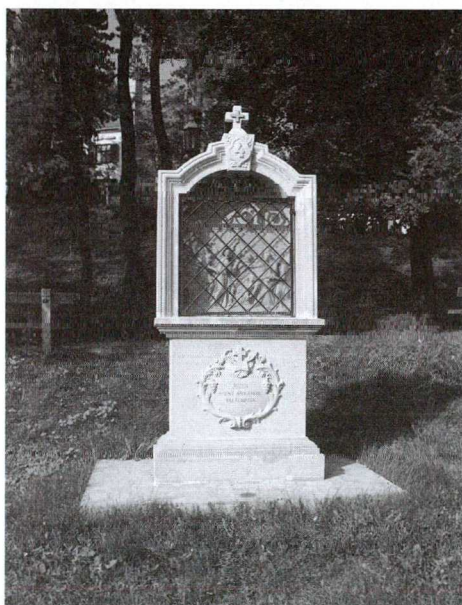
21. kép: Mária kút.

22. kép: Szabadtéri oltár.

23. kép: A keresztút stációi.

24. kép: A 4. stáció.

25. kép: Szent Konrád szobor.

26. kép: Prágai Kiszézus szobor

27. kép: Kapucinus kereszt.

28. kép: Trianon kereszt.

29. kép: Kereszt. Máriabesnyői
kegytemplom mellett.

JÁSZSZENTANDRÁSI KERESZTEK, SZOBROK

Jászszenandrás a Jászság egyik legfiatalabb települése. A török világban elpusztult falu területe 1750-ben került Jászárokszállás birtokába, amelyet később a redemptus jászok ún. belső pusztaként használtak. A puszták lakossága gyorsan gyarapodott, önnálósodási igényük pedig már az 1855-ös tagosításkor megfogalmazódott. Először a plébánia vált külön (1884), majd 1886-ban önálló községi rangra emelkedett a „pusztából kinőtt” település is, Jász Szent András néven. A lakosság betelepülése főleg az anyaközségből történt, de nagy számmal érkeztek a szomszédos falvakból, városokból; a palócok és matyók köréből is. A lakosság így érthető módon római katolikus vallású, amelyet jól példáz a hasonló vidékekre egyaránt jellemző szakrális kisépítmények színes „felvonulása”. Ezeknek a vallásos témájú építményeknek a vizsgálata, összehasonlító értékelése Jászszenandrásan annyiból könnyebbnek mondható, hogy nemcsak az anyaközségről, Jászárokszállásról,¹ illetve a szomszédos Heves és határáról² jelent meg ilyen jellegű vizsgálat, hanem egy rövid átfogó tanulmány is a Jászságról.³ Ezeken kívül a vizsgált település templomévfordulójára megjelent könyvben egy erről szóló fejezet 2003-ban.⁴ A vallásos célzattal emelt kisépítmények közül Jászszenandrás területén, határában jelenleg 16 kereszt, 3 szobor és egy Lourdes-i barlang található.⁵

¹ NAGY 2000. 208–223.

² Gy. GÖMÖRI 2000. 347–383.

³ GULYÁS 1994. 110–121.

⁴ DÁVID 2003. 78–99.

⁵ Noha a szakrális kisépítmények körébe nem tartoznak az elesett katonák tiszteletére/emlékére állított hősi emlékművek, mégis megfigyelhető a lakosság egyfajta vallásos kötődése ezekhez. Ez a személyes kötődésen kívül abban mutatkozik meg, mint a temetőben álló Nagykeresztnél, csak ritkábban, és kizárólag a Halottak napjára és a Hősök napjára korlátozódik. Több jászsági településen (pl. Jászladány) a hősöknek keresztje van a temetőben. Jászszenandrás belterületén két szobor áll, melyekhez köthetők a gyertyagyújtás, imamondás, virág- koszorú elhelyezése, hasonlóan a temetői Nagy keresztnél, ahol hasonló jelenséget figyelhetünk meg.

A keresztek térbeli elhelyezkedése

Hasonlóan más településekhez, Jászszentandrás is kimutatható a keresztek térbeli elhelyezésének tudatos rendszere.⁶ A vallási élet szempontjából legfontosabb, központként is értelmezhető a templomkertben álló kereszt. Amikor a XIX. század legvégén a cinteremből elköltöztették a temetőt, az ott felállított kereszt hasonlóan fontossá vált. A templom és a temető központként jelenik meg a vallásos életben. E két kereszt elnevezésében is kitűnik a többi kereszt közül: a templomkerti az *Öreg kereszt*, a temetői pedig a *Nagykereszt*. A templomkert viszonylagos zártsága idővel több, funkcióját elvesztő kereszt „menedékéül” is szolgált. A régi temető felszámolásával annak keresztje, illetve az egyik felszámolt tanyai iskola keresztje került oda.⁷ A település belterületén ezenkívül még két kereszt áll. A *Palotay-kereszt* a keresztjáró napok egyik állomása volt, állítási helye megegyezik a belterület akkori határával. A másik, a *Germán-féle kereszt* nemrégiben került Jászszentandrásra. Egy Tarnaörsről átköltözött család hozta magával, így inkább csak az állítató család vallásos igényének megnyilvánulása, a település szakrális kisépítményeinek rendjébe – még – nem illeszkedik bele. Jászszentandrás külterületén sok útmenti- és határkereszt található. Ezek elhelyezését különféle szempontok alakították ki: nagyobb utak mentén levő, egy-egy módosabb gazda földje szélén (pl.: *Bódis-féle kereszt*), illetve a tanyasi iskolák előtt álló keresztek mellett a település határát is jelölő határmenti keresztek. A vallásosság kifejezésének ilyen foka csak a módosabbaknál, virilis gazdáknál – anyagi okok miatt – figyelhető meg.⁸ A határkereszteket vizsgálva érdekes, hogy az öt határkereszt közül mindössze egy található Jászszentandrás közigazgatási területén, a többi a hevesi, vagy a jászapáti oldalban áll. Ennek ellenére ugyanúgy magukénak érzik a jászszentandrási emberek őket, mint ahogy a szomszédos települések lakói is.

Jászszentandrási keresztek kataszttere

1. *Öreg kereszt* (1. kép)

A sokak által csak *Öreg kereszt*ként emlegetett kőkereszt a templomkert délnyugati sarkában áll. Ez az általunk ismert legrégebbi kőkereszt Szentandrás, amely 1884-ben – bár alapítványa ekkor még nem volt – már állt.⁹ Eredetileg a

⁶ BARTHA 1990. 219–220.

⁷ Később látni fogjuk, hogy nemcsak e két kereszt, hanem a Páduai Szent Antal szobor is ide került. A templomkertben felállított/újra felállított kisépítmények a templomkert különböző helyeire kerültek, azonban sűrűségük a templom bejárata körül nagyobb, mint máshol.

⁸ A szegényebbeknél is megvan a vallásos igény diktálta szakrális kisépítmény állítása, ezek kifejezője a Mária-házak, Mária-fülkék készítése, elhelyezése a lakóépület falának belső, vagy külső oldalában. A határbeli-, útmenti keresztek állíttatása természetesen nemcsak kizárólag a gazdák vallásosságára vezethető vissza. Nagyon sok helyen megfigyelhető a kettős Szent Év emlékére állított kereszt is, így Szentandrás is, ahol az *Alsó-tanyai keresztet* állíttatták annak emlékére az ott lakó emberek.

⁹ HD-J, 10.

templom helyén állt kápolna bejáratától balra volt felállítva, ahol most a Kis Kálmán-féle kereszt van.

A talapzata erőteljesen megrongálódott állapotban van, vaspántok tartják össze, és a rajta lévő felirat sem olvasható már. A barokkos kiképzésű talapzaton gót-, vagy rózsás keresztszár végződésű (háromkaréjos) kőkereszt van, amelyre újabban ezüstre festett öntvény korpuszt helyeztek. Eredetileg színes kőkorpusza lehetett, miután az tönkrement, cserélték le a jelenlegire. A felső keresztszár végződésében stilizált lobogó alapon az INRI felirat látható két sorba szedve.

Jézus testtartása merev, lábai szorosan egymás mellett helyezkednek el, arcával az égre tekint. A kereszt állíttatójának neve és az állíttatás éve ismeretlen.

2. Kis Kálmán-féle kereszt (2. kép)

Ez a kereszt a templom bejáratától balra helyezkedik el. Tóth Pál siroki kőfaragó készítette. Eredetileg a Telek-tanyai iskola előtt állt, majd az iskola megszüntetése után, a 70-es években került a templomkertbe. Az 1928-ban készített kereszt erősen romló állapotban van, bár 2003 nyarán a talapzatot és a kereszt tövét felújították. A kétlépcsős talapzat és annak ívelt párkánya között félköríves, alul egyenes bemélyedés látható, amelyen a következő felirat szerepel:

ISTEN DICSŐSÉG
ÉREÁLITATA
KIS KÁLMÁN
ÉS NEJE
FARAGÓ AMÁLIS
1928.
Tóth Pál
HM Sirok

A liliomos keresztszár végződésű keresztben stilizált pergamenre vésve ferdén írott INRI olvasható, amely alatt a kőből készült korpusz látható. Sajnos a szobor feje erősen töredezett és hiányos. Jézus lábfejei egymáson, lábtartóra helyezve nyugszanak.

3. Régi temető-kereszt (3. kép)

A templomkert északkeleti sarkában kelet felé néz a régi temető-kereszt, amely előzőleg a cinterem délkeleti sarkában állt. 1881 elején Kertész József, szentandrási birtokos az akkor még új temetőben állíttatta 25 forint tőkével,¹⁰ 50 korona alapítási összeggel. Ezt a keresztalapítást az egyházmegyei hatóság 1881.

¹⁰ HD-J, 10.

március 31-én hagyta jóvá.¹¹ A kereszt anyaga fa, rajta bádoggal van. A feszület a múlt század fordulóján felújításra szorult, az újrafestést azonban egy hozzá nem értő ember végezte, így az akkori plébános, Kovács Mihály maga festette újra. Közel száz év elteltével a kereszt ismét felújításra várt. 2001 Húsvétjára a korhadó keresztfa helyett Dávid Sándor készített újat, az erre visszakérülő bádoggal pedig Dávid Kinga festette újra. Az új kereszt megőrizte az eredeti háromkaréjos keresztoszár végződéseket, a bádoglemez alatti kis párkányt viszont elhagyták.

4. Palotay-kereszt (4. kép)

A Rákóczi út és a Szőlő utca találkozásánál, a régi Palotay-, majd később Szerencsés-ház kertjében áll az állítató neve után elnevezett kereszt. Az enyhén megdőlt kőkereszt négyzetes talapzaton álló, ferde lefutású párkányos törzzsel és „sima kockafejes” keresztoszár végződéssel rendelkezik. A talapzaton elhelyezett fehér márványtáblán a következő felirat olvasható:

URAMNAK – JÉZUSOMNAK
PALOTAY GÉZA
1909

Palotay József 50 korona keresztalapítási összeget tett le 1909. április 28-án.¹² A megkopott eredeti kőkereszt helyett 1994-ben öntöttvas testet helyeztek a keresztre, amely valamikor a tarnaörsi határban álló kereszt egyikén volt.

A felső keresztoszáron stilizált lobogó alapon két sorba szedett INRI felirat olvasható. A talapzat márványtáblájának közepén a Jézus arcát ábrázoló dombormű már sajnos évek óta ki van törve.

5. Germán-féle kereszt (5. kép)

A Mártírok útján, a temetőt elhagyva egy lakóház kertjében áll a Germán-féle kereszt. A kereszt a telken lakó, tarnaörsi származású család után kapta nevét. A jelenlegi tulajdonos, Germán Miklós nagyapja készítette 1938-ban, az akkor még Tarnaörsön lévő családi házuk udvarába. Ugyanabban az évben szentelték fel az egri egyházmegyei előjáróság képviselői. A kereszt a nagyszülők halálát követően került Jászszentandrásra.¹³

A kereszt liliomos szárvégződésű, Jézus megfeszített korpusza alatt Mária alakja látható. A felső keresztoszár végződésén stilizált lobogóban az INRI felirat olvasható. A vörösre festett kőkereszt lépcsős talapzattal rendelkezik. A felső

¹¹ EFL JPI 3426/1902

¹² EFL-JPI 2240/1909

¹³ Germán Miklós (*1935, Tarnaörs) szóbeli közlése nyomán

részen, a párkányos kiképzésű homlokzaton faragott inda stilizált formája látható, amely kicsit barokkos hangulatot kölcsönöz a keresztnek. A talapzat elülső oldalán mélyített félköríves alapon vésett, aranyozott betűkkel a következő olvasható:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
A SZENT ÉVBEN
ÁLLITTATTÁK
GERMÁN MIKLÓS
ÉS NEJE
CSOMOR ERZSÉBET
GYERMEKEIK.
MIKLÓS, ANNA ÉS MARGIT
1938.

6. Pelle-féle kereszt (6. kép)

A Rákóczi út fogacsi határ felé eső szakaszának jobb oldalán, a Csordajárás nevű határrészen található a Pelle-féle kereszt. A fából ácsolt keresztben bádoggal korpusz található. Ez a kereszt egyike Szentandrás legrégebbi keresztjeinek: ismereteink szerint már 1884-ben megvolt, méghozzá Major Endre jászárokszállási gyógyszerész földje szélén állott. A tulajdonos, miután keresztalapítási szándékát bejelentette,¹⁴ 1899. február 21-én 20 forintos alapítási költséget tett le.¹⁵

Az idők folyamán a kereszt állaga megromlott, és a 60-as évek elején a bádoglemezt ki kellett cserélni. Ekkor már a Pelle család lakott ott, innen ered a kereszt elnevezése is.¹⁶ A kereszt jelenleg is jó karban van tartva, körülötte kis kert van kialakítva.

7. Féli-keresztje (7. kép)

A hevesi Sárgapuszta és Jászszentandrás határán, de a hevesi oldalon, a Járásai iskola út végén egy tanya udvarán áll. A kereszt állíttatója Félix Gábor jászszentandrási gazda volt.¹⁷ Az arra lakók úgy is ismerik, mint 'Margit Jézussa', 'Margit néni keresztje'. Állítólag egy arra lakó Margit nevű megesett lányról kapta ezt a nevet. Anyaga akácfa, a korpusz pedig bádoglemez. Nagyon rossz állapotban van, a kereszt megdőlt, szárai lelógnak, a korpusz erősen korrodált, Krisztus karjai hiányoznak. A kereszt környéke szintén nagyon elhanyagolt.

¹⁴ HD-J, 10.

¹⁵ HD-J, 33.

¹⁶ André András (*1936, Jászszentandrás) szóbeli közlése nyomán

¹⁷ Gy. GÖMÖRI 2000. 357.

8. Bolyós kereszt (8. a-b. kép)

Heves és Szentandrás határában, a tadrai dűlőút mentén található az 1939-ben állított kőkereszt, amit Tadrai keresztnek is neveznek. Állíttatója özvegy Bolyós Istvánné Kocsis Borbála volt, aki ugyan Jászapátin lakott, a földje azonban itt volt. „Engesztelő” keresztként állíttatta az özvegy, fia emlékére, akit megöltek a cigányok.¹⁸

Anyaga műkő, kétlépcsős talapzata és két részre tagolt, párkányos kereszt-törzse van. A feliratot fehér márványtáblába vésték. A kereszt és a korpusz egyszerű, a kereszt szárainak végződése „kockafejes”. Krisztus ábrázolása merev, naivan kiképzett. A test felett kis ék alakú díszítménybe vésve láthatjuk az INRI feliratot. A kereszt talapzatán a következő felirat áll:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÁLLITTATTA
Özv.
BOLYÓS ISTVÁNNÉ
KOCNIS BORBÁLA
1939 ÉVBEN
ÉN VAGYOK AZ ÚT
AZ IGAZSÁG ÉS AZ ÉLET
Jan.14.6.
A KERESZTBEN AZ ÜDV
AZ OLTALOM AZ ÖRÖK ÉLET
CSÁK J. JB.

9. Fehér kereszt (9. kép)

A 31-es számú út és a Kossuth út találkozásánál található a Fehér-, vagy más néven Antal-féle kereszt. A fehérre festett kereszt körül kis kert van kialakítva, amelyet három oldalról három-három, az elülső oldaláról pedig négy kőoszlop határol. Az előbbi oszlopok között vascső, a bejáratí részénél pedig lánc van. A kétlépcsős talapzaton egy négyzetes, fehér márványtáblán a következő felirat olvasható.

IMÁDUNK ÉS ÁLDUNK TÉGED
MERT SZENT KERESZTED ÁLTAL
MEGVÁLTOTTAD A VILÁGOT!
ANTAL ALAJOS
KIVÁNSÁGÁRA ÁLLÍTTATTA
NEHE:
LÓRIK ANGELA.

¹⁸ Gy. GÖMÖRI 2000. 361.

URAM!
LEGYEN MEG A TE AKARATOD!
SZABÓ L. SZOBRÁSZ JÁSZBERÉNY

A keresztszár végződése „kockafejes”, felső szarán az INRI táblácskával. Jézus lábai egymásra helyezve, lábtartóra téve vannak ábrázolva.

10. 31-es úti határkereszt (10. kép)

A 31-es sz. úton Szentandrás és Jászapáti határán áll, az apáti oldalban az 1908-ban emelt határkereszt. Eredetileg egy fakereszt állt a helyén, amit Goór József 1863-ban állíttatott a határon.¹⁹ Az állíttató a kereszt fenntartására 20 forintot helyezett az egri ájtatos alapítványi hivatalba. Az új kőkereszt felállítását Csák József kőfaragó végezte el 560 koronáért, amely összegből 360 koronát Farkas L. József ajánlott és fizetett ki. Dr. Markovits Pál jászapáti plébános 1908 okt. 5-én kérte a kereszt megáldásának engedélyezését a Főegyházmegyei Hivaltól, és annak engedélyezését, hogy a hiányzó 200 koronát az alapítvány ipartőkéjéből fizethesse ki. Csák József kőfaragó 1908 okt. 25-én kelt nyilatkozat szerint a kialakított összeget átvette, egyben 10 évig felelősséget vállalt a beállítható károkért.

A kereszt fehérre van festve, talapzata lépcsős, párkányos törzskiképzésén „kockafejes” kereszt áll. A korpusz szintén műkö, a kereszt felső keresztszárán stilizált lobogó formában, két sorba szedve az INRI felirat látható. A kereszt körül valamikor kis virágoskert volt, melynek nyomai még fellelhetők. A talapzaton lévő fehér márványtáblán a következő idézet olvasható:

ÉN VAGYOK AZ ÚT,
AZ IGAZSÁG ÉS AZ ÉLET.
JÁN.14.6.
A KERESZTBEN AZ ÜDV
AZ OLTALOM AZ ÖRÖK ÉLET.
1908
CSÁK J. J. BERÉNY
N. KŐHÍDMELLETT.

11. Apáti határkereszt (11. kép)

Az Apáti határkereszt – más néven Vágó-féle kereszt (melyet állíttatója után kapott) – a Jászszentandrás Jászapátival összekötő műút apáti oldalában áll. Ezt a keresztet szintén Csák József berényi kőfaragó készítette. A lépcsős talapzaton fehér márványtáblában a következő felirat olvasható:

¹⁹ VÁNDORFY 1895. 82.

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÁLLITTATTA
ID. VÁGÓ IMRE
ÉS NEJE
BORBÁS MÁRTA
1913.
CSÁK J.J.BERÉNY

A fehérre festett keresztről már kopik a festés. A műkö kereszten, a korpusz alatt Mária alakja helyezkedik el, amint kezét imára kulcsolja. Jézus feje fölött INRI felirat látható. A keresztszár végződése „kockafejes”. E kereszt helyén már korábban az ún. Kovács-féle fakereszt állt, amelyet Kovács János jászapáti lakos állíttatott 1870-ben alapítvány nélkül.²⁰

12. Bódis-féle kereszt (12. a-b. kép)

A keresztet – amelyet Lekhár keresztjének is neveznek²¹ – az apátira vezető út jobb oldalán, nem messze a falu határától találhatjuk. Bódis Richárd állíttatta földjén 1903. június 24-én, miután fenntartására 30 korona alapítványt tett le.²² A talapzaton, süllyesztett mezőben a következő felirat olvasható:

DICSÉRTESSEK A JÉZUS KRISZTUS
ÉS A SZŰZ MÁRIA
ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÁLLÍTTATTA
BÓDIZS RIKÁRD
ÉS NEJE
CSIKÓS AMÁLIA
1903

Mivel a keresztet a későbbi tulajdonos, Kozma István 1932-ben felújította, a talapzat lépcsője felett, közvetlenül a fenti írás alatt ezt meg is örököttette:

TISZTÍTTATTA A MOSTANI FÖLDTULAJDONOS
KOZMA ISTVÁN ÉS NEJE BOLYÓS MARISKA
1932.MÁJ.18.

A „kockafejes” szárvégződésű kereszten Jézus alatta pedig Szűz Mária alakja látható. Az idők folyamán megrongálódott Mária-alakot az 1990-es években restaurálták. Valamikor az egész keresztet fehérre festették, mára azonban színe

²⁰ VÁNDORFY 1895. 83.

²¹ Jász Szó, 1994, V. évf., 4.sz., 6. Jászszentandrás faluújság, Sípós István írása a keresztről

²² EFL JPI 3480/1903

meglehetősen megkopott. A korpusz felett stilizált zászló formában az INRI felirat olvasható.

13. Örsi határkereszt (13. a-b. kép)

Jászszentandrás tarnaörsi határában, a régi papi birtok szélén található a fákkal sűrűn benőtt örsi határkereszt. Nevezik még kettős keresztnek is, mert évtizedekkel ezelőtt még két kereszt állt itt egymás közelében. Az eredetileg fából készült keresztet 1886-ban állították a jászszentandrási hívek, fenntartására 20 forintnyi tőkével. Az időjárás viszontagságainak és az idő múlásának kitéve, a kereszt állaga jelentős mértékben megromlott, ezért 1921 májusában ifj. Bordás Bálint – saját költségén – egy kőkeresztet állíttatott a korhadt fakereszttel szemben.²³ A fakereszt pléhlemezt a 60-as évek végén kicserélték egy öntöttvas korpuszra. A 80-as évek végén a fa kereszt kidőlt, öntvény korpusza pedig – Szántai Lajos kezdeményezésére – a plébániára került, majd később ez lett a Palotaykereszt korpusza.²⁴ A keresztet ugyanaz a kőfaragó mester ember készítette, mint amelyik a temetőben áll. A kereszt körül négy oszlop van, amelyek hajdan feltehetőleg lánccal voltak összekötve, kisebb kertet alakítva a kereszt körül. A kereszt szárai liliomos végződésűek. A naiv megmintázású korpusz lábfejei egymáson, lábtartóra helyezve nyugszanak. Alatta, a lépcsős talapzat és a kereszt találkozásánál kis oltár van kifaragva. A felső keresztszáron az INRI felirat van egy kis stilizált zászló formába vésve. A talapzaton a következőt olvashatjuk:

ISTEN
DICSŐSÉGÉRE
ÁLLITTATTA
BORDÁS BÁLINT
NEJE KASZAB
VERONA
KÉSZÜLT 1921

Az tarnaörsi és a jászszentandrási gyalogos szentkúti zarándokok fogadására ehhez a kettős kereszthez mentek ki az itthon maradott hívek, hogy aztán együtt vonuljanak tovább a templomba.²⁵

14. Járás-tanyai iskola keresztje (14. kép)

A kereszt korábban a Járasi iskola út és a Dózsa György út kereszteződésében álló iskola kertjét díszítette, többszöri felújítás után pár éve az iskola keríté-

²³ EFL JPI 2852/1921

²⁴ Szántai Lajos (*1938, Budapest) szóbeli közlése nyomán

²⁵ Jász Szó, 1994, V. évf., 1. sz., 6. Jászszentandrási faluújság, Sípos István írása.

sén kívülre helyezték. Ez utóbbi esemény alkalmával újra szentelték. A kereszt szárvégződése „kockafejesek”, talapzata lépcsős, csapott párkányú. A talapzaton félköríves, bemélyített márványkőbe vésték a következő feliratot:

DICSÉRTESSEK A JÉZUS KRISZTUS
DRÁGA SZENT NEVE
ISTEN DICSÓSÉGÉRE
ÁLLITTATTA
SÁNDOR ANDRÁS
ÉS NEJE
BERTA BORBÁLA
1911.
BALY GY.
J.BERÉNY VÁSÁR ÚT

A korpusz alatt kisalakú Mária szobor van faragva.

15. Alsó-tanyai iskola keresztje (15. a-b. kép)

Az alsó-tanyai iskola, melynek neve a háború előtt Jézus Szíve Iskola volt, ma már nem áll. A néhai iskola előtt álló kereszt azonban megvan, bár állaga erősen romlik. A keresztet ugyan fehérre festették, de az nagyon kopik róla. Szárai lilios végződésűek, a felső keresztszáron az INRI felirat olvasható egy stilizált táblácskán. A kereszt alsó szárán, közvetlenül a talapzat fölött domborműként két gyertya és egy kehely van kiképezve. A műköből készült, 1938-ban felállított kereszt talapzata lépcsős, annak párkánya alatt egy bemélyedésben a következő írás látható:

ISTEN
NAGYOBB DICSÓSÉGÉRE
AZ 1938-AS KETTŐS
SZENTÉV EMLÉKÉRE
KÉSZÜLT E FESZÜLET
AZ ALSÓTANYAI
BUZGÓ HÍVEK ÉS MÁS
JÓ LELKŰ EMBEREK
ÁLDOZATKÉSZ ADOMÁNYÁBÓL

A talapzat aljában, alig olvashatóan készítője és készítési helye látható: Tóth Pál, HM Sirok

16. Nagykereszt (16. kép)

A temetően levő ún. Nagykeresztet Andrási Borbála állíttatta, fenntartására 1913. június 30-án 50 koronát tett le. A kereszt 1921 májusára készült el.²⁶ Kiképzése teljesen megegyezik az örsi határban álló keresztével. Liliomos keresztszár végződése van, amelyen felül, stilizált lobogóba foglalva olvashatjuk az INRI feliratot. Jézus alakja alatt egy kis oltár van kiképezve, lépcsős talapzatán vésett felirata:

ISTEN
DICSŐSÉGÉRE
ÁLLITTATTA
KÓKAI ÉMÁN
NEJE ANDRÁSI
BORBÁLA BOLDOGOK
KIK AZ ÚRBAN HALTAK
MEG KÉSZÜLT 1921

Szentek szobrai

Jászszentandrason három szobra található meg: a templomkertben Nepomuki Szent János (17. kép) és Páduai Szent Antal szobra (18. kép), a jászapáti úton pedig Szent Vendel szobra (19. kép), illetve a templom falához építve egy Lourdes-i barlang (20. kép).

Az egész Jászágót érintő, évszázados hagyományokat ápoló Vendel-kultusz emléke Szentandrason is megtalálható. Tiszteletét a XVIII. századtól végigkövethetjük a jász települések épített emlékeiben, köztéri és templomi szobraiban.²⁷ A szentandrási Vendel-szobor a Rákóczi út 52. számú ház kertjében áll kis kerítéssel körülvéve.²⁸ A szent összekulcsolt kézzel, palástban és csizmában, hosszú hajjal van ábrázolva, kezeiben vasból készült pásztorbotot tart, lábai mellett pedig egy bárány és egy puli hever. Két féloszlopos talapzata között vésett betűkkel a következő felirat olvasható:

SZENT VENDEL
TISZTELETÉRE
FOGADALOMBÓL ÁLLÍTTATTA
1939 ÉVBEN

²⁶ EFL JPI 2857/1921

²⁷ GULYÁS 1986. 35–40

²⁸ Vendel szobrok általában a település külterületén, legelő, vagy valamelyik út mellett voltak felállítva. Ez Szentandrás esetében nem érvényes. Mivel viszonylag fiatal szoborról van szó, és az állatlenyészítés jellege már inkább „háztájinak” mondható az 1930-as években. Az állíttató szülei fogadalmára emlékezve állíttatta a szobrot, és azt a családi ház előtt állíttatta fel.

ÖZVEGY
KASZAB GÁBORNÉ
ÉS CSALÁDJA

A talapzat jobb alsó sarkában a szobor készítője és készítési helye olvasható:

MAJDAJK M. T.SZ.MÁRIA

Környezete gondozott, a helyi Gazdakör tagjai immár hagyományszerűen, minden évben tartanak egy kis megemlékezést a szobor előtt. A pásztorok igen kedvelt védőszentjének szobrát fogadalomból állították fel. A történet szerint Vendel, mint idegen vándor érkezett a faluba. Az állatokat dögvész pusztította s a falubeliek hozzá fordultak segítségért. Az idegen aki 'Vendelnek, az állatok orvosának' vallotta magát, kézzel és rálvasással meggyógyította a beteg jószágokat. A hagyomány szerint az ő emlékére és ajánlatára készült a jász-szentandrási szobor.²⁹ Egy másik történet, ami a szentandrási Vendel-szoborhoz köthető, a felszenteléséhez kapcsolódik: „...Szent Vendel szobor palástját készítői zöldre festették. (...) Megrendelője özv. Kaszab Gáborné a saját háza előtti kiskertben állította fel, napjainkban is ott látható. Kaszab néni, buzgó katolikus lévén, megkérte községünk akkori papját, Szász Károly plébános urat a szobor felszentelésére, amit a plébános úr örömmel el is fogadott. Azonban községünk országgyűlési képviselőválasztás idejét élte. A korteshadjáratban az időben a Nyilaskeresztes Párt igen előre tört. (...) A zöldszínű politikát azonban sem a Katolikus Egyház, sem annak papjai nem támogatták. Emiatt a plébános úr arra kérte Kaszab nénit, hogy a szobor palástját változtassa – festesse át – lila színre. A szobor állító család kissé vonakodott, de a plébános úr határozott álláspontja győzött. A szobor lila palástot kapott. nép humora: „Már Szent Vendel is kilépett a nyilasok közül.” Ezután már nem volt akadály a ünnepélyes felszentelésnek! Amit lobogós és gyertyás kíséretében Szász plébános úr el is végzett...”³⁰

A késő barokktól kedvelt védőszent, Nepomuki Szent János tisztelete szintén a XVIII. századtól kimutatható Jászszenandráson. A település északi határánál elterülő Pusztafogacson már a XVIII. század végén kápolnákat emeltek tiszteletére. A szentandrási szobrot 1892-ben készítette az akkori hívek legbuzgóbbika, Bordás Ignác. A főpapi ruhában ábrázolt szent palmaágot és kis feszületet tart a kezében, melynek a felső szára azóta letört. A festett kőszobor lépcsős talapzatát 2003-ban festették újra, rajta a következő felirat olvasható:

AZ
ISTENDICSŐSSÉGÉRE
SZ JÁNOS TISZTELETÉRE
ÁLLÍTTATTÁK
BORDÁS IGNÁTZ
ÉS BIRKÁS ÖRZSÉBET
1892

²⁹ GULYÁS 1986. 26.

³⁰ Jász Szó, 1998, IX. évf. 5. sz., 4. Jászszenandrási faluújság, Sípos István írása.

A jászszentandrás-i Nepomuki Szent János szobor elkészítése utáni hazahozataláról fennmaradt egy anekdota: „... a jó szentandrásiak is szekérrel kívánták hazahozni nagysúlyú és igen szép szobrot. Csakhogy útközben a jó verpeléti borokat is megkóstolták. Ennek hatására az árokban találták magukat szekertestül-szobrostul együtt. Összeszedvén erejüket, hozzáláttak a szekér és a szobor kiemeléséhez, amit sikerült sértetlenül újra kocsira rakni. A szobor egyik darabja, cipekedés közben ráesett Pető Pista bátyánk lábára és azt bizony eltörte... Persze mindezt nem a verpeléti rizlinget, hanem a mindannyiunkat segítő Szent Jánost okolta.”³¹

A templomkert nyugati oldalán, a kerítéshez közel van felállítva Ohmann Béla által készített Páduai Szent Antal szobor. A 30-as évek elején készített szobor a második világháború végéig a csendőrlaktanyában volt felállítva, majd évtizedekre a templom raktárába került. Onnan a templom mellé, majd legutóbb az elé állították fel.³² Talapzatát többször átalakították, magát a szobrot pedig többször átfestették, legutóbb rózsaszínűre és fehérre.

A jászszentandrás-i Lourdes-i barlang a templom déli falán van kialakítva. Tőssér János jászárokszallási szobrász készítette megrendelésre a II. világháborúból szerencsésen megmenekült, hazatért katonák kérésére 1948 körül. A Lourdes-i barlang ügyét Kunráth Sándor kántor – aki maga is fogságból tért haza – karolta fel. Egy csaknem négyszáz, javarészt katonákból álló „sereggel” zarándokolt el Szentkútra, majd kezdeményezte a barlang elkészíttetését.³³ A barlangban fehér műköből készített Mária imádkozó és Bernadett térdeplő alakja látható.

Kőfaragók, műhelyek

Jászszentandrás – mivel viszonylag fiatal település – nem található nagy régi szakrális kisépitmények. Állíttatásuk – három keresztet kivéve – a település önállósodása utánra tehető, legtöbb a XX. század első két évtizedére. Készítők legtöbb esetben jászberényi kőfaragók voltak. Baly Gyula, Szabó László, id. Csák József és ifj. Csák József mesterek keresztjei, szobrai az egész Jászságban általánosnak mondhatók.³⁴ Ők általában szignózták is műveiket. Természetesen nemcsak berényi mestereket bíztak meg kereszt-, vagy szobor faragással, hanem a közelben lévő mátrai és bükki kőfaragókat is. A szentandrás-i Vendel szobrot, Majdak M. Tarnaszentmárián, a telki-iskolai és az alsó-tanyai keresztet pedig Tóth Pál készítette Sirokon. Az egy-egy mesternek sajátos „stílus” megfigyelhető a keresztteken. Hasonló sablonok, formák alapján dolgoztak; azonosíthatóan ugyanaz a mester készítette például a temetői Nagykeresztet és az Őrsi határ keresztet, noha készítőjük kiléte ismeretlen.

³¹ Jász Szó, 1994, V. évf., 2. sz., 6. Jászszentandrás-i faluújság, Sípos István írása.

³² Görbe Józsefné, Pelle Rozália (*1930, Jászszentandrás) szóbeli közlése nyomán

³³ Görbe Józsefné, Pelle Rozália (*1930, Jászszentandrás) szóbeli közlése nyomán

³⁴ GULYÁS 1994. 113.

Táblázat³⁵

kép szám	megnevezés	anyaga	állítás ideje	állíttató	készítő neve és készítés helye
3.	Régi temető kereszt	fa, bádóg	1881	Kertész József	?
1.	Öreg kereszt	kő, vas	1884 előtt	?	?
6.	Pelle-féle kereszt	fa, bádóg	1884 előtt	Major Endre	?
12.	Bódis-féle kereszt	kő	1903	Bódis Richárd	?
10.	31-es úti határke- reszt	kő	1908	Farkas L József	Csák J, Jászberény
4.	Palotay kereszt	kő, vas	1909	Palotay Géza	
14.	Járás-tanyai kereszt	kő	1911	Sándor András	Baly Gy, Jászberény
11.	Apáti határkereszt	kő	1913	Vágó Imre	Csák J, Jászberény
13.	Örsi határkereszt	kő	1921	Bordás Bálint	?
16.	Nagykereszt	kő	1921	Andrási Borbála	?
2.	Kis Kálmán-féle ke- reszt	kő	1928	Kis Kálmán	Tóth P, Sirok
15.	Alsó-tanyai kereszt	kő	1938	Alsó-tanyasiak	Tóth P, Sirok
5.	Germán-féle kereszt	kő	1938	Germán Miklós	?
8.	Bolyós-féle kereszt	kő	1939	Bolyós Istvánné	Csák J, Jászberény
9.	Fehér kereszt	kő	?	Lórik Angéla	Szabó L, Jászberény
7.	Félix keresztje	fa, bádóg	?	Félix Gábor	?
17.	Nepomuki Szent János	kő	1892	Bordás Ignác	?, Tarna- szentmária
18.	Páduai Szent Antal	kő	1930-as évek	ajándék	Ohmann B, ?
19.	Szent Vendel	kő	1939	Kaszab Gáborné	Majdajk M, Tarnaszentmária
20.	Lourdes-i barlang	kő	1940-es évek vége	hazatérő katonák	Tóser J, Jászárokszállás

³⁵ Az alább közölt táblázatban az állítás éve szerinti növekvő sorrendet követem, a sorszám a szövegbeli sorrendiséget jelöli.

Rövidítések

EFL JPI = Egri Főegyházmegyei Levéltár – Jászszentandrási plébánia iratai
HD-J = Historia Domus, Jászszentandrás

Irodalom

BARTHA Elek

1990 A szakrális célú határbeli építmények funkcionális kérdései – keresztek, szobrok, kápolnák. In.: *Ház és ember* 6. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve. Szentendre. 219–226.

DÁVID Áron

2003 *Szent Kereszt tiszteletére...* Emlékkönyv a jászszentandrási r.k. templom építésének 100. és freskókkal való díszítésének 70. évfordulójára. Jászszentandrás. 78–99.

GULYÁS Éva

1986 *Egy őszi pásztorünnep és európai párhuzamai*. Szolnok.

1994 Útmenti keresztek, szobrok a Jászságban. In.: PETHŐ László (szerk.): *Jászsági Évkönyv 1994*. Jászberény. 110–121.

GY. GÖMÖRI Ilona

2000 Útmenti keresztek, kegyszobrok, falifülkék Hevesen és határában. In.: *AGRIA XXXVI. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve*, Eger. 347–382.

NAGY Lajosné

2000 Útmenti keresztek Jászárokszálláson. In.: PETHŐ László (szerk.): *Jászsági Évkönyv 2000*, Jászberény. 208–223.

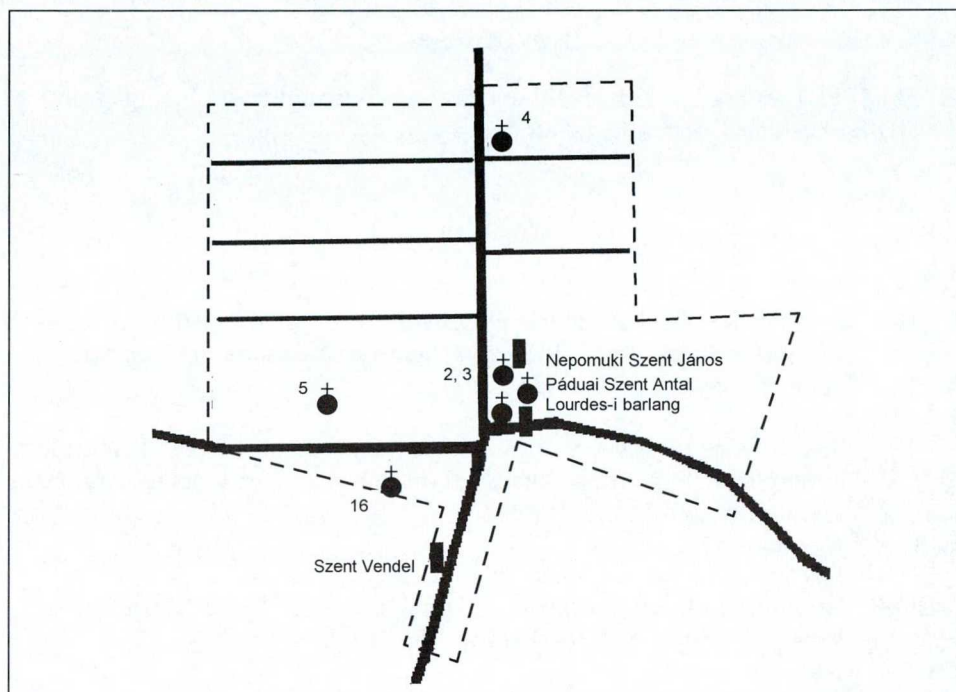
VÁNDORFY János

1895 *Jász-Apáthi város egyházának multja és jelene*. Eger

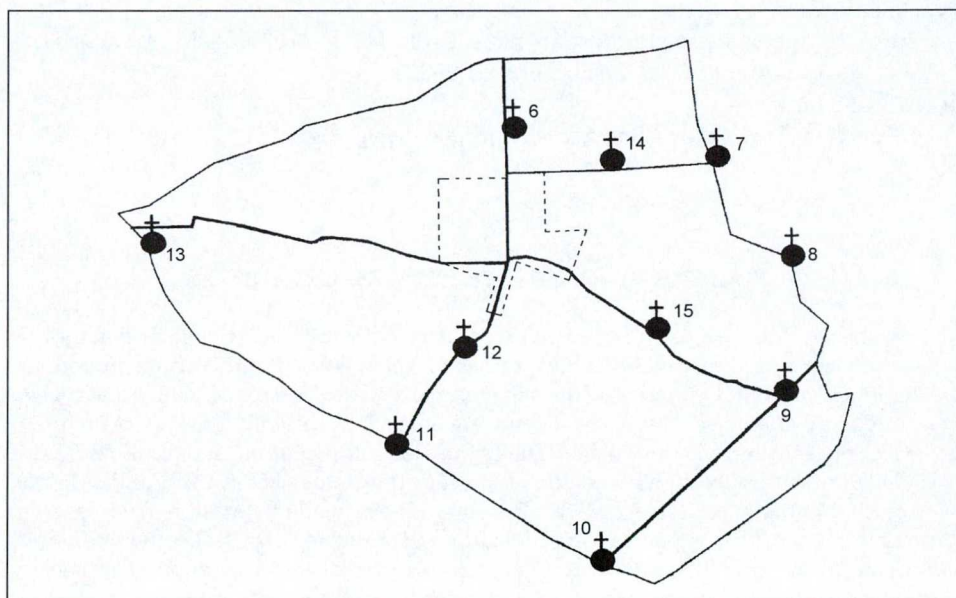
Áron Dávid

CRUCIFIXES AND STATUES OF JÁSZSZENTANDRÁS

Jászszentandrás is mostly populated by Catholic inhabitants. Religious devotion is beautifully expressed by crucifixes and statues of saints erected with various intentions. In the inner and outer districts of the village, there are 16 crucifixes, which have been renovated and altered several times. They were erected on the way from the churchyard as far as the outskirts of the village. The statues of Saint John of Nepomuk and Saint Wendelin are wide-spread in the region of Jászság. The statue of Saint Anthony of Padua was erected in the churchyard in 1930. The statues were made by masters from Jászság, but some are works of stone carvers of Mátra and Bükk regions. Collective memories connected to the crucifixes and statues as well as different forms of popular religiosity can still be found. It is an urgent task to research them in the near future.

Jászszentandrás belterülete

Jászszentandrás külterülete

1. kép: Öreg kereszt

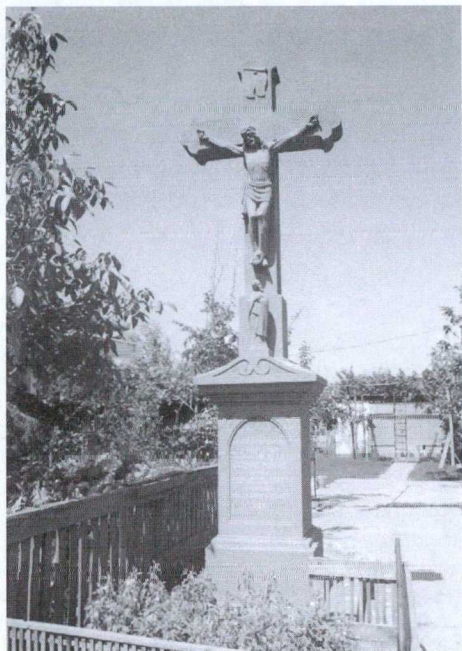
2. kép: Kis Kálmán-féle kereszt

3. kép: Régi temető-kereszt

4. kép: Palotay-kereszt

5. kép: Germán-féle kereszt

6. kép: Pelle-féle kereszt

7. kép: Félix keresztje

8a kép: Bolyós (Tadrai) kereszt

8b kép: Bolyós (Tadrai) kereszt
(részlet)

9. kép: Fehér kereszt

10. kép: A 31-es úti határkereszt

11 kép: Apáti határkereszt

12a. kép: Bódis-féle kereszt

12b. kép: Bódis-féle kereszt
(részlet)

13a. kép: Örsi határkereszt

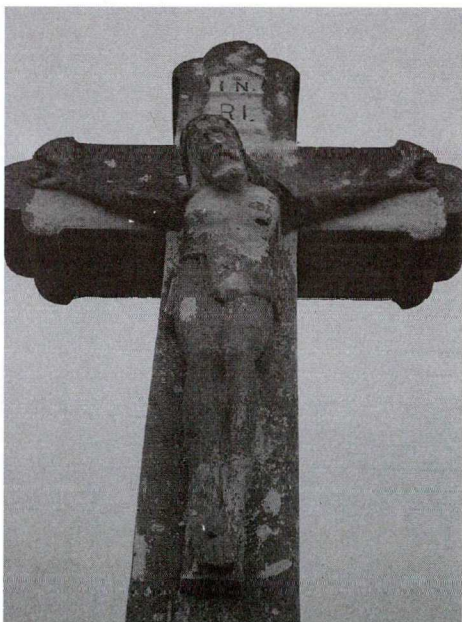
13b. kép: Örsi határkereszt
(részlet)

14. kép: Járás-tanyai iskola keresztje

15a. kép: Alsó-tanyai iskola keresztje

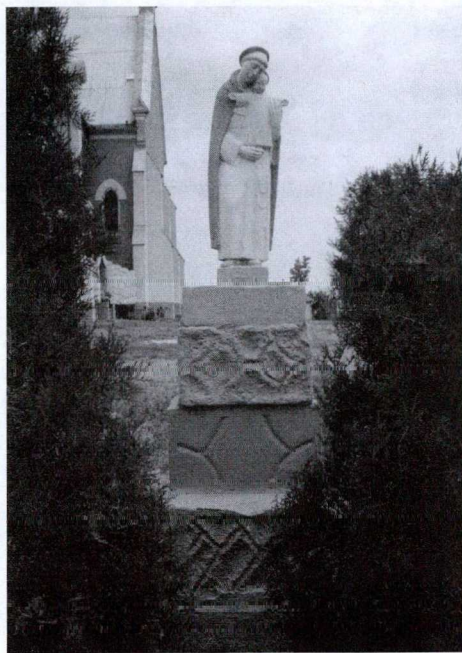
15b. kép: Alsó-tanyai iskola keresztje
(részlet)

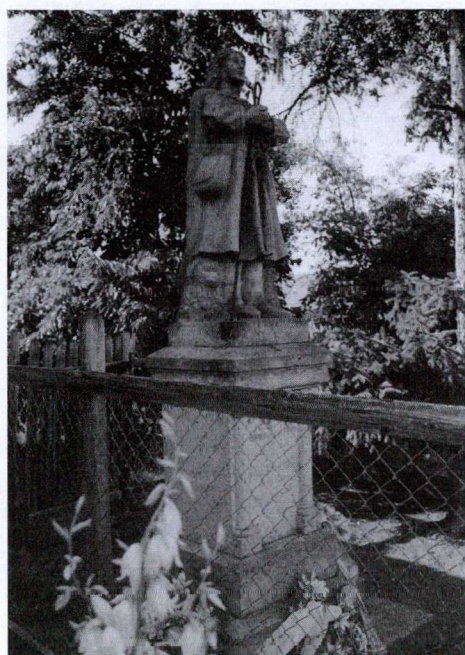
16. kép: Nagykereszt

17. kép: Nepomuki Szent János szobra

18. kép: Páduai Szent Antal szobra

19. kép: Szent Vendel szobra

20. kép: Lourdes-i barlang

A KISKUNFÉLEGYHÁZI SZAKRÁLIS EMLÉKEK

Kiskunfélegyháza területe már az Árpád-korban lakott volt, ezt gazdag régészeti leletanyag bizonyítja. Már ebből a korból is van bizonyíték a keresztény vallás elterjedtségére, mivel mellkeresztek is kerültek elő sírokból.

Később, Szent István király II. törvényének templomépítésre vonatkozó cikkelyének hatására itt is felépült az első templom, bár még nem találták meg a pontos helyét. Két monostort is említenek az oklevelek, mindkettőt a mai, közeli Bugac határában.

Új fejezetet a nomád, pásztorkodó kunok 13. századi letelepedése jelentett, ez meghatározta a település további életét, és még a mára is kihat.

Kiskunfélegyháza először 'Feledhaz' néven Zsigmond király 1389-es oklevelében szerepel. Ekkor a király a középkori falut és a környékén lévő kun földek egy részét feleségének, Borbálának ajándékozta, ettől kezdve az itt élőket királynői kunoknak tekintették.

A vidék a török-kor elején, 1526-ban elnéptelenedett, és pusztá volt Félegyháza egészen az 1743-as újraterelítésig. A főként jász és palóc betelepülők egyetlen reménye a fejlődésre a településen keresztülhaladó széles főút volt. Ez a templom és a piactér között haladt át a városon. Az új lakók is erős identitástudatú vidékről jöttek, mégis átvették a kun identitást, melyben nagy szerepe volt a redempciónak.¹ A jász-kun redempció újra szabadalmas kerületté² tette, amúgy is előnyös helyzetét erősítette a mezővárosi ranggal járó évi négy országos vásár. Mária Terézia 1774. február 4-én emelte az akkor még viszonylag fejletlen települést a mezővárosok közé. A vásárok tartásával a városnak megélénkült a forgalma, és gyorsult fejlődése. Még a Jászsággal határos Felvidékkel is alakultak ki kereskedelmi kapcsolatai.

Ugyanakkor a betelepülők erősen katolikus vidékről érkeztek, és vallásos buzgalmuk megmaradt új lakhelyükön is.³

¹ I. Lipót a jászok és a kunok régi kiváltságait semmibe véve eladta a területet a Német Lovagrendnek. Ők nem nyugodtak bele, és kérvényeik hatására 1745-ben engedélyt kaptak, hogy pénzzel megváltsák magukat, ki-ki lehetősége szerint. Ez a redempció, mellyel még a nincstelen *irredemptus* (aki nem tudott pénzt adni) is jobb helyzetbe került, mint a többi terület feudálisan kötött jobbágjai.

² Lakói személyükben szabad emberek és mentesek a földesúri szolgáltatások alól.

³ Sokak szerint ezzel érdemelték ki az erősen katolikus Mária Terézia királynőtől a támogatást, és főképp a mezővárosi rang megelődözését is.

Kiskunfélegyházán az új lakosok helyzetének megszilárdulásával megindult a szakrális objektumok építése is. Az útmenti keresztekről már született egy jeles monográfia Fekete János tollából, melyet csak egy-két dologgal lehet ma kiegészíteni. Ezen okból csak összegzésszerűen térek ki ezekre, a kiegészítések kivételével. Általánosságban azonban elmondható, hogy általában a még meglévő keresztek állapota viszonylag jó, de a hozzájuk kapcsolódó hiedelmek felkutatása ma már szinte lehetetlen feladat. Fekete János még éppen a megfelelő időben dolgozta fel ezt a területet.

Már az újraterülepüléstől kezdve vannak pontos adataink a vallásos épületekről. Az első misét 1743-ban még sátorban mutatták be, de 1745-ben már volt egy fatemplom a település központjában, melyet Szent István király tiszteletére szenteltek. Ezt faragómolnárok építették, és nádteteje volt. Ma Nepomuki Szent János szobra áll e templom régi helyén, emléket állítva neki. Később oltárkövét és ereklyéjét az épülő templom oltára alá temették.

Az első kőtemplom, ami az első középület is, a *Sarlós Boldogasszony templom*, vagyis az *Ótemplom*. 1749-ben kezdték építeni, és 1753-ban már állt. Tornyát rosszul építették, ezért egy évre rá leomlott, és újra kellett rakni, amire 1770-től került sor.⁴ Csak 1761-ben szentelte fel a váci püspök. Későbarokk stílusú. Nevét onnan kapta, hogy főoltárának képén Mária és Erzsébet találkozása látható, mely aratás idejére esett. Két külső oldalfülkéjében a magyar szentek két leghíresebbje, Szent István és Szent Erzsébet szobra található. Azóta is áll a piactér közepén, egyik legjelentősebb kulturális emlékünk és idegenforgalmi látványosságunk.

A barokk korban fellángolt a szokás, hogy a szerencsétlenségek, betegségek ellen védő, valamint fogadalmi emlékeket, szobrokat állítsanak. Ilyen Félegyházán a *Szentháromság-oszlop* (1–2. kép). A Szent István templom közelében lévő szobor valószínűleg a pestisjárvány utáni fogadalmi emlék a késő barokk idejéből. *Pestises emlékműnek* is szokták nevezni. Készítője nevét és készítésének pontos idejét nem lehet tudni, de csak 1886-ban tették fel oszlopára, mai helyére. Talapzatát Jablonszky Vincze és Jablonszky Andor készítette.

A Béke téren, a Sarlós Boldogasszony templom előtt található a *Fájdalmas Krisztus* (3. kép) szobor, melyet a köznyelv *Bánkódó Krisztusnak* nevez. Festett homokkő szobor, melyet 1774-ben faragtak, és 1775-ben állítottak a helyére. Felújítása óta kezében ott van az arany nádszál is, mert a hogy a Biblia mondja: „A megroppant nádat nem töri le, a pislákoló mécsbelet nem oltja el, míg győzelemre nem viszi az igazságot.” (Mt 12.20)⁶

A város egyik büszkesége, a *Nepomuki Szent János szobor* (4. kép). A Városháza előtti tér közepén áll a város védőszentjének szobra. 1799-ben tették erre a helyre,

⁴ Ez zsindeletetős volt, és 1803-ban kapott rézborítást.

⁵ Illetve az Ószövetségben is van hasonló utalás: Ézsaiás 42.3

ahol a városalapítók fatemploma állt. A szent különös tisztelete minden bizonnyal még az idetelepült jászoktól maradt ránk. Később eltávolították (1950-ben), és csak 1994-ben, felújítása után került vissza ide, régi helyére. A szobor talapzatát ledöntésekor a földbe süllyesztették, amit ott is hagytak mind a mai napig. Sokak szerint ez is azt bizonyítja, milyen barbár módon jártak el vele, de értelmezhetjük úgy is, hogy ezzel jelképesen eltemették, mint az elkorhadt fakesztek hamvait szokás. A szobrot Mayer János kőfaragó és Ritter János kőfaragó készítette. Különlegessége abban rejlik, hogy sehol a közelben nincs, és nem is volt vízfolyás, e tekintetben tudtommal egyedülálló a magyar Nepomuki Szent János-emlékek között. Létét egyedül a betelepült jászok magukkal hozott tiszteletével tudom magyarázni.

Az 1800-as évek elején épült fel a város *Kálváriája* (7. kép) Pintér Mátyás adományából. Akkori helyéről azonban 1828-ban, a terület átalakítása miatt elköltöztették mai helyére, a Közel-Szőlőbe, és az 1829-ben, a Hétfájdalmú Szűz tiszteletére felszentelt Kálvária kápolnán helyezték el (5–6. kép).⁸ Ez a félig földbe süllyesztett, a Koponyák hegyét imitáló épület félköríves szentélyű, és mint a szobrok, fehérre van meszelve. Két sorban 7–7 stációoszlop vezet hozzá, melyeket felújítottak, és ellátták új tűzzománc képekkel. A Kálvária földjére egy nagy és szépen faragott székykapu vezet, melyet az erdélyi Korondtól, testvérvárosunktól kaptunk. A kommunizmusban tönkrement, szarvasmarha-legeltetésre használt terület végre újra szépen kialakított hely. Ma már egyetlen hibájának róható fel, hogy kivágták az összes, öreg olajfát (helyesen: ezüstfa), s nem ültettek helyette, ezért most egyetlen egy sem található ott, holott ez minden kálvária jellegzetessége lenne.

A kiskunsági szakrális emlékek sajátos csoportja a *Kiskunsági Madonnák*.⁶ Ezek minden bizonnyal a Lőcse, Eperjes, és Kassa központú barokk faszobrászat hatására jöttek létre. Emellett a Nyitra megyei Sasvári Boldogasszony szobrát említik előképeként, ahová gyakran zarándokoltak a jászok és a palócok.⁷ Még Félegyháza újraalapítása után is eljártak erre a szent helyre. Így hozhatták magukkal 1815 körül azokat a mintákat, típusokat, melyek jellemzik a Kiskun Madonnákat (8. kép).

Ezek a puhafából faragott szobrok általában körülbelül 31–37 cm magasak, szembe néző, álló Máriát ábrázolnak, kinek bal kezében ül a gyermek Jézus. Ruhájuk hosszan redőzött. Fejükön korona van kereszttel, és így csak a Jászságban és a Kiskunságban ábrázolják a Szűz Máriát. Ebben nem csak az Ég Királynőjének szimbóluma rejlik, hanem a redempciót elősegítő Mária Terézia képe is.

Ezek a faragott Madonnák több típusba sorolhatóak,⁸ és ma már tudományosan megdőlt az a feltevés, hogy egyetlen faragótól, illetve faragó iskolától származnának. Több idős ember elmondásából kitűnik, hogy illet bárki faraghatott,

⁶ A legátfogóbb képet eddig erről SÜMEGI 2000. 51. adta.

⁷ JORDÁNSZKY 1836, 20–24; BÁLINT – BARNÁ 1994. 168–169.

⁸ SÜMEGI 2000. 51. oldaltól. Részben eltérő véleményt fogalmaz meg BARNÁ Gábor 1993. 207–212.

aki kedvet érzett rá, így néhány bizonyíthatóan egyszerű pásztorember alkotása. Szóbeli közlésekből azt is tudjuk, hogy ezeket a szobrokat elkészültük után a templomban meg is áldatták. Gyakran *Jézuska* kezében nyitott könyv látható a kinyilvánított tudás szimbólumaként. Ritkább típusa a *Pieta*, mikor *Máriácska* a már halott Jézust tartja ölében. Nagyobb részük eredetileg a lakóházak homlokzati fülkéjében állt (9. kép), és onnan őrizte a házat. Ha a lakáson belül voltak elhelyezve, kedvelt helyük az almárium volt, vagy pedig mivel a hátoldaluk laposra volt hagyva, a falra is szerelhették őket az úgynevezett *szent sarokban*. Ezek a kiskunsági katolikus emberek Mária-tiszteletének jelképei, és emellett e vidék paraszthajlékainak kultusztárgyai.

A félegyházi katolikusok már 1745-től kezdve szerettek volna alkalmas időben építeni egy fogadalmi templomot védőszentjüknek, Szent Istvánnak tiszteletére. Állítólag a betelepülő jászok és palócok Szent István királyhoz hasonlóan felajánlották földjüket, boldogulásukat a Szent Szűz oltalmába.

Végül 1802-ben tették le az új templompénztár alapjait, de csak 1873-ban kezdtek el építeni a főutcán, az akkori szénapiacon a *Szent István templomot*. Ezt Pártos Gyula tervezte neoreneszánsz stílusban. Az oltárkép Szent Istvánt ábrázolja, ahogy felajánlja koronáját a Magyarok Nagyasszonyának. 1880-ban szentelte fel a váci megyés püspök, de belső terét csak 1938–39-ben festették ki.

Mellette állították fel 2005. augusztus 20-án városunk legújabb büszkeségét, *Szent István szobrunkat* (10. kép). E régen áhított bronzszobor Hunyadi László marosvásárhelyi szobrászművész alkotása. A helyi polgárok összefogása által születhetett meg, a Kultúráért Határok Nélkül 2001. Alapítvány segítségével, míg az elkészítésével megbízott helyi mesteremberek sem az anyagért, sem munkájukért nem fogadtak el pénzt. Bábel Balázs, a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye érseke szentelte fel ünnepélyes keretek között. E nemességet, erőt sugárzó szobor karddal a jobbáiban ábrázolja Szent Istvánt, míg másik kezében az országalma pihen. Védelvezőként magasodik fölénk, mutatja, hogy amit megalapított a kereszt által, azt a kard által őrzi meg.

1861-ben Kalmár József lett a Kiskun Kerületek kapitánya, aki feleségével, Fazekas Annával⁹ nagyon sokat adakozott a város javára. Ennek egyik eredménye a *Kalmár kápolna* felépítése. (11. kép) Ezt a Szentháromság tiszteletére szentelték fel, de mindenki csak megálmodóiról kapott nevét ismeri. 1875–76-ban épült, és ezt is Pártos Gyula tervezte, szintén neoreneszánsz stílusban. Ez lett a mindig ajánló Kalmár család temetkezési helye. Később a kápolna udvarát elkerítő fasorompó helyett az özvegytől vas díszkerítést kapott, és ártézi kutat is fúratott elé 1897-ben. E fölé emeltek egy öntöttvas angyalszobrot, így elnevezték ezt *Angyalos kútnak* (12. kép). Magas öntöttvas talapzaton áll az imádkozó angyal, míg alatta a

⁹ Erről az asszonyról maradt fenn adatként az útmenti kereszték állításához kapcsolódó *keresztanyaság* szokása is. Sajnos az pontosan nem derül ki, mi is volt a kereszték keresztanyjánk feladata a szenteléskor és azt követően.

négy oldalon lévő oroszlánfejek száján folyik a tiszta ivóvíz. Mindez készítésekor, mikor a kutak vize gyakran fertőzött volt, igazi kincs lehetett.

1899-ben felállítottak az *Újtemplom* mellett egy *Szent Család szobrot* (13. kép). Ennek elhelyezése a Szentháromság szobor mintájára történt, rá szimmetrikusan a templom másik oldalán. Vastráccsal kerített oszlop, melynek tetején Jézus, Mária és József szobra áll.

Az *Ótemplom* előtt álló *Magyarok Nagyasszonya-szobrot* (14. kép) Szabó Flórián tanító állíttatta Trianon tragédiájának emlékezetére. A mésző szobor Corte Guidon alkotása. Az emlékmű átadása 1929. november 24-én, míg szentelése december 26-án Szent István napján volt. Toldy Jenő apát-plébános tiltakozott a szobor ellen, mivel a táblája¹⁰ megörökíti állíttatója nevét, melyet hivatkozónak gondolt, így 1930-ban város rendeletileg átvette az egyháztól a szobrot. Sajnos ez is azt a széthúzást mutatja, mely ekkor e város egyházi és világi vezetői között volt tapasztalható a korabeli iratok alapján.

A település sacralis emlékeit bemutatva elérkeztem a leginkább feldolgozott fejezethez, az *útmenti keresztek* elmúlt majdnem húszévnnyi történetének bemutatásához.

1799-ben állították az első kőkeresztet, az úgynevezett *őskeresztet*, vagy *Morvai keresztet*. Ez lett a mintája az elkövetkező, főképp magánszemélyek által rendelt kereszteknek. A kezdetektől fogva meglévő azon törekvések ellenére, hogy keresztet csak tartós anyagból, tehát ne fából állíttassanak, még a 20. századból is van példa rá. Nagy bánatomra erről nem sikerült még képet készítenem, de a Fekete János által 14-essel jelzett, 1922-ből való Csanyi úti fakereszt ma is áll, bár nagyon rossz állapotban. Míg a kőkereszteket főképp Pesti mesterek készítik, a fakereszteket helyi parasztspecialisták, vagy az itt virágzó szalmalmok faragómolnárai. Krisztus testét nem fából készítik el, hanem plébából vágják ki és festik. Ezen a területen sajátságos, hogy a vízvetőket nem díszítik.

Fekete János 1980-ban elkészült tanulmánya óta eltelt időben csak egyetlen keresztet állítottak: 1990-ben a fatimai szobor Kiskunfélegyházára vándorlásának alkalmából, a Tiszaalpár felé vezető útra. Ez egyszerű kőkereszt, kicsi öntött fém Krisztussal, talapzatánál márványtábla hirdeti állításának okát.

Emellett egy kőkeresztet, az úgynevezett *Tarjányi keresztet* nem régen nagyon szépen felújítottak. Ezt a család Németországba költözött leszármazottai szorgalmazták illetve fizették. Lám, ők nem felejtnek!

A keresztek állapota általában viszonylag jó, de úgy tűnik, tiszteletük lassan feledésbe merül. Egyre többet látni virág nélkülit, gazos földűt, esetleg csináltvirággal díszítettet. Általában idős asszonyok igyekeznek figyelni az útmenti keresztekre, gondoskodni időnként róluk, ahogy lehetőségük van rá, de sajnos

¹⁰ A pontos felirat: Magyarok Nagyasszonya / Könyörögg értünk / A Te megcsonkított Magyarországod / Feltámadásába vetett törhetetlen hittel / Állította Szabó Flórián rom. kat./ tanító az 1929. évben

egyre kevesebb az ilyen asszony. Ebből az a következtetést tudom levonni, hogy a közösség figyelmének periferiájára szorult, s az ma már másra irányul.

A pusztuló, de néprajzilag, művészileg igen értékes faragott fa keresztek megőrzéséről a Kiskun Múzeum gondoskodik.

Mindezek mellett, a kereszteket figyelmen kívül hagyva, a legtöbb sacralis emlék állapota kiválónak mondható, azt kell megállapítanom, hogy a meglévő sacralis emlékeket igyekeznek megőrizni Kiskunfélegyházán, de ritkán állítanak újabbat.

Irodalom

Barna Gábor

1993 A kiskunsági Mária-szobrok eredetéről. *Néprajzi Értesítő* 75, 207–214.

BÁLINT Sándor – BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok (A magyarországi búcsújárás története és néprajza)*. Budapest, Szent István.

BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet (szerk.)

1999 *Kiskunfélegyháza helyismereti könyve*. Kiskunfélegyháza.

FEKETE János

1984 Kiskunfélegyházi útmenti keresztek. *Ethnographia* 95. 80–106.

IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor (szerk.)

1985 Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez. Kecskemét.

JORDÁNSZKY Elek

1836 *Magyar országban 's az ahhoz tartozó Részekben lévő bódogságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása*. Pozsony.

SÜMEGI György

2000 *Kiskunsági Madonnák*. Bibliotheca Cumanica 3. Kiskunfélegyháza.

Szent Biblia, (fordította Károli Gáspár)

1996 Magyar Bibliatársulat, Budapest

Szilvia Szikszai

SACRED MONUMENTS OF KISKUNFÉLEGYHÁZA

After the Turkish invasion (1526-1686) in 1743, Kiskunfélegyháza was resettled by Catholic settlers of Northern Hungary (Jász and Palóc people). The development of the settlement was determined by the Redemption (1745) and the event of gaining the title of market town (oppidum) (1774).

Thus, the sequence of public sacred monuments started at the end of the 18th century with the plague memorial, and later with the so called Image of Sorrows (Christ, as the Man of Sorrows) and the first stone roadside crucifix. The sequence continues with the statue of Saint John of Nepomuk – the patron saint of the town –, a popular saint of the time, and with the erection of a calvary and a statue of Saint Stephen (2005) up until today.

It is a specialty of Kiskunfélegyháza to place so called Cuman Madonna statues carved of wood into gable niches of dwelling houses.

1. kép: Szentháromság oszlop, barokk

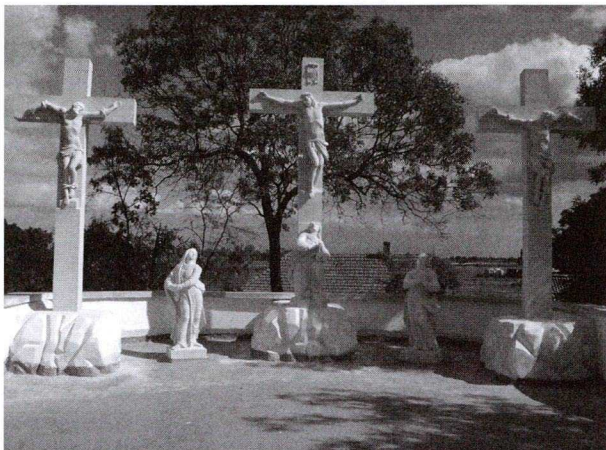

3. kép: Bánkódó kép, Bánkódó Krisztus,
Fájdalmas Krisztus, 1775

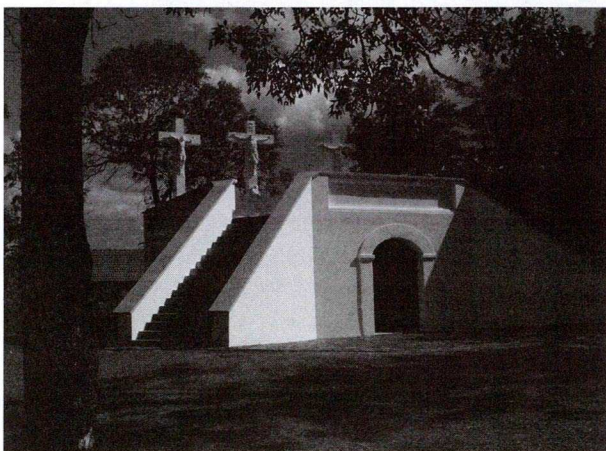

2. kép: Szentháromság szobor részlete, Sz. Borbála

5. kép: Kálvária, 19. sz. eleje.
Fénykép: Gulyás Sándor

6. kép: Kálvária kápolna
Fénykép: Gulyás Sándor

7. kép: Kálvária stációk,
korondi (testvérváros)
székelykapu.
Fénykép: Gulyás Sándor

4. kép: Nepomuki Szent János szobor,
1799

8. kép: Kiskun Madonna

9. kép: Fülke az Óplébánia homlokzatán, 1755

10. kép: Szent István szobor, 2005.
Fénykép: Gulyás Sándor

11. kép: Kalmár kápolna 1875-76
Fénykép: Gulyás Sándor

12. kép: Angyalos kút 1897 Fénykép:
Gulyás Sándor

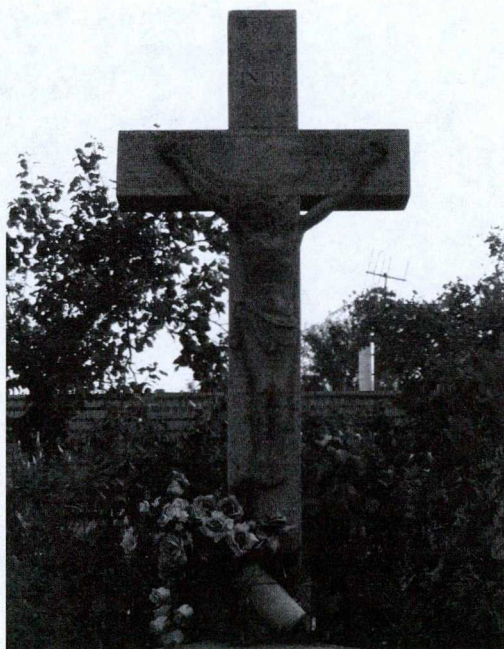
13. kép: Szent Család szobor 1899

14. kép: Magyarok Nagyasszonya szobor
1929

15. kép: Kereszt, Nefelejcs utca

16. kép: Kereszt, Kossuth utca

KALOCSA BELTERÜLETÉNEK SZAKRÁLIS KISEMLÉKEI

Kalocsa város rövid története

Kalocsa érsekségét Szent István alapította. Bár alapítólevele nem maradt fenn, a Hartvik legendából kiszámítható, hogy Asztrik 1001-ben foglalta el az érseki széket. Első érsekségünk főszékesegyházának alapfalait ma is őrzi a Szentháromság tér mélye. Az erősödő városnak a középkori Magyarország történetében jelentős szerepe volt. A török megszállás után többé nem érte el középkori fényét. Érsek földesurai egy évszázad alatt építettek új várost – barokk és copf stílusú palotákat emeltek az olasz barokk főszékesegyház körül.

Az érseki központ köré települt Kalocsa parasztnépessége és egyre jobban erősödő iparossága. A nagy határú város lakossága távoli birtokain gazdasági telephelyeket, szállásokat épített. A 19. század elején sokan véglegesen a szállásokra költöztek, ám utódaik ma is kalocsainak mondják magukat.

A megerősödött érsekuradalom egyeduralkodón telepedett a városra és környékére. A káptalan birtokainak 1832-es elkülönítése sem hozhatott változást. Megerősödött a város polgársága is, az érsek „irányította” hatalmat mégis a birtokos parasztnépesség gyakorolta a szállások 1898. január 1-i elválásáig. A polgárság ekkor vette át a város önkormányzatát. A szállások elválásától gyors fejlődést, a polgárosodás és iparosodás felgyorsulását várták – hiába.¹

A század végén két európai hírű érsek tevékenysége gazdagította a városképet. Kunszt József 1856-ban Kalocsára telepítette a megszüntetett érsekújvári tanítóképzőt, 1860-ban érkeztek meg a szegény iskolanővérek, s vették át a gimnázium vezetését a jezsuiták. Mindhárom intézménynek új, impozáns épületet emeltetett. Haynald Lajos további építkezésekkel gazdagította az iskolákat. Kettejük munkája nyomán a város országos beiskolázású és nagy jelentőségű iskolavárossá fejlődött. Az iskolafejlesztés azonban nem bizonyult elégségesnek a gyorsan kapitalizálódó országban. Feudális keretei miatt Kalocsa 1872-ben elvesztette városi rangját. Jelentős anyagi áldozat eredményeképpen polgárváros-hoz méltó építkezésekkel a város 1921-ben visszakapta városi jogát. Erdei Ferenc az 1930-as évek végén nem tartotta sem mezővárosnak, sem polgárvárosnak. Így írt róla: „Kalocsa az érsek városa. Az érsekség szükségletei és az érsek gondos-

¹ ROMSICS 1999. 7. BÁRTH 1975.

kodása tették várossá.”² Napjainkban a 18 789 lakosból 12 896 római katolikus, mintegy félszáz görög katolikus, a protestáns egyházakból pedig 1294 református és 200 evangélikus él a városban.³

A város huszadik századi történetének kétségkívül legnagyobb katasztrófája az 1941. évi februári árvíz, mely jelentős anyagi veszteséget okozott a városnak. A továbbiakban vizsgált szakrális kisemlékek szempontjából fontos említést tenni az ország életében 1945-ben bekövetkező politikai fordulatról is, mely a várost klerikus jellege miatt különösen érintette, és a vizsgált emlékek sorsát is befolyásolta. A következőkben elsősorban a Kalocsán és a közigazgatásilag hozzá tartozó településeken ma is látható köztéri szakrális emlékeket mutatom be, s megemlítek egy már elpusztult kisemléket is. A mára közigazgatásilag elkülönült, de a kalocsai néprajzi táj részét képező szállások köztéri szakrális emléke anyaga igen gazdag, de a jelen dolgozat kereteit meghaladja.

A szakrális kisemlékek bemutatása

1. Szentháromság oszlop (1. kép)⁴

Az 1786-ban emelt barokk Szentháromság szobrot a város Salm Lipót pesti szobrasszal készítette el. A mintegy négy méter magas homokkő szobrot eredetileg a város fő utcáján, a mai jezsuita templommal szemben állították fel, s csak 1879-ben helyezték át felújítva a mai Szentháromság térre. Eredeti helyére utal a mai Szent István király út XIX. századi neve, a Szentháromság utca.⁵ Az oszlop déli oldalán lévő táblán a következő szöveg olvasható:

MŰEMLÉK / SZENTHÁROMSÁG / OSZLOP / 1786-BAN KÉSZÜLT /
BAROKK STÍLUSBAN \ VÁROSI TANÁCS V. B. / 1965

Az oszlop csúcsán aranyozott, fénysugarakkal körülvelt galamb alakú Szentlélek-ábrázolás látható. Baloldalán szakállas Atyaisten-ábrázolás, az alak baljával a Szentlélekre mutat, jobbjával a földgömbön könyököl, arcával a tőle jobbra ülő Fiú felé tekint. A Fiú jobb kezével a keresztet tartja, s a szívére mutat vele, bal kezét előrenyújtva a sebeit mutatja. A Szentháromság alatt elhelyezkedő barokk oszloptestet puttófejes füzér fonja körbe. Az oszlop fő oldalának aljában Kalocsa város címere látható. Az oszlop középső részén lévő párkányon három mellékalak látható: Szent Flórián katonaöltözetben, zászlóval, égő ház mellett (ld. 1. kép); Szent Sebestyén egy fához kötözve (ld. 1. kép); és Nepomuki Szent János kanonoki öltözetben, jobbjában feszületet, baljában a kanonoki fejfedőt tartva.

² ERDEI é. n. 208.

³ http://www.katolikus.hu/vallasterkep/tables/load3_3.html

⁴ A fényképeket a 3., 13. és 25. kivételével a dolgozat szerzője készítette.

⁵ ASBÓTH – ROMSICS 1998. 71.

Az oszlop alsó részének három oldalán három jelenet látható. A főoldalon (ld. 1. kép) maga az oszlop, építése közben, a munkát az égből angyalok vigyázzák, fölötte koszorú és füzér, kétoldalt az építkezés dátuma: 1786. Az északkeleti oldalon *annunciatio* jelenet: olvasó Mária-alak, Gábrriel arkangyal liliummal, jobbával az égre mutat, ahol az Atya felhőkön ül a Szentháromság-ábrázolásból megismételt földgömbbel. A délkeleti oldalon megrongálódott, nehezen felismerhető jelenet, a lebegő szoknyás alakból, a felfelé néző és mutató emberekből és az üres sírból ítélve nagy valószínűséggel Mária mennybevitel. Az *assumptio* jelenetet tovább valószínűsíti az a tény, hogy a Főszékesegyház Nagyboldogasszonykor, Mária mennybevitelének ünnepén ünnepli búcsúját. A jelenetek mellett jobb és baloldalon egy-egy rozetta látható.

2. Szent István szobor (2. kép)

A Szentháromság téren álló bronzszobor jelentősége a szent király, a Szent Korona, a koronát hozó Asztrik érsek és a város kapcsolatának hangsúlyozása. 1988-ban készült el, Szent István halálának 950. évfordulójára. A kőoszlopon álló bronzszobor, mely összesen mintegy négy méter magas, a szentet királyi attribútumokkal: koronás fővel, joggal és országhalmával, királyi palástban ábrázolja. A kőoszlopot szintén bronzból készült, leveles inda fonja körbe. Az oszlop körül három félgömb alakú kő: ennek feliratai a következők:

1. (a szobor jobbán): „AZ OROSLÁNT MEGIGÉZNI
A NAGY SÁMSON KELLETIK:
MAGYAROKNAK PRÉDIKÁLNI
ERŐS KIRÁLY KÜLDETIK...”⁶

2. (a szobor balján): SZENT ISTVÁN KIRÁLY

3. (a szobor mögött): SZOBRÁSZ: KIRCHMAYER KÁROLY⁷
ÉPÍTÉS: VADÁSZ GYÖRGY⁸

A szobrot állami ünnepeken megkoszorúzzák. Mivel új keletű, a hozzá kapcsolódó hagyomány még alakulóban van.

3. Szent Imre szobor⁹

A megközelítőleg 1,4 méter magas bronzszobor eredetileg a Tanítók Háza (Kossuth Lajos utca, ma: Zrínyi Miklós Kollégium) kerítésének sarokoszlopán

⁶ XIII. századi verses zsolozsma részlete Sík Sándor fordításában.

⁷ A szobrásznak a környéken Baján és Vaskúton, ezen kívül Budapesten, Szolnokon, Debrecenben, Domonyban és Nyírbátorban láthatók köztéri alkotásai.

⁸ Vadász György építész számos történelmi alak köztéri szobrának elkészítésénél közreműködött, ilyen többek közt a mezőtúri Dózsa emlékmű (1974), a budapesti Gábor Áron-emlék (1984), a szekszárdi I. Béla szobor (1987), a pásztoi Zsigmond-szobor (1988), és a zalaegerszegi gróf Zrínyi Miklós lovasszobor (1989).

állt (3. kép), a háború alatt itt sérült meg. 1958-ban, a Szent Imre templom¹⁰ felszentelésének huszonötödik évfordulója alkalmából a város egybehangzó kívánására helyezték át a templom elé. (4. kép) Egészen 1971-ig hiányzott a kezéből a liliom, melyet azután az év november 7-re, a templom búcsújára pótoltak. A liliomot egy a szobrász, Bory Jenő feleségétől kapott fénykép alapján készítették el vörösréz-ből. A szobor ugyanebben az évben kapott kikövezett talapzatot, melynek felirata:

SZENT
IMRE

Az 1983-as ötvenéves jubileum alkalmából egy új, a szoborral azonos magasságú márvány talapzatra állították, melyet a templom új oltárával együtt Paskai László koadjutor érsek áldott meg.¹¹ Ma egy hozzá nem értő tisztítási eljárás következtében meglehetősen rossz állapotban látható.

4. *A Szent Imre plébánia új keresztje*¹² (5. kép)

A templomtéren álló kőkereszt 1985. szeptember 29-re készült el a régi templomkereszt helyén, melyet ledöntött egy szélvihar. A talapzatával együtt 2,5 méter magas keresztet Antal Géza plébános tervei alapján az egyházközségi képviselők állították fel társadalmi munkában. A kereszt alaprajzú köemelvényre helyezett kőkeresztben fém korpusz, felette INRI felirat, alatta 198 látható (az utolsó számjegy hiányzik).

5. *A Szent Imre plébánia régi keresztje*¹³ (6. kép)

A templomkert templom mögötti végében áll a főútra néző kőkereszt korábban ezüst-, jelenleg mustársárga korpusszal. A két méter magas talapzatos álló, kb. egy méter magas kereszthez képest a korpusz feltűnően kicsi, a lábak egyetlen szöggel felszegezve lábtartón nyugszanak. A fej fölötti tekercsről hiányzik a felirat. A talapzaton olvasható feliraton a következő áll:

⁹ A szobor a székesfehérvári Bory Jenő (1879–1959) szobrászművész munkája. Avatására 1934. november 5-én került sor. Az Érseki Kincstárban látható a szobrász két másik munkája is, a Próféta szobor (1921) és a Szibilla szobor (1920).

¹⁰ A templomot eredetileg Jézus Szívének szentelték volna, ám a szentelés éve (1933) Szent Imre herceghalálának kilencszázadik évfordulója miatt Szent Imre év volt, s az ekkor épült templomokat neki szentelték.

¹¹ Historia Domus. Szent Imre Plébánia, Kalocsa

¹² Historia Domus. Szent Imre Plébánia, Kalocsa

¹³ Historia Domus. Szent Imre Plébánia, Kalocsa

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
EMELTÉK
KOZMA IMRE
VARGACZ KÁROLY
MATOS ISTVÁNY
ÉS VÖRÖS ISTVÁNY
1866

A kereszt itteni felállítása előtt az 51-es főút Pataji úti szakaszán, a város szélén hevert összetörve, s az egyházközségi képviselők kezdeményezésére újítták fel és helyezték mostani helyére. Itt a korpuszt újabban – a városban található keresztken máshol is előforduló – mustárszínűre festették.

6. A meszesi úti kereszt (7. kép)

A meszesi Duna partjához vezető út mellett álló két és fél méter magas kereszt szintén a Szent Imre plébániához tartozik. Betontalapzata megdőlt, a rajta lévő fém korpusz és tábla teljesen berozsdásodott. A talapzaton műanyag flakonból levágott tartóban egy csokor virágot találtam, amit egy a kereszt szomszédságában lakó asszony vitt oda. Általában ő és szomszédasszonya látják el virággal a keresztet. A környék lakói néhány éve már beszéltek a kereszt rendbetételéről, de a kezdeményezést az egyháztól várták, ennek hiányában azonban az ügy feledésbe merült.

Az érdeklődés azonban újra felhívta a figyelmet a kereszt rossz állapotára, s az egyik környékbeli férfi fel is ajánlotta segítségét, hogy „... ne csúnyálkodjon itt ...”¹⁴ Mindez másfél éve hangzott el, azóta a keresztet valóban felújították: a megdőlt talapzatot kiegyenesítették, a keresztet fehérre, a korpuszt a korábbiakban már említett sárgás árnyalatúra festették, és az olvashatatlanná vált, rozsdás táblát is kicserélték. (8. kép) A jelenlegi feliraton a következők olvashatók:

„JÖJJEK HOZZÁM MINDNYÁJAN
AKIK MEGFÁRADTOK ÉS AZ ÉLET
TERHEIT HORDOZZÁTOK, ÉN
FELÜDÍTELEK TITEKET!”¹⁵

FELÚJÍTOTTÁK 2004-BEN
A SZENT IMRE PLÉBÁNIA HÍVEI.

¹⁴ Megfigyeléseim során ez volt az első eset, hogy emberként beszéltek egy kereszttről. Különösen érdekes volt ez egy vallását nem gyakorló ember szájából.

¹⁵ Máté 11, 28

7. *A kalocsa-meszesi Mária-képoszlop (9. kép)*

A kalocsa-meszesi Duna partján a komppal átkelőket a töltésre épült Mária-oszlop fogadja. Fehérre meszelt falán kis ablak mögött, aranyozott keretben papírkép, melyen Szűz Mária látható. Jobbjában a tisztaság lilioma, két kezével átszúrt szívére mutat. Fejét baloldalra dönti, mögötte glória. A kép alatti táblán a következő felirat olvasható:

ÚTMENTI MÁRIA
KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK:
1947

A homlokzat vakolatdíszítésén az IHS felirat, a H betűn kereszt és egy lefelé mutató nyíl látható. A megközelítőleg 1,6 méter magas képoszlopot feketére festett, alacsony vaskerítés veszi körül, melyen belül és kívül is gondozott virágoskert van. A kerítésen belül, az oszlop két oldalán egy-egy szintén fehérre festett, díszes kőváza, melybe zöld növényt ültettek.

8. *A bátyai úti kereszt (10. kép)*

A Bátya felé vezető út mentén, a város szélén, az úttal párhuzamosan áll a különlegesen szép második világháborús kőkereszt növényekkel körbeültetve, kovácsoltvas kerítéssel, előtte mécsessel. A talapzatával együtt mintegy két méter magas feszület különlegessége az a lábtartó, melyre a lábak egyenként vannak felszegezve. A szinte életnagyságú korpusz feje fölötti tekercsen az INRI felirat olvasható, a talapzat felirata pedig a következő:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
JELTELEN SÍRBAN NYUGVÓ
HŐSEINK EMLÉKÉRE
1943

Sajnos a mellette felépült benzinkút csaknem teljesen eltakarja, így az útról nehezen észrevehető.

9. *A temetői nagykereszt (11. kép)*

A három méter magas temetői nagykereszt a temető bejáratával szemben, a temetőkápolna előtt áll. Kör alakban gondozott virágágyás veszi körül. Mint a temetői keresztelnél általában, halottak napján a temetőbe látogatók másutt eltemetett szeretteikért és a névtelen sírban nyugvókért itt gyűjtanak gyertyát. A kőkereszt állíttatásának körülményeiről a talapzatán olvasható szöveg tanúskodik:

EMELTETTE
VARGACZ JÁNOS
ÖZVEGYE
SZÜLETETT
KOVÁCS ERZSÉBET
1878

A családi indíttatásból állított kereszt 1989-ben új funkciót is kapott, az erre vonatkozó adatokat a talapzat másik oldalán látható nemzeti címerrel és zászlóval díszített tábláról olvashatjuk le (12. kép):

NÉVTELEN SÍROKBAN
NYUGVÓ PEDAGÓGUS
TESTVÉREINK
EMLÉKÉRE
KALOCSA VÁROS
ISKOLÁI
1989

Utóbbi funkciójából adódóan a keresztet pedagógusnap alkalmából is megkoszorúzzák.

10. Temetőkápolna (ld. 11. kép)

A lerombolt kórházkápolnán (13. kép) kívül a város egyetlen kápolnaépülete.¹⁶ A húsz-harminc ember befogadására képes épületben évente egyszer, halottak napján mutatnak be szentmisét, ezen kívül ravatalozóként használatos. A benne lévő örökmécs az Oltáriszentség jelenlétét jelzi.

11. Kálvária (14. kép)

A tizennégy stációs kálvária eredetileg a kórházkápolna felé vezető utat szegélyezte (ld. 13. kép), az 1945-ös fordulat után került át jelenlegi helyére, a temető oldalába, a papi sírok elé. Az egymástól mintegy 6–8 méterre felállított, egyenként kb. két méter magas stációépítményekről sokhelyütt hiányzik a vakolat. A köztük lévő tér rendkívül elhanyagolt, s maguk a stációk is igen rossz állapotban vannak: a rácsok legtöbb helyen hiányoznak, a gipsz domborművekből darabok hiányoznak – részben szándékos rongálás, részben az időjárás következtében.

¹⁶ Ezen kívül két, szobában kialakított kápolnája van a városnak: a mai kórházkápolna és a Szent Adorjának szentelt börtönkápolna.

A kálváriajelenet (15. kép) a papi kriptá tetején lévő dombra épült. A két latron kívül a kálváriajelenetben Krisztus jobbán szerepel még Szűz Mária, balján Szent János, a feszület alatt pedig Mária Magdolna alakja térdel. Az alakok kb. 1,3–1,5 méter magasak, a feszület talapzattal együtt három méterre magasodik föléjük. A szoborcsoport előtt szabadtéri oltárt alakítottak ki.

A restaurálásra mindeddig a hatalmas költségvetés miatt nem került sor. A kőből készült szobrokat az idők folyamán betonalapba ágyazták, ami szintén megnehezíti a munkát. A közelmúltban felmerült az a lehetőség, hogy a Képzőművészeti Egyetem restaurátor szakos hallgatói vizsgamunkaként elvégeznék az épületegyüttes rendbetételét.

12. Képes fa helye (16. kép)

A kálvária közelében találtam rá arra az üreges fára, melyre keretszerűen két léce szögeltek, s az egyik lécdarabra díszszalagot kötöttek. Az üregben szakrális emlékek nyoma sem volt, a körülmények azonban arra engednek következtetni, hogy eredetileg ilyen célt szolgálhatott.

13. A Szent Péter plébánia keresztje (17. kép)

Az 1966-ban felépült Szent Péter plébánia a város egyik falusias környékén, a Szőlők között áll. Megépülése előtt a szomszédos iskolaépületben mutattak be szentmisét. Az előtte álló, talapzatával együtt 3,5 méter magas kőkorpuszos fatereszt a templommal egyidős. A sekrestyés-harangozó elmondása szerint „aki éri”, az gondolja, az tesz mellé virágot.

14. A Szent Péter plébánia kovácsoltvas keresztje (18. kép)

Az 1,5 méter magas kovácsoltvas kereszt a sekrestyés elmondása szerint a „város határából” került a plébániára, hogy rendbe hozzák és megakadályozzák, hogy odakint tönkremenjen. Egy ideig a plébánia haranglábának támasztva rozsdásodott, majd 2002-ben az udvar rendbetételénél Szabadi István egyházközségi képviselő lecsiszolta, lefestette, ezután pedig betontalapzatot kapott. Léber Miklós megbízott plébános javaslatára az aljába örökmécsként világító villanyégőt tettek.

15. A Szent Péter plébánia haranglába (19. kép)

A sekrestyés-harangozó a plébános utasítása szerint minden délben két perccel, és minden temetés megkezdése után tizenöt perccel szintén két perccel harangoz. Mivel a templomnak nincs harangja, szükségessé vált a templomépület

melletti a harangláb felállítására. Az udvaron lévő kis, egyszerű, kb. három méter magas haranglábban két harang lakik. Arról, hogy a kisebbik harang honnan került jelenlegi helyére, nincs információnk. A 47 cm átmérőjű és kb. 60 kg súlyú harang egyik oldalán Jézus Szíve dombormű, a másik oldalán a következő felirat olvasható:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
JÉZUS SZENT SZÍVE TISZTELETÉRE
KÖZADAKOZÁSBÓL KÉSZÜLT 1939-İK ÉVBEN
ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL HARANGÖNTŐ
MESTER BUDAPESTEN

A nagyobbik harang már a templom számára készült 1965-ben, Őrszentmiklóson, Ducsák István műhelyében. Alsó átmérője 50 cm, súlya kb. 70–80 kg. Felirata: „Rózsafüzér királynéja tiszteletére újraöntötték a negyveni r. k. hívek”.¹⁷ A harang külsején a Rózsafüzér királynéja dombormű látható.

16. A rokkanttelepi iskola haranglába (20. kép)

A rokkanttelepi iskola egy elkülönített helységében 1921 óta állt egy oltár, s kisebb-nagyobb megszakításokkal folyamatosan mutattak be szentmisét. A harangra 1921-ben indult meg a gyűjtés, de csak 1929-re gyűlt össze a pénz a telepigazgató hozzájárulásának köszönhetően arra, hogy a rimamurányi vasgyárból megrendeljék. Az 50 kg-os harangot még ez évben a régi népház előtt állították fel. A megáldására 1930-ban került sor az új kápolnafülkével együtt. 1936-ban szállították az új iskolaépület udvarára, ahol a mintegy 4 méter magas harangláb misék mellett az új iskola céljait is szolgálhatta. Az iskola államosítása után az iskolaszolga a napi háromszori harangozást a misézés hónapjaiban fizetség ellenében ellátta egészen 1952-ig, amikor az iskola takarítóját eltiltották a harangozástól és a kápolnatakarítástól.¹⁸ A harangozás megszűnéséről egy közelben lakó asszony így beszélt: „Régen harangoztak, de abbahagyták, mert bántották a gyerekek.”¹⁹

17. A kalocsa-negyvenszállási Mária-képoszlop (21. kép)

A negyvenszállási²⁰ kisemlékek gondozása a Szent Péter plébánia hatáskörébe tartozik. A szállás Kalocsa felé vezető útjának mentén található a meglehetősen jó állapotban lévő, kb. 1,7 méter magas képoszlop. A benne lévő kifakult

¹⁷ Kalocsa-negyvenszállási.

¹⁸ SZABÓ 2000. 405–411.

¹⁹ Figyelemre méltó a haranggal kapcsolatos antropomorf szóhasználat.

²⁰ Kalocsa-Negyvenszállás a város egyik külső kerülete, közigazgatásilag a városhoz tartozik.

papírképet rács védi. A képen Mária látható, amint jobbjával a szívére mutat. A képet vakolatdíszítés szegélyezi, az oszlop timpanonjában kereszt alakú vakolatdísz, a csúcán fémkereszt látható. A kép alatt, szintén vakolatdíszként a készíttetés dátuma, 1926 olvasható. Egy közelben lakó asszony időnként virágot visz hozzá.

18. A kalocsa-negyvenszállási bádóg Krisztus (22. kép)

A szállás Szakmár felé vezető útja mellett, az úttestre merőlegesen látható a fakeresztre erősített, esővetővel ellátott, kb. 3,2 méter magas bádóg Krisztus. A korpusz és a felette lévő felirat teljesen elrozsdásodott, a kereszt is ferdén áll. Körülötte gondozott virágágyás, egy facsemete és borostyánnal befuttatott facsonkok láthatók. A bádóg Krisztus gondozói a mellette lévő két házban lakó asszonyok. A gyűjtés idején rossz állapota miatt éppen készültek kicserélni a keresztet egy tartósabb kőkeresztre. Ha nem is cserélték kőkeresztre, azóta valóban felújították. (23. kép) Az új keresztgerenda és korpusz megáldására 2004. július 2-át, Sárlos Boldogasszonyt követő vasárnap került sor. A korpusz András Tibor homokmégy-halomszállási lakos munkája.

19. A készülő miskei úti kereszt (24. kép)

A laktanya oldalában, a Szőlők köze területén éppen e dolgozat megszületésekor került felújításra az a régóta elhanyagolt kereszt, mely a városba a Kiskőrös felől érkezőket fogadja. A kép készítésekor (2005) csak talapzata és keresztgerendája állt. Azóta Kovács Imre egyházközségi képviselő szorgalmazására teljes egészében elkészült, fáját ő maga újította fel, s a színes korpusz festése is az ő munkája.

20. A Lonovics-„körösz” (25. kép)

Az egyedülállóan szép, Mária mellékalakos Lonovics-körösz a Paksi köz és a Foktői út kereszteződésénél állt. Az 1866-ban érsekké kinevezett Lonovics József halálának helyére állították, aki 1867. március 13-án, Kalocsára érkezésének napján a város határában meghalt. Az 1950-es évek elején egy teherautó döntötte le a repülőtér és a laktanya építésekor, méreteiről nincs pontos adatunk.²¹

²¹ ROMSICS 1999. 241.

A bemutatott anyag rövid értékelése

A térképen látható sűrűsödések okai különbözők, s ennek megfelelően jelle-
gük is más. Amint láttuk, a barokk városközpontban elsősorban képzőművésze-
ti alkotások találhatók, melyek egy része több évszázados, más részük egészen
új keletű. Kultuszuk kevésbé fejlett, a hozzájuk kapcsolódó állami és egyházi ün-
nepeken koszorúzzák meg őket.

A városközponton kívül eső, falusias részeken található emlékek népiesebb
ízlést tükröznek. Általában egy-egy, a közelben lakó idős asszony folyamatosan
gondozza őket. Ilyen sűrűsödés, a Szőlők közti Szent Péter plébánia és környéke,
mely az ott élők buzgó vallásgyakorlatát példázza. A temető szakrális tere más
településekhez hasonlóan kiemelt jelentőségű.

Az a tény, hogy a gazdag és sokszínű szakrális emlékanyag ellenére nem si-
került figyelemre méltó folklórvonatkozásokat összegyűjteni, nem csupán a
gyűjtés hiányosságaiból adódik. Az 1945-ös fordulatot követően az ízig-vérig
katolikus város hitélete és vallásos szokásai hanyatlásnak indultak. Ma itt is,
csakúgy, mint másutt, a templomok padjait zömében idős asszonyok és gyere-
kek töltik meg. A vallásos hagyományok gyakorlásából is hiányzik a folytonos-
ság. A vizsgált kisemlékeknek ma már nincsen „gazdája”, de ez idáig mindig
volt aki, ha nem is vallási meggyőződésből, de jóérzésből, vagy valamiféle köte-
lességtudatból, nem hagyta tönkremenni őket. Tapasztalatom szerint az emlé-
kek iránt való érdeklődés felkelti a figyelmet gondozásukra.

Felhasznált irodalom

ASBÓTH Miklós – ROMSICS Imre

1998 *Kalocsa múltja és jelene. Segédkönyv Kalocsa helyismeretének tanításához ál-
talános és középiskolában.* Kalocsa

BÁRTH János

1975 *A kalocsai szállások településnéprajza.* Kalocsa, Kalocsai Múzeumi Dolgo-
zatok 1.

ERDEI Ferenc

é. n. *Futóhomok.* Budapest, Athenaeum.

ROMSICS Imre

1999 *Kalocsa anno. Kalocsai fotográfiák.* Kalocsa

SZABÓ Attila

2000 *A kalocsai Rokkanttelep rövid története (1916–1949).* In: Koszta László
(szerk.): *Kalocsa történetéből.* Kalocsa

[N. N.]

1933- *Historia Domus.* Szent Imre Plébánia, Kalocsa

[N. N.]

2005 „A népesség vallás szerint, területenként. Bács-Kiskun megye” In:
http://www.katolikus.hu/vallasterkep/tables/load3_3.html

SACRED MONUMENTS IN THE INNER DISTRICTS OF KALOCSA

The archiepiscopacy of Kalocsa was founded by Saint Stephen. The town played an important role in the medieval history of Hungary. The Turkish invasion brought devastation to the town, which could no more regain its medieval splendour. It belonged to the archbishop's estate, who built a new town in the course of a century. They raised palaces in baroque and copf style around the Italian Baroque cathedral. Today, two thirds of the approximately 19 000 inhabitants are Roman Catholics. The fate of the sacred monuments was determined by the flood in February, 1941 and the 1945 political change. The study discusses 19 public sacred monuments that still exist, and one that has already perished. They are works of fine art standing in the baroque town centre. Some of them are several centuries old, while some are quite new. Their cult is not very developed, they are wreathed on the occasion of state and church holidays connected to them. Monuments standing outside the centre in the village-like districts reflect a somewhat more rural taste. The monuments are taken care of by women from the neighbourhood.

Kalocsa vázlatos térképe a dolgozatban szereplő közötti emlékek feltüntetésével.

1. kép: Szentháromság oszlop. 1786.
Salm Lipót.

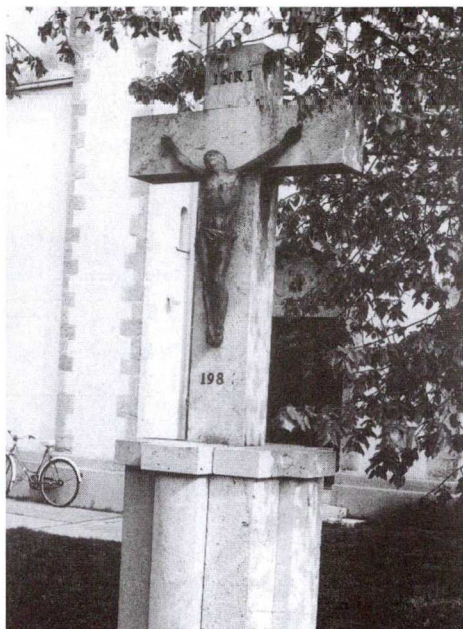
2. kép: Szent István szobor. 1988.
Kirchmayer Károly.

3. kép: Bory Jenő Szent Imre szobrának
avatása a Tanítók Házánál. 1934. (Fotó:
Máté Gy. A kép eredetije a Viski Károly
Múzeum tulajdona.)

4. kép: Szent Imre szobor. 1934 (1958-ban
áthelyezve). Bory Jenő.

5. kép: A Szent Imre plébánia új keresztje. 1985.

6. kép: A Szent Imre plébánia régi keresztje. 1866.

7. kép: A meszesi úti kereszt.

8. kép: A meszesi úti kereszt a felújítás után. 2004.

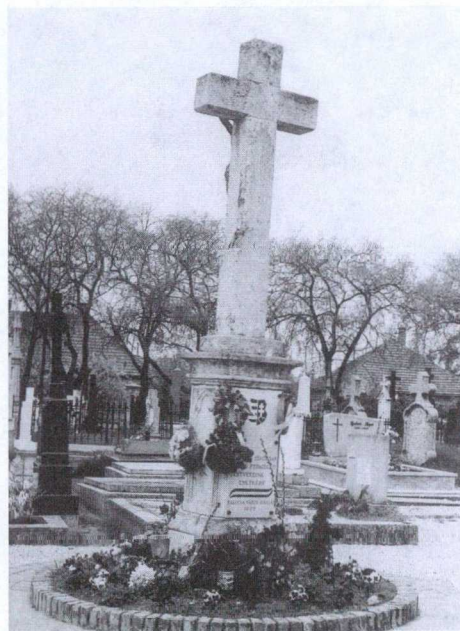
9. kép: A kalocsa-meszesi
Mária-képoszlop. 1947.

10. kép: A bátyai úti kereszt. 1943.

11. kép: A temetői nagykereszt szemből.
1878.

12. kép: A temetői nagykereszt hátulról.
1989.

13. kép:
A kórházzá
alakított Aggok
Háza 1869-ben, háttérben
a kórházkápolna, előtte
a Kálvária egyik stációja.
(Ismeretlen fényképész
munkája. A kép eredetije
a Viski Károly Múzeum
tulajdona.)

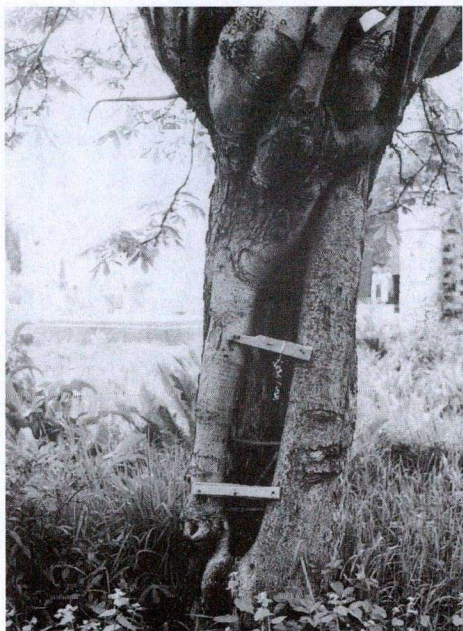

14. kép:
Kálvária a temetőben.

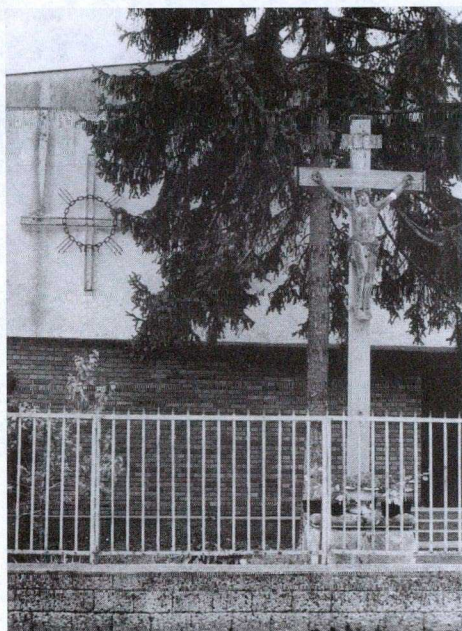

15. kép: Kálváriajelenet
a pápi kriptá dombján.

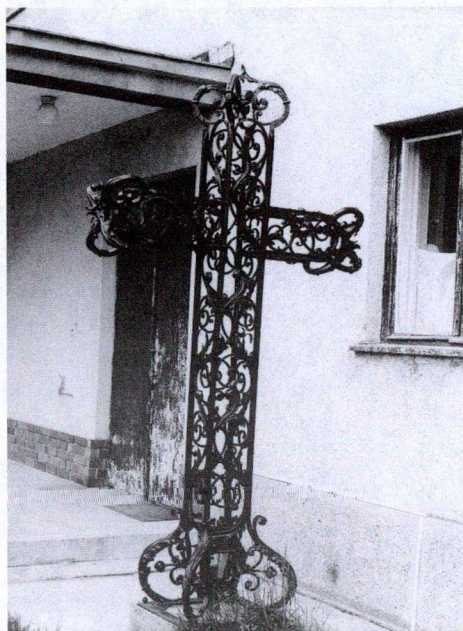

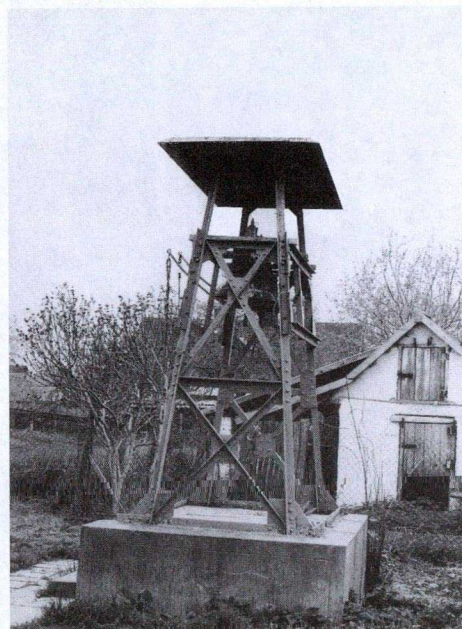
16. kép: Képes fa helye a temetőben.

17. kép: A Szent Péter plébánia keresztje.
1966.

18. kép: A Szent Péter plébánia
kovácsoltvas keresztje.

19. kép: A Szent Péter plébánia
haranglába.

20. kép: A rokkanttelepi iskola haranglába.

21. kép: A kalocsa-negyvenszállási Mária-képoszlop. 1926.

22. kép: A kalocsa-negyvenszállási pléh Krisztus.

23. kép: A felújított kalocsa-negyvenszállási pléh Krisztus.

24. kép: A készülő miskei úti kereszt. 2005.

25. kép: Az 1950-es években elpusztult
Lonovics-körösz az 1941-es árvíz idején.
1867 körül épült.

(Fotó: r. Gábor Lajos. A kép eredetije
a Viski Károly Múzeum tulajdona.)

Magyar Nóra

SZAKRÁLIS KISEMLÉKEK SZEGVÁRON

Katolikus vidékeinken a különböző, köztéren álló szakrális kisémlékek (elsősorban az út menti keresztek, kálváriák, szentek szobrai) nemcsak egy-egy település külső képét határozzák meg, hanem szervesen illeszkednek az ott lakók hagyományos kultúrájába is. Ezek az objektumok a kül- és a belterület fontos tájékozási pontjaiul¹ szolgálnak, sokszor névadóként² is szerepelnek.³

Tanulmányomban szülőfalum, a Csongrád megyei Szegvár szakrális kisémlékeit próbálom a lehetőségekhez képest, ill. a talált adatok figyelembevételével bemutatni. Először Szegvár földrajzi elhelyezkedésével és rövid történetével kezdem.

Földrajzi elhelyezkedés

Szegvár község Csongrád megyében, a Tisza balpartján található. Határa északon Szentés, nyugaton a Tisza, délen Mindszent, keleten Derekegyház. A falut a Kurca folyó és a Kórógy-ér szeli át. Közigazgatásilag több mint 90 km² nagyságú terület tartozik hozzá, ebből körülbelül 3 km² a belterület, mely négy nagyobb részre osztható: Öregfalú, Újfalu, Kórógyszentszentgyörgy és Réttelep. Külterületi része 40–50 éve még sűrűn lakott volt, mára elnéptelenedett. A falutól északra eső külterületet Bereknek, Kontrának, Sápnek nevezi a szegvári ember, keletre a Kórógyoldal, Derékgyezyházoldal, Orom és Zsigerhát, délre a Nagypusztá, Cickazug, Szőlőkalja, nyugatra Kurcarét, Úsztató-rét, Kisrét, Körtehát, Tételhát, Tételhát-rét és Csordajárás nevű külterület öleli körbe a települést.

Szegvár története

A mai Szegvár területét mintegy 7–8000 évvel ezelőtt fedezte fel az akkor élt ember és le is telepedett a Kurca és a Kórógy folyók találkozásának környékén és

¹ Szegváron ilyen a Deák-kéreszt, Békéti- vagy Szélmalmi-kéreszt.

² A településen ilyen a Kápolnás-dűllő, Kápolnás-berek, Paphalmi-kéreszt.

³ LISZKA 2000. 33.

a közeli Kontra tó magas partján. Ezt a népcsoportot a régészek a Kőrös-kultúra népeivel azonosították. Az újkőkor második felében egy másik jelentős kultúra fejlődött ki a Tisza mentén, az ún. tiszai-kultúra (i. e. 2400–2100), melynek legjelentősebb emléke a szegvár-tűzkövesi sarlós istenszobor.

Szegvár említése az írott forrásokban is igen korai. A déli falurészt Kórógy-szentgyörgyöt III. Honorius pápa 1218-ban kelt bullája említi, miszerint a Tiszán áthajózva találjuk Kurca-Szentgyörgy egyházát „...ecclesiam Sancti Georgii de Curta”⁴ A honfoglalás után közel háromszáz évvel Anonymus Gesta Hungarorum című munkájában így tudósít a mai Szegvár környékének megszállásáról: „... majd a Bód-révnél áthajóztak a Tisza folyón. Innen tovább lovagolva a Kórógy vize mellett ütöttek táborn.”⁵

Zeegh falut először 1332-ben⁶ említik peres iratokban, a falu ekkor a Bor-Kalán nemzetségbeli Szeri-Pósa család és rokonainak a birtoka. A család kihalása után több birtokosa is volt a falunak, végül a Dóczy család birtokába került. A család birtokainak központja Szeg lett, ezért e nemzetség leghíresebb tagja, Dóczy János ide építette kastélyát, melyet megerősített fallal vett körül. Valószínűleg erről a várszerűen megerősített castellumról kezdték az addigi Szeget Szegvárnak nevezni.

A mohácsi csata után az 1538. évi nagyváradi békekötés Csongrád vármegyéet Szapolyai halála után Ferdinánd fennhatósága alá helyezte volna, de miután Szapolyainak fia született Erdélyhez csatolták a törökkel szövetkező vármegyéet így Szegvárt is. A falu végleges török uralom alá 1552. augusztusában került. Az 1552-es török pusztítás után 8–10 évnek kellett eltelnie, hogy a népesség visszaálljon a régi szintre. Az első írásbeli feljegyzés a pusztításhoz képest mégis korai, az 1553-as magyar királyi dikarovó 17 lakott helységet jegyzett fel. 1557/58-ban a szegváriak húsz ház után fizettek adót.⁷ 1578-ban Mosóczy püspök összeírása szerint 30 ház után 16 forint dézsmát fizetett, tehát elég jelentős hely volt Szeg.⁸

1647-ben, a szentesi csata alkalmával a megvert, visszavonuló török sereg Szegvárt is elpusztította, a később kelt iratok szegi pusztaként emlegetik. A szegi birtok végül 1722-ben gróf Károlyi Sándor kezébe került. A szegi pusztát a III. Károly császár és királytól kapott telepítési pátens alapján római katolikus szabad magyarokkal népesítette be.⁹

A XVIII. században tovább fejlődött a falu annak ellenére, hogy nagy természeti csapások (aszály, árvíz, tűzvész) és járványok (kolera, pestis, diftéria) pusztították.

Az 1760-as években Csongrád vármegye megvásárolta a szegvári kastélyt, s a romokból felépítették a barokk stílusú vármegyeházat. Ez az épület lett 1776–1883-ig a vármegye székháza, s itt kapott helyet a rettegett megyebörtön is.

⁴ ÁÚO I. 1860. 153.

⁵ PAIS 1977. 124.

⁶ GYÖRFFY 1963. 900.

⁷ FORRAY 1928. 8.

⁸ FORRAY uo.

⁹ FORRAY uo.

1737-ben templomot építtetett a földesúr, 1739-ben már önálló plébánia szerveződött. A tudomány háza először a templom volt, majd 1775–76 között a Károlyi család költségén épült egy iskola is.

A XIX. század második felében ismét természeti csapások nehezítették az életet, majd a világháborúk újból szegénységet, nyomort és gyászt hoztak a falu lakóinak.

A népesség számának változása; nemzeti-vallási viszonyok

Az uradalmi gazdálkodás Szegvárra való telepítése a falu lakosságának szaporodásához vezetett. A szegi pusztát az 1727-ben III. Károly császár és királytól kapott telepítési pátenst alapján római katolikus szabad magyarokkal népesítette be gróf Károlyi Sándor. Főleg Heves megyéből (Pásztó), valamint Salánk, Szécsény, Berkesz, Brezova, Bélték községekből hívott birtokára telepéseket. Az említett helységneveket, az idetelepült családok nevei őrzik, pl.: Pászti, Salánki, Szécsényi, Berkecz, Brezovai, Béltéki.¹⁰ E betelepítésnek köszönhető, hogy Szegvár a mai napig megőrizte sajátos palócos nyelvjárását szigetként ékelődve a környező települések ő-ző nyelvjárásába.

Szegvár lakossága vallásra és nemzetiségre nézve is egységes. A legkorábbi időkre visszaemlékező adatok sem igazolnak jelentős nemzetiséget. A múlt század végén, 1875-ben érkeztek az első bevándorolt bolgárkertészek gróf Károlyi László Úsztató majorjába, akik meghonosították Szegváron és környékén az öntözéses zöldségtermesztést.¹¹ Az első bevándorolt bolgárkertészek közül páran végleg Szegváron telepedtek le, ezt bizonyítja, hogy a bolgár név, ha magyaros formában is, de fennmaradt. Ilyen, pl.: a Nedelkovics ill. a belőle magyarosított Nedényi, az Ivanov, Jordán családnév.

Ezen kívül 3 cigánycsalád jelenti Szegvár nemzeti kisebbségét, számuk azonban nem jelent elkülönülést, életvitelük a községben élő lakosokéhoz hasonló.

A plébániai anyakönyvet¹² 1742. május 26-án kezdte el vezetni Lakics Ferenc plébános, melybe a keresztelesek, temetések és a házasságkötéseken kívül a katolikus hitre áttérteket is bejegyezte.

A 18–19. században a katolikus lakosok száma gyorsan szaporodott, az 1745. évi canonica visitatio 73 házban 387 katolikus lakost, az 1778. évi már 1723-at (a lakosság 100%-a), 1846-ban 5278 (99%), 1941-ben 7552 (94,9%), 2000-ben 4842 volt a katolikusok száma, akik a község lakosságának 94%-át alkotják.

A lakosság kisebb része, a fennmaradó 6% a reformátusok, nazarénusok, adventisták, izraeliták és a felekezeten kívüliek között oszlik el.

¹⁰ AKÁ CZ 1974. 454.

¹¹ CZIBULYA 1987. 10.

¹² 1859-ig a derekegyházi lakosok adatait is tartalmazza.

Szegvár szakrális emlékei

A szegvári katolikus közösség első száz évének fő forrásai a váci püspökök kánoni látogatásai, a Canonica Visitatio-k alkalmával – az első kánoni látogatás 1745. június 23–24-én történt – készült jegyzőkönyvek és a plébánia kéziratos története a Historia Domus, melyet 1762-től kisebb megszakításokkal¹³ folyamatosan vezettek. 1850-től a plébánia irattára is többé-kevésbé hiánytalanul áll rendelkezésre. A kutatáshoz a fent említett forrásokat használtam, valamint idősebbektől kértem kiegészítést az egyes emlékek hagyománytörténetének felderítéséhez – de sajnos ezek az emlékek már igen megkopottak.

A faluban és határában viszonylag sok a még meglévő szakrális emlék, ezek közül a legrégebbi a 18. század közepéről származik. Régen tizenkét kereszt, három kápolna, két szobor és egy lourdes-i barlang jelentette a szakrális emlékeinket, mára a három kápolna és két kereszt elpusztult. A település szakrális emlékeit a templomtól körkörösén távolodva mutatom be.

1. Római katolikus templom (1. kép)

Szegváron már a középkorban is állott templom és volt plébániai közösség, de erről a létezésén kívül semmit sem tudunk.¹⁴ Ezért a templom történetét az 1730-as évekkel kezdem, amikor a földesúr – gróf Károlyi Sándor – a török uralom idején elnéptelenedett, majd a felszabadulás után egy ideig ortodox vallású szerbek és románok által lakott faluba (ennek az időszaknak látható nyomai, emlékei nem maradtak fenn) római katolikus családokat telepített. Részükre 1737-ben kápolnát emeltetett a szeplőtelenül fogant Boldogságos Szűz Mária tiszteletére. A szentély egy korábbi – de nem Árpád-kori – templom romjai fölé épült. Volt kórusa és sekrestyéje is, s fel volt szerelve az istentisztelethez szükséges minimális eszközökkel. Az oltárkép Szűz Máriát ábrázolta, a két templomi zászlón pedig Szent Sebestyén, Szent Róza és Szent Rókus mellett a magyar szenteket, Szent Lászlót és Szent Imrét is láthatták a hívek. 1743–1757 között gróf Haller István volt Szegvár földesura, az első püspöki látogatás ez időben 1745. június 23–24-én történt. Ekkor már szűk volt a kápolna a híveknek, s a gróf ígéretet is tett a bővítésre és a felszerelési tárgyakkal való megfelelő ellátásra. Erre 1753 után nyílt lehetőség, midőn az elhunyt felesége, Forgách Anna 2000 forintot hagyományozott erre a célra, mely összeget a gróf 500 forinttal megtoldott. A megújult templomot Berenkey Márton csongrádi főesperes áldotta meg. A kibővült templom titulusa Szűz Mária születése, így búcsúnapja szeptember 8, azaz Kisboldogasszony ünnepe. 1797 óta VI. Pius pápa engedélyével négy ünnepen

¹³ 1810–1817, 1911–1948 és 1961–1973 közti időszakokból hiányoznak bejegyzések.

¹⁴ Frajna András atya, aki 1983–1991-ig látta el a szegvári plébánosi tisztséget 1989-ben kezdeményezett egy ásatást a mai templom alatt – a próbaásást dr. Vörös Gabriella régész, jelenleg a szegedi Móra Ferenc Múzeum igazgatója, végezte – ám pár síron és egy faltöredéken kívül akkor nem talált semmit, s pénz hiányában az ásatást abba kellett hagyni. A kutatás azóta is befejezetlen.

nyerhetnek teljes búcsút a szegvári hívek. 1769–78 között két mellékoltárral is bővült a templom, a bal oldali Szent József, a jobb oldali Szent Anna tiszteletére. Az 1780-as években azonban már újból szűknek bizonyult a templom az egyre növekvő lakosság számára, a gróf ígéretet is tett a bővítésre, ám még hosszú éveknek kellett eltelnie, hogy valóban megtörténjen az átalakítás. Mi sem példázza jobban a helyzet tarthatatlanságát, minthogy a község elöljárói 1808-ban már arról panaszkodnak, hogy: „a Templomunk szűk voltához képest sok a Nép, harmadánál több nem lehet jelen az isteni szolgálaton, a többi kívül vagy on a Templomon és némely része el se jön, mivel nagy a szorosság, télen pedig a hideg végett, akik kívül szorulnak, Misét nem hallgatnak, hanem elmennek haza.” A bővítésre végül 1811–17 között került sor. Ekkor épült a templom mellett harangláb. A templomnak összesen négy harangja van, a 47 fontos lélekharangot 1778-ban szentelték fel, a közepes nagyságú, 294 fontos harangot 1791-ben Pádúai Szent Antal, 74 fontos a kisharangot Nepomuki Szent János, a 925 fontos nagyharangot pedig 1842-ben Szent István király és Szent Georgina tiszteletére szentelték fel. A toronyban 1822 óta óra van, csúcsára ekkor készült keményfából feszület. 1860-ig, mint filiale a derekegyházi templom is a szegvári plébániához tartozott.

1928-ban kiégett a templomtorony és leégett a tetőszerkezet. Egy augusztusi vasárnap nagymise alatt a harangozó fiúk denevért akartak kifüstölni a templomból állítja Katus László tanulmányában,¹⁵ az idősebbek azonban azt állítják, hogy cigarettáztak a toronyban, amikor a zszindely lángra kapott. Sajnos a pontos eseményt nem tudjuk, ugyanis a plébánosi tisztséget 1918–48 között ellátó dr. Verdon Lajos atya nem vezette a Historia Domust. A következő évben helyreállították a tornyot, ezt a rajta lévő évszám is mutatja.

1986. szeptember 8-án kezdődött a szegvári közösség nagy ünnepe, a jubileumi év. Az évfordulóra teljesen megújult a templom kívül-belül egyaránt. A jubileumi év egyik kiemelkedő eseménye volt 1987 március 16–22 között a 40 év után ismét megtartott missziós lelkigyakorlat,¹⁶ melynek érdekessége, hogy a lelkigyakorlatos beszédeket ugyanaz a Faddi Othmár ferences atya mondta, aki 1948-ban is vezette a missziót.

2. Missziós kereszt (2. kép)

A kereszt a templom oldalán található és az un. népmissziók emlékét őrzi a templomban, rajta a missziók évszámával. Az első ilyen missziót 1893 január végén két jezsuita atya, P. Flódung József¹⁷ és társa tartotta a templomban a hívek óhajára. A barnára festett, fából készült missziókeresztet – melyet Ifj. Bihari Mátyás készített – ezután nem sokkal, 1893 február 11-én szentelték fel. A keresztre

¹⁵ KATUS 2000. 369.

¹⁶ Ld. bővebben a missziós keresztnél.

¹⁷ Katus László tanulmányában a 363. oldalon a Historia Domus-szal ellentétben P. Flódung Jánosként szerepel az atya neve.

aranyozott fém számokkal kerültek fel a missziók évszámai. A második missziót 1906-ban P. Péchy és Arsa jezsuita atyák tartották. Jelentőségét mutatja ennek a lelkigyakorlatnak egyfelől, hogy több mint 4000 hívő gyónt a misszió ideje alatt, másfelől az ezután nem sokkal elhunyt egyik hívő, Deák Franciska jelentős összeget, 600 koronát hagyott a szegvári egyházra, arra a célra, hogy legalább 10 évenként tartsanak missziót. A következő misszióra a háború miatt csak 1923-ban került sor. A negyedik misszió 1938-ban, kapucinus atyák vezetésével folyt le. Az 1948-ban tartott nagy sikerű misszió sokáig emlékezetes maradt a hívek számára, melyen a szentbeszédeket, elmélkedéseket Faddi Othmár és Győző ferences atyák tartották. A missziós beszédeken és a vasárnap esti befejező gyertyás körmeneten a község lakóinak háromnegyed vett részt, holott a kommunisták már első nap megfenyegették az atyákat, hogy hagyják el a falut, különben bajuk esik. Ezért a vasútállomásra is fáklyával kísérték ki az atyákat a markos legények, meglett férfiak, de sok nő és gyermek is. Az eddigi utolsó missziós gyakorlatra a jubileum évében került sor 1987-ben, melyet szintén a már előbb említett Faddi Othmár ferences atya tartott.

3. Templom melletti kereszt (3. kép)

A kereszt jelenleg a templom bekerített kertjében található. Az eredeti fakeesztet Tittler József emeltette 1797-ben, melyet kő kerítéssel vettek körül. A keresztet 35 év elteltével, Hegyi András hagyatékából kőkeresztre cseréltek ki, melyet vas kerítéssel kerítették be.

A kőből készült feszületen fém korpusz található, talpzata vörösre festett mészkö, melyen a Hétfájdalmú Szűzanya fehérre festett szobra látható.

4. Nepomuki Szent János szobor (4. kép)

A szobor a Kurca folyó partján, a Réti-telepre vezető híd mellett a falu egyik központi helyén található. A szobrot 1795-ben, nyugalomba vonulásakor állította Forray Máté kántor-tanító, aki 1807-ben kelt végrendeletében több, mint ezer rénes¹⁸ forintot hagyott a templom újjáépítésére, a harang újjáöntésére és a szobor gondozására. A hagyomány szerint a folyószabályozás előtt e szobor mellett kötötték ki a dereglyék. A mészkö szobor fehérre festett kő talapzaton áll. A szoborhoz helyi hagyomány is fűződik: 1991 május 7-én, mivel a szobor tartóvasa elrozsdásodott, s a szobor megdőlt, Sütő József budapesti kőrestaurátor jelenlétében leemelték a szobrot a talapzatáról, majd júniusban elvitték Budapestre, javításra. Ezen a nyáron súlyos jégeső és más természeti csapás, tüzeset sújtotta a falut, úgy tartották, amíg nem kerül vissza a szobor a helyére, nem is múlnak el

¹⁸ A szegvári forrásokban a 18. században, sőt még a 19. század első éveiben is minden pénzösszeget rénes, azaz rajnai forintban adtak meg. Pedig 1753 óta az ún. Konvenció forint vagy pengő volt a Habsburg Monarchia hivatalos pénze 1857-ig.

ezek a természeti csapások a falu fölül. A szobor 1992 szeptember 8-án, Kisboldogasszony ünnepén, búcsúkor került vissza helyére, s ünnepélyes megszentelésére is e napon került sor Zsótér Antal csongrádi esperes plébános által.

5. Lourdes-i barlang (5. kép)

Ez a legújabb szagrális emlék a faluban, mely a Katolikus Kör (Hunyadi János u. 13.) kertjében található. A barlangot apró kövekből Bari István kezdte építeni 1997 augusztusában, a megszentelésre 1998. május 24-én került sor. A barlang előtt a kertben misét, igeliturgiát, lelkigyakorlatokat szoktak nyaranta tartani.

6. Szentháromság szobor (6. kép)

A szobor a Kossuth téren, a falu központjában a volt vármegyeháza előterében áll. A szobrot 1901-ben Szőke György takácsmester készítette a budapesti Gerenday céggel. A szobor 3000 koronába, felállítása 600 koronába került. A szobor gondozására a készítő még 400 koronát tett le. A szobrot Dr. Ulár István esperes szentelte fel, a szentbeszédet Tóth József káplán végezte. A szobor talapzatán a következő felirattal ellátott tábla látható:

Isten dicsőségére készítették
SZŐKE GYÖRGY
és neje MÁCSAI FRAN CZISKA
fol. KÖRPÁS PÁL plébános idejében
1901 évben

7. Uradalmi kápolna

1825-ben a volt uradalmi kastélyban, mely 1786 óta megyeházként szolgált, kápolnát létesítettek a megyei börtönben raboskodó foglyok számára. E rabok lelki gondozására egy második káplánt is kapott a szegvári plébánia. A kápolna 1883-ig a megyeház Szentésre költözéséig fennállt, ma már nincs meg.

8. Deák-körszobor (út menti kereszt) (7. kép)

A kereszt a falu külterületén áll, a tanyai részen, a Tiszai- (Malmi-) út és a Csordajárásra illetőleg a Fahídhöz (ma már betonhíd van helyette) vezető út találkozásánál található, a hajdani készítő Deák Sándor tanyája mellett. A tanyában jelenleg is a kereszt állítójának leszármazottai élnek, a kereszt és környékének gondozását, virágozását is ők végzik. Sajnos erről a keresztről a plébánia irattárában nem találtam semmilyen bejegyzést, ugyanis a szobor elké-

szültekor Szegváron szolgálatot teljesítő dr. Verdon Lajos plébános 1918–48 között nem vezette a Historia Domust. A feszület talapzatán elhelyezett feliratból azonban tudjuk, hogy ki és mikor állította a keresztet. A felirat:

Az Isten dicsőségére emeltette
DEÁK SÁNDOR
és neje
TULIPÁN FRANCISKA
1929

Amennyire a feszületet körülvevő drótkerítésen keresztül ki tudtam venni, fehérre festett kőből készült talapzatos keresztből van szó, rajta fém korpusszal. Búzaszenteléskor (általában április utolsó hétvégéjén) a legtöbb esetben ehhez a kereszthez jönnek el.

9. Kórógyi-kérszt (út menti kérszt) (8. képs)

A kérszt a szegedi úton a Kórógy-tó partján található, régen itt húzódtott a falu határa, ma ez az Öregfalú és Újfalú közötti képzeletbeli határvonalat jelöli. A kőfeszület, rajta a szintén kő korpusszal 1825-ben került ide Gila István adományaként a korábbi fakérszt helyére. Sajnos arról nem találtam adatot, hogy az ezen a helyen állt fakérszt mikor került oda, ki állította, s miért cserélték le (valószínű azonban, hogy a kérszt fájának korhadása vagy megrepedése miatt döntöttek a csere mellett). A fehér kő feszület a barokkos stílusjegyeket hordozza magán csakúgy, mint a környezetében lévő házak. 1909-ben 80 korona alapot tettek a kérsztre, a Historia Domus azonban nem említi, hogy ki.

10. Szélmalmi-kérszt, Béltéki-kérszt (út menti kérszt) (9. képs)

A szentesi úton, a falun kívül a Kontra-patak partján állt az eredeti fa kérszt, melyet 1797-ben Béltéki István állítottott. A kérszt a 19. század közepéig a község határát jelölte, ezután túlnőtte a falu. 1887-ben az eredeti fa kérsztet Béltéki Rókus (Béltéki István unokája) kőkérsztre cseréltette. A mai kérszt a Kontra utca végén, a pataktól nem messze, a szélmalom melletti dombocskán áll. A fehérre festett kérszt talapzatán a következő felirat olvasható:

Isten dicsőségére
a hívek buzgóságára
állította e kérsztet
BÉLTEKI RÓKUS
kinek neje
FARKAS VERONIKA
1887

A feszületen fém korpusz van, felette INRI felirat. A feszületet barnára festett léc kerítés határolja, sajnos a fényképezés pillanatában igen gazos volt. A kereszt 1996 nyarán megdőlt, helyreállítása társadalmi munkában történt, ám a helyrebillentés során több darabra összeomlott. A teljes felújítást Szarvas János helyi kőfaragó végezte.

11. Temetői nagykereszt (Öregtemetői kereszt) (10. kép)

A temető a szélmalommal szemben a Szentes felé vezető műút másik oldalán található. Helyét 1818-ban hasították ki a községi legelőből, miután a régi temető megtelt. (Jelenleg a falu már túlnőtte a temetőt.) A régi fa feszületet Berkecz Pál hagyatékából 1839-ben cserélték le kőkeresztre. A kereszt megújítására 1987-ben került sor a már fentebb említett Szarvas József kőfaragó jóvoltából. A kereszt felszentelésére 1987 október 30-án került sor. A keresztnél Halottak napján igeliturgiát és közös imát szoktak tartani. A feszület a Kórógy-tó partján lévő keresztre hasonlít, barokkos stílusú, sárgás színűre festett, rajta rózsaszín kő korpusz, felette INRI felirat.

12. Temetői nagykereszt (Újfalusi temető) (11. kép)

A megszaporodott újfalusi hívek számára a község 1200⁰⁰l földet engedett át a régi epreskertből római katolikus temető helynek, melyet 1899 május 18-án szentelt fel Korpás Pál plébános, a szentbeszédet Gercsány János káplán mondta. A kőkeresztet és a temetői kisharangot Perényi Antal úszatói intéző 50 forintos adományából, a haranglábat a temető pénztárából és a halotti társulat 30 forintos hozzájárulásából készítették. 1992-ben a régi, igen megromlott állapotú kereszt helyére új kőkeresztet állítottak, az új feszületet Zsadányi József plébános szentelte fel.

13. Kis-kérészt, Puskin-kérészt (út menti kereszt) (12. kép)

A szentesi úton, a vasútállomástól körülbelül 2–300 méterre, a benzinkúttal szemben, a falu határán található. A Puskin-kereszt elnevezést arról kapta, hogy a kereszt mellett található az az út, amely a hajdani Puskin Termelőszövetkezet irodáihoz vezet. Az első kőkeresztet 1905-ben emelték ezen a helyen K. Szabó Mátyás adományából, melyet 1971-ben cseréltek ki a mostanira, miután a régi már igen romos volt. A feszület talapzatán a következő felirat olvasható:

HISZEK
EGY ISTENBEN
ROMJAIBÓL EMELTETTÉK
1971

MIHÁLY TAMÁS
SZARVASI GILA FIVÉREK

A korpusz fémből készült, felette INRI felirat. A talapzat és a feszület fehérre festett mészkö. A feszület drótkerítéssel van körbevéve, két oldalán orgonabokrok találhatók.

14. *Kórógyszentgyörgyi kápolna, Szentgyörgyi kápolna, Gólyafészkes*)

A Károlyi család idején urasági kápolna állt a falu kórógyszentgyörgyi részén. Népi nevét onnan kapta, hogy a tetején minden évben gólyafészek volt. A második világháború végéig, amíg a faluból ki nem űzték őket, szociális gondozást végző apácák laktak itt. Búzaszenteléskor tartottak misét a kápolnában. 1948-ban a Historia Domus említést tesz arról, hogy a háború következtében megrongálódott, használhatatlan lett a kápolna. A hívek adománya, önkéntes munkája, adakozások és a templompénztárból kifizetett 2500 forint segítségével azonban az épület és berendezése ismét alkalmassá vált istentiszteleti célokra. Főpásztori megbízás alapján 1948 november 1-jén Szolnoky János csongrádi apátplébános áldotta meg. A felújított kápolna az 1980-as évek elejére azonban újból romossá és életveszélyessé vált, s az akkor a faluban szolgálatot ellátó Frajna András atya 1985-ben úgy döntött Bánk József érsek-püspök javaslatára, hogy nem újítják fel a kápolnát, hanem az erre szánt összeget a templom jubileumi évre való felújítására (belső festés, fűtés) fordítják. A kápolnát lebontották, a padokat és az ott lévő berendezési és kegytárgyakat a templom kórusán helyezték el. A Gólyafészkes egykori helyén ma szeszfőzde működik.

15. *Harnos-kérszt (út menti kereszt)*

A kereszt a Mindszent felé vezető, a szegedi úton, a falu határán állt. A kérszt kőből készült, rajta fém korpussszal, felszentelésére 1900 októberében került sor dr. Ulár István esperes által. A kérsztet – habár sokan emlékeznek rá, hogy valahol a falu határán állt egy kereszt – hosszas keresés után sem leltem meg, ezért arra a következtetésre jutottam, hogy valószínűleg az 1970-es években rossz állapota miatt elbonthatták és helyére nem állítottak újabbat. Sajnos a Historia Domusban sincs semmiféle utalás a kérsztre az 1900-as bejegyzésen kívül.

16. *Paphalmi-kérszt, Derékgyházi-kérszt (út menti kereszt)*

A kereszt népi elnevezése valószínűleg onnan származik, hogy az eredeti fa kérsztet – melynek állítási időpontját nem tudjuk – 1892 áprilisában a szegvári és a derekegyházi lelkész, a derekegyházi uradalom által adott pénzbeli és ter-

mészetbeni adományokból megújították illetve kőkeresztre cserélték ki a két falu határán álló, elhagyott keresztet. A felszentelést dr. Ulár István esperes végezte, a szentbeszédet Bandula Imre szegvári káplán mondta mindkét egyház nagyszámú híveinek jelenlétében. Péter-Pálkor (június 29) búcsút tartottak a keresztnél. Ma már sajnos nincs meg a kereszt.

17. *Sápi-körézt (út menti kereszt) (13. kép)*

A szentes-szegvári műút mellett, Szentes és Szegvár külterületeinek határán található a Sáp-halom aljában. A kőkeresztet K. Szabó Mátyás készítette 1894-ben, fenntartására 40 forint alapítványt tett. A kereszt felszentelésére 1894. október 21-én került sor dr. Ulár István esperes által, a szentbeszédet Korpás Pál szegvári plébános mondta. A kereszt fehér mészkőből készült, rajta fémből készült korpusz található, alatta pedig ugyancsak fémből a Hétfájdalmú Szűzanya domborműve látható. Sajnos jelenleg a mohától a kő és a korpusz sárgásra színeződött és a mellette lévő bokrok is igen benőtték a kereszt környékét.

18. *Szent János kápolna, Bërki-kápolna*

Sajnos a kápolna már nincs meg a második világháború során vált romossá, maradékát a téjeszesítés során hordták el, helyének felszántásakor az alaptéglát is kiszedték. Helyét a terület – melyen állt – elnevezéséből ismerjük: *Kápolnás bërék, Kápolnás düllő*. A kápolna Szegvár és Szentes határán, a berki részen állt, a szegvári berekparti Halál Pál és Csenki Péter tanyái közti dűlőúton. A hagyomány szerint a török hódoltság idején már állt itt kápolna, de első valóban írásos említése az 1745. évi Canonica Visitatio-ban található. E szerint VI. Károly császár emlékére és Nepomuki Szent János tiszteletére emelték.

19. *Putnoki-körézt (út menti kereszt) (14. kép)*

A kereszt a szentes-hódmezővásárhelyi műút mellett található. Sajnos a keresztől nem sokat tudunk, hiszen ezt is a már sokat említett Verdon-korszakban állították, így szinte csak annyi ismeretünk van róla, amennyit a kereszt talapzatán található felirat elárul. Ezek szerint a keresztet Putnoki István állíttatta 1923-ban. Annyit tudunk, hogy tanyájuk nem messze volt a kerestől. A felirat a következő:

„Áldjad én lelkem az Urat,
És emlékezzél minden jóra!”

102. zsoltár

PUTNOKI ISTVÁN
ÉS NEJE
HEGEDÜS ZSÓFIA
ÁLLÍTATTÁK
1923
ÉVBEN

A kereszt és a rajta lévő korpusz valamint a kereszt talpazata is kőből készült.

20. Hármashatár-kereszt, Kocaköréskert, Búza-köréskert (út menti kereszt) (15. kép)

A szentes-hódmezővásárhelyi műút mellett, a Mindszentet a szentesi műúttal összekötő Mihási út találkozási pontjától északra, körülbelül 200 méterre található egy halom tetején a kereszt. Az első keresztet 1841-ben a szegvári Szécsényi Pál állíttatta. A kereszt akácfából készült, rajta fém korpusz volt. A kereszt állításakor a halomban emberi és állati csontokat találtak. Herczeg Mihály hódmezővásárhelyi történész szerint ezen a helyen 1686 végén csata dűlt a szegedi vár védésére induló törökök és a felszabadító egyesített magyar-osztrák seregek között. A török sereg szinte teljesen megsemmisült. A csata után évek múlva jó szándékú környékbeli emberek a csontokat összeszedték egy halomba, s rá földet hordtak. A halom környéke ezután hosszú ideig műveletlen legelőterület volt.

A *Kocaköréskert* elnevezés, melyet az 1800-as évek végén, 1900-as évek elején használtak a szájhagyomány szerint abból származik, hogy a környéken élő tanyai lakosok disznói, melyek szabadon jártak, kidűrték a földből a csontokat. Másik elnevezése, a *Búza-köréskert* onnan adódik, hogy 1920-ban a keresztet Búza Imre kocsmáros kezdeményezésére átépítették kőkeresztre a helyi lakosok. Az elnevezés a második világháború végéig volt használatban, majd újabb neve lett a keresztnek, innentől kezdve Szegvár, Mindszent és Derekegyház *Hármashatár-keresztjeként* emlegetik.

Visszatérve magához a kereszthez; az eredeti akácfa kereszt az 1910-es évek végére elkorhadt, ezért a tanyai emberek úgy döntöttek a már említett Búza kocsmáros kezdeményezésére, hogy új keresztet emelnek. Ez a kereszt látható ma is. Talpazata téglából, melyre betonból készült keresztet állítottak, erre helyezték a régi keresztből levett fém korpuszt. A talpazatba egy keményfából készült táblát építettek be, melyen az újraállítók névsora szerepel. A tábla az 1950-es évekbe elkorhadt, megsemmisült. A talpazaton azonban ma is megtalálható a tábla helye, ahová 2005 elején a felújításkor elhelyeztek egy új táblát, melyen szerepel az első állítató Szécsényi Pál, az újraállítatók és a felújítók neve.

A kereszt felújítása 2005 elején történt, ekkor a kőkereszt műköves borítást kapott, a korpuszt és a feszület feletti tábla INRI feliratát is megtisztították és lefestették majd visszahelyezték a keresztre. A régi, elkorhadt tábla helyére új tábla került rozsdamentes acélból, aranyszínű műanyag borítással, melybe belegravírozták a neveket. A tábla felirata:

A FAKERESZTET ÁLLÍTATTA
A SZEGVÁRI SZÉCSÉNYI PÁL 1841. ÉVBEN

A FAKERESZTET KŐKERESZTRE
ÚJRA ÁLLÍTATTA 1920. ÉVBEN
BÚZA IMRE, KUN SÁNDOR, LANTOS FERENCZ,
MIHÁLY JÁNOS, MOLNÁR SÁNDOR, PÁL JÓZSEF

A KŐKERESZTET FELÚJÍTATTA 2005. ÉVBEN
BORSI IMRE, KORCSIK JÁNOS, LANTOS LÁSZLÓ,
MIHÁLY JÓZSEF, NAGY JÓZSEF, VIDA MIHÁLY.

A mostani felújítást végzők terve, hogy a keresztet bekerítik, elképzeléseik szerint díszléces kerítéssel.

Arról nincs tudomásunk a Historia Domus hiányossága miatt, hogy a kereszt állításakor a felszentelés, megáldás megtörtént-e, de feltehetőleg igen, mint a többi szagrális emlék esetében is.

A keresztnél Péter-Pálkor (június 29) az 1900-as évek elejétől rendszeresen tartottak búcsút, mely egyszerre volt egyházi és világi ünnep a környéken lakó tanyasiak számára. A kereszthez a liturgia elvégzéséhez hol a szegvári, hol a Mindszenti, hol a derekegyházi plébános ment ki. A papot a környéken élő, fogattal rendelkező tanyai emberek hozták ki, majd vitték vissza. A búcsú napján a kereskedők, iparosok is megjelentek áruikkal. A nap végén a Búza kocsmában rendeztek zenés táncmulatságot. Az egyházi megemlékezés 1950-ig tartott, akkor ugyanis a hatalmon lévő párt korlátozta a lakosság egyházi összejövetelét, innentől 1990-ig, a rendszerváltásig nem is tartották meg a keresztelnél az egyházi megemlékezést. A Hármashatár-keresztnél, a kereszthez kötődő utódok 1990 óta ismét megszervezik a búcsút. Sőt az egyházi szertartás is bővült, mivel ma már nem csak igeliturgiát végez a pap, hanem misét is tart. Ennek ellenére a búcsún résztvevők száma igen kevés, hiszen ezen a határrészen is a tanyák megszűntek, az itt élők beköltöztek a faluba, városba.

A bemutatott anyag értékelése

Összegzésként elmondható, hogy a szegváriak nagy becsben tartották a faluban és a falu határában felállított feszületeket, szentek szobrait; ezt mutatja az is, hogy a valaha létezett szagrális emlékek közül igen sokat megőrzött a falu. Ezeket az emlékeket vagy az állítatók családja, vagy a környéken lakók, vagy az arra járó jóakarátú emberek gondozták és gondozzák ma is; a nagyobb egyházi ünnepek (húsvét, keresztjáró napok, mindenszentek, búzaszentelő) előtt körbe-gyomlálják, virágokkal díszítik őket. A határból hazatérők egy-egy mezeivirág csokrot is elhelyeznek a feszületek előtt. A feszületek előtt elhaladtukban a nők és férfiak keresztet vetnek, s egy-egy imát vagy fohászt is elmondanak.

Irodalom

AKÁCS László

1974 Szegvár. In: *Élet és tudomány*. 1974. március 8.

CZIBULYA Ferenc

1987 *Bolgárkertészet magyar földön*. Budapest.

FORRAY József Sándor

1928 *Szemelvények Szegvár múltjából a község kétszázéves fennállása alkalmából.* [kéziratos példány]. Szentés.

GYÖRFFY György:

1963 *Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza*. I. Budapest. Akadémiai

KATUS László

2000 A szegvári római katolikus plébánia története. In: *Szegvár. Tanulmányok a település történetéből*. (Farkas Gyula szerk.) Szeged.

LISZKA József

2000 *Állított keresztényi buzgóságból*. Dunaszerdahely, Lilium aurum.

PAIS Dezső

1977 *Anonymus Gesta Hungarorum*. Hasonmás kiadás Pais Dezső fordításával. Budapest, Magyar Helikon.

WENZEL Gusztáv

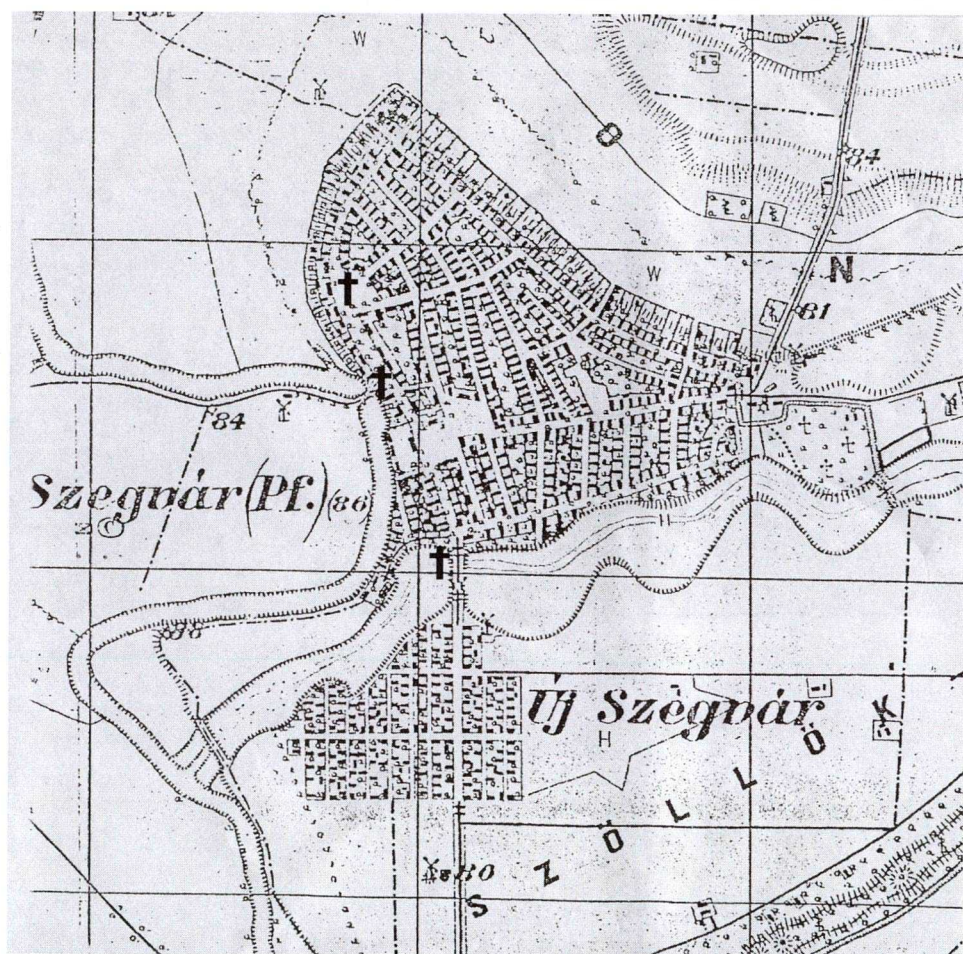
1860 *Árpádkori Új Okmánytár* I. Pest.

Rövidítés: ÁÚO – Árpádkori Új Okmánytár

Nóra Magyar

SACRED MONUMENTS IN SZEGVÁR

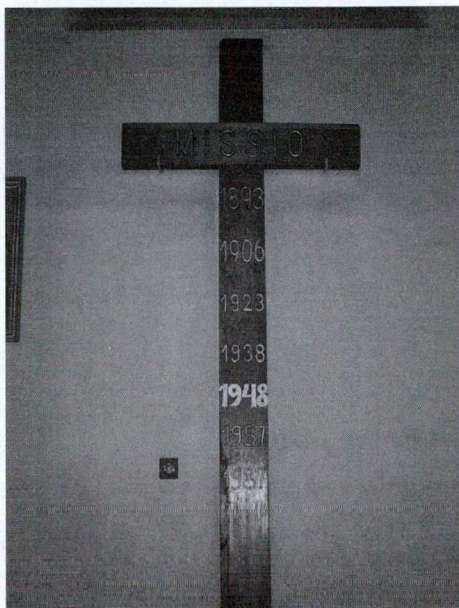
The village of Szegvár is situated on the left bank of River Tisza in Csongrád County, Southern Hungary. The desert of Szeg was resettled by Count Sándor Károlyi with free Hungarians of Roman Catholic religion on the basis of a settlement decree received from Emperor and King Károly III. The population of Szegvár is religiously and ethnically homogenous. 94% of the inhabitants are Catholic. In the village and in the confines, there are relatively numerous still existing sacred monuments. The oldest one originates from the middle of the 18th century. The locals greatly respect the crucifixes inside and outside the village. They are taken care of by either the raisers' family or the inhabitants from the neighbourhood. When passing by the crucifixes, women and men alike cross themselves and say a prayer or a petitionary prayer.

Szegvár belterülete a keresztekkel

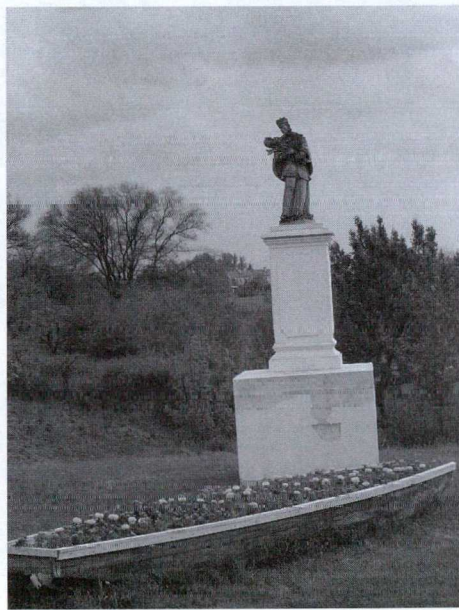
1. kép: Templom

2. kép: Missziós-kereszt

3. kép: Templom melleti kereszt

4. kép: Nepomuki Szent János szobor

5. kép: Lourdes-i barlang

6. kép: Szentháromság-szobor

7. kép: Deák-kereszt

8. kép: Kórógyi kereszt

9. kép: Szélmalmi- / Bélteki-kereszt

10. kép: Öregtemetői nagykereszt

11. kép: Újfalusi temető nagykereszt

12. kép: Kis-kereszt / Puskin-kereszt

13. kép: Sápi-kereszt

14. kép: Putnoki-kereszt

15. kép: Hármashatár-kereszt

„ÁLDD MEG HATÁRUNKAT...”¹

Szagrális emlékek a röszei tanyavilágban

A mai Rösze tanyáival együtt valaha Szegedhez tartozott. Közigazgatási határait az 1950-es átszervezéssel Rösze-Szentmihálytelek, Feketeszél és Nagyszéksós kapitányságokon keresztül meghúzva alakították ki.²

A tanyai ember vallásos életét sem az egykori, sem a későbbi közigazgatási hovatartozás jelentősen nem befolyásolta. Amíg tehették, a mai országhatár környékén élő nagyszéksósiak, röszeiek vasárnaponként a közelebb eső horgosi templomban hallgatták a misét, itt esküdtek, és itt kereszteltették gyerekeiket, még a röszei templom 1913-ban történt felszentelése után is. A vallás gyakorlásánál elmosódnak a meghúzott határok, a szagrális építmények állíttatásánál azonban – mint később láthatjuk – a szegedi kapcsolatoknak jelentős szerepe volt.

A vizsgált részen tizenegy szagrális emlék áll. Állíttatásuk okait, körülményeit, életüket és a hozzájuk fűződő hagyományt mutatom be.³

Három tanyai iskola mellett felállított keresztet, kettő viharharang mellett álló keresztet és öt önmagában álló út menti keresztet találtam. Ezek mellett Börcsök József tanyáján (Rösze, II. körzet 141.) áll egy Vasas Szent Péter szobor. Területi eloszlásukat tekintve érdekes, hogy a falu és az E75-ös főút között nincs egyetlen építmény sem, az összes az út túloldalán található. Elhelyezkedésük ezen a részen viszonylag egyenletes, egyetlen sűrűsödési pont a Bokor kereszt, a Vasas Szent Péter szobor és a Harangos közti kereszt hármánál található, amelynek okát Szegeden kell keresnünk.

¹ A segítségükért és a rendelkezésemre bocsátott fotókért külön köszönettel tartozom Grynaeus Tamásnak és Kartal József röszei plébánosnak. A tanulmány korábbi változata Szagrális emlékek a röszei tanyavilágban címen jelent meg. (Szegedi Műhely, 2004/3–4 187–204.)

² A Szeged városához tartozó tanyavilág közigazgatása 1950 előtt kapitányságokra tagolódott.

³ Hasonló kutatást végzett a szomszédos Domaszék területén Varga Ferenc, a falu egykori plébánosa. (VARGA 1985.)

Iskolai keresztek

A tanyai iskolák építése a XIX. század második felében indult meg a kapitányságokban. Ahogyan más tanyai iskolákat, a Kisszéksői iskolát is a várostól DNy-felé 15,7 km távolságra fekszik. Építése befejeztetett 1893. nov. 8-án; megnyitott u.é. dec. 4-én. Van az épületben 1 előtornác, 1 tanterem, 2 szoba 1 konyha és éléskamra; hozzá tartozik még egy különálló szin. Az udvar és a kert 2400 □öl területű. Az összes ingatlannak a becsértéke 2600 kor. Az iskolatető tornyocskájában elhelyezett harangot Magda Péter gyűjtéséből az iskola környékbeli lakosok öntették. [...] Az iskolához kőtalapzatú vaskeresztet állíttatták özv. Csányi Pálné Nyáry Apollónia és özv. Csányi Istvánné Pap Anna. Az iskola gondnoka Magda Péter h. kapitány ...”⁴

Az állítatók mindketten az iskola közvetlen közelében élő vagyonos gazda-asszonyok voltak. Nyári Apollónia két tanyát és egy szélmalmot birtokolt (Nagyszéksós 91. sz.; Nagyszéksós 92. sz.; és Nagyszéksós 51. sz.), Pap Annának két tanyája volt (Nagyszéksós 102. sz. és Nagyszéksós 103. sz.).⁵

A kereszt téglából épített, 1,4 méter magas alapzaton áll, teljes magassága 3,1 méter. A fém korpusz alatt öntöttvasból készült felirati mező látható, amely feltehetően az állítatás idejét és az állítatók nevét őrizte, mára azonban ez a tábla eltűnt. A kereszt tövében mellélakként Mária fémszobra áll. (1. kép⁶)

„A Kancsalszéli iskola a Nagyszéksői kapitányság területén a várostól DN-felé 13,5 km. távolságra fekszik. Megnyitott 1855. január 6-án. Az épületben van egy előcsarnok, 1 tanterem, 2 szoba, 1 konyha és éléskamra; hozzá tartozik még egy különálló szin; az udvar és a kert területe 1200 □öl; az összes ingatlan becsértéke 6396 korona. Az iskola kis tornyocskájában lévő harangot a környékbeli lakosok szerezték be. Állókeresztet özv. Benák Jánosné szül. Vér Erzsébet készíttetett, de ez elpusztulván a mostanit a környékbeli lakosok emeltették. Az iskola id. gondnoka Tóth Imre nagyszéksói h. kapitány...”⁷

A Kancsal iskola mellett ma álló, 2,8 méter magas keresztet „Ördög körösznek” nevezik. A népi emlékezet ezt az iskola közelében élő családot őrizte meg állítatóként A kereszt a másik tanyai iskolánál találhatóhoz hasonló. 1,3 méter magas alapja téglá, az öntöttvas keresztre fém korpuszt rögzítettek. Alatta a mára üres felirati mező látható, az alatt pedig mellélakként egy angyal áll. (2. kép)

Az idézet szerint 1907-ben már a ma is látható kereszt állt az iskola mellett. Hogy milyen lehetett az első kereszt, arról az „Értesítvény Szeged szabad királyi

⁴ BERTA 2002. 187. (A leírás eredeti megjelenése: Szegedi tanyai népiskolák értesítője az 1906–1907-iki iskolai évről, közösségi életünk utolsó évről, 50. old. Összeállította: Tóth Antal, Szeged, 1907.)

⁵ JUHÁSZ 1996. 200–201.

⁶ A 12, 17. és 18. fotókat Grynaeus Tamás készítette, a 13. kép készítője ismeretlen, a többi fénykép a szerző fölvétele.

⁷ BERTA 2002. 187. (A leírás eredeti megjelenése: Szegedi tanyai népiskolák értesítője az 1906–1907-iki iskolai évről, közösségi életünk utolsó évről, 48. old. Összeállította: Tóth Antal, Szeged, 1907.)

város elemi tanintézetéről 1856–57” ad némi felvilágosítást (3. kép).⁸ Itt jelent meg egy kép az új iskoláról és környezetéről. Ezen jól látható az épület bejáratától jobbra felállított fakereszt, esővetővel, és feltehetően bádoggal, és egy másik, egészen kicsi kereszt a tető szélén. A tanyai gazdák adományából vásárolt harang számára kialakított kis torony is megtalálható a képen.

A Kalmár iskola 1912-ben épült Feketeszéi kapitányságban. Eredeti neve Ládányi iskola volt,⁹ későbbi nevét a szomszédban élő Kalmár családról kapta.¹⁰ Az épület mellett, a kerítésen belül egy kb. 5 méter magas harangláb áll (4. kép), amelyet 1970 körül újítottak fel. Mára ez az egyetlen, amelyikben még harang is található (5. kép). Felirata:

„KÉSZÍTETTÉK
A RÖSZKE-KALMÁR TANYAI HÍVEK
AZ ÚRNAK 1939. ESZTENDEJÉBEN.
ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ
MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”

A harangláb és a harangot a Fodor Lajos vezetésével működő Rösze-Feketeszéi Népkör készítette, melynek kb. 500 pengős költségét a tanyai gazdák adták össze. Felszentelésére Boris István röszei plébánost kérték fel. Az 1939 Pünkösdjének másnapjára kitűzött ünnepségre hivatalos volt Szeged város polgármestere és Csongrád megye főispánja is.¹¹

Ezt a harangot a közelmúltig lélekharangként használták, a környékbeli halottak harangoztak vele. A 70-es évek elején egyszer lekerült a helyéről. Ekkor néhány hónapig Pusztaszeren szolgált, de a röszeiek kérésére rövidesen visszahozták. A 3 méter magas kereszt már a kerítésen kívül áll, más iskolai keresztől eltérően egy útkereszteződésben. Nevében („Sánta körösz”) az állítató család neve őrződött meg. Anyaga és felépítése azonos a korábban leírtakkal, csak a mellékalakoknál találunk eltérést. A kereszt tövében egy öntöttvas pieta ábrázolás látható, Mária jobb oldalán egy angyallal.

Út menti kereszt

Az országhatártól kb. 50 méterre találjuk az első keresztet. Ez a Nagy közben, másik nevén Kurva közben¹² lévő egyik tanya kerítésének sarkában áll. A „Szurcsán körösz”(6. kép) nevét az állítató családról kapta. Az egyszerű, 4 méter magas fakeresztre fém korpust erősítettek, felette egy bádogtáblán az INRI

⁸ Forrás: SZABÓ 1991. 155. kép

⁹ A Jakabfy Lajos által 1919-ben készített határtérképen még ezen a néven szerepel.

¹⁰ SEBESI 1996. 264.

¹¹ [N. N.] 1939.

¹² Jakabffy térképén ezt a területet Kurvadomb névvel jelöli.

felirat található. A kereszt szárán feliratnak semmi nyomát nem láttam. Kereszt-földet nem választottak le a kertből, de körbe virágokat ültettek, közöttük „legényvirágot”, amelyekkel a veteményestől különítették el ezt a részt.

Szulcsán Imre és felesége, Kiri Ilona 1933-ban állíttatta a keresztet, amelyet november 26-án szenteltek fel.¹³ A család Imre fiuk születése után emelte a keresztet, ennek részleteiről azonban lányuk, özv. Fodor Lajosné Szulcsán Julianna sem tudott felvilágosítást adni.

A „Börcsök körösz” (7. kép) korábban jelentős utak kereszteződésében, az egykor Szegedről Horgosra és Szabadkára vezető utak elágazásánál áll.¹⁴ A keresztet a népes és módos Börcsök család egyik tagja, Börcsök István, „Köröszös Börcsök Pista, vagyonos nagygazda idős korába állíttatta.” Azt beszélik, hogy halála után oda is temették a kereszt tövébe. A kőkereszt kb. 4,2 méter magas. Alapzata 1×1 méteres, 2 méter magas. A középrész elején található felirati mezőbe ezt vésték:

„ISTEN DICSŐSÉGÉRE
EMELTETTE
EZEN KERESZTET
BÖRCSÖK ISTVÁN
ÉLETÉNEK 84^{ik} ÉVÉBEN
1889^{ik} ÉV
NOVEMBER 16^{án}”

Az öntöttvas korpusz alatt, a kereszt (a felső rész) tövében egy kis fülkeszerű beugró van. Ebben eredetileg a kis Jézust kezében tartó Mária szobra állt, ezt azonban valaki elvitte. A középrész jobb oldalán a készítőre utaló FISCHER | SZEGED felirat található. A Börcsök tanya mellett álló keresztnek faoszlopokra kihúzott dróthálóval keresztföldet kerítettek. A kb. 3×3 méteres földbe tulipánt, jácintot, nárciszt, árvácskát és „jutkát” ültettek. A kereszt gondozója máig a Börcsök család egyik helyben élő leszármazottja. Miséket István napján mondatnak a keresztnél. „Amikor a körösz mög születött, száz évre az a Körösztemelő Börcsök Pista léfizette az égyháznak: Mindön Szent Istvánkor lögyön ottan mise!” Azt, hogy mikor tartottak itt utoljára misét, nem sikerült kideríteni, de rendszeresen, az utóbbi 30 évben már biztosan nem.

A „Fodor körösz” (8. kép) a legfiatalabb, 1947-ben készült. Ma mindenki ezen a néven ismeri, mivel a Fodor tanya mellett állíttatták, elnevezésével azonban nem mindenki ért egyet: „Az sosé vót Fodor körösz, az Feketeszéli Ifjúsági körösz.” A név magyarázatát kiolvashatjuk a feliratból:

¹³ VASTAG 1996. 363.

¹⁴ Területünkön ez az egyetlen kereszt, amelynek a neve is rákerült Jakabffy térképére.

„ÁLD MEG HATÁRUNKAT”
EMELTETTE:
RÖSZKE FEKETESZÉL
FÜGG. KISG. IFJUSÁGA
ÉS LAKOSSÁGA 1947.”

A 2,9 méter magas kereszt már „modern” anyagból, vasbetonból készült, alapját téglából rakták. A kereszt hasáb alakú középrészen áll. A keresztföldet itt is faoszlopokkal és dróthálóval kerítették, belülré virágokat ültettek. A kereszt 2005 tavaszán, a megindult autópálya építés miatt áthelyezésre került a szomszédos tanya kerítése mögé, ahol már keresztföldet nem kapott.

Ennél a keresztnél minden év október első vasárnapján tartottak és tartanak miséket. A tanyák megfogyatkozása előtt 70–80 ember is összegyűlt ilyenkor, ma csak 20–25-en jönnek el. A mise időpontjáról a tanyaiak nem csak szóban értesítették egymást. Egy alkalommal a kereszt mellett álló villanyoszlopra valaki egy cédulát tűzött. A cédula szövegét feltehetően egy környékbeli idős ember „rajzolta”. Meghívásképpen ez állt rajta: „ITT SEMMISE LESZ”.¹⁵ A történetet azóta gyakran mesélik.

A következő keresztet a Bokor közben találjuk. A köz és a kereszt névadója Bokor Pál, aki 1899–1927 között Szeged város szenátora, 1908–1927 között helyettes polgármestere volt.¹⁶ A város szolgálatában összesen 43 évet töltött, és sok egyéb között jelentős szerepe volt az alsóvárosi Katolikus Tanítónő Képző létrehozásában és a Rókusi templom felépítésében. A Gajdacsy Ilonával kötött házasságából hat gyermeke született.¹⁷ Az út szélén felállított 2,3 méter magas kereszt (9–10. kép) szörnyű tragédiának állít emléket.

AZ ISTEN DICSÓSÉGÉRE
ÉS 1897. ÉV DECEMBER HÓ 14.17.21^{KE} NAPJAIN
VÖRHENYBEN ELHUNYT ILONKA, MARISKA ÉS
ERZSIKE FELEDHETETLEN KIS LÁNYKÁIK
EMLÉKEZETÉRE EMELTETTÉK A SZÜLŐK
SZEGED 1898 AUG 15.

– BOKOR PÁL
GAJDACS Y ILONKA

A kereszt egykor a Bokor birtokon állt, de a kerítésen kívül, a tanya és az út között. Miután a tanyát 1951-ben a családtól elvették, az épületek romlásnak indultak, és mára teljesen eltűntek. A kereszt köré kerítést nem építettek, ültettek viszont három oldalról gledícsia bokrokat. Ezek élő sövényként védtek a keresztet, így azt megközelíteni csak szemből lehetett, mellé pedig egy körte-

¹⁵ „ITT SZENTMISE LESZ” helyett.

¹⁶ RUSZOLY 1991. 674.

¹⁷ KARTAL 2005.

fát ültettek, ami a kereszt fölé borult. „Az mindönki körtefája vót.” A műkő kereszt viszonylag egyszerű, felirati mezőként az alsó részt használták, feltehetően a hosszú szöveg miatt. A kereszt egy átmeneti részen nyugszik. Ez 1978-ban megsérült, a kereszt a földre esett, de a röszei plébános egy kőfaragó mesterrel helyreállította. A javítás nyomait előlről művirágok takarják. Ezt a keresztet is az a szegedi műhely készítette, mint a Börcsök keresztet, oldalt ezen is megtaláljuk a FISCHER | SZEGED feliratot. Itt minden évben Nagyboldogasszony napján (a felállítás napján) tartottak misét. Ez csak az 50-es és 60-as években maradt el, a politikai viszonyok miatt. Később a környékeliek kérésére ismét lett mise, amit máig megtartanak minden augusztus 15-én. Erre az utóbbi néhány évben a Bokor család még élő leszármazottait is meghívják. A környékeliek szerint, ahogy a Börcsök kereszt, úgy a Bokor kereszt is, sírhelyet is jelöl. „Azt mondják, a Bokor köröszet alá, ide vannak eltemetve a három kislányok.”

A „Fehér köröszöt” (11. kép) Varga Ferenc a már említett munkájában a domaszéki kereszték között részletesen bemutatta, így csak néhány dolgot szeretnék felidézni, és néhány kiegészítést tenni. Az 1917-ben állított Fehér keresztnek több neve is ismert: „Szécsi Bütyök Örzse köröszkje, Röske-sarki körösz.”¹⁸ A legelső név az egykori fakereszt színére utal. „Mindig meszelve vót, azért mondták: Fehér körösz.” A másodikban az állítató neve őrződött meg, a harmadikban pedig az tükröződik, hogy a kereszt Röske és Domaszék határán áll. Ezek alapján valószínűsíthető, hogy a Röske-sarki elnevezés a legújabb, hiszen ez a már emlegetett 1950-es közigazgatási átszervezés után kaphatott értelmet. Így téves Varga Ferencnek az a megállapítása, hogy a Fehér keresztet határsarokra állították.¹⁹ A két évvel korábban állított keresztet már a Jakabfy térkép is jelöli, név nélkül. A térkép még természetesen az eredeti helyét mutatja az 1969-ben egy dűlővel beljebb helyezett keresztnek. Az eredeti fakeresztet és a mai, 2,8 méter magas műkő keresztet is a Simon-út mellett állították. Az áthelyezést a TSZ alakítás utáni táblásítások indokolták. A munkák során a gépek megrongálták, kidöntötték, ezért kellett áthelyezni. „Na nem is éltek sokáig, [akik ártottak a körösztnak.]”

A fakereszt felirata:

VÉRZŐ SZENT
SZÍV
TISZTELETÉRE
ÉS A VILÁG
HÁBORÚBAN
ELVÉRZETT
EMBERISÉG
BÉKÉJÉNEK

¹⁸ VARGA 1985. 78.

¹⁹ VARGA 1985. 77.

EMLÉKÉRE
ÁLLÍTOTTA
ÖZV. SZÉCSI
ISTVÁNNÉ
ÉS
CSALÁDJA
1917

A régi kereszt Domaszékre, a plébánia épülete mellé került (12. kép), a helyette állított pedig egy kicsivel közelebb a szabadkai úthoz.

A mai keresztén ez áll:

„JÉZUS VÉRZŐ SZENT SZIVE
OLTALMAZD
HATÁRUNKAT
KÉSZÜLT
1917-BEN
FELÚJÍTOTTA
1969-BEN
A
KÖRNYÉK LAKOSSÁGA

A kereszt földjét ma faoszlopok köré kihúzott műanyaghaló védi. Valószínű, hogy a bekerített rész egykor nagyobb volt, mert a mai kerítésen kívül is sok virág látszik. A keresztnél minden évben ősszel, szeptember harmadik vasárnapján tartanak misét.

Viharharangok mellett álló keresztek

A kb. 4,5 méter magas „Fazékas körösz” (13. kép) nevét onnan kapta, hogy a Fazekas hegy nevű határrészen állították. Ahogyan a név is mutatja, ide szőlőt telepítettek. Eredetileg mellette egy csőszház állt, de ez mára eltűnt. Ma a keresztnek is csak a függőleges szára áll oszlopként, a vízszintes elkorhadt és a földre esett, a pléh Krisztust pedig a szomszédos tanya pincéjében őrzik (14. kép). Az oszlopba vésett feliratból még most is kivehető az állítatás és a megújítás ideje (15. kép):

„1900
ÚJÍTTATOTT
1924”

„Mikó ez elkészült azt [az első mise] lött, akkó a kántor kiénekölte, hogy ki mit adott bele. Azt mesélték, hogy énekölte a kántor, hogy Börösök Vittor a záptojást adta. Hát avva festöttek, festötték a köröszöt ...” A keresztre vadszőlőt

futtattak fel, a kicsi keresztföld gondozására pedig a környékbeli asszonyok összefogtak, ünnepek és misék előtt rendbe tették. A miséket eredetileg Pünkösd másnapján tartották, később, mikor ez már nem volt munkaszüneti nap, átkerült az első napra. Amikor itt volt a mise, mindenki hozott magával gyertyát, amit megszenteltek. Ha vihar közeledett, ezeket gyújtották meg otthon, és ezek mellett imádkoztak. A Fazekas keresztnél egészen a 70-es évek elejéig volt mise, feltehetően itt azért nem tiltották be, mert félreeső helyen volt.

A kereszt mellett áll a fából készült, bádoggal fedett, 3,7 méter magas harangláb, melyből a harang már eltűnt. „Ezöket viharharangoknak köröszölték. [Ezökkal] röggel, délbe, este harangoztak, mög vihar ellen. Mikó gyűtt a vihar, akkó [a csősz harangozott]. Ugyé általába mindönütt csőszház mellett vót az, és a csősz úgy vót fogadva, hogy harangoz, mikó gyün a vihar. Mikó mán arú gyűtt a harangszó, akkor édösapám [mondta]: Akkó bevonúni, aztán imádkozatok! Vót ám, mikor az öreg Bicók fél éccaka is harangozott, mer éggyik zivatar gyűtt a másik után.” A harangozó a környék vihar elleni védelméért felelősséggel tartozott. Pusztító vihar, jégverés után az emberek beszéltek: „Most ha hamarabb harangozott vóna ...! Mert mán hun fönn vót [a felhő], mikó elkezdött harangozni!” Vagy: „Ha még nem hagyta vóna abba...” A Fazekas hegyi harang harangozója Bicók György volt, később, mikor kiöregedett, fia, Bicók István vette át tőle a szolgálatot.

Az utolsó harangozó, Faggyas Imre nagyon fiatalon, 12 éves korában kezdte a harangozást, az ötvenes évek végén. „Az első időszakba még édösanyám gyűtt velem, amikó gyűtt a zivatar, aztán mán magam [möntem]. Édösanyám imádkozott, én mög húztam a harangot. Azt a látványt, amikor éjszaka gyűtt a vihar, azt elkezdött forni a levegő! Édösanyám kinézött. Fiam – azt mondta – végünk lösz! Röndösen suhogott, örvénylött a légáramlat. Durrogott, csattogott, én mög szépen húztam a harangot, ahogy köllött. Ott vót égy kis kápolna, oda be vótam állva, a kötél be vót a tetőn körösztüln hozva. Vót bent égy kis Szűz Mária-kép, bent a harangozófülkébe és ott imádkozott édösanyám, az előtt.”

A harangozás célját Faggyas Imre így fogalmazta meg: „A kisharang arra vót fölszentölve, hogy a táltosokat elriassza a harangszó. Azért köllött harangozni, hogy a táltosokat elzavarjuk, elzavarja ez a kiskutya. Mert ezt [a harangot] annak hívták. Úgy mondták: Ugat a kiskutya és elzavarja a táltosokat. A táltosok vótak a felhők, amik csinálták vóna a jégesőt.”

A készenlétért és a harangozásért harangozóbér járt. Ezt a harangozó minden évben tavasszal szedte be a környéken lakóktól. Ilyenkor sorra járta a tanyákat, ahol általában terményt (pl. búzát, krumplit, bort), később egy kevés pénzt kapott. „Ha jégeső nem vót a környékbe akkor möntünk a harangozóbért szödni. Ki 10 forintot, ki 50 forintot, mikor mennyit adtak. Akinek csak földje vót itt, ezön a területön, ahhoz is elmöntünk. A Bicók Gyura bácsi [a kiöregedett harangozó] adta lé, hogy kihöz mönjünk.”

1960-ban a Faggyas család egy távolabb eső tanyába költözött, ezzel a környék harangozó nélkül maradt. A szomszédos házban lakó Varga Sándor időnként még ez után is megkondította a harangot, de vihar ellen többé itt nem harangoztak.

A Harangos közben ma álló, 2,6 méter magas kereszt (16. kép) 1994-ben készült. Állíttatója Börcsök József, Harangos közí gazda. A korábban itt álló keresztet egy nagy nyári vihar döntötte ki. Börcsökek pár hétig vártak, történik-e valami. Bizonytalanok voltak, mit tegyenek, a keresztet behozhatják-e tanyájukhoz. A röszei plébános biztatására álltak neki a munkának: „Én mán akkó mingyá intéztem a románokka [az új köröszöt]. A kereszt készítői a famunkákban járatos, Erdélyből áttelepült emberek voltak. A keresztet betonnal körbeöntve állították fel, így biztosabban áll, és nem korhad el olyan gyorsan. Mivel ekkorra már sem a csőszház nem állt, sem a harang nem működött, felmerült, hogy a Börcsök tanyánál kellene az új keresztet felállítani, végül mégis az eredeti helyet választották. Felirata:

„ÁLLÍTATOTT
1933
ÚJÍTATOTT
1994”

A régi keresztet e szerint 1933-ban állították fel, de nem pontosan oda, ahol a mai áll. Eredetileg az út másik oldalán volt (17. kép), csak később helyezték át a harang és a csőszház mellé. Az áthelyezés oka valószínűleg hasonló volt, mint a Fehér keresztnél. Természetesen az áthelyezett és az új keresztet is újra szentelték.

A kereszt mellett vasból készült, 3,2 méter magas harangláb áll. A régi, akác harangláb (18. kép) a 80-as évekre elkorhadt, ekkor készítette a ma is álló Kartal József röszei plébános és Daka Imre. Eredetileg mellette állt egy deszkából készült harangozófülke is, amelyik a vihar ellen némi védelmet nyújtott. A harang először akkor tűnt el, amikor a szőlőben őszi munkát végző diákok dolgoztak. Napközben próbálgatták, harangoztak vele, estére pedig nyoma veszett. Miután értesítették erről az iskolát, néhány napon belül előkerült a harang, és visszaszerelték. Pár év múlva ismét üresen maradt a harangláb. Van, aki szerint egy betelepült „bitang” család emelte el, mások szerint egy tűzifát kínáló fuvaros vitte el. A harang máig nem került vissza.

Az egykori harangozót, Csurgó Istvánt a környéken csak „öreg Csurgó” néven emlegetik. „Rögge az öreg kimönt, égy párat [húzott]: Ébredj paraszt! Délbe: Állj lé paraszt, ebédöljé! Este: Áve Mária!” A vihar elé harangozást volt, aki figyelmeztetésnek, felhívásnak tartotta. „... jelzés vót, figyelmeztette a környéköt, hogy már pedig imádkozzanak. Hát, ha hite vót, ki nem imádkozott?” Volt azonban olyan is, aki már nem hitt a harang erejében: „Itt, enné a haragná az Olájok itt laktak, a csőszházon fölül. Zörgött, villámlott, harangozott az öreg csősz. Az öreg Oláj mögunta, nem bírt aludni. Kimönt, égy nagy karóval, durr, a bódé hátuljához, a csősz mög bent vót:

– Istenöm, belém csapott a villám! Nem is olyan rivadt embörnek köllött annak lönni. Csapkodott a villám és neki javába akkor vót a legnagyobb dóga.”

Vasas Szent Péter szobra

Utolsóként a „Vasas Szent Péter szobrot” (19. kép) mutatom be. A szobor gondozója „Körösztös Börcsök Pista” dédunokája, a már említett Börcsök József. Az ő tanyájának udvarán áll, a kapu mellett. A szobor történetéhez a tanya történetét is ismernünk kell. A tanya építtetője Pajlovics Márton, aki a Bokor kereszt állíttatójaként megismert Bokor Pál köréhez tartozott,²⁰ Börcsök József szerint egykori főszámvevő, Bokor Pál sógora. 1951-ben a család kulák listára került, tanyájukat elvették. Ugyanez történt Börcsökékkel is, akiket több másik családdal együtt beköltöztettek a Pajlovics tanyába. Az ötvenes évek költöztetései után végül csak Börcsökék maradtak.

A szobor, Lele József szerint 1920-as évek környékén került ide, Szegedről, a Mars térről,²¹ a Szent Rókus tiszteletére emelt kápolna környékéről. Szegeden Vasas Szent Péter és Szent Rókus tisztelete összefonódott. A városra 1738-ban rátorő pestisjárvány (gugahalál) idején a mai Rókusi templom környékén volt a pestises betegek elkülönítője.²² „Mínthogy a vész Vasas Szent Péter napján kezdett alábbhagyni, a város ünnepélyesen megfogadta, hogy ezt a napot száz esztendőn át a legnagyobb ájtatossággal fogja megünnepelni.”²³ Az előző napon böjtöltek, a fogadalmi napon pedig körmenetet és misét tartottak a kápolnánál.²⁴ A fogadalmat 1838-ban újabb száz évre megújították, 1938-ban azonban ez már elmaradt.²⁵ A szent szobra tehát abban az időszakban került el a pestises betegek oltalmazójának tiszteletére emelt kápolna mellől, amikor tisztelete már halványult.

Az is elképzelhető, hogy a városrendezési terveknek állt útjában, ezért elmozdították, és a város jeles személyisége így mentette meg az enyészettől. Ezt támasztja alá az a korábban említett tény, hogy Bokor Pálnak jelentős szerepe volt az árvíz által erősen megrongált Rókusi templom újjáépítésében. Mindezek alapján valószínű, hogy a szobrot nem a 20-as években, hanem már 1910 előtt áthelyezték, hiszen az új templom 1909-re már elkészült.²⁶

A kb. 2,7 méter magas, mészkőből faragott szobor a tanyaudvaron ma is eredeti helyén áll. A téglából rakott talapzat a földtől egy méter magasságba kiemeli az életnagyságú szobrot, melynek jobb karja hiányzik. Annak idején épségben került ide, csak később, az ötvenes években sérült meg, amikor az egyik beköltöztetett család gyerekei felmásztak rá. A további romlástól úgy igyekeznek megóvni, hogy évente meszelik. Azt, hogy a szobor jó helyen áll, Börcsök József alábbi mondata bizonyítja: „Ez a szobor a mindönünk, vigyázzuk, őrizzük, és gondozzuk, amíg élünk.”²⁷

²⁰ LELE 1992.

²¹ LELE 1992.

²² BÁLINT 1998. 154–155.

²³ BÁLINT 1943.

²⁴ BÁLINT 1943.

²⁵ BÁLINT 1998. 155.

²⁶ MAGYARKA 1991. 928.

²⁷ LELE 1992.

A térképvázlatra tekintve látható, hogy a szakrális emlékek viszonylag sűrűn behálózák a területet. A tanyai ember, ha útnak indult, hamar összetalálkozott egy-egy kereszttel. Ilyenkor köszöntötték Krisztust, a férfiak kalapot emeltek, az asszonyok és a gyerekek keresztet vetettek. Fontosnak tartották, hogy a keresztek és környéküket rendben tartsák. Vallásgyakorlásuk fontos része volt, és ma is az, a kereszteknel hallgatott mise, így ezek nem pusztán szakrális emlékek, hanem a vallásos élet helyszínei is. Hogy azzá váltak abban a nők szerepét így fogalmazták meg: „Vót pár asszony. Énszerintem az emböröktül soha nem lött vóna mise. De az asszonyok, ha összefognak ketten legalább ... Oltárt keríteni, röndöt tönni az asszonyok dóga. Aztán az embörök melléjük álltak, azt úgy kialakult.”

Irodalom

BÁLINT Sándor

1943 Szeged népe; Vasas Szent Péter. *Délmagyarország*, 1943 aug. 1, 6. o.

1998 *Ünnepi kalendárium III.* Szeged, Mandala.

BERTA Tibor

2002 *A szegedi tanyai községi iskolák adattára* (Tanulmányok Csongrád Megye történetéből XXXI.) Szeged

JUHÁSZ Antal

1996 Településtörténet. *Röszke földje és népe* Szerk. Péter László. Szeged, 167–206.

KARTAL József

2005 Hírek és gondolatok – a Plébániából. *Falusi suttagó* (Röszke Község Képviselő-testületének Lapja), 2005 szept. 11. o.

LELE József

1992 Szobros tanya. *Délmagyarország*, 1992 ápr.18. Magazin VI. o

MAGYARKA Ferenc

1991 Az egyházak szervezete. *Szeged története* 3/II Szerk. Gaál Endre Szeged, 921–937.

[N. N.]

1939 Harangszentelés Röszke-Feketeszélen. *Tanyai Híradó* 1939 máj. 14. 6. o.

RUSZOLY József

1991 Állandóság és változás a városi szervezetben. *Szeged története* 3/II Szerk. Gaál Endre Szeged, 667–689.

SEBESI Judit

1996 Az önkényuralom és a dualizmus kora. *Röszke földje és népe.* Szerk. Péter László Szeged, 207–289.

SZABÓ Tibor

1991 A nép- és középfokú oktatás és intézményei. *Szeged története* 3/II Szerk. Gaál Endre Szeged, 938–970.

VARGA Ferenc

1985 Domaszéki viharharangok és körösztok. *Szegedi Műhely* 24. 67–87.

VASTAG József

1996 A katolikus egyházközség. *Röszke földje és népe*. Szerk. Péter László Szeged, 362–366.

Felhasznált térkép

JAKABFY Lajos 1919-ben a szegedi határról készített térképe

Adatközlők

Börcsök József (*1928)

Börcsök Józsefné Tóth Mária (*1934)

Faggyas Imre (*1945)

Özv. Fodor Lajosné Szulcsán Julianna (*1920)

Németh Ferdinándné Molnár Piroska (*1940)

Tóth Antal (*1943)

Tóth Antalné Németh Irén (*1943)

Antal Tóth

SACRED MONUMENTS OF THE FARMLANDS OF RÖSZKE

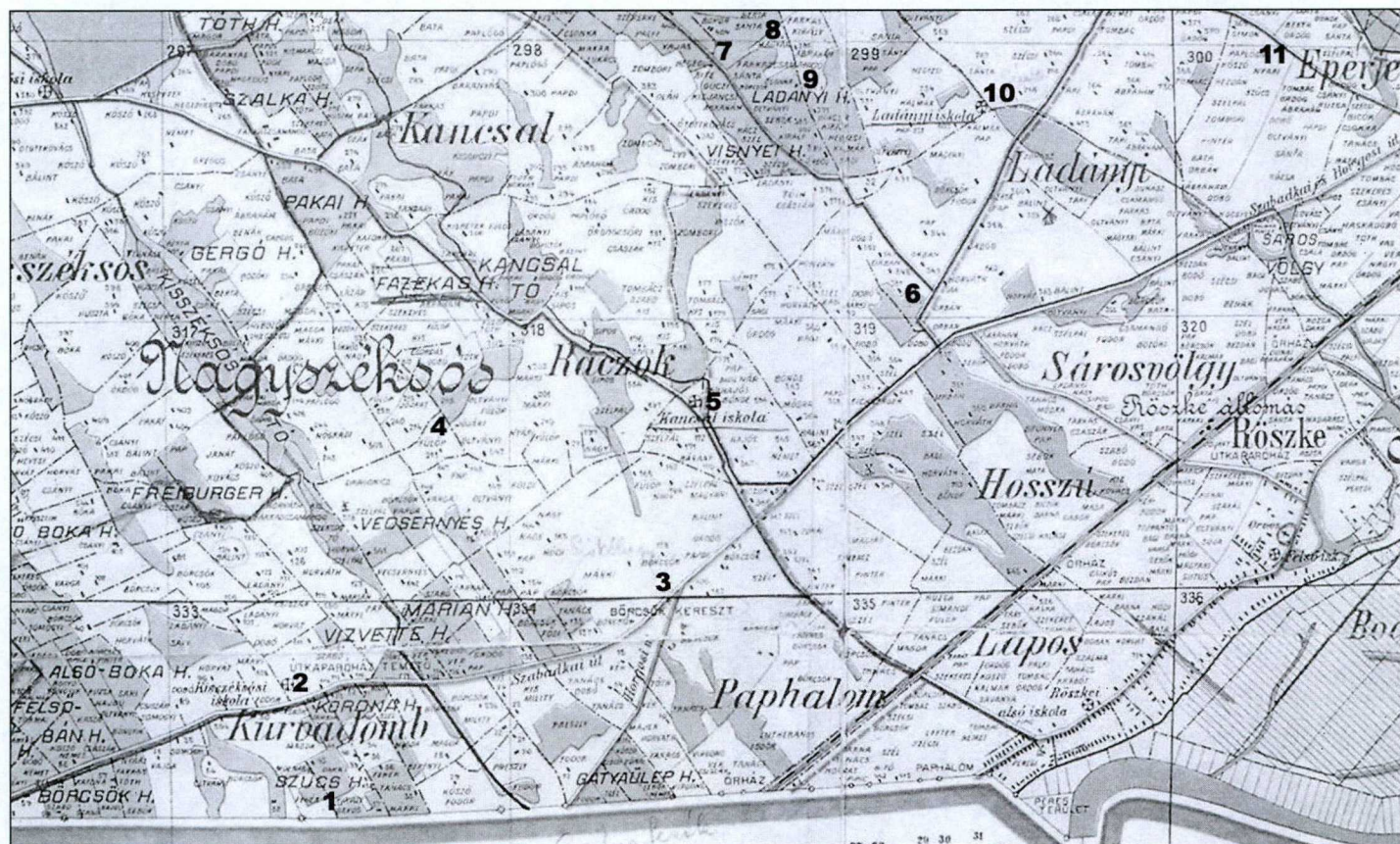
Röszke is a village between the Serbian border and Szeged. The village and the farmsteads around it used to belong to Szeged until the 1950 administrative reorganisation. There are 11 sacred monuments in the area of the village. Three crucifixes are erected with the donations of the believers beside farmland schools built by the town of Szeged from the second half of the 19th century on.

Other crucifixes were also raised with the donations of farmers to protect the land and the crops, or individually, to express gratitude or as a memorial of some fatal event e. g. an epidemic.

The two storm bells and the crucifixes beside them played a special role in the protection of the lands. They were erected beside the vineyards around the town. The field guard fought against the devastating hail from the beginning of the storm until the end by the chimes of the bells and prayers, thus protecting the crops.

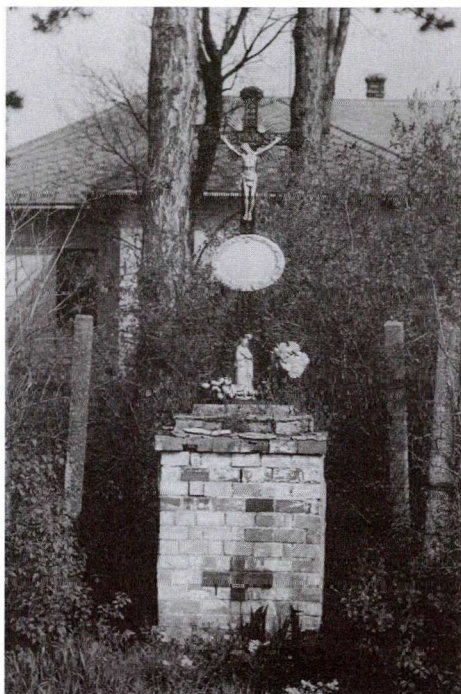
The statue of Saint Peter with Chains was raised as a memorial of surviving the plague of 1783 in Szeged. By the beginning of the 1900s, the veneration of the saint had faded away and the statue was placed into the yard of a farmstead where it still stands.

The study discusses the history of the raising and the fate of the monuments and the customs related to them.

1. térkép: A köztéri szakrális emlékek területi elhelyezkedése

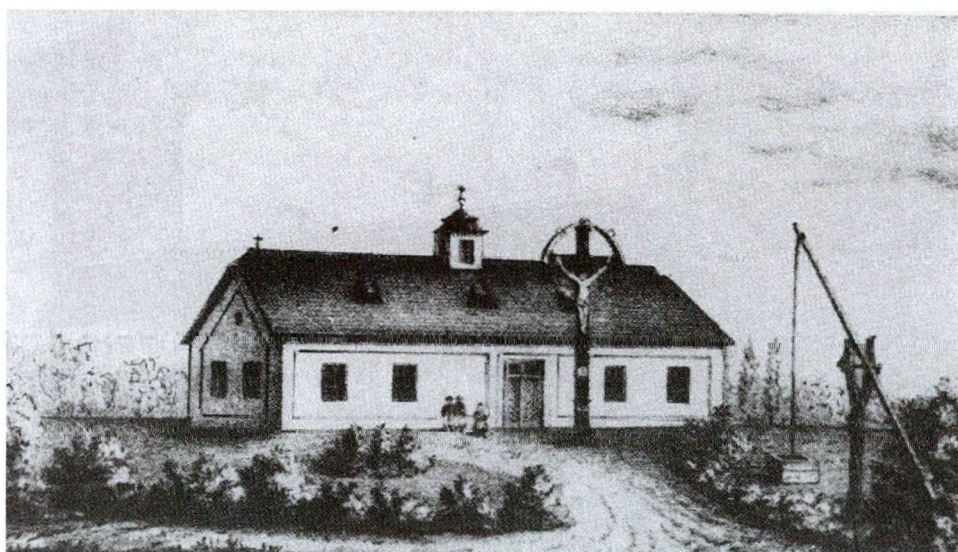
- 1: Szurcsán körösz; 2: Kiszekszósi iskola körösz; 3: Börcsök körösz; 4: Fazékas körösz; 5: Kancsal iskola körösz; 6: Fodor körösz; 7: Bokor körösz; 8: Vasas Szent Péter szobra; 9: Harangos-közi körösz; 10: Kalmár iskola körösz; 11: Fehér körösz

1. kép: Kiszéksósi iskola köröszkje

2. kép: Kancsal iskola köröszkje

3. kép: A Szeged-Kancsalszéli tanyai iskola

4. kép:
Kalmár iskolai harangláb
és köröszt

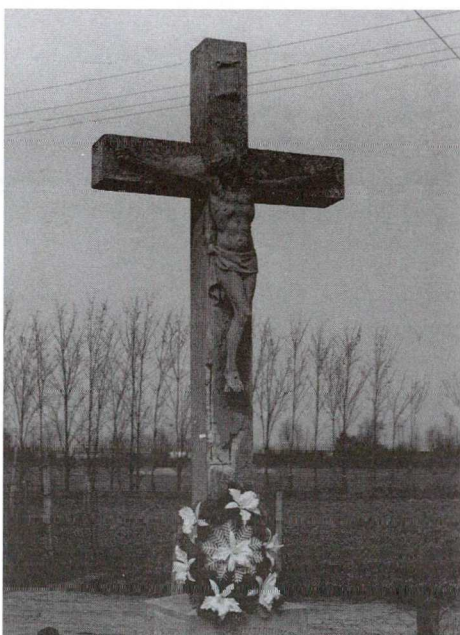
5. kép:
A Kalmár iskola harangja

6. kép: Szurcsán köröszt

7. kép: Börcsök köröszt

8. kép: Fodor köröszt

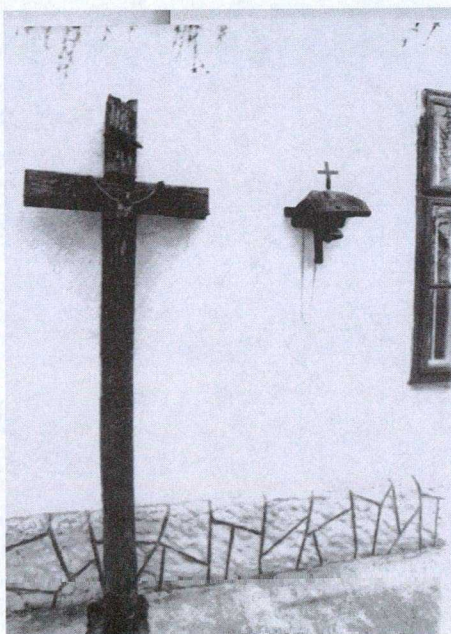
9. kép: Bokor köröszt

10. kép: A Bokor köröszt földje

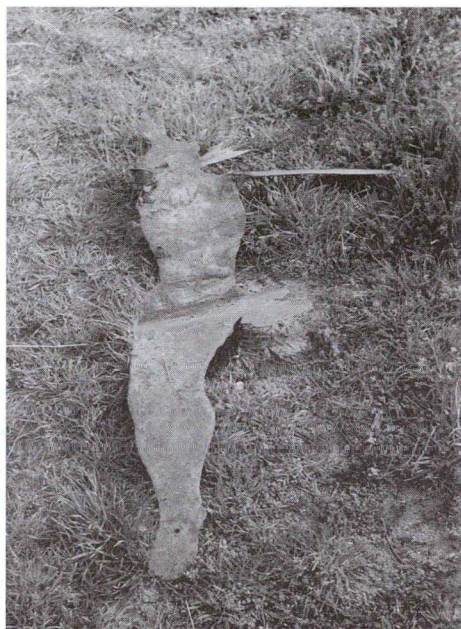
11. kép: Fehér köröszt

12. kép: A régi Fehér köröszt

13. kép: Fazékas köröszt és harang
a 80-as évek elején

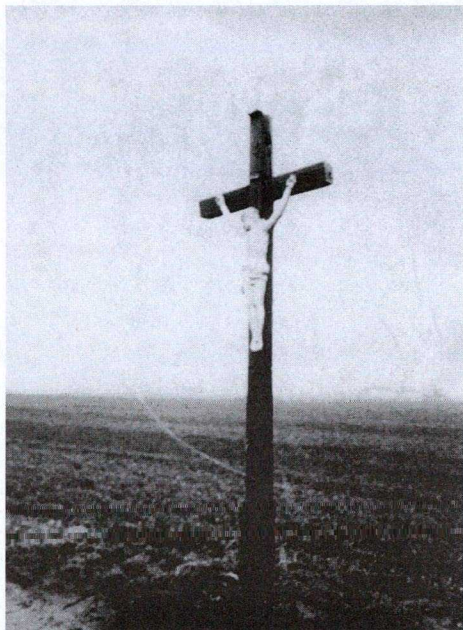
14. kép: A Fazékas köröszt Krisztusa

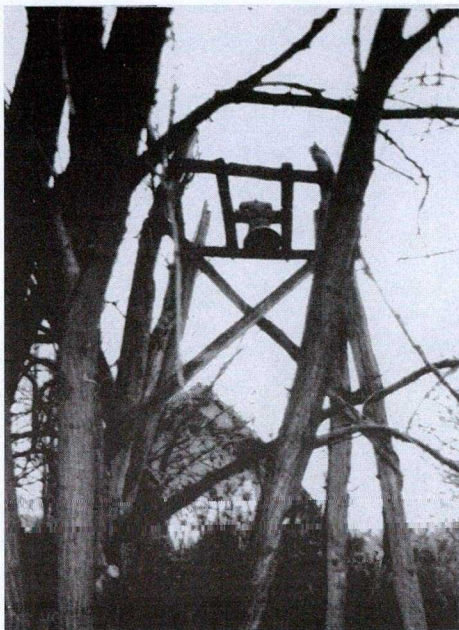
15. kép: A Fazékas köröszt feliratának
részlete

16. kép: A Harangos köz mai keresztje és
haranglába

17. kép: A Harangos köz régi keresztye,
az áthelyezés előtt

18. kép: A Harangos köz régi haranglába

19. kép: Vasas Szent Pétör szobra

SZAKRÁLIS KISEMLÉKEK ENDRŐDÖN ÉS HATÁRÁBAN

Az ember és a környezete mindig szoros kapcsolatban állt egymással. Ennek egyik bizonyítéka az utak mentén, a határban, vagy a települések belterületén emelt keresztek, kápolnák, vallásos tárgyú szobrok. Ezek az építmények több vonatkozásban is szoros kölcsönhatásban állnak az őket magába foglaló tájjal. A térben elfoglalt helyük alapján különböző funkciókat látnak el. Ezt a kölcsönhatást, és ezeket a funkciókat kívánja bemutatni jelen tanulmány, Endrődön és határában, Kondorostanyán¹ található keresztek és vallásos tárgyú szobor konkrét példáján keresztül.

Endrőd Békés megye észak-nyugati részén található. A község katolikus szigetét alkot a környező protestáns települések között (Gyoma, Szarvas, Mezőtúr). A török kiűzése után a gyulai uradalmat Harruckern János György kapta meg. Az ő nevéhez fűződik az elpusztult, vagy félig lakatlanná vált helységek újratelepítése. Ekkor vált Endrőd teljes egészében katolikus vallásúvá. Harruckern telepítéseikor ugyanis mindig figyelembe vette, hogy az adott településre csak egyvallású, és lehetőleg egynyelvű jobbágyok kerüljenek. Így kerültek Endrődre 1721-ben a katolikus nemeskerekiek (Békés megye), akik a gyakori árvíz miatt kérték áttelepülésüket a községbe, 1730-ban a szarvasi katolikusok, illetve Borsodból 1731-ben telepített katolikus szlovákok.²

A községben a betelepítés után igen hamar megjelentek a szabadtéri vallásos emlékek. Ezt bizonyítja az 1767-ből származó *Kötelező nyilatkozat a keresztek gondozásáról* szóló irat is: „Alulírottak pecognoscabjuk (sic!) (megvizsgáljuk), és adjuk tudtára mindenkinek, akiknek illik, hogy mi Anno 1765. Látván a szent keresztnek, nem különben a nepomucaus (sic!) Szt. János képeknek romladozásukat és teljességgel való eldőlésüket, magunkat tisztelt plébános Lányi Mihály urunk buzgó kérésére, istenes intéseire és főképpen azon képeknek szükséges tiszteletére, a gondviselésre következőképpen vállalkozunk: a község templom előtti és cinteremben (temetőben) helyzetett keresztekre – főbíró Katona István több atyáival, a helység végén valót ékesítve –, Tímár Mihály és Mátyás a szállásoknál állítandó keresztet építse, és igazolja. – Szűcs Ferenc kovács, másképpen Hives Tamás utódjaival a Kondorosi pusztán állítandó keresztnek fel-

¹ Mai Hunya község régi elnevezése. Hunya Endrőd kirajzása. 1942-ig közigazgatásilag, és egyházügyileg is Endrődhöz tartozott.

² RUDNER 2001. 38–40.

állítására köteleztetnek, a nép Szt. János képét mostani törvénybíró Hornok Ferenc és Binges János ugyan successaival (sic!) (örököseivel) és rokonságaival állította és tartsa fenn”.³

1765-től az 1920-as évekig Endrődön és határában folyamatosan állítottak fel kereszteteket. Erről tanúskodnak a Historia Domus bejegyzései, plébánia levéltárában található keresztalapítványok, javítási kérelmek, és a Szent János kápolna irata is. 1930-as évektől azonban már nincs adatunk arra vonatkozólag, hogy valaki állítatott volna fel keresztet, vagy vallásos tárgyú szobrot a községben. Sőt, a meglévők is gyorsan kezdenek pusztulni. Kidőltek, benőtte őket a gaz. 1960-as és '70-es években néhány el is tűnt. Az 1990-es évek közepétől azonban ismét reneszánszát éli a kereszttek, és vallásos tárgyú szobrok állítása: eddig három új keresztet állítottak fel, és fél tucatnyit hoztak rendbe, szenteltek fel újra. Ezenkívül a Nepomuki Szent János szobor ismét a község főterére került.

Keresztek állítása

Mielőtt rátérnék Endrődön és határában található szabadtéri vallásos kisépítmények bemutatására, szeretnék néhány szót szólni ezek felállításának folyamatáról, a kereszttek egyházi alapítvány tételétől teljesen felszentelésükig. Az évtizedek folyamán ugyanis nagy változásokon esett át.

Régen, ha a község, egy laikus vallási társulat, vagy magánszemély keresztet, vagy vallási tárgyú szobrot akart felállítani, akkor egyházi alapítványt kellett tenni a község plébániáján. Az egyházi alapítvány tartalmazza a kereszt felállításának költségét, és az esetleges későbbi javításokat fedező költséget. A plébánosnak erről írásos jelentést kellett küldenie a nagyvárad püspöknek, melyben beszámolt, ki tette az alapítványt, mikor, hol, miből áll, ki kezeli, az alapítványi oklevél hol található. (1. sz. melléklet)

Ha egy magánszemély saját földjén állíttatott fel keresztet, akkor azt, és azt a földet, ahol a kereszt áll az egyháznak kellett ajándékoznia. Erről egy ajándékozási szerződésben egyeztek meg. (2. sz. melléklet) Ezután egy vázlatrajzot készítettek, melyben meghatározzák, hol található, és milyen nagyságú az a földterület, ami az egyház tulajdonába kerül. (3. sz. melléklet) Majd az adományozást jelentették a telekkönyvi hatóságnak, aki erről végzést küldött. (4. sz. melléklet) Eközben a plébános folyamatosan jelentéseket küldött a püspöknek, melyben pontosan beszámol az ügy helyzetéről. Illetve elküldte az alapítvány összegét Váradra, mivel a pénzt ott kezelték. (5. sz. melléklet)

Az adományozás és az ehhez kapcsolódó hivatalos ügyintézkedések után, a plébános feladata, hogy az állítandó feszületet elkészíttesse. A kereszt készítőiről nagyon keveset tudunk. Az 1700-as évektől 1850-ig fakeresztet állítottak bádog Krisztussal. Ezeket a plébános felkérésére feltehetőleg a környékbeli faragó mesterek készítették el. Az időjárási viszonyok miatt azonban ezek a kereszttek egy idő után megrongálódtak. Legtöbbjüket ki kellett cserélni öntöttvas keresztre.

³ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22 acta

Az első ilyen feszület 1876-ban jelent meg Endrődön, amikor is Schiefner Ede plébános a Habzda és Földi kereszt megújítása céljából egy öntöttvas keresztet rendelt a pesti Unger Antal öntöttvas gyáratól.⁴ Később is innen rendelték az endrődi plébánosok keresztet. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a plébániai levéltárban található Unger Antal öntöttvas keresztjeinek katalógusa, illetve árjegyzéke. (6.1, 6.2 és 7.1, 7.2 sz. mellékletek)

Ha megvizsgáljuk Endrődön és határában ma található kereszteteket, két nagy formai csoportra tudjuk osztani azokat. Az egyik csoportba azok a feszületek tartoznak, amelyeken corpus és Szűz Mária mellékalak látható. (28-ból összesen 11 db, ilyen látható a 16. képen) A másikba pedig azok, amelyeken a corpus alatt ² térdeplő angyal helyezkedik el. (28-ból összesen 5 db, ilyen látható a 20. képen) Mind a két típus megtalálható Unger Antal katalógusában. (33. számú kereszt, 34. számú kereszt) Ezen kívül bizonyítékkal szolgálnak azok az iratok, melyekben Grócz Béla plébános 1892-ben és 1894-ben 33. számú keresztet rendelt Unger Antaltól.⁵ (8. számú melléklet)

Miután a keresztet felállították ünnepélyes keretek között a plébános felszentelte. Továbbiakban az alapítvány tevők gondoskodtak róla. Ha a kereszt az időjárási viszonyok, vagy egyéb okok miatt megrongálódott, a plébános az alapítványi összegből fedezte a javítási költségeket. A javításokat mindig egy-egy helyi mesterember végezte el, ezek legtöbbször a lekopott feliratok újra véséséből, a kőtalapzat kijavításából, és a kereszt olajos festékkel való lefestéséből állt. Mestereknek a javítási munkálatokról a plébánosnak egy előzetes költségvetést kellett készíteniük, amit a pap köteles volt elküldeni a váradi püspöknek. Ha a püspök elfogadhatónak találta a javításokra kért összeget, engedélyezte a munkálatok megkezdését, és kiutaltatta a szükséges pénzt a váradi egyházmegyei főpénztárból.

Ha a kereszt alapítványi összege elfogyott állítója újra tehetett alapítványt. De az is előfordult, hogy egy másik személy vette gondozásba, új alapítványt téve. Ez általában akkor következett be, ha a feszületet állító család kihalt, és nem volt senki, aki a keresztet gondozza.

Ma egy kereszt felállítása kevesebb bürokratikus eljárást igényel. Ha ugyanis valaki saját birtokán akar feszületet felállítani, azt nem kell bejelentenie az egyháznak. A kereszt az állító tulajdonában marad. Csak a Polgármesteri Hivataltól kell szóbeli engedélyt kérni. A feszület elkészítéséről is az állítók gondoskodnak. Az újonnan felállított keresztetek többségét a helyi, vagy a szomszédos város sírkövese készítette, betonból, vagy műköből.

A corpust pedig régi padlásokon talált keresztokról kölcsönözték, esetleg újat csináltattak. De olyan is előfordult, hogy fából állítottak egyet. Az anyagiak miatt azonban ez csak egyszer fordult elő idáig.

⁴ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport, 22. acta

⁵ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport, 22. acta

Endrődön és határában található keresztek

Templom előtti kereszt

Első írásos említése 1816-ból származik, mely szerint a község állította és tartja fenn.⁶ A keresztet Lehóczki Pál körösladányi esküdt csináltatta.⁷ A kereszt következő említése 1824-ben történik, amikor is a község kötelezte magát ennek és még másik négynek a fenntartására. 1898. szeptemberében talapzatát mázas téglával rakták körül, melynek javítási költsége 57 korona 80 fillér volt.⁸ A második világháború helyi harcaiban ismét megrongálódott. Till Aran szobrászművész restaurálta az 1970-es években. Ez év októberében a homokkőből készült corpus kettétört, így újra javítani kell. (3. kép)

A kereszt a község legrégebben felállított keresztje. Ezt bizonyítja a Megfeszített Jézus ábrázolása is. Teste elgyötört, arcán a szenvedés és a fájdalom látható. Ha összevetjük később felállított keresztekkel észrevehetjük, hogy azok corpora barokkos jegyeket hordoznak. A szenvedést és a fájdalmat csak elenyészett formában ábrázolják.

A templom előtti keresztek funkciójukat tekintve engesztelő keresztek a halottak emlékére. Ez a kereszt azonban más funkciót is betölt. A község asszonyai régebben igen gyakran látogatták a templomot misén kívül is. Sokszor betértek napközben imádkozni, fohászkodni, a Jóisten segítségét kérni életük megkönnyítésére. Sajnos ma már ezt nem tehetik meg. A sorozatos rongálások, és lopások miatt a templomot napközben zárják. Csak a mise idejére nyitják ki. Így ha valaki imádkozni akar a templom előtti keresztnél teszi meg. Gyakran láttam egy-egy asszonyt a feszület előtt összekulcsolt kézzel imádkozni.

Temetői keresztek

Ó-szarvasvégi temető keresztje

A temető 1780-ban nyílt meg. Még ebben az évben a község jóvoltából Barits Valentin plébános megáldotta az újonnan állított temetői keresztet. 1803-ban Dinya János 31 forintot hagyott fenntartására. 1824-ben annyira megrongálódott, hogy a kereszt alapítványából az összes pénzt kiutalták megjavítására. Így az alapítvány megszűnt.⁹

Kalmár Györgyné nevelőanyja Giricz Pálné végakarata szerint 1894-ben újra alapítványt tett a kereszt fenntartására, ami 25 forintból állt. Még ugyanebben az évben felújították.¹⁰ Ekkor került a temető központjába a még ma is álló kereszt. Öntöttvasból készült, corpuszal és Szűz Mária mellékalakkal, tábláján olvasha-

⁶ Historia Domus 42.

⁷ IVÁNYI 2004.12.

⁸ Historia Domus 108.

⁹ Historia Domus 38. 45.

¹⁰ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport, 22 acta

tó: felirat: *URAM IRGALMAZZ NEKIK*. Ebben az évben készítették el vaskerítését is. Újraállítása óta nagyobb változtatásokat nem végeztek rajta. Csak 1922-ben bízták meg helyi mestereket, hogy az időjárási viszonyok miatt megrongálódott keresztet javítsák ki,¹¹ mivel a temetőt még ebben az évben újra megnyitották.¹² (4. kép)

Szarvasvégi temető keresztje

Az Ó-szarvasvégi temető a 19. század közepére megtelt így 100 méterrel távolabb nyitották meg az új temetőt 1851-ben, mely felszenteléskor egy fakeresztet kapott. A kereszt alapítványát Kovács János tette.¹³ A fa azonban elkorhadt, így helyére 1881-ben kőkeresztet állítottak.¹⁴ Az 1901-es javítási költségvetés szerint ugyanolyan feszület volt, mint az Ó-szarvasvégi. (5. kép)

Ma sajnos az eredeti kereszt nem látható. Révész István plébános ugyanis 1962-ben a megrongálódott keresztet helyreállította. Az öntöttvas feszület helyére betonból csináltatott másikat, melyre csak a corpust helyeztette vissza. A feszület alsó részére pedig a következőt vésette: *KERESZTRE FESZÍTETT JÉZUS IRGALMAZZ A MEGHOLT HÍVEKNEK*.

Gyomavégi temető keresztje

A temetőt 1781-ben nyitották meg, és még ebben az évben megáldotta Bartis Valentin plébános Mikó Mátyás keresztalapítványából felállított kereszttel együtt. Ezenkívül csak egyetlen egy feljegyzést olvastam róla a *Historia Domus*-ban, miszerint 1822-ben megújították. Az alapítvány összes pénzét kiutalták a munkálatokra, így az megszűnt.¹⁵ Később feltehetőleg új alapítványt tehettek, mert adatközlőim szerint a régi kereszt helyére az 1890-es évek végén újat állítottak. Ekkor kerülhetett oda a ma is látható öntöttvas feszület. (6. kép)

Központi temető keresztje

A népesség növekedésével a három temető kevésnek bizonyult, így a község déli részén 1855-ben újat nyitottak. Ekkor állították fel Tóth Mihály által adományozott feszületet.¹⁶ A kereszt öntöttvasból készült, rajta térdeplő angyal mellékalak és egy tábla található a következő szöveggel: *URAM IRGALMAZZ NEKIK*. (7. kép) 1909-ben a kereszt alapítványából 79 koronát, és 95 fillért utaltak ki Szabó Imre festőnek, és Tóht Imre kovácsnak javítási munkálatokért.¹⁷

A hunyai temető keresztje

A feszület tábláján olvashatókat *ÁLLÍTATTA FARKAS IMRE ÉS NEJE IVÁNYI MÁRIA* 1912-b erősítik meg a levéltári adatok is. A kereszt alapítványát 50

¹¹ *Historia Domus* 209.

¹² A temető 1851-ben betelelt. További temetkezéseket nem engedélyezték.

¹³ *Historia Domus* 41.

¹⁴ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport, 22. acta

¹⁵ *Historia Domus* 43.

¹⁶ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

¹⁷ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

korona értékben Farkas Imre és felesége Iványi Mária tette 1912-ben, hogy az újonnan megnyíló temetőben, mint engesztelő kereszt álljon.¹⁸ Egyetlen egy adatközlő sem tudott állításának történetéről többet mondani. (8. kép)

A temetői kereszték, funkciójukat tekintve ugyanúgy, mint a templom előtti-ek, a halottak lelki üdvéért állított engesztelő feszületek. Mind a négy keresztet a katolikus egyház tartja rendben. Minden évben lefestik őket, havonta környéküket a gyomtól megtisztítják. Friss virágról, és koszorúkról azonban a az oda járó hívek gondoskodnak.

Út menti feszületek

Falvak, városok határában sokszor látni a főbb utak mentén egy-egy útmenti keresztet. Ezek jelzik a települések bejáratát, köszöntik az arra utazókat, de mutathatják a helység határát is. Térbeli elhelyezkedésük miatt fontos szerepet töltek be az endrődiek vallási életében.

Gyomavégi útmenti kereszt

A feszület a Gyoma felé vezető úton a falu végén áll. Régen ezen túl csak szántók, és legelők voltak. A keresztet a község állíttatta 1816-ban. Még ebben az évben Kristfalvy Ferenc plébános felszentelte. Később is a község tartotta fenn. A Historia Domus szerint már 1822-ben megújították. A kereszt alapítványa ekkor megszűnt. Így 1898. júniusában végrehajtott kerítésfestési munkálatokat a Jedlicska alaptól fedezték.

Ez a kereszt különbözik az eddig megismertektől. Mint a többi ez is öntöttvasból készült, rajta azonban Szűz Mária, és Szent József mellékalakjai egymás mellett helyezkednek el. Készítőjét nem ismerjük. Unger Antal öntöttvas-gyárában nem készíthették, mert ez a típus nem szerepel a katalógusban. (9. kép) A feszületet a környéken lakók gondozzák. A környezetét a gyomoktól tisztán tartják, ápolják a körülötte lévő virágoskertet.

Hegedús-kereszt

A feszület a mai Mezőtúrra vezető út mentén a Templom zugban található. A keresztet az endrődi halászsok állították fel 1825-ben, a régi temető helyére. A török kiűzése után a visszatelepült lakosság ide építette fel új templomát, és régi szokás szerint körülötte volt a temető is. A Körös gyakori áradásai miatt a silány anyagból készült templomot megszüntették, és újat építettek. Helyére emlékül ezt a keresztet állították. A feszületet 1855-ben megújították.¹⁹ Feltehetőleg az 1800-as évek végén újra felújíthatták, és ekkor kerülhetett oda a még ma is látható kereszt. (10. kép)

A község lakói ma Hegedús-keresztként ismerik. Hosszú éveken keresztül ugyanis Hegedús Miklós, és családja gondozta. Sőt a feszületet, és vele együtt

¹⁸ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

¹⁹ Historia Domus 43., 64.

még néhány négyszögöl földet az egyháznak adományozták. Így ma a kereszt az egyház tulajdonát képi. A feszületet az 1970-es évek végén behozták a plébánia padlására. Ott porosodott 2003. májusáig, amikor is egy lelkes hívő szorgalmazására újra felállították az eredeti helyére, a Templom-zugban. Felszentelése ünnepélyes keretek között történt.

A kereszt Szűz Mária mellékalakos öntöttvas kereszt, melynek a tábláján a következő olvasható: ÁLLITATTA AZ ENDRÓDI HALÁSZOK 1825.

Vaszkó-kereszt

A keresztet az Élő Rózsafüzér Társulat 1898-ban tett alapítványából állították fel a község szélén a szarvasi út mentén.²⁰ Ma sajnos nem az eredeti kereszt látható. Ezt bizonyítja a kereszt, és a rajta lévő corpus aránytalansága. A corpus ugyanis sokkal kisebb, mint a feszület. Feltehetőleg az eredeti öntöttvas kereszt megrongálódott. Helyére egy betonból készült keresztet állítottak, melyre visszahelyezték az eredeti corpust. Arra sajnos nem találtam írásos forrást, milyen lehetett az eredeti feszület. Adatközlőim sem tudtak felvilágosítást adni. (11. kép)

Ma Endrődön mindenki csak Vaszkó-keresztnek nevezi, ugyanis Vaszkó Albert háza előtt állt, és éveken keresztül ő és családja gondozta. A feszület egyébként nem csak út menti kereszt volt, hanem keresztjáró napok során egyik felkeresett kereszt. Arra, hogy ez, mit is jelent, később, egy másik kereszt bemutatásánál szeretnék kitérni.

Tájház előtti kereszt

2004. áprilisában új út menti feszülettel gazdagodott a község. A kereszt felállítását a tájház igazgatója Szonda István szorgalmazta. Az öntöttvas keresztet 2002-ben az öreg Szarvasvégi temető takarításakor találták meg, amit a temető gondnoka magával vitt. Amikor Szonda István tudomást szerzett róla, megkérte a gondnokot, adja oda neki, hogy újra felállíthassák. Megkapva a 19. század közepéről származó népi barokk stílusú keresztet, felvette a kapcsolatot a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Műtárgyvédelmi Osztályával, hogy engedélyt kérjen tájház előtt való elhelyezésére. Az engedély, és a felállításhoz szükséges pénz megteremtése egy évet vett igénybe. Ez idő alatt dr. Dénes Zoltán újírázi plébános elkészítette a kereszt rekonstrukciós tervét. A talapzat téglából rakott három osztatú, nyolc szögű építmény, mely a kutatások szerint megfelel a 19. század közepén jellegzetes Békés-Bihar területén álló feszületek talapzatának. A talapzatot kovácsoltvas kerítés veszi körül, melynek első két tagját a katolikus hívek, a hátsó két tagját a gyomai református hívek ajándékozták. A feszület táblájában egy összekulcsolt kezű angyalka található. A kereszt talapzatán az ismert ének kezdősorai olvashatók: A KERESZTFÁHOZ MEGYEK, MERT MÁSHOL NEM LELHETEK NYUGODALMAT LELKEMNEK (12. kép)

²⁰ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport, 22. acta

A feszület felszentelési ünnepségét 2004. április 24-én tartották meg, egybekötve az Első Gyomaendrődi Tudományos Néprajzi Konferenciával, melynek témája a szakrális emlékek szerepe volt.

Hálából állított kereszték²¹

Endrődön és határában található feszületek többsége hálaadó kereszt. Olyan vallásos családok állították, akik így akartak köszönetet mondani Istennek, mindazért a sok jóért, amit az életben kaptak. A hálaadó keresztnek különösebb funkciója nincs. Nem játszanak fontos szerepet egy vallási közösség életében, de térben elfoglalt helyzetük révén más funkciót nyerhetnek. Így a határban található hálából állított kereszték többségét gyakran keresték fel az endrődiek keresztjáró napokon vagy búcsúkor.

Tímár Mihály keresztje

A település határában a Sócó-zugot a Bónom-zuggal összekötő csatorna partján található Tímár Mihály atya keresztje. A feszületet 1985-ben magánszemélyként állította saját földjén, tehát az ő tulajdonában van. Elmondása szerint azért, hogy így mondjon köszönetet a Jóistennek mindazért, amit élete során idáig elért. Illetve azért is, hogy az arra járók ha rátekintenek, jusson eszükbe a Megváltó Krisztus.

A feszület Kiss József gyöngyössolymosi kőműves munkája. Alapja vasbeton. Lábazatát gyöngyössolymosi faragott kőből, a keresztet műkőből készítette. A corпуст Csikós István ajándékozta még évekkel ezelőtt az egyháznak. (13. kép) A feszületet 1987. augusztus 18-án szentelte fel az atya, családja és készítője körében. A telek gondozói tartják rendben, ápolják a körülötte lévő virágoskertet, megtisztítják környékét a gyomtól. Az atya elmondta, hogy az arra járók is sokszor megszakítják útjukat, elmennek a kereszthez imádkozni. Ilyenkor virágot is hoznak magukkal, amit a feszület tövében helyeznek el.

A plébános úr el akarja adni a telket, hogy a gyomai katolikus plébánia udvarán található épületet felújíthassa a ministránsok számára. A telek adásvételi szerződésében azonban ki akarja kötni, hogy a keresztet nem lehet lebontani, hanem az új tulajdonosoknak kell tovább gondozni.

Harnos család keresztje

Ez a feszület nagyon fontos szerepet tölt be a jelenkori keresztállítások történetében. A rendszerváltás után ez volt az első kereszt, amit először Endrődön újonnan állítottak. A család példaértékűnek szánta tettét, és céljuk meg is valósult. A községben ugyanis hatásukra újították fel a Templom-zugi, és a polyákhalmi iskola feszületét, felállították a tájház előtti keresztet, és újra a település főterén áll a Nepomuki Szent János kápolna.

²¹ Az endrődiek azokat a kereszteteket, melyeket azért állítottak fel, hogy hálát adjanak az Isternek minazért a jóért, amit életük során kaptak, hálaadó keresztnek nevezik.

A család mindig is fontosnak tartotta a keresztény hit ápolását. Ezért, amikor visszaköltöztek Hunyára, örömmel hozták rendbe a falu határában, Endrődre vezető út mentén álló keresztet. A feszület állítójának leszármazottai még éltek, így rendbehozatal után visszakerült az eredeti tulajdonosok gondozásába. A Harnos család azonban szeretett volna egy saját keresztet felállítani földjükre őseik tiszteletére, és a Jóisten dicsőségére. Ezért úgy döntöttek, hogy a régi öregszőlői²² keresztet, ami az idők folyamán bekerült az endrődi plébániára, újra felállítják. Beszéltek a község plébánosával, aki kérelmüket engedélyezte, de a keresztet végül is nem állították fel.

Ennek oka pedig az volt, hogy a régi feszületeket csak az eredeti helyükre lehet visszaállítani, az eredeti állító nevén, azon a kereszt rendbehozói csak újra-állítóként szerepelhetnek. A család azonban saját keresztet akart, ezért úgy döntöttek saját költségükön csináltatnak egyet. Megkérték Szonda István faragót, a tájház igazgatóját, hogy készítse el tölgyfából a keresztet. Ez a település egyetlen fakeresztje.

A beton talapzaton álló feszület 3,5 méter magas. Körülötte fából készült kerítés. A kereszten található Megváltó arcán, ellentétben az öntöttvasból készültek corporaival, a szenvedés, és a fájdalom tükröződik. Készítője Szonda István elmondta, hogy mielőtt hozzáfogott volna a kereszt elkészítéséhez, felkereste a település feszületeit. Tanulmányozásaik után úgy döntött, olyan corpust készít, ami kifejezi azt a szenvedést és fájdalmat, amit Jézus a keresztfán elszenvedett bűneinkért.

A család a corpuson kívül Szűz Mária és Magdolna alakjait is el akarta készíttetni, de a gyakori rongálások miatt lemondtak erről. Helyükre a Hozsannna 82. énekének egyik versszakát vésették, mely így szól:

*Szentháromság dicsérjenek
Üdvösség kútja mindenek
Legyen győzelmünk
Add meg ezt*

A 2001. tavaszára elkészült keresztet Iványi László endrődi plébános még ez év április 29-én felszentelte. (14. kép) A család nagy gonddal készült az ünnepre. Meghívókat készítettek saját kezűleg. A templom hirdető táblájára is kifüggesztettek egy plakátot, s a misén is kihirdették. Szerették volna, ha örömükben mások is részesülnének.

Az ünnepség délelőtt 11 órakor kezdődött. A feszületet mise keretében szentelte fel a plébános. Mise után a vendégeket süteménnyel kínálták meg. A szűkebb családot pedig ebédre invitálták. Az ünnep befejező aktusaként a tájházban dr. Dénes Zoltán újríró plébános tartott előadást a kereszténység jelképeiről.

A Harnos család azóta is csillogó szemmel, meghatottan emlékszik vissza erre a napra. Hálájukat a megjelenteknek úgy köszönik meg, hogy minden évben a felszentelés évfordulóján misét mondatnak a résztvevők lelki üdvéért. Az

²² Endrőd külterülete

ötéves évfordulóra pedig ismét egy nagyobb ünnepséget akarnak rendezni a keresztnél.

A feszületet a család gondozza. Harnos Vincéné minden héten egyszer egyedül, vagy fiával kimegy rendbe tenni a keresztet. Friss virágot visznek. A feszület környékét kigyomlálják. Ilyenkor elimádkoznak egy Miatyánkot, vagy egy tizedet a rózsafüzérből. Mindenszentekkor gyertyát is gyújtanak.

A rendszeres gondozás sem tudja megvédeni a keresztet a garázdálkodóktól. Nem telik el úgy év, hogy egy rosszakaratú ember kárt ne tegyen benne. Legutoljára a feszület kerítését rongálták meg. Mindezek ellenére a család úgy érzi, mégis csak fontos volt, a kereszt felállítása.. Hiszen akadnak olyan emberek is, akik virágot visznek, és elmondanak egy imát a kereszt tövében. Vagy elhaladva előtte keresztet vetnek, úgy ahogy őseink tették. Felelevenítve ezzel olyan szokásokat, melyek az idő folyamán feledésbe merültek.

Hunya József keresztje

Ma a hunyai templom előtt álló keresztet Hunya József és felesége Giricz Ilona állította 1868-ban kondorostanyai birtokán hálából, amiért meg tudta venni ezt a földet. A feszület fából készült. Az évek folyamán azonban elkorhadt. Így 1886-ban Schiefner Ede plébános 40 forint kiutalását kérte a kereszt alapítványából felújítására.²³

Mai helyére 1897-ben került. Ebben az évben épült ugyanis a kondorostanyai templom. Az akkori plébános Grócz Béla szerette volna, ha a feszület oda kerülne. Ezért benyújtotta a kereszt áthelyezési kérvényét a váradi püspökhöz. Az engedélyt megkapta²⁴. Ekkor készült el a mai is látható kereszt. A kereszt és talapzata műköből készült, rajta lévő corpus pedig homokkőből. A kereszt talapzatán pedig a következő szöveg olvasható: KÉSZÍTTETTE HUNYA JÓZSEF ÉS NŐJE GIRICZ ILONA 1868. (15. kép)

Göndör Tímár Mátyás keresztje

A Szűz Mária mellékalakos öntöttvas keresztet a levéltári források szerint 1907-ben állította hálából Göndör Tímár Mátyás és felesége Csúvár Mária kondorostanyai földjükön.²⁵ Ezt bizonyítja a kereszten található felirat is. ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÁLLITATTA TIMÁR GY. MIHÁLY ÉS CSÚVÁR MÁRIA 1907. A hunyaiak ökumenikus feszületnek nevezik. A kereszt Hunyától 3–4 km-re a kondorosi határnál áll. (Tőle 3 méterre található a határkő.) Régen az itt lakók a nagy távolság miatt, nem tudtak minden vasárnap elmenni a templomba. Ilyenkor összegyűltek a keresztnél, imádkoztak, énekeltek. Nemcsak a kondorostanyai katolikus hívek, hanem Kondoros határában élő evangélikusok is. Együtt imádkoztak a feszületnél. Ezért az itt élők elnevezték ökumenikus keresztnek. (16. kép)

²³ Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport, 22. acta

²⁴ Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport, 22. acta

²⁵ Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport, 22. acta

A kereszteknel pap vezetésével egyházi szertartásokat, liturgikus eseményeket is szoktak tartani. Mindenekelőtt olyan szertartásokat, melyek a Szent Kereszt tiszteletéhez kapcsolódnak. Ilyen ünnepek voltak az áldozócsütörtök előtti keresztjáró napok is. Kondorostanyán az 1940-es évekig megtartották ezt az ünnepet. A szokás az V. századból a franciaországi Vienne-ből származik. A várost sok csapás érte. Ekkor Mamertus püspök vezetése alatt bűnbánó és könyörgő körmenetet tartottak, hogy a város megmeneküljön. Innen terjedt el később ez a szokás az egész egyházban. A magyarok azonban ezt a bűnbánó körmenetet kibővítették, és kivonultak a határban lévő keresztekhez is.²⁶

Áldozócsütörtök előtt hétfőn, kedden, és szerdán mise után a templom előtt gyülekező hívek papjukkal együtt, körmenetben kivonultak egy-egy határban található kereszthez. A kondorostanyaiak első nap a Vak Tímár Péter keresztjéhez mentek, másodikon a temetőihez, majd harmadik napon a Göndör Tímár-keresztjéhez. Ha az idő esős volt, a Göndör Tímár keresztje helyett a templom előttinél imádkoztak. A körmenet elején ment a keresztvivő, és a zászlóvivők. A feszületet mindig egy iskolásfiú vitte. A zászlóvivők után mentek a gyerekek, akiknek ezeken a napokon nem volt tanítás. Ezután következtek az asszonyok, majd a férfiak. A körmenet legvégén ment a pap a ministránsokkal. Útközben rózsafüzért imádkoztak, énekeltek. Egyik adatközlőm szerint ekkor énekeltek a *Jézusomnak szívében megnyugodni...* kezdetű éneket. A kereszthez kiérve elimádkozták a *Processiót*, azaz a *Mindenszentek litániáját*. Majd ezután következtek a könyörgések a bűnbocsánatért, pápáért, a pogányokért és az eretnekekért, az esőért, a száraz időért, és a békéért. Majd körmenetben énekelve és imádkozva visszamenetek a faluba.

Endrődön is voltak keresztjáró napok, melyek feltehetőleg a fentiek szerint zajlottak. De egyetlen egy adatközlőm sem tudott róla bővebb leírást adni. Arra a kérdésemre is, hogy melyik keresztekhez mentek eltérő válaszokat kaptam. Egyesek szerint a Templom-zugihoz, a gyomavégihez, és Vaszkó-keresztjéhez, azaz a három útszéli feszülethez. Mások szerint viszont a templom előttihez, a Templom-zugihoz, és a Kálvária nagykeresztjéhez.

Tímár család keresztje

Ma Endrőd-Mezőberény határában álló keresztet a hunyaik, és az endrődiek szerint Vak Tímár Péter állította hálából, amiért élve visszatért az I. világháborúból. Amikor megkerestem Tímár Péter lányát, Tímár Jolánt, hogy interjút készítsen vele, kiderült, hogy a feszület sokkal régebb óta áll ott. A családi feljegyzések szerint ugyanis a kereszt alapítványát Tímár János, Tímár Péter rokona tette. A pontos évszámot azonban nem tudjuk. Feltehetőleg valamikor az 1800-as évek első felében, mert a kereszt első írásos említése 1863-ból való. Ekkor kéri ugyanis a feszület áthelyezését a Simai-zugból Kondorostanyára. Ekkor vehette meg Tímár János azt a földet, ami a mai napig a család tulajdonában van.²⁷

²⁶ Cantus Cantorum 1959. 247.

²⁷ Historia Domus 46.

Kíváncsi voltam azonban miért tudja a faluban mindenki úgy, hogy a keresztet Vak Tímár Péter állította. Első találkozásunkor a lánya sem tudott válaszolni a kérdésekre. Mikor pár hét múlva újra beszélgettünk, elmondta rájött, miért gondolja mindenki azt, hogy az édesapja állította a feszületet. A válasz roppant egyszerű volt. A fakereszt az 1910-es évek végén végleg elkorhadt. Így Tímár Péternek újat kellett vásárolnia. Ekkor állították fel azt az öntöttvas keresztet Szűz Mária mellékalakkal, ami ma is látható. A hunyaiak, és az endrődiek emlékezete azonban a férfi szerencsés hazatérését a háborúból, és a kereszt újraállítását az idő folyamán összevonta. Ezért tudja ma mindenki úgy, hogy a feszület Tímár Péter keresztje. Pedig a keresztben a következő olvasható: ISTEN DICSÓSÉGÉRE ÁLLITOTTA TÍMÁR CSALÁD 1863. (17. kép)

A kereszt, mint már a fentiekben is írtam a keresztjáró napok alkalmával egyházi szertartás helyszíne volt. Ezenkívül búcsújáró keresztként is funkcionált. A kondorostanyaiak ugyanúgy, mint az endrődiek minden évben pünkösdkor elmentek a máriaradnai búcsúra. Pünkösöd vasárnap előtti kedden indultak, a reggeli mise után. A hozzátartozók elkísérték őket a Tímár keresztig, ahol a pap beszédet intézett a búcsúsokhoz, melyben felhívta a figyelmet a búcsújárás igazi céljára. Ezután a búcsúsok útnak indultak.

Az endrődiek is jártak Máriaradnára búcsúba, és itt is megvolt az a szokás, hogy a pap a hozzátartozókkal együtt elkísérte a község egy keresztjéig a búcsúsokat,²⁸ de egyik adatközlőm sem tudta megmondani melyikhez.

Pintér-Seidl-kereszt

A keresztet 1995-ben állította Pintér Hermína és a Seidl család Hunya határában. A Pintér család 1994-ben visszakapta 1950-ben erőszakkal elvett földjét. Pintér Hermína ekkor úgy döntött, hogy hálából felállít egy keresztet visszakapott földjük szélén. Miután a szóbeli engedélyt megkapta a községtől a kereszt felállítására, megkérte a mezőberényi sírkövest, hogy készítse el a keresztet és a talapzatát műköből. A Seidl családhoz pedig azzal a kéréssel fordult, hogy vásároljanak egy corpust. A család kérését teljesítették, megvették a corpust, de nem engedték kifizetni. Így akarták megköszönni azt, hogy amikor 1950-ben kitelepítették őket Budapestről Hunyára, a Pintér család befogadta őket. A keresztre a két család kérésére a következő feliratot vésete fel készítője: DÍCSÉRTESSEK A JÉZUS KRISZTUS 1995. Köszönetet mondva így az Istennek, hogy azokban a nehéz időkben sem hagyta őket magukra.

A kereszt felszentelésére 1995 nyarán került sor. Egy vasárnapi mise után a hívekkel együtt kimentek a feszülethez, ahol Petrovszky György atya és Seidl Ambrus plébános megáldotta a keresztet. Ünnepséggel a család megvendégelte a résztvevőket. Az elmondottakat Seidl Marietta is megerősítette.

A feszületet a család gondozza. Korábban Pintér Hermína minden héten kiment a határba, hogy rendbe hozza, friss virágot tegyen a keresztre. Ilyenkor

²⁸ Fülöp Imre radnai búcsújárásról szóló kéziratában leírta, hogy a pap kikísérte őket a határban lévő keresztig, de nem említi melyikhez. Kiss 1995. 43.

mindig elmondott egy-egy imát is. Ma azonban már csak ritkán tud kimenni. Így helyette testvére és annak felesége gondozza.

A keresztet többször megrongálták. Kerítését kidöntötték, a talapzatból levettek egy darabot. Így állandó javításra szorul. Néhány évvel ezelőtt a corput is ellopták, mivel azt hitték, hogy értékes fémből készült. A család ekkor egy újat készíttetett homokkőből. Később az eredetét is megtalálták a kamuti árokba dobva, de nem tették vissza. (18. kép)

Varga András keresztje

Ez a kereszt nem az endrődi, hanem a dévaványai egyházhoz tartozik. De mivel a fészület állítója endrődi lakos volt, és a két község vallási életében jelentős szerepet játszott, fontosnak tartom, hogy erről a keresztől is szóljak.

A dévaványai határban a köleshalmi dűlőn álló fészületet Varga András és felesége Balla Amália állíttatta. A család az 1860-as években itt vásárolt földet, amiből meggazdagodtak. Ezért hálából földjük végébe felszenteltettek egy fakeesztet. Ez azonban igen hamar elkorhadt. Ezért Moldoványi Gyula plébános 1896-ban arra kérte az egri püspökséget utaljon ki pénzt az alapítványából, hogy újat állíttasson. A pap egri püspöknek tett részletes beszámolóiból, kérvényeiből pontos képet kaphatunk az egykori keresztől.

A különböző mesterektől kért költségvetések közül Starcsikay Soma szarvasi szobrász ajánlatát fogadta el. A 4 m 26 cm magasságú kemény szürke kőkereszt, rajta aranyozott vésett szöveggel és öntöttvas corpuossal 165 forintért készült el. A fészületet be is kerítették vassodronyból készült kerítéssel, amit szintén a szarvasi mester munkája.

Moldoványi plébános Starcsikay Somával kötött szerződésben leszögezte, hogy a keresztnek még 1896. május 15-ig el kell készülnie, és egy évig jótállást kell vállalnia a szobrásznak. A kereszt azonban nem készült el a meghatározott időre. Ezt bizonyítja az a levél, amit a ványai plébános írt az egri püspöknek, melyben arra kéri a püspököt, engedélyezze a kereszt felszentelését 1897. májusában.²⁹

Amikor másfél évvel ezelőtt a keresztnél jártam, nagyon rossz állapotban volt. Alig lehetett megközelíteni, annyira benőtte a gaz. Talapzatából kődarabok törtek le. A fészületen lévő írást szinte olvashatatlanságig tönkretette az idő. Csak nagy nehézségek árán tudtam elolvasni a szöveget: JÉZUSOMNAK SZENT KERESZTJE, ADD HOGY ITT TÉGED, MINDIG SZERESSÜNK, S ÁLDD MEG AZOKAT, KIK E HELYEN HOZZÁD FOHÁZKODNAK

Az öntöttvas kereszt eltűnt. Helyén egy vasból készült fészület található, amit az utóbbi években állítottak fel. A corpus felerősítésére szánt lyukakat kifúrták, de a corpus soha nem került rá vissza. (19. kép)

Interjúkészítemem során tudtam meg, hogy az ükunoka kérésére 2004 novemberében felújították, és jövő tavasszal újból felszentelik. Így egy újabb felújított fészülettel fog gazdagodni Dévaványa.

²⁹ Keresztalapítványok IV. csoport

A kereszt az 1930-as évek közepéig fontos szerepet töltött be a két falu életében. Régen minden évben az endrődiek július 26-án Szent Anna napkor búcsúra mentek Dévaványára. A dévaványaiak ennek a keresztnél fogadták az endrődieket. Egyik adatközlőm részt vett gyermekkorában, az 1930-as évek elején ezen a búcsún. A nagyanyja vitte el jutalomból, mivel abban az évben nagyon jól tanult.

A dévaványaiak a templom előtt gyülekeztek, majd onnan közösen körmenetben *processióval* kivonultak a kereszthez, és várták az endrődieket. Azok a búcsúsgazda vezetésével imádkozva, énekelve jöttek. Elöl a búcsúsgazda mellett jött a keresztvivő fiú és Rácz Pál harmad rendi ferences szerzetes, aki egész évben búcsúkra járt. Ezután következtek a zászlóvivők, a gyerekek, az asszonyok, és utoljára a férfiak. A kereszthez érve köszöntötték egymást, majd elimádkozták a Mindenszentek litániáját. Ezután bevonultak a faluba. Elöl ment a két kereszt, és Rácz Pál, majd utána szép sorban a többiek a fentiekben leírtak szerint. Akik arra jöttek, meglátva a búcsúsokat félre álltak, és a férfiak megemelték kalapjukat, míg a nők keresztet vetettek. Csak azután folytatták útjukat, miután már elvonultak a búcsúsok. A templomhoz érve a zászlók tisztelegtek az ott álló kereszt előtt, Rácz Pál pedig elmondott egy imát. Ezután bevonultak a templomba.

Fogadalmi kereszték

A fogadalmi kereszték többségét betegségek, járványok idején, háborúk után állították. Olyan eseményekről tanúskodnak, melyek a község tudatában élnek. A fészületeken azonban nem látható semmilyen jel, vagy szöveg, ami arra utalna, miért állították őket, de erre nincs is szükség, hiszen minden ember ismeri a történetüket.

Kondoros úti Szujó-kereszt

A község szélén álló fészületet Hunya Mátyás állíttatta 1842-ben. A család egyik tagja nagyon megbetegedett, és akkor megfogadták, ha felgyógyul, keresztet állítanak. Az endrői plébániai levéltárban csak egyetlen dokumentumot találtam róla. 1886-ban Schiefner Ede plébános a kereszt alapítványából 70 forint kiutalását kérte, a megrongálódott kereszt felújítására.³⁰

Ma a fészületet Szujó-keresztként ismeri mindenki a községben. A 20. század elején ugyanis Hunya Mátyás házát Szujó György vette meg. Így a Szujó család gondozásába került át a fészület.

A jelenlegi kereszt öntöttvasból készült, rajta térdeplő angyal mellékalakkal. Feltehetőleg 1922-ben került felállításra ez a kereszt, mert a Hitoria Domus szerint a kereszt alapítványából pénzt utaltak ki megújítására.³¹ (20. kép)

³⁰ Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport 22. acta

³¹ Historia Domus 209.

Ridegvárosi Szujó-kereszt

A kereszt felállításáról nem maradt fenn írásos dokumentum. Az endrődiek úgy tudják a Katona család tette a fészület alapítványát. Mindegyik unokájuk meghalt, ezért megfogadták, ha a születendő gyermek életben marad, keresztet állítanak földjükre. Később Katonáék a telküket eladták Szujó Antalnak, akik tovább gondozta a fészületet. Ma a közelben élők visznek egy-egy csokor virágot a kereszthez, és tisztán tartják.

A fatalapzaton álló kereszt öntöttvasból készült. A corpuson kívül egy térdeplő angyal található rajta. (21. kép)

Dobos Tímár József és Mihály keresztje

A fészületet 1917-ben állította Dobos Tímár József és fia Mihály, Endrődhöz tartozó csejti földjükön. Tímár Mihály harcolt az I. világháborúban. A család megfogadta, hogy ha életben hazatér felállítanak földjükön egy keresztet. A fészület és a történetét minden csejti ember ismerte. Ha elmentek előtte a nők keresztet vetettek, a férfiak kalapjukat levették. Gyakran meg is álltak előtte, megpihentek, elmondtak egy imát, majd folytatták útjukat.

A keresztet sokáig a család gondozta. Tímár Mihály menyje elmesélte, hogy minden héten köteles volt kimenni a fészülethez rendbe tenni, friss virágot vinni. Húsvétkor, és karácsonykor minden nap ellátogattak a kereszthez. Ha nem tudtak bemenni a misére, a keresztnél imádkoztak.

A fészület ma már nem található meg Csejten. Varjú Imre és felesége vitte magával Cserkeszőlőbe. A kereszt ugyanis éveken keresztül gondozatlanul hevert a Berettyó partján. A család megtalálta, és a cserkeszőlői temetőbe vitte, ahol éveken keresztül állt. Néhány évvel ezelőtt azonban fiuk dr. Varjú Imre kanonok elvitte, és saját plébániáján állította fel.

Az idős csejtiek szerint a fészület fatalapzaton álló öntöttvas kereszt volt Szűz Mária mellékalakkal, tehát ugyanolyan, mint a például az Ó-szarvasvégi temető keresztje. Vassodrony kerítéssel volt körbekerítve.

Dinya István keresztje

Az Ugaron a kondorosi út mentén található fészületet Dinya István és felesége állította 1903-ban.³² A szülőknek már a kilencedik gyermekük halt meg. Egy évnél tovább egyik sem maradt életben. A szülők megfogadták, ha a tizedik gyermekük megszületik és megmarad, birtokukon keresztet állítanak. 1891-ben megszületett Dinya Franci néni. Miután a család beköltözött Endrődre, a kereszt évtizedeken keresztül elhagyatottan állt. 1996-ban Franci néni két lánya Vaszkó Irén kérésére felújította. Azóta is ők gondozzák a keresztet. (22. kép)

³² Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport, 22. acta

Iskolakereszték

Endrőd nagy külterülettel rendelkezett. A katolikus egyház itt iskolákat épített, hogy az ott lakó gyerekek is részesüljenek oktatásban. Minden egyházi iskolában vagy az udvarán állt egy kereszt, amit az ott élő családok egyike adományozott az egyháznak. A fészület a templom szerepét töltötte be. Sokszor tartottak itt istentiszteleteket azok számára, akik a nagy távolság miatt nem tudták a községbe menni misére.

Szent Imre iskola keresztje

1872-ben kezdte el működését Öregszőlőben a szőlőkerti iskola.³³ Tiszta János 1881-ben 20 forint alapítványt tett az egyháznak, hogy ebből az összegből keresztet állítsanak az iskola mellé.³⁴ A fészületet kőalapzatra helyezték. A kereszt öntöttvasból készült. A corpus alatt Szűz Mária látható a halott Jézussal, és két angyallal. Endrődön, és határában csak ezen az egy kereszten van Pietà ábrázolás.

1909-ben a fészület kőalapzata és kerítése javításra szorult. A munkálatok elvégzésére a kereszt alapítványából kiutaltak 44 koronát, és 52 fillért. A javítást ifj. Árvay Imre kőműves végezte el.³⁵ (23. kép) Tiszta János később is lelkén viselte az iskola sorsát. 1892-ben 100 forintot hagyott az iskolára, hogy az épületet felújítsák, és tanszereket vegyenek rajta. Az összeget azonban kölcsönadták a kisdédóvók pénztárának.³⁶ A fészület az évtizedek során nagyon megrongálódott, félig kidőlt. 1990-ben a Honismereti Egyesület hozta rendbe.

Pogány iskola keresztje

A Pogány Frigyesről elnevezett iskolát az 1920-as években kezdte el építtetni Csernus Mihály atya Kondorostanyán az Iványi sortól 2 km-re. Abban az időben még nagyon sokan éltek arra. Így szükség volt az ottani gyerekek képzése miatt az iskolára.

Az iskola számára a keresztet Hunya László, és felesége Hunya Julianna adományozta 1926-ban. A fészületet az épület déli részén egy falba mélyített kis fülkében helyezték el. Az iskolát az 1980-as években lebontották. A keresztet ekkor vigyázó kezek a hunyai plébániára vitték. A padláson porosodott éveken keresztül. Pintér Hermína találta meg, amikor saját keresztje számára corpust keresett. Miután megtalálta azt tanácsolta Hunya Bélának, Hunya László unokájának, hogy állítsák fel újra házuknál. Lengyel atya, Hunya akkori plébánosa is erre biztatta. Így a család úgy döntött, hogy a nagyszülők emlékére felállítják portájukon. A fészület felszentelésére 1997. tavaszán került sor. Egyik vasárnapi mise után a hívek kivonultak a kereszthez, és Iványi László plébános megáldotta.

³³ GYURICZA 2001. 108.

³⁴ Kereszték, Szent János kápolna iratai, IV. csoport 22. acta

³⁵ Kereszték, Szent János kápolna iratai, IV. csoport 22. acta

³⁶ GYURICZA 2001. 108.

Az öntöttvas kereszten Szűz Mária és Szent József látható, és tábláján a következő felirat olvasható: HUNYA LÁSZLÓ, HUNYA JULIANNA 1926. A keresztet Hunya Béla és felesége gondozza, annak ellenére is, hogy átköltöztek Gyomára. Minden évben lefestik egyszer. Kigyomlálják a környékét. Friss virágot visznek. Amíg ott éltek, Hunya Béláné minden este kiment a feszülethez, és elmondott egy imát. Ünnepeken gyertyát gyújtottak. Ma már azonban csak évente négyszer-ötször látogatják meg a keresztet. (24. kép)

Gonda Mátyás keresztje

A feszületet Gonda Mátyás és felesége Vaszkó Rozália állította Endrőd határában rigalyosi földjükön. Szándékukat már 1902-ben jelezték az endrődi plébánosnak, de csak 1904-ben hagyta jóvá a váradi püspök. A hosszú várakozás oka az volt, hogy a család a kereszten kívül még 400 négyszögöl földet is adományozott az egyháznak iskolaépítés céljára. Az ajándékozási szerződésben Gonda Mihály kikötötte, hogy az iskolának a kereszt mellett kell megépülnie. Az egyház azonban nem akart ide iskolát építeni. Ezért a püspök leveleiben arra utasította Zelinka János plébánost, hogy próbálja azt elérni, hogy a földterülettel az egyház szabadon rendelkezessen. Ha kell, akkor eladhassa, és az összegben új földet vásárolhasson az iskola számára, vagy másik iskola építésére fordíthassa. Végül is a váradi püspökség 1904. decemberében, elfogadta az alapítványt, és a felajánlott 50 korona főpénztári befizetéséről nyugtát küldött.³⁷ Az iskola azonban soha sem épült meg Rigalyoson.

A kereszt viszont, azóta is ott áll. Szonda István a tájház vezetője hozatta rendbe. A feszület öntöttvasból készült, amin egy Szűz Mária mellékalak látható. A kereszt tábláján ez olvasható: ÁLLITOTTA GONDA MÁTYÁS 1904. (26. kép.)

Vida-kereszt

Sokszor láthatunk feszületeket szántóföldek mellett, szőlőskertekben. Ezek feladata az, hogy megvédjék a termést a különféle természeti csapásoktól (jégesőtől, szárazságtól). Ezeknél a keresztelnél aztán évről évre búcsúkat, körmeneteket tartanak.³⁸

Endrőd külterületén Öregszőlőben is áll egy ilyen kereszt. Öregszőlő régen, mint ahogy a neve is mutatja, szőlőskertekből állt. Több endrődi lakosnak volt itt szőlője. 1888-ban egy Vida nevű inspektor állítatott kertje végébe egy feszületet, hogy a termést megvédje a természeti csapásoktól. A kereszt öntöttvasból készült, rajta corpus, és Szűz Mária mellékalak volt. Érdekessége az, hogy az alsó részére szőlőszemeket, és szőlőleveleket véstek díszítésül. Ezzel is szemléltetve helyét. A feszületen volt egy tábla is, amin az állítató neve, és a kereszt készítésének ideje állt. Az évek alatt tönkrement, kettétört, de egy gondos kéz megtalálta, és elvitte a tájház igazgatójának. Ma is ott őrzik a táblát. A rajta található szöveg azonban olvashatatlan. (27. kép)

³⁷ Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport 22. acta

³⁸ BARTHA 1992. 59.

A feszületet azonban ma mindenki csak Bordács keresztként ismeri. Az 1920-as években ugyanis Csernus Mihály plébános a kereszt helyére iskolát építtetett. Így az átkerült Bordácsék portájára, akik évtizedeken keresztül gondozták. Sajnos, nem találtam írásos dokumentumot arra vonatkozólag, hogy a keresztnél búcsúkat, körmeneteket, vagy más egyházi szertartásokat tartottak volna. Adatközlőim sem tudtak erről.

Szent János kápolna

Az utak mentén, a határban álló feszületekkel sok tekintetben párhuzamos vagy azonos funkciókat látnak el a szabadtéri szobrok, kápolnák. Jelentésük azonban kevésbé univerzális, szorosabb összefüggést mutatnak az ábrázolt szent kultuszával. A leggyakoribb okok, melyek ilyen szabadtéri szobrok állítására vezetnek, a település területének, határának, lakóinak, gazdasági működésének védelme a külső csapásoktól, bajoktól.³⁹

Szinte minden településen megtalálható a hidakon, vagy azok mellett Nepomuki Szent János szobra. Endrőd sem kivétel ez alól. Ma a község főterén álló Szent János kápolna alapítványát Berta János tette 1816-ban. A kápolna azonban csak 1829-ben lett kész, ugyanis ez év júliusában áldotta meg a váradi püspök.⁴⁰ Adatközlőim szerint a kápolna a mai Hídfő Étterem előtt állhatott, a gyomai, a szarvasi, és a mezőtúri utak kereszteződésénél, a Köröstől 100 méterre. (28. kép.)

Az időjárás okozta károk miatt 1866-ban javításra szorult, ezért 70 forintot kiutaltak az alapítványából. 1892-ben pedig vassodronnyal kerítették körbe.⁴¹ Az írásos dokumentumok 1914-ben újabb javítási munkálatokról számolnak be, melyet Zelinka János plébános vezetésével hajtottak végre. A kápolna zsindeletét kicserélték, falait újra vakolták és meszelték.⁴² A kápolnát aztán 1938-ban áthelyezték az Ó-szarvasvégi temetőbe.⁴³ 2003-ban azonban a Körösök Vidékéért Egyesület azzal a szándékkal fordult Iványi László plébánoshoz, hogy engedélyezze a szobor újbóli felállítását a község főterére. Az atya az engedélyt megadta. Így kerülhetett sor 2001. október 23-án az endrődi Nepomuki Szent János kápolna felszentelésére. A kápolnát az 1938-as tervek szerint készítették el. (29. kép.)

Arról nem tanúskodnak az írásos források, milyen szerepet játszott Endrőd egyházi életében. Tartottak-e egyházi szertartásokat, keresztjáró napok alkalmával, vagy más ünnepekor kivonultak-e körmenetben a kápolnához. Ma semmilyen funkciót nem tölt be, nem aktív részese a község egyházi életének.

³⁹ BARTHA 1992 .59

⁴⁰ Historia Domus 24.,39.

⁴¹ Historia Domus 46., 116.

⁴² Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport 22. acta

⁴³ Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport, 22. acta

Eltűnt keresztek

Levéltári kutatásaim során olyan keresztek alapítványára, javítási költségvetéseire, ajándékozási szerződéseikre is rábukkantam, amelyek ma már nem találhatók meg Endrődön és határában. Ezeknek a feszületeknek a történetéről, felállításuk körülményeiről, vallási életben betöltött szerepükről nem tudunk semmit, vagy csak nagyon keveset. Mégis fontosnak tartom, hogy szóljak ezekről is pár szót, hiszen csak így válik a település szakrális emlékeinek képe teljesé. A keresztek kronológikus sorrendben mutatom be.

A csejti temető keresztje

Endrődhöz tartozó Csejt a 19. század végén egyházügyleg a gyomai plébániához tartozott. 1878-ban a gyomai Mikó Mihály atya azzal a kéréssel fordult a váradi püspökhöz, hogy utalja át a csejti temető keresztjének alapítványi tőkéjét. Kérelmét a püspök elfogadta, hiszen az ott elők folyamatos elköltözése miatt a csejti temetőt felszámolták. Az 1826-ban felállított keresztje is már régen elpusztult. Így a feszület 14 forint 70 krajcárnyi fenntartási tőkéjét kiutalták a gyomai katolikus egyháznak, hogy ebből fedezzék a templomkertben felállított gránitkőből készült kereszt költségeit.⁴⁴

Földi és Habzda-féle kereszt

A kereszt a kondorosi út mentén állt, feltehetőleg az adományozó Földi István földjén. A feszület állításának okát, és idejét nem tudjuk. A levéltári forrásokban 1878-ban bukkan fel először. Schiefner Ede endrődi plébános 1876. szeptember 28-án kérvényt nyújtott be a váradi püspökhöz, hogy a vihar miatt kidőlt kereszt helyreállítására a Tedlicsk-féle megyei alapból utaljanak ki megfelelő összegű pénzt. Az új feszületet Unger Antal vasgyárában készítettek. Sajnos nem találtam adatot arra, milyen lehetett. Föltevésem szerint valószínűleg a gyár Vas-és Sírkereszt katalógusának 33. számú, azaz Szűz Mária mellékalakos, vagy 34. számú, azaz térdeplő angyal mellékalakos keresztje lehetett. Föltevésem azon alapszik, hogy minden innen rendelt feszület e két típus valamelyike volt. A keresztről még említést tesznek a források 1890-ben: javításra szorul, ezért tőkéjéből 70 koronát utaltak ki.⁴⁵

Nagy Mihály keresztje

1894-ben újabb egyházi iskola nyílt meg Endrőd külterületén Kisperesen. Az intézet tervét és szerződését a váradi püspök hagyta jóvá.⁴⁶ Mint már korábban is említettem az előírások szerint minden egyházi iskolában fel kellett állítani egy keresztet. A kisperesi iskola öntöttvas feszületét Nagy Mihály helyi lakos 1895-ben tett alapítványából készítették el. Adatközlőim szerint gyakran tartot-

⁴⁴ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

⁴⁵ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

⁴⁶ GYURICZA 2001. 111.

tak szentmiséket az iskolában azok számára, akik nem tudtak bemenni a faluba a vasárnapi istentiszteletekre.

Wodiáner uradalom keresztje

Wodiáner Albert földesúr az ún. nagylaposi uradalomban 1872-ben iskolát építtetett. Az iskolát és tanítóit is az uradalom dotálta, de ide csak Wodiáner birtokán élő tankötelesek járhattak. Ez volt az első magániskola Endrődön és határában.⁴⁷ Wodiáner halála után özvegye, Aczél Zsófia keresztalapítványt tett 50 forint értékben az endrődi plébánián. Az egyháznak adományozott összegből egy öntöttvas feszületet állítottak fel az iskolánál. A keresztet a Grócz Béla plébános szentelte fel 1899-ben.⁴⁸ Sem a levéltári adatok, sem a Historia Domus nem számol be arról, hogy a feszület milyen volt.

Gellai kereszt

A keresztet Gellai Imre állíttatta nagyfoki birtokán⁴⁹. A feszületet és fenntartására szolgáló 50 koronát 1912-ben adományozta az egyháznak.⁵⁰ Az idősebb endrődiek szerint hálából állíttatta, hogy így köszönje meg mindazt a jót, amit élete során kapott a Jóistentől. Egyik adatközlőm még emlékezett arra, hogy minden évben Nagypéntek és karácsony délutánján a közelben élők kimentek a kereszthez imádkozni, énekelni. A nagy távolság miatt ugyanis nem tudtak hazamenni Endrődre a misére. Így ott a kereszt tövében imádkoztak. Az öntöttvas feszületen csak corpus volt, körülötte vassodronyból kerítés. A kereszt az 1970-es évek elején csatornaépítéskor eltűnt.

Iványi-Vaszkó kereszt

Iványi András és felesége Mészáros Borbála 8 négyszögöl földterületet adományozott Templom-zugi birtokából az egyháznak 1916-ban. Ezen az ajándékba adott területen Vaszkó István és neje Orbán Mária öntöttvas keresztet állíttatott saját költségén.⁵¹ Sajnos nincs adatunk arra, hogy milyen okból történt a kereszt-állítás, vagy hogy milyen rokoni kapcsolat van a két család között. A források igen szűkszavúak. Adatközlőim sem ismerik a keresztet.

* * *

Ha keresztet elhelyezkedését alaposan megfigyeljük a mellékelt térképen, láthatjuk, hogy többségük a falu nyugati részén áll. Ennek a magyarázata nagyon egyszerű. A falu eredetileg a régi templom körül épült, azaz a mai Templom-zugban. Így az első keresztet ezen a területen állították fel. Később a sorozatos árvíz miatt a templomot az 1800-as évek elején a Körös keleti partjára építették. Ettől

⁴⁷ GYURICZA 2001. 116.

⁴⁸ Historia Domus 125

⁴⁹ Ma Fazekas-zug.

⁵⁰ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

⁵¹ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

kezdvé a keresztek többségét a falu délnyugati részén állították fel, mivel a falu erre terjeszkedett tovább. Azt is megfigyelhetjük, hogy a falu határában egy-egy nagyobb település felé vezető út mentén találunk egy keresztet. Ezek a feszületek jelezték a falu határát. A mai Endrőd keleti részén azonban mindössze csak két feszületet találunk a gyomavégi keresztet, és a gyomavégi temető keresztjét. Ennek az oka az, hogy a II. világháborúig ezen a területen szántók voltak.

A fentiekben bemutatott szabadtéri vallásos kisépítmények egyre fontosabb feladatot töltenek be a község életében. Az utóbbi időben nem múlt el úgy egy év, hogy Endrődön vagy határában nem állítottak, vagy újítottak volna fel egy keresztet. S ez csak tovább folytatódik. 2006-ban eddig két kereszt felszentelése van tervbe véve, de fáradtságot, és anyagiakat nem sajnáló lelkes híveknek köszönhetően további feszületek felállítását is tervezik. Remélem egyszer a hozzájuk fűződő szokásokat is felelevenítik.

Felhasznált irodalom

BARTHA Elek

1992 *Vallásökológia* Debrecen

GYURICZA Klára

2001 Az oktatás feltételeinek megteremtése Endrődön a dualizmus korában. In: Róza Olga (szerk.): *Mozaikok Gyoma és Endrőd történetéből.* Gyomaendrőd, 94–126.

IVÁNYI László

2004 *200 éves az endrődi Szent Imre templom.* Gyomaendrőd.

KISS Katalin

1995 Népszokások Endrődön, in. *Endrődi füzetek* 4. Gyomaendrőd.

RUDNER Nikolett

2001 Az élet újrakezdésének lehetősége 1700 és 1750 között Gyomán és Endrődön. In: Róza Olga (szerk.): *Mozaikok Gyoma és Endrőd történetéből.* Gyomaendrőd, 30–58.

SZONDA István

2004 A gyomaendrődi Tájház kereszt története, in. *Ethnica* VI/6. 164–165.

Források jegyzéke

Historia Domus, Endrőd, Plébániai Levéltár

Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport 22. acta Endrőd, Plébániai Levéltár

Keresztalapítványok IV. csoport Eger, Püspöki Levéltár

Adatközlők

Galambos Sándorné szül. Katona Ilona (1912–)
Harnos Vince (1940–)
Harnos Vincéné szül. Bula Ilona (1949–)
Hunya Béla (1932–)
Hunya Béláné szül. Gyetvai Jolán (1940–)
Iványi László (1957–)
Pelyva Imréné szül. Hunya Ilona (1923–)
Pintér Bálint (1934–)
Pintér Bálintné szül. Tímár Jolán (1936–)
Pintér Béla (1930–)
Pintér Béláné szül. Uhrin Katalin (1942–)
Pintér Hermina (1927–)
Szonda István (1971–)
Tímár Mihály (1931–)
Vaszkó Irén (1921–)

Melinda Kulik

SACRED MONUMENTS IN ENDRÓD AND ITS CONFINES

Endrőd is situated in Eastern Hungary and it is surrounded by a huge land with farmsteads. Part of the farmland has gained its independency under the name of Hunya. The author discusses the types of the monuments of the area (wood, stone, cast iron crucifixes; bell tower; chapels) originating from the 19th and 20th centuries, their functions (cemetery crucifix, boundary mark, protective function, expression of gratitude, school crucifix), as well as the process through which they have changed in time and space and the customs that are connected to the crucifixes.

8/3/912

JELENTÉS

a nagyvárad i. sz. egyházmegyében nevezetesen a z. endrőd i alesperesi kerület
Endrőd plébániában az 1912 évi november hó 5-én tett egyházi alapít-
ványról, mely 1912 évi december hó 5-n kelt felsőbb rendelet következtében lett
helyben hagyva

1. Ki tette ezen alapítványt, vezeték- s keresztnév s állapot szerint?

Gellai Imre endrődi lakos.

2. Hol s mikor tétetett ezen alapítvány s minő helyhez van csatolva?

Tétetett Endrődön 1912 évi november 5-én is ugyanazon plébánia területéhez van csatolva.

3. Miből áll ezen alapítvány, készpénzből-e és hány forintnyi összegből vagy pedig fekvő vagyonból?

50 ötven (50) korona készpénzből.

4. Ki kezeli ezen alapítványt s minő jutalomért?

Kezeli a nagyvárad i. sz. egyházmegyei főpénztár díjtalanul.

5. Hol, kinek minő biztosítás, minő kamatra adható ki a tőkepénz?

A nevezett főpénztár 5% kára mellett melléti gyűjtésből.

6. Hol fekszik az alapítványi vagyon, vagy mi képviseli az alapítványt?

7. Minő hasznot hajt ezen alapítvány?

8. Mi végre tétetett ezen alapítvány, s minő kötelesség hárulik az abból részesülőkre?

9. Ki részesül s mennyi jutalomban ezen alapítványból s vajjon az alapítónak akarata szerint?

10. Eszközlőbe vétetett-e az alapítvány, s minő eredménnyel?

*Az 50 kor tőlemlék 5% kamata:
2 kor 50 fillér.*

*Bevégre letelelt, hogy az endrőd-
szarvati határon Gellai Imre
által felállított vaskereszt fen-
tartására szolgáljon.*

*Az alapítványi összeg 1912. évi
december 5-én 4213/90 k. a
vételelt be az egyházmegyei fo-
pénztárba.*

1.1-1.3.: Gellai Imre által tett alapítvány jelentése

11. Vajjon az alapítványt magába foglaló rendeltetés az egyházmegyei hivatal tudtával határozott-e végre vagy nem!

Az alapítvány 1912. évi december 5-én 4216/1912 sz. a főpástor jóváhagyását nyert.

12. Az alapítványi oklevél hol tartatik?

Az alapítvány előszóval látottan, alapító levél minős, és az a régi vonatkozó főpástor iktatás, és a róvatos jelentés, kasszák az endrődi plebania irattárában.

13. Kincstári illetékköteles-e ezen alapítvány? ha igen, le van-e a vagyonszármazási illeték fizetve ezen alapítványból s mely okmány szerint? Jár-e utána, illetékegyenérték, mely időtől és mennyi?

Ezen egyházi alapítvány illeték mentes és illetékegyenérték sem jár utána.

14. Egyéb megjegyzések?

A keresztelésül adománnyal egy 10 ös föld az endrődi római kató. egyház nevére telektrőnyvezetett.

Megjegyzés

Endrőd, 1912. december 11-én

Lelinka Imre
apó-plebania

Kelt _____

84 sz.
1913

Jóváhagyom.

_____ Várad, 1913. év _____ hó _____ n.

Uitka
püspök.

1.1–1.3.: Gellai Imre által tett alapítvány jelentése

Ajunté Korasi nevalés.

Éhely a Követharóly köztellett meg.

[illegible]

2) An ambrozi Rann. Cath. Eglbar deigvissalethan lö-
tiostalantho Lohinka Säinasapores pläbains ambrozi lasso,
an slokki pauthan jalutti app a öl tövilitet, in lit. Reser-
tet alfogadja is bistokäba vasi. -

3) Ajándékot megengedi, hogy az átvett nyugtalan és
Egyházi városi telektervezés is átírassék. —

4) In atigatani: Böttingebret is a himantari alla tiktet
ajuntakoro foggia finitini. -

È un sorsatir feloharis is magnaggarini etan ali-
 ivatati. - 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841.

istalt. - Helt Lundssten 1912. September 11 - in
 Elotinsk mint tankk. Gellai János & X v

Choway Lajos

signis mint navesio

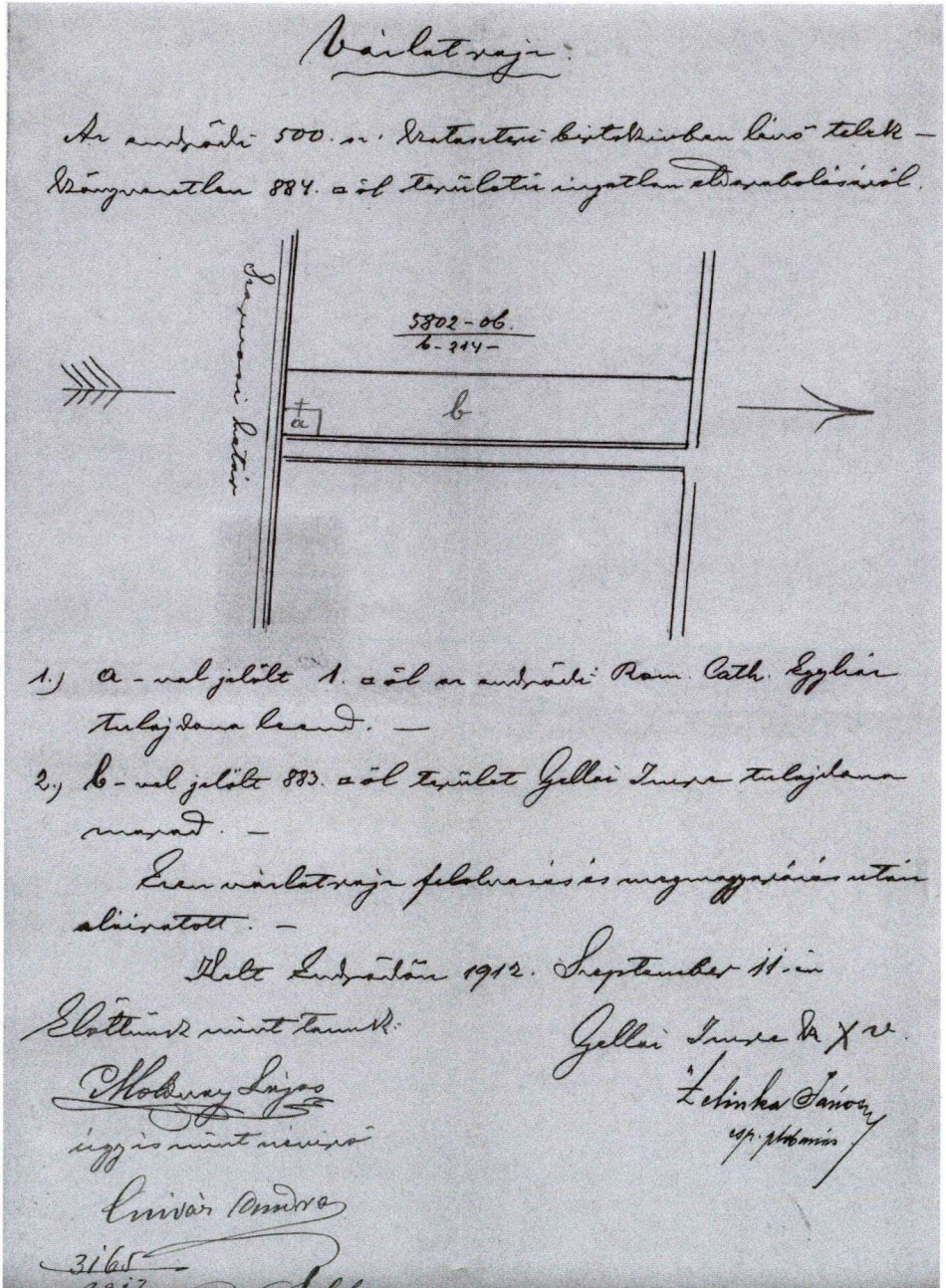
3165/1912.

Quiver & Dec. A

Edw.

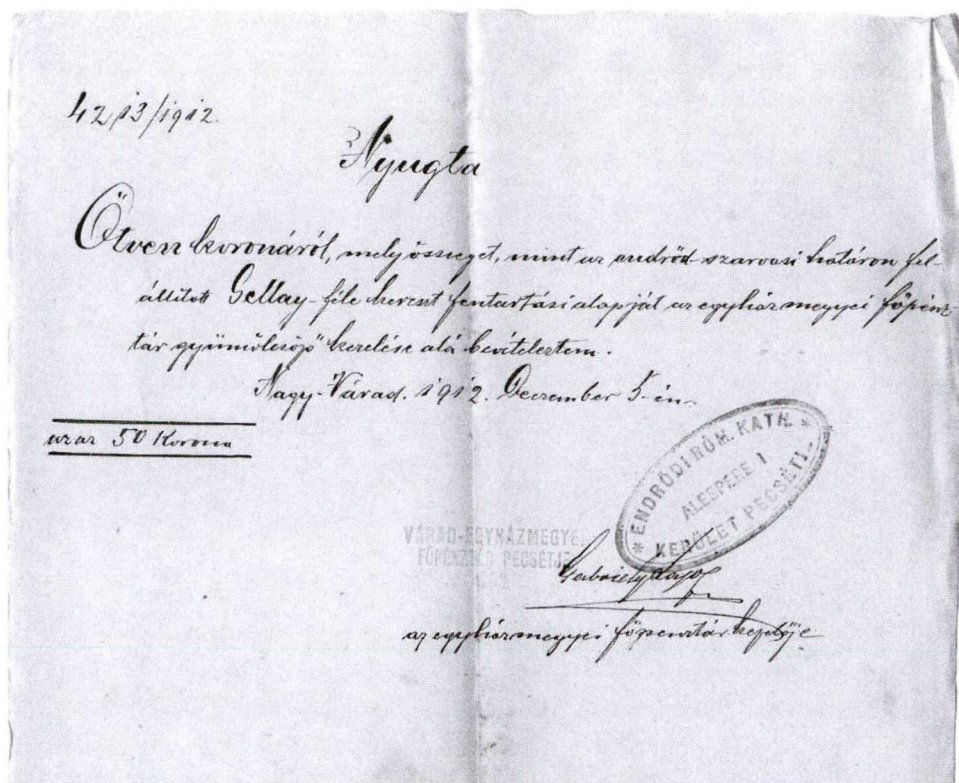
Lelinka Lancer
upr. plabam

2. Gellai Imre ajándékozási szerződése

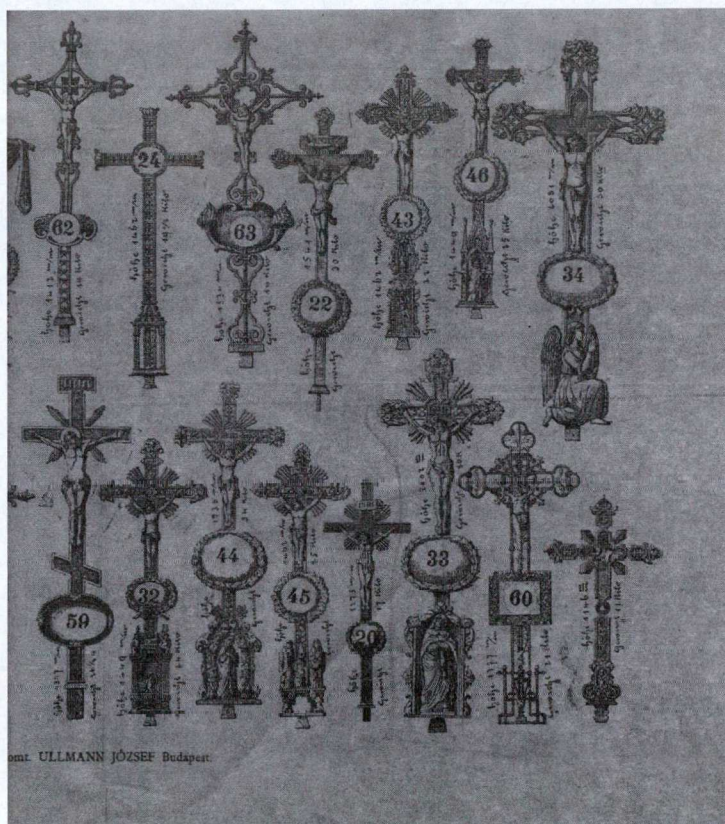
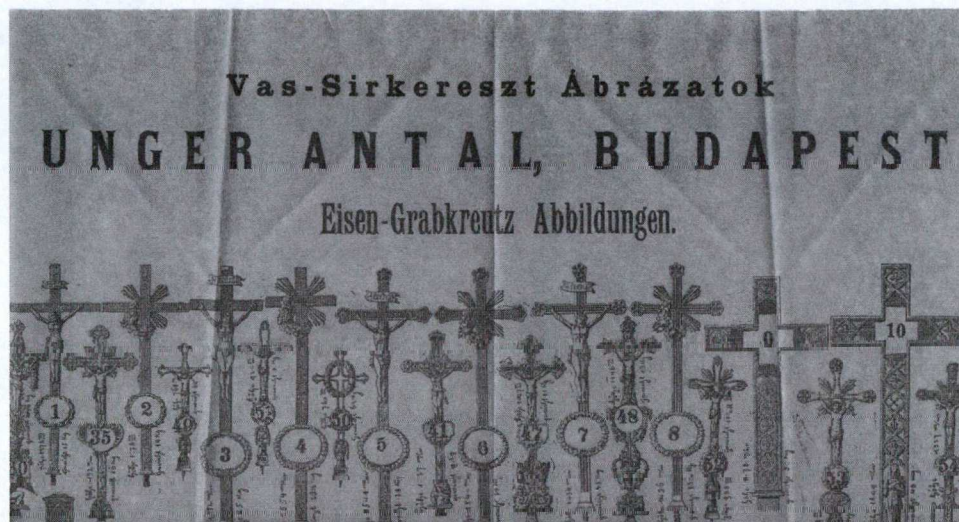

3. Gellai Imre egyháznak adományozott földjének vázlatrajza

4.: Göndör Tímár Mihály földadományának telekkönyvi végzése

5. Nyugta alapítványi pémzről

6.1–6.2. Unger Antal Vas- és Sírkerezt katalógusa.

ARJEGYZEK

UNGHER ANTAL^{TÓL} BUDAPESTEN

ÖNTÖTTVAS SÍRKERESZTEK, SÍREMLÉKEK, FESZÜLETEK ÉS MÁRIAKÉPEKRŐL

valódi arannyal aranyozva, bronzirozva, fénycézve és nyers vashan, rajz szerint.

A fénycézett aranyozva 10-12 % arannyal, a többi 10-20 % arannyal.

Sirkeresztek nyers vasból és aranyozva.

1 darab	sz.	1	2	3	4	5	6	7	8	9							
súly	kg	15	14	25	24	38	20	20	24	31							
nyers vashan	frt	4	4	6	6	7	6	40	6	20	7						
aranyozva		9	8	11	50	11	50	12	20	11	50	11	30	11			
1 darab	sz.	10	11	12	13	14	15	16	17	18							
súly	kg	48	112	19	55	31	42	49	56	40							
nyers vashan	frt	10	50	24	6	16	20	6	10	10	14	10	40				
aranyozva		17	30	11	30	23	11	25	15	30	16	23	20	20			
1 darab	sz.	19	20	21	22	23	24	25	26	27							
súly	kg	28	17	27	30	29	30	25	23	11							
nyers vashan	frt	7	40	4	50	7	7	5	6	50	5	60	3				
aranyozva		13	9	11	80	12	12	50	9	11	20	10	80	7	60		
1 darab	sz.	28	29	30	31	32	33	34	35	36							
súly	kg	75	81	14	32	24	80	80	16	20							
nyers vashan	frt	16	80	18	50	3	40	6	20	17	20	17	50	4	20	5	40
aranyozva		21	60	32	8	15	20	13	30	32	8	50	11				
1 darab	sz.	37	38	39	40	41	42	43	44	45							
súly	kg	17	20	30	32	9	24	22	31	23							
nyers vashan	frt	5	20	5	20	8	50	8	2	60	6	30	9	7			
aranyozva		10	10	50	16	15	20	7	50	12	70	12	20	15	50		
1 darab	sz.	46	47	48	49	50	51	52	53	54							
súly	kg	25	15	15	7	7	9	11	16	12							
nyers vashan	frt	7	3	40	4	20	2	2	60	4	5	4	70				
aranyozva		13	40	8	9	6	6	7	9	60	10	20	9	50			

Toronykeresztek.

1 darab	sz.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
súly	kg	52	102	112	190	100	56	42	20	24	34
nyers vashan	frt	20	38	40	70	30	28	25	15	16	25
aranyozva		35	58	60	100	36	39	36	28	30	38
1 darab	szám	3	60	61	111	111	211	311			
súly	kg	295	115	145	145	145	145	145			
nyers vashan	frt	105	50	60	75	100	60	50			
aranyozva		130	70	85	90	115	80	75			
1 darab	szám	3E	4E	5E	6E	7E	8E	9E			
súly	kg	184	341	420	2436	420	280	347			
nyers vashan	frt	100	140	280	800	260	190	90			
aranyozva		125	175	340	950	320	250	105			
1 darab	szám	10E	11E	12E	11B	31B	33B	22E			
súly	kg	58	409	380	365	280	157	946			
nyers vashan	frt	80	200	150	115	120	85	480			
aranyozva		100	260	170	135	145	105	540			
1 darab	szám	50B	51B	52B	60B	63B	64B	74B			
súly	kg	218	217	602	1400	590	616	146			
nyers vashan	frt	115	130	250	400	210	275	45			
aranyozva		135	150	300	450	250	310	56			

Az 5-6. számú síremlék izraelita sírokra a kereszt helyett tulipán díszlettel 15 frt-al drágább.

Krisztus-kelet (Feszület) gömbölyű.

1 darab	szám	11	18	21	26	35	46	56	63
---------	------	----	----	----	----	----	----	----	----

7.1-7.2. Unger Antal Vas- és Sirkereszt árjegyzéke.

aranyozva	10	10	8	6	4	7	9	6	10	20	9	50
1 darab	sz.	57	56	57	58	59	60	61	62	63		
súly	kg	12	10	12	25	27	21	15	14	14		
nyers vasban	frt	4 80	3 80	4 60	8 75	6	5 80	4 80	4 70	4 75		
aranyozva		9 50	9	9 40	13 50	13	10	10	50	11		
1 darab	sz.	64	65	66	67	68	69	70	71	72		
súly	kg	17	13	30	8	20	23	40	47	43		
nyers vasban	frt	5	4 20	5 50	2 40	4	5 60	7 60	9	8 50		
aranyozva		12	11	15 50	8	10	13 50	15	14 50	14 50		

Mezőkeresztek.											
1 darab	sz.	1	2	71	99	101	102				
súly	kg	150	155	110	115	620	700				
nyers vasban	frt	40	50	42	32	185	225				
aranyozva		70	85	70	50	230	265				

Mezőkeresztek blanszkoi talapzattal.											
1 darab	sz.	3	9	13	29E						
súly	kg	1120	440	220	81						
nyers vasban	frt	280	175	65	18 50						
aranyozva		350	220	80	32						

Falkeresztek.											
A kereszt fényezett fából, a feszület öntöttvas.											
A kereszt magassága	mm	220	270	510	650						
a feszület hossza	mm	130	160	220	270						
feszület bronzírozva	frt	90	1	1 20	1 90						
feszület aranyozva		1 50	1 90	2 80	3 20						
feszület nikkelezve		1 50	1 90	2 80	3 50						

Talapzatos és asztalkeresztek.											
1 darab	sz.	1	2	3	4	5					
aranyozva vagy bronzírozva	frt	4 80	5 60	7 40	7 80	34					

Kápolna-keresztek.											
1 darab	sz.	1	2	3	4	5					
súly	kg	25	53	57	69	131					
nyers vasban	frt	8	18	22	5	6					
aranyozva		14	28	32	10	14					

Krisztus-test (Feszület) pombolya.											
Magassága	mm	14	18	21	26	35	46	56	62		
nyers vasban	frt	85	50	50	70	90	1 60	3	3 50		
aranyozva		1 40	1 50	1 50	2	2 50	5 50	7	9		
magas	mm	82	92	95	100	126	158	163			
nyers vasban	frt	16	18	18	24	50	70	100			
aranyozva		26	28	30	36	75	100	140			

Krisztus-test (Feszület) domborn.											
Magassága	mm	85	87	100	105						
nyers vasban	frt	6	7	12	16						
aranyozva		13	15	22	26						

Mária-képek.											
Magassága	mm	27	55	62	keretel						
nyers vasban	frt	80	5	5							
aranyozva		1 80	10	10							

Ángyalok külön rajz szerint.

Sírkerszt- és síremlék-feliratok
 írva az írás terjedelme szerint frt 2-5-ig, kiöntve betűnként 5 kr.

Sírkersztalj-kövek
 homokkőből, kicsiny 1 darab frt 2 -
 közép 1 " " 2 50
 nagy 1 " " 3 -

Síremlék-kőtalapzatok
 homokkőből frt 5-10
 márványból " 10-20

Sírlámpák
 bronzírozva és aranyozva színes üveggel, alak és kiállítás szerint.

Sírbekerítések és rácszatok
 öntött és kovácsolt vasból külön rajzok és adott méretek szerint összesen számítottan.

Rendelmények utánvétel mellett pontosan és azonnal fogantatottatnak.
 Rendeléseket kérjük 1/4 vagy 1/2 éveknek előleges befizetéssel.

Csomagolás onkezelési árban a legolcsóbban számítatnak.
 Rajzokat sírkersztok és síremlékek áránál a tér- és díjmentesen küldök.

7.1-7.2. Unger Antal Vas- és Sírkerszt árjegyzéke.

szám 5. 1893 szeptember Budapest, 1892 május 10.

RAKTÁR
vassalt, hengerezett.
ÖNTÖTT VASAKBÓL,
szék, hályagtermékek, szerszám földművelési eszközök,
mindennemű
szabvány szerinti vasút felszerelési,
évi állatkész, műhelyi és kőbányai
szerszámok szállítása

UNGHER ANTAL
vaskereskedése
nagyban és kicsinyben
Eisenhandlung
en gros und detail
BUDAPEST,
Petőfitér 4. Petőfiplatz 4.

Lager von
Stroock, Walz u. Gusseseisen
Bleichen Stahl Bergwerkproducte Werkzeuge Ackerbaugeräthe
ÖFEN U. KÜCHENEINRICHTUNGEN
Lieferung aller Sorten
Ausstattungsgegenstände für Eisenbahnen
und
Vorschläge für Eisenbahnen u. Eisenbau
BAUUNTERNEHMUNGEN
Werkstätten und Steinbrüche.

Endrőd
a Gyomai vasúti állomásra

pengéshűldemények bementve Budapeston — Seldendungen franco.

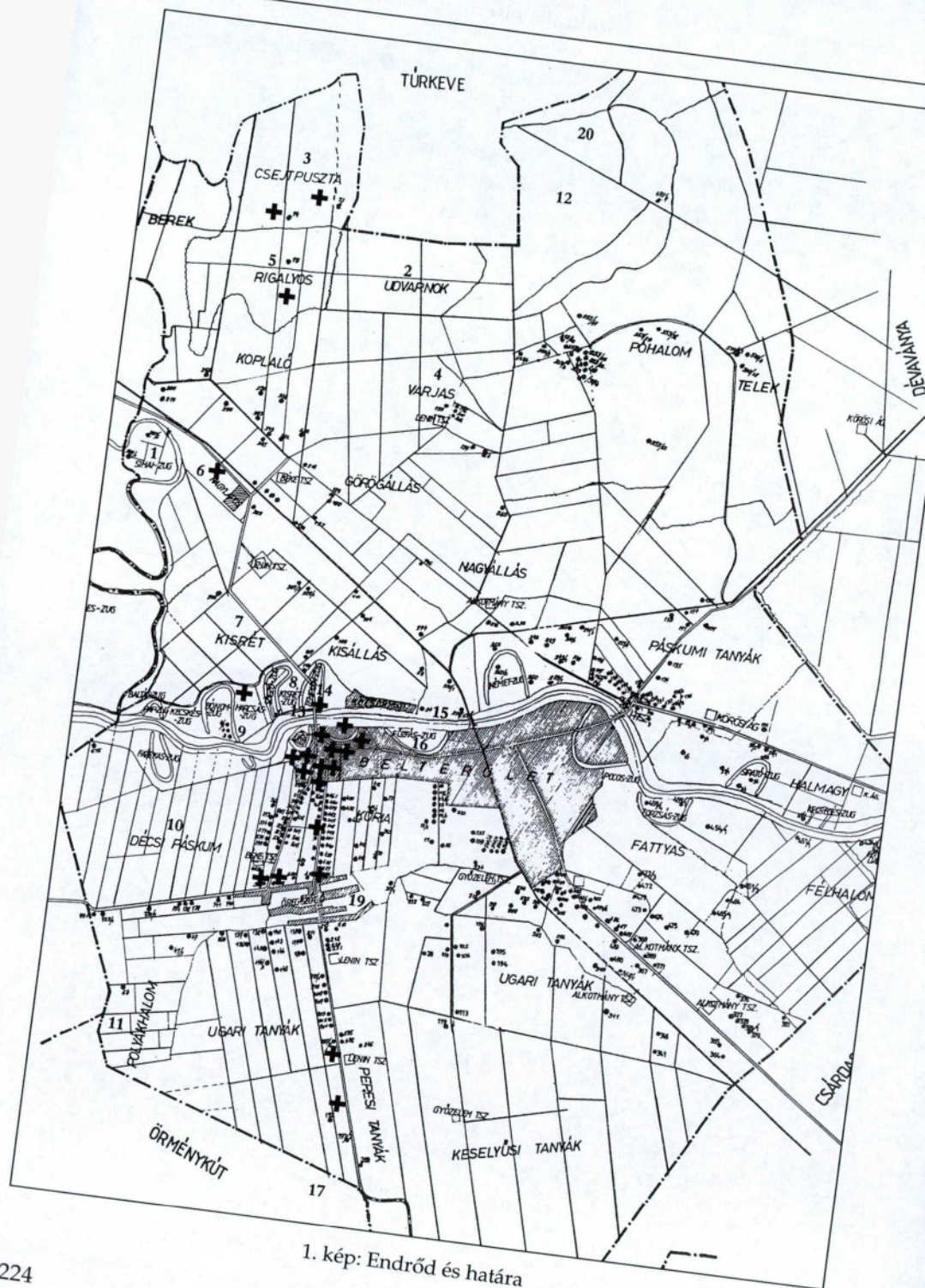
1 darab aranyozott öntött
vaskereszt megpiratással 35.—
előlegül 10.—
maradéka 25.—

Mely árszámot engedelmével
utánbétöltés megengedtem
további kifizetés háttérjében
magamnak ajánlva maradék
illő ártékát

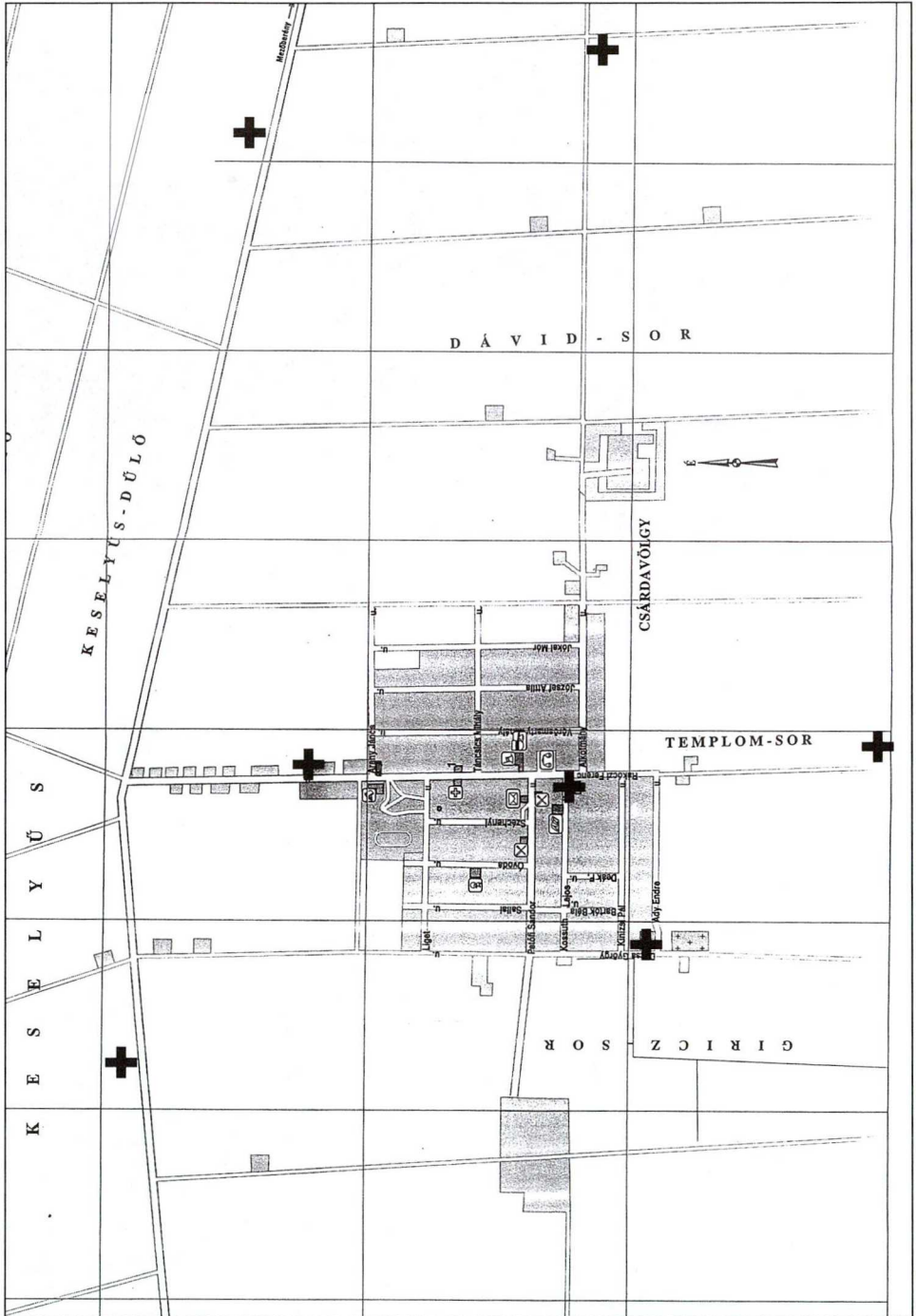
Unger Antal
Sallits
őrség

Reclamationen werden nur innerhalb 14 Tagen a Dato Factura herbeizuzuzig

8. Unger Antal szállítólevele

1. kép: Endrőd és határa

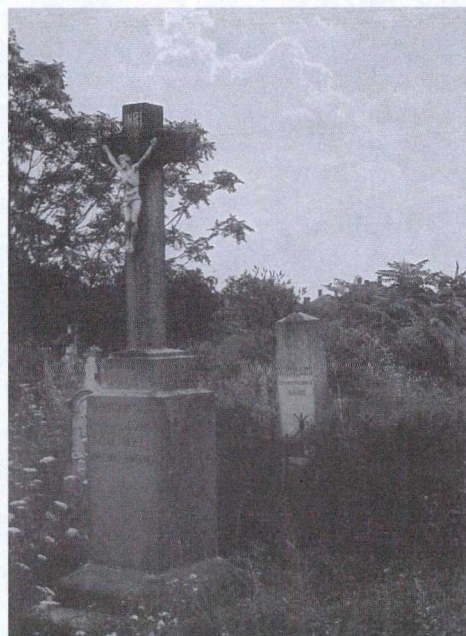
2. kép: Hunya (Kondorostanya) bel- és külterülete

3. Az endrődi templom keresztje

4. Az Ó-szarvasvégi temető keresztje

5. Szarvasvégi temető keresztje

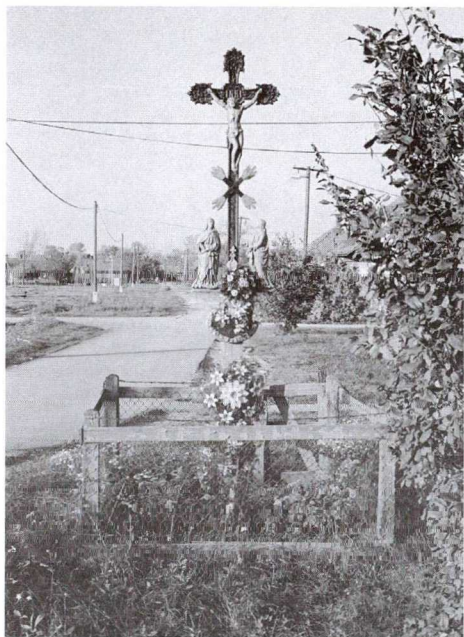
6. Gyomavégi temető keresztje

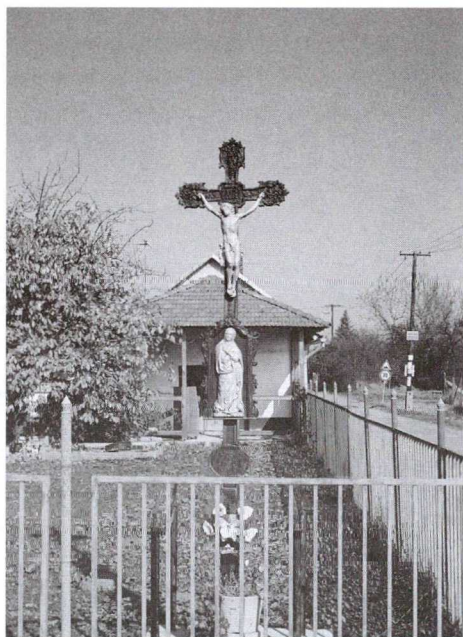
7. Központi temető keresztje

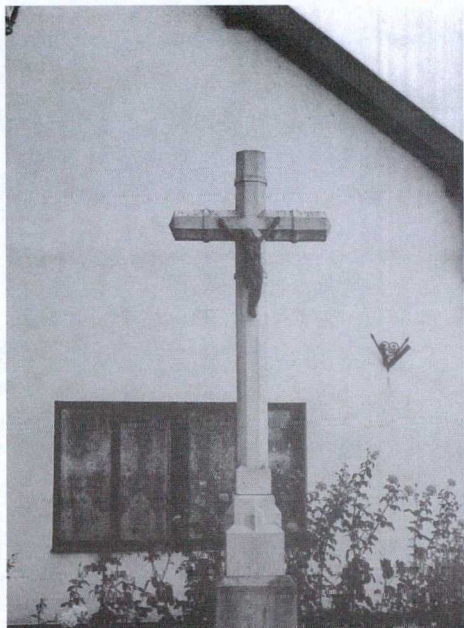
8. Farkas Imre keresztje

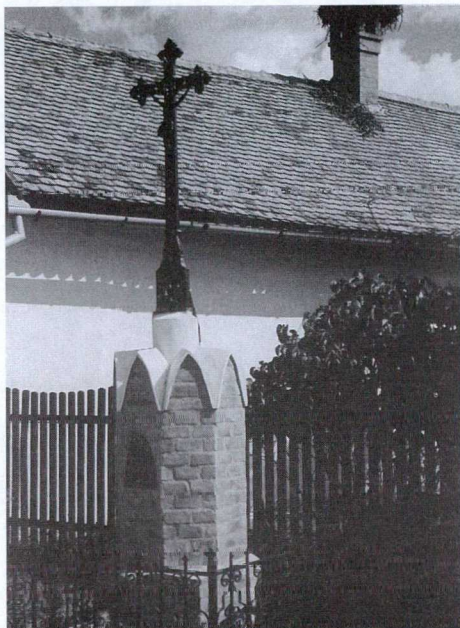
9. Gyomavégi út széli feszület

10. Hegedűs-kereszt

11. Vaszkó-kereszt

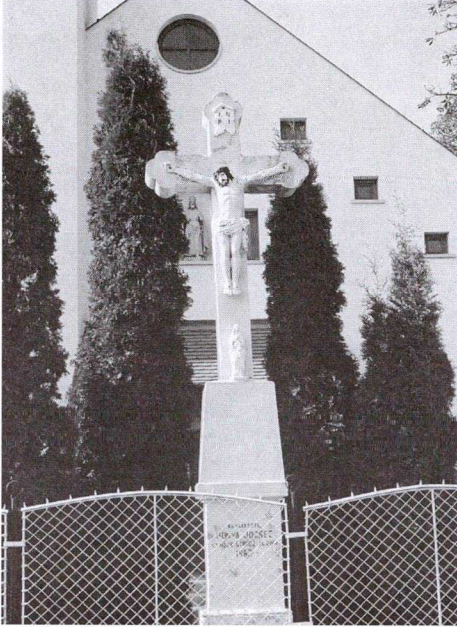
12. Tájház keresztje

13. Tímár Mihály keresztje

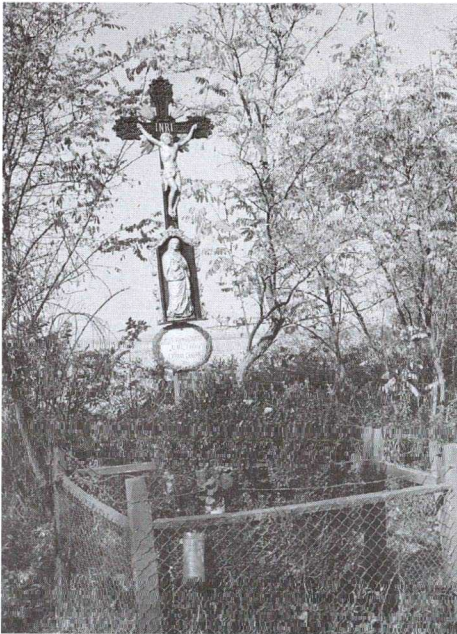
14. Harnos család keresztje

15. Hunyai templom keresztje

16. Göndör Tímár Mátyás keresztje

17. Tímár család keresztje

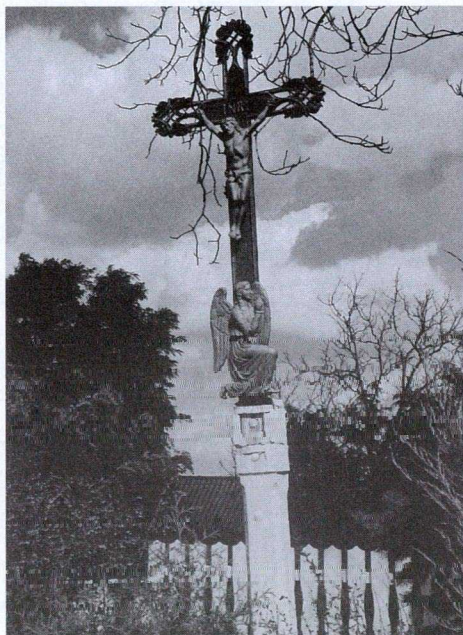
18. Pintér-Seidl-kereszt

19. Vaszkó András keresztje

20. Kondoros úti Szujó-kereszt

21. Ridegvárosi Szujó-kereszt

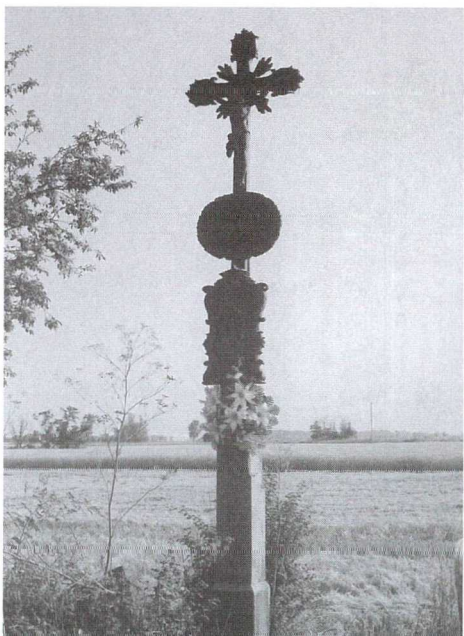
22. Dinya-kereszt

23. Szent Imre iskola előtti kereszt

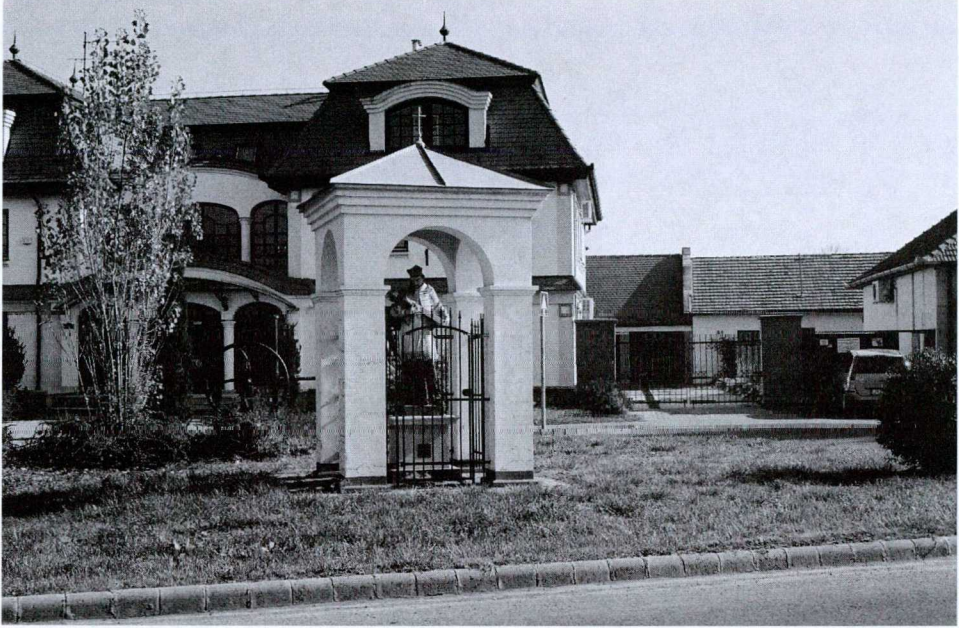
24. Hunya-kereszt

26. Gonda-kereszt

27. Vida-kereszt

28. Szent János kápolna

29. Nepomuki Szent János

A KERESZTFÁHOZ MEGYEK...

Kiszombor szakrális emlékei

Kiszombor, a Maros bal partján fekvő település, hajdan Csanád vármegyében a Csanád nemzetség ősi jussa volt. Az idők folyamán Torontál vármegye nagyszentmiklósi járásának faluja lett, a trianoni határrendezéskor Csanád-Arad-Torontál egyesített vármegyék kötelékében maradt.¹ Majd a II világháborút követően Csongrád megye határmenti települése. Leghíresebb épülete a 13. századi körtemplom, melynek belsejében eredeti freskók is találhatók. (1. kép)

A falu történelme a középkorra vezethető vissza, alapításának időpontja bizonytalan, 1256-ból való az első írásos emlék, de jóval előbb keletkezhetett, mert ekkor már ketten öröklük.² A falu neve a középkorban *Zumbur* – 1247, *Zombor* – 1256, *Sombur* – 1334, *Sombor* – 1650 alakú névváltozatokban maradt fenn. Az 1800-as években kezdik Kis-Zombornak nevezni a falut. Elnevezését az 1890-es években akarták megváltoztatni, mivel hogy Bácskában már volt egy Zombor nevű település, de a lakosság ragaszkodott a régi névhez.

Zombor a Csanád nemzetség egyik ősi birtoka, majd a Telegdiék osztottak rajta. Zsigmond király mezővárosi rangot adományozott a településnek. A hódoltság idején elnéptelenedett, 1582-ben csupán három lakosa volt. 1596-ban a török fölperzselte és pusztává vált. A török kiűzése után határőrvidék lett. 1717-től a Temesi Bánság Csanádi Kamarai Tisztartóságának kerületébe osztották be.³ A bécsi kancelláriától vásárolta meg Oexel Mátyás József, nagyszentmiklósi sörgyáros 1781. augusztus 1-én. Ekkor Zomborhoz 8637 hold 400 négyszögöl nagyságú földterület tartozott, amiből 916 hold úrbéri föld volt. A lakók megoszlása: 117 telkes jobbágy és 32 zsellér. A birtokhoz tartozott templom kegyúri joggal, egy romos iskola, szeszfőzde szesz mérési engedéllyel, a marosi komp és a hozzá tartozó szálláshely, kocsmá.

Az Oexel család Zomborra költözése után parókiát, két tantermes iskolát, iskolamesteri lakást építtetett. Oexel Mátyás halála után három fia örökölte a birtokot. A család 1839. szeptember 9-én folyamodott V. Ferdinándhoz nevük Rónayra való változtatása és a zombori előnév használata érdekében.

¹ Kiss 1997. 16.

² Kiss 1997. 17.

³ Tóth 2000. 159.

A Rónay család letelepedése után gyors fejlődésnek indult a település. Lakossága megháromszorozódott. Főként mezőgazdasági termeléssel foglalkoznak máig, fő termények: búza, kukorica, cukorrépa, hagyma. Kiszombor lakosságának 80%-a római katolikus vallású.

1949-ben kezdődött a mezőgazdasági termelőszövetkezet szervezése, az összevonások után az Új élet és a makói Lenin Tsz működött. A 19. század végén két gőzmalma, és 1885-től téglagyára van. Az első artézi kutat 1889-ben fúrták, villanya 1927-től, gázellátása 1985-től üzemel.

Kiszombor a szegedi, makói, nagyszentmiklósi és óbébai utak kereszteződésében fekszik. Ezek az utak meghatározzák a köztéri szakrális emlékek elhelyezkedését is.

Kiszomboron, és a határában a mai napig több kereszt, néhány szentet és Mária alakját ábrázoló szobor, a temetőben kápolnák található, melyeknek története és állítatásuk időpontja nagyon eltérő. A háború előtt több is díszítette a falu területét, de sokat elbontottak, vagy ledöntöttek.

Út menti keresztek

A kereszt a keresztény ókor és középkor jámborságában és művészetében győzelmi jel, az üdvösség fája, amelyen Krisztus királlyá dicsőül, és mindig az Istenemberre emlékeztet.⁴

Mindazon szabadtéri kereszteket, vagy annak nevezett vallásos jelképeket, esetleg szoborcsoportokat, amelyeket nem az egyház liturgikus cselekményeinek színterén (templom, kápolna) emeltettek, út menti kereszteknek nevezzük. Általában nemcsak útszéleken, hanem nevezetes vagy hangsúlyos helyeken (folyópart, falu széle, a mező, dűlők kezdete, balesetek, katasztrófák helyszíne) állnak.⁵ De találunk harangláb mellett, ház előtt, temetőben, templom közelében is. Magánszemélyek többször saját földjükre, kertjükbe állíttattak. A keresztállítás okára és körülményeire a legbiztosabb felvilágosítást az emlékek feliratai és a kereszthez kapcsolódó szóbeli hagyomány utal. A felállított kereszteket az egyház is elismerte, és mindig felszentelte. Ennek az időpontja általában május és szeptember között ünnepélyeses, a helyszínen bemutatott szentmisével történt.

A keresztek anyagát, formáját és megmunkálását figyelembe véve térben és időben egyaránt változatos típusait különböztetjük meg. Legfontosabb anyaga kezdetben a kő és a fa, ezekhez idővel néhány újabb anyag (bádóg, öntöttvas, műkő) társult, amelyekből aztán különböző kombinációk jöttek létre.

Ha a keresztek elhelyezkedését megfigyeljük a térképen, akkor azt vehetjük észre, hogy négy út menti kereszt a falu tágabb határát jelölte, másik négy kereszt pedig, mintha a belső védőhatárt mutatná számunkra. Nem tudjuk bizonyítani, hogy tudatos ez az elhelyezkedés, mégis figyelemre méltó. (Ezzel a jelenséggel találkozhatunk a domaszéki viharharangoknál is) A külső határon

⁴ BÁLINT 1997 289.

⁵ MNL 1987. 5. 435.

lévő keresztek a falut átszelő országutak mentén állnak. (lásd 1. melléklet) Ezek közül kettőt Zombori Rónay Ernő (2. melléklet 2. kép) emeltetett 1890-ben:

„Rónay Ernő ezen évben két keresztet emeltetett kőalapzaton vasból: egyet az úgynevezett Pálinkaház felé (Szegedi országút), és egyet a ladányi – major felé.”⁶

Szegedi országút keresztje

Szeged felé a faluból kiérve, a vasúti sorompón áthaladva, az út bal oldalán áll a kereszt, melyről az előző idézetben olvashatunk. (Az új 43-as főút megépítése előtt erre vitt a szegedi út)

A téglalapra állított öntött vaskeresztet igen elhanyagolt állapotában találtam meg, a kereszt letörve feküdt az alapzat tetején.

A virágot formázó kereszt a környék legszebb út menti emléke lehetett valaha. Korpusz nincs rajta, Jézust a virág jelképezhette. A kereszt felső szárán, fehérre festett lemezen az INRI feliratot láthatjuk. Ezen az emléken a mellékalak Szűz Mária, aki a földgolyón áll, mellette két szárnyas angyalka. A talapzat oldalára bádoggal van erősítve, melyről a több mint száz éves felirat eltűnt, környéke nagyon elhanyagolt, rendezetlen.

Bottyán Imre, a falu legidősebb ember mesélte, amikor hazajött a hadifogságból a kereszt köré négy nyárfát ültetett. Nem tudni mi lett a sorsuk a „szent fának”.

A letört keresztet az önkormányzat beszállította a polgármesteri hivatal udvarára, és ígéretet tettek, hogy a közeljövőben felújítják a Szegedi országút keresztjét. (2–4. kép)

2007. áprilisában, búzaszentelőkor a falu összefogásával a keresztet eredeti pompájában újra szentelte Varga Attila plébános.

A ladányi út keresztje

Ladány, Zombortól dél-keletre fekszik, ennek helyén volt az egykori Ladán-Ladanya-Ladány falu. A név valószínűleg ősi személynév volt. Oexel Mátyás dohányt termelt ezen a részen, majd a 19. század utolsó szakaszában a Rónay – család mintagazdaságot hozott itt létre. A területet a lóré, ló által vontatott kis vasút kötötte össze a többi majorral.⁷ A háború után a makói Lenin Tsz-é lett ez a földterület, manapság egy vállalkozó műveli és használja az egykori uradalmi majorság épületeit, területét.

A kereszt a Furulyás-család házának előkertjében áll. (Nagyszentmiklósi utca 70/a.)

⁶ HISTORIA 20.

⁷ KISS 1997. 25–26.

Fehérre meszelt, téglalapon helyezték el az öntött vaskeresztet, a korpuszon és az INRI feliraton kívül, a kereszt végeit virágmintával, közepét napsugarakkal ékesítették. A korpusz alatt találunk egy táblát, melynek felirata eltűnt, de láthatjuk, hogy a táblát is virág koszorúval díszítették. A mellékalakok anyagkák, két oldalt helyezték el azokat. A családot kérdezve, nem tudtak a szent tárgy történetéről semmit sem. Amikor építkeztek, a ház és kereszt között hét méter távolságot kellett hagyniuk, ehhez az egyház ragaszkodott. Az itt élő család szépen gondozott virágos kertet teremtett a kereszt körül. (5. kép)

Nagyszentmiklósi kereszt

Falunk szülöttje, Kiss Mária Hortenzia *Tűzpróbára tétetett* című regényében olvashatjuk ezt a rövid részletet: „*Másnap reggel megkondultak a harangok. A plébános úr egy csoportthívővel, kereszttel, zászlókkal elkísérték a búcsúsokat a falu aljáig. Ott a keresztnél imát mondott, megáldotta őket, úgy indultak el.*”

A radnai búcsúra indultak a kiszombori emberek, akik akkor Kiszombor és Radna távolságát gyalog tették meg. Ez a kereszt a Nagyszentmiklósi úton állott, melyet akácfa védtek, a fákat szent fának is emlegették. Néhány évvel ezelőtt, a kiszombori határátkelő építésekor az elkerülő út nyomvonalába esett, ezért lebontották. Nem tudni, hogy hová is került. Hajdú István és felesége is emlékezett a keresztre, azt mesélték róla, hogy érdekes lapos vasból készült a kereszt, a hatvanas-hetvenes években le akarták dönteni, de csak elhajlítani tudták azt, az arra élők visszahajlították, így még néhány évig díszítette a határt. Hasonló lehetett a Zsíros-féle-, a Rétalján lévő és a Móricz utca végén álló keresztekhez.

Fehér kereszt

Az Óbébai út mellett álló vaskereszt, téglaoszlopon. Az oszlopra márványtáblát helyeztek, ez áll rajta:

„Úr Isten
Add meg minden napi
Kenyerünket
És bocsásd meg a mi bűneinket.
Emeltették
A kis zombori hívek.”

A vaskereszten egy bádog korpuszt találunk, amely felett az INRI felirat látható. A kereszt szárán egy térdeplő szárnyas angyal van, a falu felé fordulva. Falu határát jelölő kereszt lehetett. Hajdú István nyugdíjas elmondása szerint a 70-es években traktorral borították le a keresztet, amit a zombori Tsz udvará-

ra vontattak. Nem sokkal az eset után a hívek összefogásával a keresztet ismét fölállították ugyanazon a helyen. A fehér név talán a fehér márványkő miatt adatott a keresztnek. A szépen gondozott emléknél mindenszentekkor és halottak-napján mindig gyertya ég, de a friss virág soha nem hiányzik róla. (6. kép)

A régi makói út keresztje

Zombornak ezen részén voltak a régi híres erdők, mocsarak, lápok, megrekedt vizek javarésze is, tó és sziget, liget, kert és kaszáló. Ezen az úton lehetett a legrövidebb idő alatt Makóra érni. Volt olyan év, hogy a Maroson gyalogosan át tudtak gázolni, mert olyan alacsony volt a vízállás. Ennek az országútnak a bal oldalán látható egy kereszt, mely sokak szerint az egykori révhez tartozó csárda mellett állott.

Tégla alapon, öntött vaskereszt, rajta jézus szoborral és INRI felirattal. A kereszt szára és oldalágai futó virágmintával vannak díszítve. Mellékalak nincs az emléken. Bottyán Imre elbeszéléséből tudjuk, hogy ezt az út menti emléket is ledöntötték a háború után, majd újra felállították. (7. kép)

A határban még két keresztet találunk a Husztik- család által emeltetett kő-, és egy Rétalján lévő vaskeresztet.

Husztik-féle kőkereszt

Zombor határában lévő egyetlen kőkereszt, ami a Husztik – család régi földbirtokának szélén áll. A felírás és a család elmondása szerint Husztik József és felesége Áfony Ágnes állította 1890-ben. (a betűk nagyon megkoptak, nehezen olvasható a szöveg)

Husztik György elmondása szerint, a háború utáni években traktorral erősített kötéllal döntötték le a keresztet a talapzatáról, édesanyjának a korpust sikerült megmentenie, és a plébánia hivatalba bevinnie, hogy ott őrizték számára. Három évvel ezelőtt Husztik György új keresztet állított a meglévő téglalapra. Hosszú kutatómunka után sikerült megtalálnia a plébánia padlásán a régi korpust, így most a határt az új kereszt régi Jézussal díszíti. (8. kép)

Rétalji-kereszt

A falutól legtávolabb eső, magányosan álló kereszt a régi Kovács – tanya és a Kőház közötti területen fekszik. Jelenleg szántó veszi körül, az egykori utat vagy birtokhatárt jelző téglalapra álló vaskeresztet. Díszítetlen a kereszt alakja, melyen a korpust és a Jézus felirat látható. Jelenleg a Gabona Kutató Intézet területén fekszik, így azok gondozzák. Elképzelhető, hogy a nagyszentmiklósi úton is egy ehhez hasonló állhatott, a „lapos vas” utal rá.

Bottyán Imre úgy emlékszik, hogy 1919 után a Rónayak a birtokot egymás között felosztották, és a keresztek a földterület határait jelezte, ezért állították azokat. (9. kép)

Az idős emberek emlékeznek, hogy Óladányban is állt, és a Nagyszentmiklósi úton is volt másik két kereszt is. Azonban ezeknek már a nyoma sem maradt meg.

A község belterületén lévő keresztek története és leírása

Millenniumi kereszt

„Kiszombor község a szentév emlékére szobrot állított Szent István királynak. Volt itt egy szent István szobra templom kertbe, de nagyon is viharvert állapotban, azt levéttetem a talapzatról és kegyeletből elhelyeztem az állami elemi iskola múzeumában. A talapzatra, melyen Kiszombor község Magyarország 1000 éves fennállásának emlékét örökítette meg, egy vaskeresztet helyeztettem el a szobor helyére.”⁸

Az emlékmű a plébánia hivatal előtt áll, a köré ültetett bokroktól sajnos nem egészen látható, ezért sokan nem is tudják, hogy ott kereszt ill. egy emlékmű áll. A talapzat mind a négy oldalára helyeztek el egy-egy márványtáblát, amin az állítatók neve, az akkori felelős magyar kormány tagjai, és az emlékmű felállítására adakozók neveit olvashatjuk. (10–11. kép)

A kereszt és a korpusz öntöttvasból készült, felette INRI felirat látható. Ezen a kereszten nem találunk mellékalakot. Érdekessége az emléeknek, hogy a kereszt a plébániával szemben áll, míg az a márványtábla, amelyen az kereszt állítás idejét és okát leírták, az háttal helyezkedik el a plébániának, tehát az útra tekint, míg a Jézus-szobor az útnak háttal van.

A következők olvashatók az oszlopon:

Ő Cs. És Kir. Apostoli felség
I. FERENCZ JÓZSEF – 51-ik magyar király
Dicsőséges uralkodásának 48-ik évében
Magyarország 1000 éves fennállásának
Emlékére
Zombori Rónay Ernő kezdeményezése folytán
Hazafias kegyelettel emeltette
Kis-Zombor községe.
1896. év. Augusztus hó 15.-én.

A kastéllyal szembeni oldalon a következő felirat látható:

⁸ HISTORIA 59.

Magyarország felelős kormánya
Br. BÁNFFY DEZSŐ elnök
PERCZEL DEZSŐ belügy
LUKÁCS LÁSZLÓ pénzügy
Dr. WLASICH GYULA vallás és közoktatás
Br. FEHÉRVÁRY GÉZA honvédelem
DÁNIEL ERNŐ kereskedelem
ERDÉLYI SÁNDOR igazságügy
Dr. DARÁNYI IGNÁCZ földművelés
Br. JOSIKA SÁMUEL király személye körüli miniszterek

A plébániával szembeni táblán a következő felirat van:

ÁRPÁS GYULA róm. kath. plébános
Kis Zombor község előljárósága
RANKOVICS SÁNDOR elnök bíró
MATUSZKA BALÁZS másod bíró
KÁDÁR ÁRPÁD közjegyző
BALÁZS BÁLINT pénztárnok
I-só KOZMA ANDRÁS
II-ik GÁBOR MÁTYÁS
III-ik GULÁCSI ANDRÁS
IV.-ik KOHAJDA ILLÉS esküdtek
Dr. SZIKLAI KÁROLY körorvos
TÓTH ANTAL közgyám

A templom felöli oldalán a következők neveket olvashatjuk:

Mélt. DESSEWFFY SÁNDOR Csanád egyh. m. püspök
Nagymélt. gróf MAKÓ KÁLMÁN kerületi országgyűlés képviselő
TORONTÁL VÁRMEGYE KÖZIGAZGATÁSI
FŐTISZTVISELŐI
Mélt. Zombori RÓNAY JENŐ főispán
Dr. DELLIMANICS LAJOS alispán
Br. FEILITZSCH BERTALAN főjegyző
HADFY KÁROLY járási főszolgabíró
Dr RADENICS GYULA szolgabíró

Gábor-féle kereszt

A Szegedi és a Szőlő utca találkozásánál egykor egy kereszt állt, amely évekig a templom bejárata mellett volt látható. A Zomboron található út menti keresztetek közül talán az egyik legszebb. A talapzattal együtt kb. 2 méter magas, öntött vas kereszt korpusz. A kereszt nem tömör vaslemez, hanem szépen meg-

munkált „csipkézett” díszítésű. A korpusz alatt táblát helyeztek el, melyre egykor a tulajdonos nevét írhatták. (sajnos ez le van festve) A tábla alatt pedig Mária alakját láthatjuk.

A keresztet Gábor András és felesége Talpai Rozália, Mátyás nevű fiúk születésekor készítették, melynek pontos időpontja: 1858. febr. 23. és 24.-én másnap már meg is keresztelték a fiú gyermeket.⁹ Feltehetőleg vagy kései gyerekként, vagy pedig egyetlen fiú utódként jött a világra Gábor Mátyás, és ennek az emlékére állították a keresztet. Ezen szakrális tárgy négy sarkában jegenyefákat ültettek, így hangsúlyozták annak helyét.

Szólóssi Károly elmondása szerint a szülei gondozták a keresztet. Egy leszerelő kiskatona nagy sebességgel közlekedett a Szegedi utcán, az autó lesodródott az útról és nekiment a keresztnek, ami kidőlt. Akkor szállították a templom elé, ahol 2005. áprilisáig állt. A faluban működő Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör tagjainak volt az ötlete, hogy jó lenne visszaállítani a keresztet eredeti helyére. A falu önkormányzata biztosította a szükséges anyagi hátteret, a falu lakossága pedig társadalmi munkával segítette a kezdeményezést. Mindenki örömére 2005. április 24.-én, vasárnap búzaszentelő körmenettel egybekötve szentelte fel Záborszki Kálmán plébános úr ezt a szakrális emléket. Így ismét a falut díszte a majd másfélszáz éves emlék. (12–13. kép)

A Kisteleki-kút keresztje

A Ladányi és Porgányi utcák találkozásánál van egy kis tér, ahol régen piacot tartottak. A téren egy artézi kút található, ami a környék lakóinak a víz szükségletét elégítette ki, míg a vezetékes vízhálózatot ki nem építették.

A fehérre meszelt kereszt, a Ladányi utcával szemben helyezkedik el. Ugyanúgy, mint az eddigi kereszt ez is öntött vasból készült. Feltehetőleg akkor állíthatták, amikor a Nagyszentmiklós utcában lévő, mert sok a hasonlóság közöttük.

A korpusz alatt tábla, és Mária alakja. Itt a mellékalakot díszes keretbe foglalták. A kereszt csúcsai virágmintában végződnek. A korpusz mögött láthatjuk a napsugaras mintákat és az INRI feliratot. Az út menti emléket szépen helyre hozták, de sajnos, mint a többen is tapasztalom, a felíratra senki sem ügyelt, azt lefestették, pedig mennyi mindent megtudhattunk volna róla. A keresztet sövényvel vették körbe, négyszög alakban, így jelezve a szent helyet. A környékben élők elmondása szerint, a kereszttel szemben élő nénik gondozták halálukig. Minden nagyobb egyházi ünnep előtt és tavasszal lemeszelték, és friss virágot vittek oda. Jelenleg, mint ahogy a többen is tapasztalom, az önkormányzat gondozza azokat. (14–15. kép)

⁹ VI. anyakönyv 104. old. 40.tétel

A Móricz utca végén lévő kereszt

A Tisza, a Móricz és a Régi Makói utcák kereszteződésének sarkán, egy magánház udvarán található. Téglalap alapon helyezték el az egyszerű formájú keresztet, rajta a korpussszal. Emléktábla vagy felirat sem jelzi az egykor szebb napokat is látott kereszt múltját. Hiába kérdezgettem, már senki sem tudja ki és milyen alkalomból állította az utak kereszteződésébe. (16. kép)

A Kis-kereszt

A Makói utca végén található a kisállomással szemben a Kis András és felesége által készíttetett kereszt, melyen a következő felirat látható:

Isten dicsőségére
és fogadalmunk teljesüléséért
állította a keresztet
KIS ANDRÁS és
VÖRÖS JULIANNA
1886.

Bottyán Imre bácsi mesélte, hogy ez a Zsíros Gergő – féle kereszt. Zsíros Gergő, módos ember lehetett, mert a Makói utcában három háza is állt. Ő rendelte meg az emléket, még pedig a Daróczi-családtól. A kereszt elkészülése után Apjok László esperes szentelte fel azt. Elképzelhető, hogy a szülei lehettek, és a házasságukkal vagy a gyermekáldással kapcsolatos fogadalmukat teljesítette a Gergő. Ez már örök rejtély marad számunkra. Az emléket Horváthné, Marcsi néni gondozta haláláig. Jelenleg is sokan visznek a kereszthez virágot.

A Zombori emberek régen az út menti szent emlékek előtt keresztet vetettek, még akkor is amikor már azt lebontották, vagy lerombolták. (17. kép)

Kálvária

A római katolikus lakosság települések és kegyhelyek egyik kultikus helye. A keresztútjárás, a keresztúti ájtatosság gyakorlásának színtere. A kálváriák elhelyezkedése a földrajzi domborzattól is függ. Ahol lehetett hegyoldalra, vagy magasabb fekvésű helyre építették. Leggyakrabban a hosszúkás alakú kálváriát készítették, ahol a stációk egymással szemben helyezkedtek el. A bejáratnál szemben pedig Krisztus és a két lator keresztje állt. A stációk legtöbbször kőoszlopok, esetleg kápolnaszerű fülkék, valamint Krisztus szenvedéstörténetének, egy-egy jelenetét ábrázoló képpel vagy domborművel.

A kálváriák építése Magyarországon a 18. században virágzott, de a későbbi időkben is építettek újakat. A római katolikus vallású településeken nagy a jelentőségük, főleg a Nagyhéthenhez kapcsolódó egyházi szertartások zajlanak a

Kálváriánál, így pl. Nagycsütörtökön, Szeged-Alsóvároson és Kiskunfélegyházán este a hívek kimennek Krisztusnak az Olajfák hegyén való imádkozásának példájára, a Kálváriára, a temetőbe, vagy egy út menti kereszthez.¹⁰ Nagypénteken, Apátfalván a tanyasiak is gyalog jönnek be a templomba, és délután körmenetben felkeresik a Kálváriát, és ott ájtatoskodnak.¹¹

Kiszomboron a Kálvária a falu temetőjének keleti részén helyezkedik el, melyet a Rónay-család állíttatott, ezt olvashatjuk az eseményről:

„1873-ire évi Marzius 1-én szenteltetett fel a temető keleti részén, özv. Rónay Jánosnő, szül. Karácson Emília (2. mellélet 1. kép) ő Maga által építtetett és családi sírboltot összekötött Kálvária, mely napon, ünnepélyes mise után nagy néptömeg jelenlétében, az építető Kegyes Úrnő kívánságára, a közös temetőbe nyugvó családtagjai, úgymint öregebb Rónay János, az építető férje, Rónay Emília és Rónay Borbála leányai, Rónay István és Rónay Leona unokái az új sírboltba helyeztetek át.”¹²

A kiszombori Kálvária egyben a családi kriptá szerepét is betöltötte. Előtte a falu központjában álló, híres középkori körtemplom szentélyében alakítottak ki a Rónay-család számára temetkezési helyet. Karácson Emília grófnő, – aki a zombori óvodát is alapított-, építette a 19. század hetvenes éveiben. Sajnos a tervező és az építész neve nem maradt fenn a História Domusban. (2. melléklet, amin láthatjuk, milyen lehetett eredetileg az épület)

A kerítés kapuján belépve szemben helyezkedik el a téglalap alakú kálvária épülete, melynek bejárat mögött a ravatalozóban néhány térdeplő és gyertyatartót helyeztek el. Ez a rész vasajtóval van lezárva, az épület hátsó részében található a családi-kripta. A lépcsők két oldalról indulnak fel, és vezetnek fel a kriptá tetejére, ahol is a keresztek állnak. Jézus keresztye a latrok keresztye mögött áll. (18–20. kép)

A kálváriát jelenleg 9 oszlopos stáció veszi körül, de tudjuk, hogy egykor 14 részből állt. (Az utolsó oszlopon lévő képkeretnek a tetejére római számmal felírták a XIV-es számot.) Az idők folyamán másik két temetőkápolnát is építtetett a Rónay-család, ezért a jobb oldalt köríven elhelyezkedő stációkat lebontották, és az új kripták falára helyezték át azokat. A bejáratától balra az első oszlopot a temető csősz bontotta le a hatvanas-hetvenes években, rossz állapota miatt.

A stációk oszlopszerű kis kápolnák, melynek mélyedéseiben valaha üveggel lefedett festmények voltak. Nem tudni, hogy az idő vasfoga, vagy esetleg az emberi gyarlóság és mohóság tüntette el azokat eredeti helyükről. (21–22. kép)

Az egykor levakolt kálvária impozáns képet mutathatott. A mai állapota nem hasonlít egykori látványára. A II. világháborút követő években a család külföldre költözött. Sokáig nem volt gazdája a temetőkert ezen részének, manapság az önkormányzat gondolja a kápolnák környékét. Többször feltörték és kifosztották a sírhelyeket, és a kereszteket ledöntötték. A falak és a lépcső a tatarozás hiánya miatt omladozik.

¹⁰ BÁLINT 1938. 197.

¹¹ BÁLINT 1938. 200.

¹² HISTORIA 22.

Az idősebb generációt faggatva, emlékeznek, hogy nagyböjtben minden pénteken a Kálváriához vonultak ki. (Kovácsné Annuska néni elmesélése szerint)

Mások úgy emlékeznek, hogy csak Nagypénteken mentek ki a körmenettel a stációkhoz.

Az önkormányzat tervei között szerepel a Kálvária és a kripták felújítása, reméljük, látjuk még eredeti pompájában a kiszombori Rónay-sírkertet.

Kápolnák

A kápolna szó, capulna alakban már a 13. századtól ismert nyelvünkben, a latin capella középkori átvétele. Istentiszteleti célokra szolgáló kisebb épület, amelyet valamely kultushely mellett időnkénti használatára létesítenek, vagy valamely fogadalmi célokból építenek magánszemélyek vagy közösségek. A hazai parasztság körében évszázadok óta van hagyománya a kápolna építésnek.

A nagyobb kápolnák templomszerű, toronnyal ellátott épületek, de a kisebbek csak egyszerű téglalap vagy négyzetalaprajzú épületek, amelynek az oltár felőli része lekerekített, az oltárral szemben lévő oldalukon gyakran teljesen nyitottak, vas- vagy lécrács ajtóval lezárva. A kápolnák külsejükben az akkori történeti kor stílusát rejtik, elsősorban a barokk volt nagy hatással a kápolna építészetre. Berendezésük rendkívül szegényes, néhány szentnek a szobrán kívül legfeljebb egy-egy padot vagy térdeplőt helyeznek el bennük.

A kápolnák területi elhelyezkedésük szerint, az épület és a táj összefüggésében, valamint funkció szerint csoportosíthatjuk.¹³ A települések belterületén álló kápolnák között megkülönböztetünk nagy-; utcásorba épített kis-; ún. körmeneti állomások, patak-; ill. útmenti Nepomuki Szent János-; iskola-; határbeli és hegyi-; kálvária-; és temetőkápolnát.

Kiszomboron az előbb felsoroltak közül egy határbeli kápolna volt, amit már lebontottak, és több temetői kápolna áll.

Sándor-majori kápolna

Kiszombortól 4 Km-re található a Sándor-majornak nevezett terület, amely nem a Rónayak birtoka, hanem Nákó Sándor grófé volt. A majorban élő emberek és gyermekeik részére a gróf iskolát és kápolnát építtetett. (23. kép) A következőket olvashatjuk a História Domusban a Sándor-kápolnáról:

*A községtől 4 km-re lévő Sándor-major, ahol is Nákó – gróf szép, zsindelyes tetejű kápolnát építtetett a kint lakó embereknek, 1911-ben. Tavasztól-őszig minden hónapban egyszer tartottak itt istentiszteletet.*¹⁴

¹³ LANTOSNÉ 1994. 117.

¹⁴ HISTORIA 147.

A reformátusok két hetente tartottak istentisztelet, a katolikusok pedig havonta egyszer. A kápolna olyan kicsike volt, hogy a mise alatt a hívek az épület előtt hallgatták a prédikációt.

Búcsúja is volt a kápolnának, amit – Hajdú István¹⁵ és Barna Gyula szerint –, Szent Gellért vértanú ünnepén, szeptember 24-éhez legközelebb eső vasárnap tartottak meg az ott lakó emberek.

A kápolna téglalap alapú, a szentély része félköríves. Kis fatorony volt látható a tetején, mely zsindellyel volt fedve. Berendezése a szűk hely miatt csak az oltárból állott, amelyet Jézus képe díszített.

A téeszek létrejöttével a majorság megszűnt, az ott lakók lassan a faluba költöztek vissza. A tanyákat lebontották, a terület elnéptelenedett, az iskolát megszüntették. A kápolnában évente csak egyszer miséztek, búcsúkor.

Ami mozdítható volt a kápolnában és környékén elvitték, még a kőpadlót is felszedték. Az akkori plébános, Szikora Károly a püspökhöz fordult, hogy engedélyeztesse a kápolna lebontását, így azt 1963-ban az engedély megérkezése után bontották le.

„A Sándor-majori kápolna lebontása:

3 férfi 12 nap alatt végzett a kápolna lebontásával. A bontásból 7–8 ezer téglakerült ki, melyet a temető régi bejáratának gyalogjárdájának felújítására szállítottak el, és a temető csőszház megerősítésére.

A kápolna mellett egy fakereszt állt, melynek az alja már el volt rohadva, ezért ezt is elbontották. A ravatalozó padlásáról elő került egy 1,5 méteres vaskereszt, melyet az elbontott kápolna helyére állítottak fel, hogy őrizze a Sándor-majori kápolna emlékét.¹⁶ (24. kép)

A kápolna helyét és a keresztet sem lehet megtalálni manapság, emlékét csak néhány fotó őrzi, amit Szikora plébános készített.

Egy nagyon szép kápolnával vagyunk szegényebbek mi zomboriak.

Zubán kápolna

A temetői kápolnák közé soroljuk, melyek rendeltetésüket tekintve többfélék, épülhetnek kegyúri sírkápolna céljából, vagy a faluközösség szándékából is.

Nevét a készítő család vezetéknévéről kapta. A Zubánok a 19. század közepén telepedtek ide Keszthelyről Kiszomborra, foglalkozásukat tekintve kovácsok voltak. A későbbi években vendéglőt nyitottak a Nagyszentmiklós utcában.

A kápolnát a 1910-ben Zubán István és Mihály építtette, mely a család számára ravatalozóként és temetőhelyként is szolgált. Belső terében oltárasztal áll, ahol temetés esetén gyászmisét mondtak, a hívek részére padokat készítettek. A kápolna tornyában lévő haranggal csendítettek temetéseken. A mai napig is ezt

¹⁵ Hajdú István 1972-ig élt kint a Sándor majorban.

¹⁶ HISTORIA 150.

a harangot hallhatjuk, csak nem az eredeti helyén áll, hanem áthelyezték az új ravatalozó mellé.

A kápolna bejáratának jobb oldalán Szent János apostolt, baloldalán Szent Pétert, fölötte pedig Szent Mihály arkangyal szobrát láthatjuk.

Szent János, Jézus legkedvesebb tanítványa volt, egy nyitott könyvet, az evangéliumot tartja a kezében, amin a görög ábécé első és utolsó betűje láthat: az alfa és az omega.

Szent Péter az apostolok fejedelme, az erős kőszikla, melyre Krisztus egyházát építette. Ő kapta a mennyország kulcsát és a hívek és az apostolok igazgatását, ezért ábrázolják kulccsal és könyvvel a kezében.

Szent Mihály főangyal nevezik a sátán legyőzőjének és a mennyei seregek fejedelmének. Kezében koszorú és zöldág, ami a halál feletti győzelemnek, az örök életnek a szimbóluma. (25–27. kép)

Szent Péter és Szent János szobrai alatt egy-egy márványtáblát helyeztek el, melyen a Zubán-család elhunyt tagjainak neve olvasható.

Az épület tetején két oldalt két angyalka áll, a bal oldali egy kisleányt, a jobb oldali kezében könyvvel egy kisfiút ábrázol. A kápolna mögötti részen lehet a kriptához lejutni, ami jelenleg el van falazva.

A Zubán-család köztiszteletnek örvendett és örvend ma is a faluban, pl. Zubán Mihály több évtizedig kántor-tanító volt a faluban.

„Év végén elhalálozott Zubán Mihály kántor. Ki szép ének hangjával és nagy zenei tudása miatt és mint ügyes énekkar vezető közszeretettben állott”¹⁷

„Bár munkanapra esett halottak napja, még is meghirdették, és sokan eljöttek a halottak-napi misére, délután 3 órára a Zubán – kápolnába.”¹⁸

Amint a bejegyzésből olvashatjuk, halottak-napján a Zubán kápolnában tartották a miséket, ez a hagyomány mára teljesen feledésbe merült.

Rónay kápolnák

A kálváriától néhány méterre épült a 19. század végén, a 20. század elején a téglalap alaprajzú és nyolcszögletű kupolával díszített kegyúri sírkápolna. Az építető Zombori Rónay Jenő (28. kép), aki Torontál vármegye főispánja volt. Ez a kápolna is, úgymint a kálvária épülete is, a család számára ravatalozóként és temetőhelyként is szolgált.

„1921. április 21.-én Szegeden elhalálozott z. Rónay Jenő senior patronus 67 éves korában. Nagyműveltségű ember volt, ki mint fiatal jogász lépett a vármegye szolgálatába és már 35 éves korában megválasztották az alispáni székbe, majd fő-

¹⁷ HISTORIA 35.

¹⁸ HISTORIA 165.

*ispán lett. Holttestét hazaszállították a maga építtette hatalmas kriptába temették.*¹⁹

Az épület bejárat bal oldalán lévő márványtablán a következő neveket olvashatjuk:

Itt nyugszanak:

Zombori RÓNAY MIKLÓS szül. 1906. III./12 + 1912. XI.18.

Zombori RÓNAY DÉNES cs. és kir. 13. huszezrednek önkéntese

Szül. Nagybecskerekén 1892. II. 20. orosz fogságba Beresofkán 1916. VII. 28. gyilkos kezek által életét veszti.

Zombori RÓNAY JENŐ Torontál vármegye, Pancsova város főispánja volt, a Lipót-rend lovagja, cs. és kir. Főtanácsos született Kis-Zomboron 1854. IV. 11. + Szegeden 1921.IV. 28. idegen megszállás alatt.

A jobb oldali táblán a vizági Pányánszky –család tagjainak nevei olvashatók:

Itt nyugszanak:

vizági PÁNYÁNSZKY ISTVÁNNÉ

szül. kádári báró Duka Mária 1833. V/14 + 1906. IX/13

vizági PÁNYÁNSZKY GYULA szül. 1835. X./12 + 1864. V.17.

vizági PÁNYÁNSZKY DÉNES 48/49 honvédtiszt

szül. 1831. VII.9 + 1920 X./19.

A harmadik kápolna a 40-es évek előtt épült, 1940-es dátummal temették el a Rónay-család tagjait. Téglalap alaprajzú, a teteje, lapos, rajta egy kőkereszt. A bejárat felett a Rónayak címere látható. A kápolna berendezése, két térdeplő és két gyertyatartó. Többször feltörték és a sírokat fosztogatták. (29. kép)

Szentek köztéri szobrai

Szent István-szobra

*„Kiszombor község a szentév emlékére szobrot állított Szent István királynak. Volt itt egy szent István szobra templom kertbe, de nagyon is viharvert állapotban, azt levéttetem a talapzatról és kegyeletből elhelyeztem az állami elemi iskola múzeumában. A talapzatra, melyen Kiszombor község Magyarország 1000 éves fennállásának emlékét örökítette meg, egy vaskeresztet helyeztettem el a szobor helyére.*²⁰

Az új Szent István szobor, műkőből készült, harashti mészakő alapzaton. Bart Ferenc festőművész tervezte, és Karl Ferenc szobrász kivitelezte. (30. kép)

¹⁹ KISS 1997. 119.

²⁰ HISTORIA 59.

A község fizette a szobor árát, az 1500 pengőt, a szállítás és a fölállítás költségét pedig a templom pénztárából utalták ki.

2000-ben a község a szobrot restauráltatta.

Nepomuki Szent János szobra

Szent János a folyók, hidak, hajósok, vízimolnárok halászkok és más vízen járók védő szentje. A gyónási titok mártírként tartják számon. A 18. században, a barokk korban szentté avatták, és a legtöbb templomot az ő tiszteletére szentelték fel. Szobrai az egész ország területén elterjedtek, így vidékünkön, Apátfalván, Csanádpalotán és Kiszomboron található meg a szobra.²¹

Településünkön, az Oexel (Rónay) családnak Zomborra költözése előtt, már állt a szobor a templom előtti tér Makó felőli részén. Először 1805. évi térkép tüntette fel.

A zomboriak a Maros szabályozása előtt és után is többször árvízkárosodást szenvedtek, ezért állították fel a szobrot. Szent Jánost ilyen vonatkozásban is tiszteli a nép.²²

A 19. század elején már megrongálódott. Helyreállítása után, 1815. május 16-án Dombó Antal plébános áldotta meg.

*„Az első artézi kutat, a Szent János kutat, 1889-ben fúratta a község. Kitűnő, jó vízre akadtak.”*²³

Tehát, 1889-ben a szobor mellett kutat fúrtak, a főtéren.

1938-ban a Szent István – szobor fölállítása miatt áthelyezték a tér nyugati oldalára.

Az új szobor elhelyezése miatt szükségessé vált a nepomuki Szent János szobor áthelyezése, mert a templom téren állt, szorosan a Nagyszentmiklósi országút mellett, háttal a templomnak. A község költségén áthelyezték, a Rónay Tibor- féle Kastély oldalára, ott ugyanolyan méretű és alakú kápolnát építettek a szobor fölé, mint a régi de annál díszesebbet. A Szent János szobor eredetére 1815-től való az első följegyzés, de egy régi térképen már 1805-ben szerepel. – Kleitsch Mátyás plébános följegyzése.

1964-ben a szobor meggyalázása: október 15-én éjjel után egy óraker, 6 legény és 4 leányból álló társaság vonult a templom-téren álló műemlék Szent János elé. Téglákkal leverték a szobor fejét és karját, az alapos munka után kivonultak a temetőbe, és ott egy betonnal lefödött sír tetején táncoltak, ugráltak, széttörték a magukkal vitt üvegeket és poharakat.

²¹ TÓTH 2000. 168.

²² KISS 1997. 104. 91. lábjegyzet

²³ KISS 1997. 117.

*Aznap kézre kerültek, és a rendőrségen bevallották tettüket. A 2 fővádoltat 3–3-évi a többi 4 1–1 évi szabadság vesztésre ítélték, és a szobor helyreállítási költségét meg kellett téríteniük. Gajdos Dezső makói kőfaragó állította helyre a megrongált szobrot, ami 2000 Ft-ba került.*²⁴

Ezek után az Országos Műemléki Felügyelőség törölte a műemléki jegyzékből, helyette az apátfalvi Nepomuki Szent János szobrot nyilvánította műemlék jellegűnek.

*1975: Az épülő új ABC-áruház miatt rossz helyen volt az 1815 óta a falunak a főterén elhelyezett Nepomuki Szent János szobor, és védő épülete. Sok vitatkozás után a községi tanács elhelyeztette a szobrot, a templom fő bejáratának bal oldalán. Remélhetőleg már itt is marad.*²⁵

Sajnos, az addig is oly sokat rongált szobor a vandálok martalékává vált, ezért az egyház az építményt elbontatta, és a templom bejáratánál helyezte el. A község főnnállásának 750. évfordulóján, 1997-ben ismét fölállította Nepomuki Szent János szobrát, a templom előtti téren, a régi ártézi kút fölé, Madarász József tervei alapján.²⁶ (31. kép)

Remélhetőleg ez már a végleges helye lesz a majd két százéves szobornak.

Mária-szoborok

Máriát, Jézus anyját a magyar néphagyomány, de a római katolikus és a görög keleti vallású lakosság is nagy tiszteletben részesítette. Boldogasszony, Boldogságosszűz, Szűzanya, Szűz Mária elnevezései ismertek hazánkban. A Mária-ünnepekhez gazdag paraszti hagyományanyag kapcsolódik. A legtöbb Mária – ünnep, főleg a Sarlós, Havi, Nagy- és Kis-Boldogasszony napján búcsú volt a Máriának szentelt búcsújáró helyeken: Gyűd, Andocs, Celldömölk, Csátka, Remete, Verebély, Pócs, Radna, Csíksomlyó, Máriacell stb. Ezekről a helyekről haza hozott kegyképek és szobrok számára készítettek szekrényszerű ún. Mária-házakat, melyeket a sarkos elrendezésű parasztszobák asztalszögletében, a szentsarokban állítottak fel. Ehhez a Mária –házhoz hasonló szekrényke látható Kiszomboron is, de ez nem a szobában, hanem a ház homlokzatán található. A zombori emberek a radnai búcsúra jártak, erről a búcsúról hozhatták a szobrocskát. A helyi templom búcsúja Nagyboldogasszony ünnepén van, az sem kizárt, hogy egy ilyen alkalomkor vették meg a kegytárgyat.

A Szegedi utca és a Rákoczi utca sarkán álló ház²⁷ homlokzatán, üveg ablak mögé helyezett Mária-szobor áll. Jól látható, hogy a külső borítás díszítve van, a

²⁴ HISTORIA 184.

²⁵ HISTORIA 200.

²⁶ TÓTH 2000.168.

²⁷ Szegedi utca 50. számú ház.

szobor fölött a szent korona van kifaragva. A jelenlegi tulajdonos nem sokat tud a szobor történetéről, de mégis büszkén mutatta a kis Mária-szobrot. (32–33. kép)

A szobor 21 cm magas, az eredeti festék több helyen lekopott, javítva is volt, mert a talapzatán a ragasztás nyomai láthatók. A szobor történetére többen is emlékeznek, de nem egyformán, kevés az információnk, hogy bármelyiket is igazolni tudjuk, ezért leírom mind kettőt.

Az egyik változata a Mária- ház történetének:

A ház egykori tulajdonosa Bandur András volt, aki később főszolga bíró is volt a faluban. Az I. Világháborúban hadifogságba esett Oroszországban és Tulába került (ma Ukrajna területén van). Ekkor a fogság azt jelentette, hogy orosz parasztokhoz kerültek a hadifoglyok, és ott kellett mindenféle munkát elvégezniük. Több esztendő múlva, 1921-ben tért haza Bandur András, de nem egyedül, hanem egy orosz feleséggel, Rudvanov Máriával és néhány hónapos kisfiával Aladárra az oldalán. Azt mesélik, hogy az Oroszországból jött asszony mélyen vallásos volt, és ő tetette a ház homlokzatára a Mária-szobrot. A későbbi tulajdonosok nem vették le a szobrot.

A ma is élő család tagokat is megkerestem ők úgy emlékeznek, hogy amikor a Pollner Kálmán utcából a Szegedi utcai házba költöztek, a szobor már a helyén állt.

„– Mindig felnéztek a mi házunkra a szobor miatt!” emlékezett vissza ifj. Bandur Mihály.

A Szabó M. Magdolna ennek a háznak a szomszédságában él, tőle is érdeklődtem a szobor eredetéről.

„– Dédapámé volt ez a ház, ahol én is lakom, 1890-ben építette. De akkoriban a másik telek is ehhez a portához tartozott, nem olyan kicsike volt, mint most. 1911-ben özv. Baloghnénak szül. Matuszka Borbálának, tulajdon leányának eladta vagy elajándékozta azt a részét a portának, ahol most a Bandur-féle ház áll. Még abban az évben felépült a ház, és ismét férjhez ment a Borbála egy Jáksó nevezetű emberhez. Az biztos, hogy mélyen vallásos családban nőtt fel Matuszka Borbála, és az elképzelhető, hogy így nyilvánította ki a falu közössége felé a Mária-tiszteletét.”

Nem tisztem eldönteni, hogy melyik történet a valódi, az biztos, hogy szép színfoltja falunknak ez a kis Mária szobrocsonk.

Kiszomboron, az 1950-es években még egy másik Mária szobor is állt. A Rónay-kastély tornyos részének oldalában, szemben a Makói utcával. (34. kép)

Sajnos a Rónay-féle szobrot egyik éjszaka védőrácsostul eltulajdonították, és azóta sem került elő. Már csak az üres szoborfülke és a megmaradt festés emlékeztet bennünket a Mária-szoborra.

Láncos Jézus szobra

Kiszombor templomában van egy szobor, ami a megkínzott, szenvedő Jézust ábrázolja. Történetéről nem sokat tudunk. A szobor állíttatója Tóth Anna nevezetű asszony, aki 1894-ban adományozta a templomnak. (35–36. kép)

A szobor kőből és fából készült, egy oszlophoz láncolva, fél térdre ereszkedve ábrázolja Krisztust. Fején töviskoszorú, a testén az ostorozás nyomai láthatók. Érdekessége, hogy a láncok igazi fémkarikákból készültek.

Krisztus szenvedésének tisztelete a keresztes háborúk, személyek szerint főleg Szent Bernát és Szent Ferenc kezdeményeire a kései középkorban a barokk időkben gazdag változatokat teremtett. Az evangélium szűkszavú előadásmódját kevésnek tartották ezért, új élményforrásokat keresve, hamarosan az apokrif hagyományokból, ereklyekultusból, és látomásokból is merítettek. A káni evangéliumok Jézusnak kereszthalál előtti megkínzásáról két alkalommal is szólnak, de nagyon röviden. Először, amikor nagycsütörtök éjszakáján a zsidó főtanács méltónak ítéli a halálra, azután megköpdösték és börtönbe vetették. A másik bántalmazás nagypéntek délelőtt történt, amikor a rikoltozó nép Barabást választotta, majd Pilátus pedig megostoroztatta Jézust. A gyötrelmek, illetőleg kínzások, vagyis a Megváltó szenvedéseinek egyes mozzanata az idők során mintegy önállósulnak, és külön kultusz fejlődik belőlük.

A börtönbe zárt, oszlophoz láncolt Jézus szobormását megtaláljuk Szabadkán, Baján, Szombathelyen a franciskánus, Győrben a karmelita templomban, Győr orsolyita kolostorában, a kassai Kálvárián, a csongrádi nagytemplomban, Mésztegyenyőn és Kiszomboron. Csak a mi falunkban nevezik a szobrot Láncos Jézusnak.

A budavári klarisszák barokk szobra csodatévő hírbe került. Emlékezetét egy német szentkép, továbbá egy magyar ponyvanyomtatvány őrzi:

„Imádság a titkos fogságban Jézushoz, mellyel minden titkos szükségben, és szenvedésben lévő Kersztyén lélek fohászkodással mondhat.”²⁸

„A Láncos Jézus szobor, igen nagy köztiszteletnek örvendő, méltó helyre került a templom kórusra feljáró sarkából”²⁹

Ekkor az egyik melléktár elé helyezték, ahol is szemből láthatták a z emberek. Jelenleg a templom egyik oszlopa mellett áll, a misére érkező hívekhez egészen közel helyezkedik el. Sokan virágot tesznek a szobor elé.

Több kiállításon is szerepelt, Ocskó Matild elmondása szerint Juhász plébános úrnak sok munkájába került visszaszerezni a templomunk számára a zombori Láncos Krisztust.

Összegzés

Az egész katolikus Európában, így hazánkban is nagy számmal állnak útszéli keresztek. Keresztet általában családok, vallási társulatok, helységek emeltek jámbor elhatározásból, fogadalomból. Kint a határban, rendesen útkeresztelés-

²⁸ BÁLINT 1998. 307.

²⁹ HISTORIA 192.

nél állították őket. A kereszt mellett elhaladva hívő parasztok megemelik a kalapjukat, az asszony nép pedig keresztet vet.

Kiszombor lakossága mély vallásosságának kifejező jele a sok kereszt és a szakrális szobrok. A környékben lévő települések közül Kiszombor kiemelkedik a rendkívüli műemlék jellegű épületeivel, de kiemeli a szakrális emlékek sokasága is. A község határainak keresztjeit 30–40 évvel ezelőtt látogatták gyakran és egyéni ájtatosságok színhelye volt.

Az utak, utcák keresztjeit fogadalomból, hálából, gyógyulásért vagy tiszteletből állították. A keresztet gondozását egyének vagy családok végzik. A keresztnek a község lakói külön nevet adtak és a mai napig így emlegetik őket. Ezek a nevek azonban nem az állítandó nevével egyeznek meg.

Felhasznált irodalom

VI. Anyakönyv Plébánia Hivatal – Kiszombor

BÁLINT Sándor

1938 *Népünk ünnepei*. Szent István-Társulat Budapest, 1938.

1998 *Ünnepi kalendárium* 1–2. Mandala kiadó Szeged, 1998.

HISTORIA

1740–1974 *Historia domus – Kiszombor 1740–1974-ig*. Plébánia Hivatal Kiszombor

KISS Mária Hortenzia

1997 *Kiszombor története*. Makó.

1987 *Tűzpróbára tétetett*. Győr

LANTOSNÉ IMRE Mária

1998 *Szakrális táj és kultusz a pécsi egyházmegyében*. III. Kápolnák *Janus Pannonius Múzeum évkönyve*. Pécs. 41–42, 115–147.

MNL

1987 *Magyar néprajzi lexikon* 3–4–5. kötet Akadémiai Kiadó, Budapest.

SZILÁGYI István

1980 *Kálváriák*. Budapest, Corvina.

TÓTH Ferenc

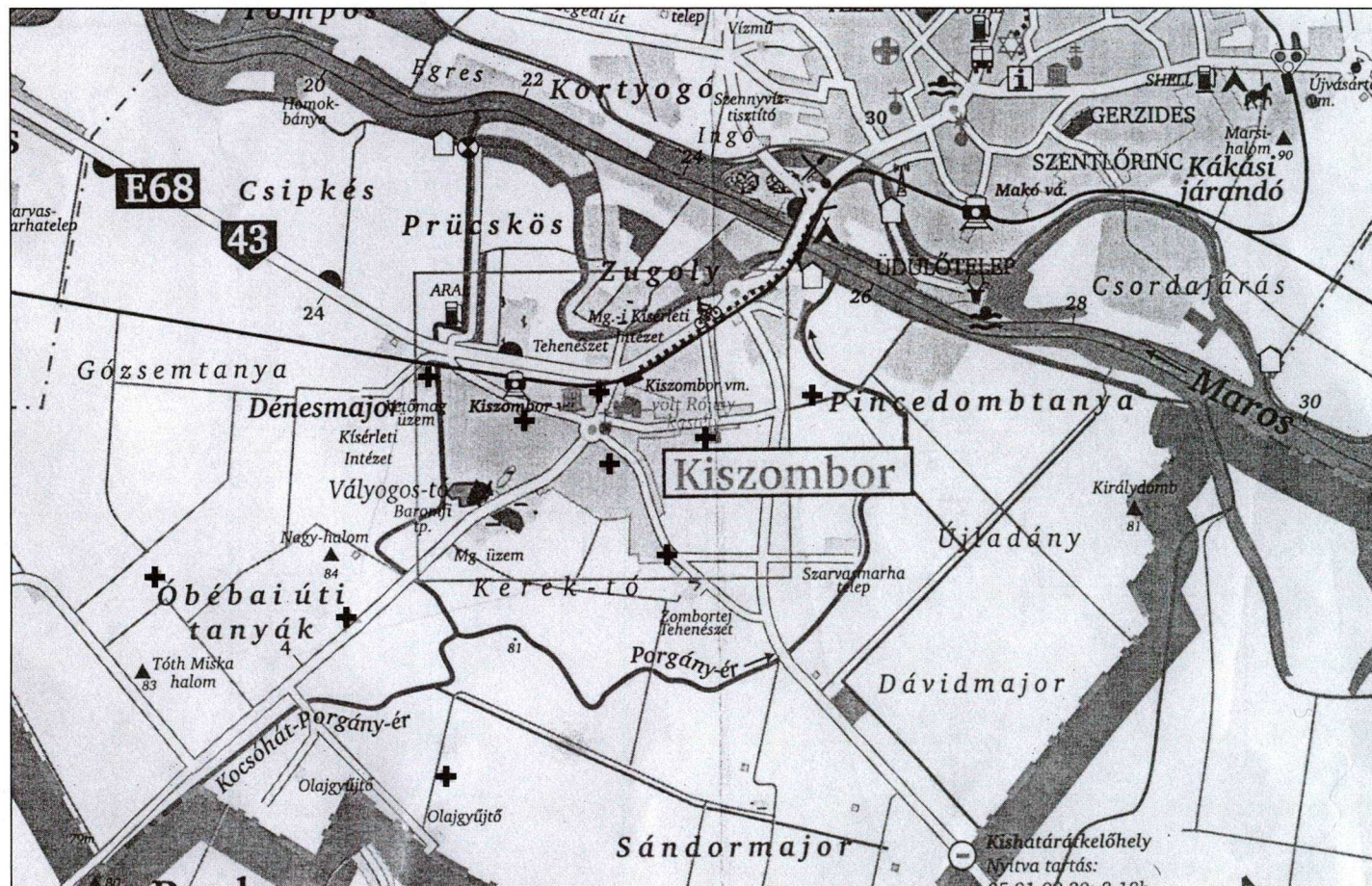
2000 *Makó és vidékének építészeti emlékei*. Szeged.

Zsuzsanna Szikszai

SACRED MONUMENTS OF KISZOMBOR

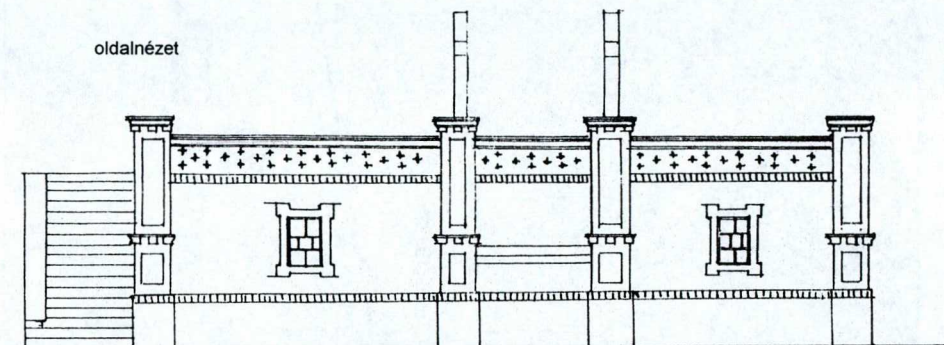
Kiszombor belonged to the estate of the Rónay family since the 1700s. Now it is mostly populated by Catholics. Today there are 12 crucifixes in the inner and outer districts of the village. Part of these roadside monuments has been erected by the patron, the rest by private individuals. In most of the cases, the history of the monument and the name of the raiser are known. There are several chapels and a partly ruined calvary decorating the cemetery. The cemetery of the Rónays has been neglected, and the buildings are in a ruined condition.

Inside the village, there is a statue of Saint Stephen and a statue of Saint John of Nepomuk that were renovated by a foundation operating in the village. The church is famous for the depiction of Christ with Chains (Christ in Prison). On the gable of one of the houses in the village, you can see a statue of the Virgin Mary, which is very rare in this region.

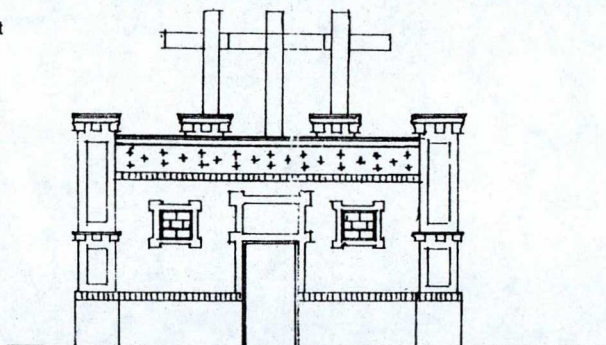

1. melléklet: Kiszombor és környéke, a Maros északi oldalán Makó.

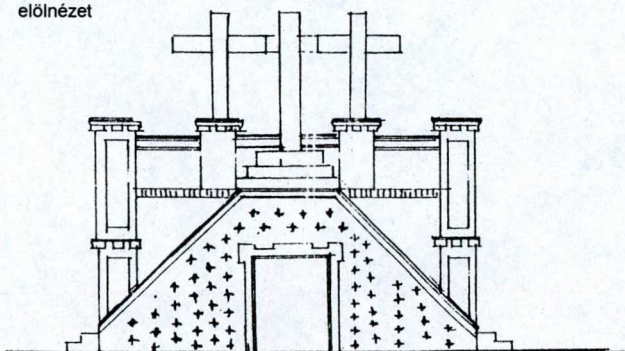
oldalnézet

hátnézet

előlnézet

2. melléklet: Kálvária

1. kép: A kiszombori körtemplom

2. kép: Szegedi országút keresztje

3. kép: Szegedi országút keresztje

4. kép: Szegedi országút keresztje

5. kép: A ladányi út keresztje

6. kép: Fehér kereszt

7. kép: A régi makói út keresztje

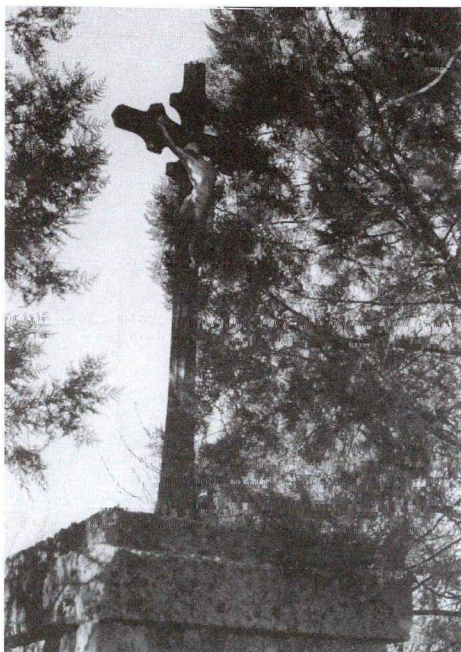
8. kép: Husztik-féle kőkereszt

9. kép: Rétalji kereszt

10. kép: Millenniumi kereszt

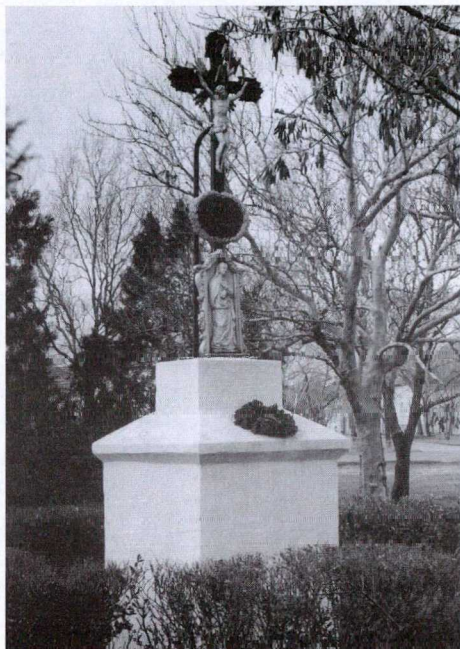
11. kép: Millenniumi kereszt

12. kép: A Gábor-féle kereszt

13. kép: A Gábor-fél e kereszt új helyén

14. kép: A Kisteleki-kút keresztje

15. kép: A Kisteleki-kút keresztje

16. kép: A Móricz utca végén lévő kereszt

17. kép: A Kis-kereszt

18. kép: Kálvária

19. kép: Kálvária

20. kép: Kálvária

21. kép: Kálvária stációk

22. kép: Kálvária, jobbra a Rónay kápolna

23. kép: Az egykori Sándor-majori kápolna

24. kép: Sándor-majori kápolna bontása

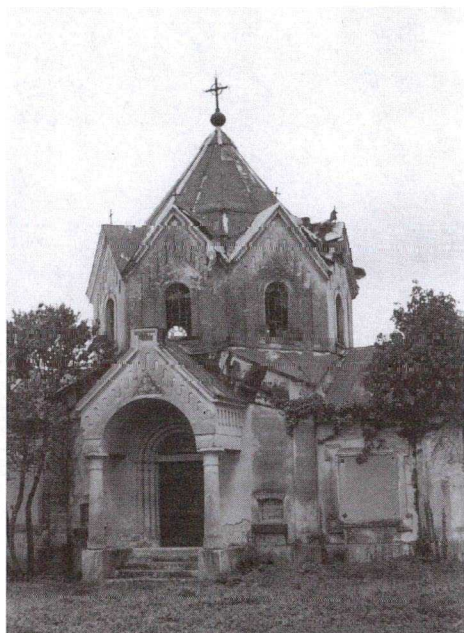
25. kép: Zubán kápolna

26. kép: Zubán kápolna

27. kép: Zubán kápolna

28. kép: Rónay kápolna

29. kép: A második Rónay kápolna

30. kép: Szent István-szobor

31. kép: Nepomuki Szent János-szobor
mai helyén

32. kép: Mária-szobor

33. kép: Mária-szobor

34. kép: A Rónay-kastély
Mária-szobrának helye

35. kép: Láncos Jézus

ÓBECSE SZAKRÁLIS KISÉPÍTMÉNYEI¹

Óbecse a Tisza bal partján található Bácskában (Vajdaságban²). A településen a 19. században katolikus magyarok és görögkeleti szerbek alkottak nagyobb lélekszámú gyülekezeteket, mellettük a század második felében a neológiahoz csatlakozó izraelita hitközség működött. A századfordulót megelőző évtizedekben pedig egyesül evangéliumi reformált³ és ágostai hitvallású evangélikus⁴ közösség alakult. A községben megjelent még, s utóbb imaházat épített a nazarénus és a metodista közösség is.

A szakrális kisépítmények többnyire a település római katolikus és görögkeleti lakosaihoz kötődnek.

Kápolnák

Nepomuki-kápolna (1. és 2. kép)

„A Nepomuki Szent János kápolnát (...) Szalmássy Ferenc és neje építtette az 1820-as években. Pontos év nincs megjelölve. 1823-ban tett ígéretet az építésre.”⁵ A város központjában lévő családi sírbolt oldalában két sírkő található az alábbi felirattal:

ITT NYUGSZIK
NÉHAI T. OMOROVITZAI
SZALMÁSY FERENCZNÉ
SZÜLETETT
FARKASS ANNA

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani dr. Rokay Zoltánnak, korábbi óbecsei esperesnek, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem filozófiaprofesszorának, a helyi római katolikus és pravoszláv egyházközségeknek, valamint mindazoknak, akik bármilyen módon segítették a kutatást. A fényképfelvételeket a szerző készítette.

² A vajdasági szakrális kisépítményekről – több szerző cikkei mellett – átfogó feldolgozás Csúszó Dezsőtől jelent meg. Csúszó 2003–2006.

³ Kálvinista, azaz református.

⁴ Lutheránus.

ASSZONYSÁG
ELHUNYT 1842 =^{IK} ESZT.
ÉLETÉNEK 72 =^{IK} ÉVÉBEN
KINEK IS EMLÉKÉT SZERETŐ GYERMEKEI
BÁNATOS SZÍVVEL
TISZELIK

illetve

OMOROVICZAI
SZALMÁSSY FERENCZ MEG
HALT APRILIS 2^{DIK} NAPJÁN 1825
ESZT – ÉLETÉNEK 64 ESZTEN
KINEK EMLÉKEZÉSÉRE AZ Ó SZOMORÚ ÖZVEGY HÁLÁDA
TOS INDULATBÓL KÉSZÍTETT
TE EZEN KERESZTET

Állíttatásáról írott forrás nem került elő, csupán a helybéliek különböző értelmezései szólnak róla: „Hát [a Nepomuki-kápolna,] az azért lett fölállítva, hogy a Tisza mikor valamikor, hogy hívják, kiöntött, és mit tom én, valami véget sikerült megállítani, és arról lett fölállítva az. Ennyit tudok a történelemről.”⁶ „A Tisza partján volt, azért mert a Tisza odáig ment ki. A szabályozással levágták a kanyargást.”⁷ Nepomuki Szt. Jánoshoz kapcsolódó szakrális kisépítmények vizetek mentén történő állítása, mártíromságának történetéből ered.⁸

A kápolna renoválása 1977-ben kezdődött, a Községi Képviselő Testület Végrehajtó Tanácsa azonban új teherforgalmi út építése címén leállíttatta, és lebontásra ítélte. A háború utáni új társadalmi berendezkedés univerzalizáló, partikuláris identitásokat és közösségeket felszámoló, szekuláris politikáját képviselő községi hatalmi szervek és a belvárosi, illetve újfalusi római katolikus egyházközség között tárgyalások indultak. A belvárosi plébános, dr. Teleki Béla az ima helyéül szolgáló megszentelt épületek adás-vételének nem szokványos jellegére utalva, ugyanakkor a közérdekre és a titói „testvériség egység szellemére” hivatkozva feltételekhez kötötte a kápolna lebontást.⁹ „Mi átadjuk ezt a kápolnát, de fejében kérjük az újfalusi imaház építését és a szomszéd portáját, ami a kövesutra néz./ A szomszéd hajlandó a portáját eladni, de nincs rajta épület és így nem lehet./ Az illetékesek válasza: 'Semmiféle feltételes tárgyalásba

⁵ GÄRTNER – TELEKI 1985: 56.

⁶ Gortva András, földműves, 1932.

⁷ Fuderer László belvárosi plébános

⁸ LISZKA 2000. 69–79.

⁹ Óbecse-Belvárosi Nagyboldogasszony Plébániatemplom Levéltára, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Crkvena opština rimokatoličke crkve Bečej, Gornji Grad, 284/1977. IX. 7. Predmet: kapelica – Predsedniku Komisije za odnose sa verskim zajednicama Skupštine Opštine Bečej. – Bečej, 1977. nov. 7.; Rimokatolička crkvena opština Gornji Grada u Bečeju – Broj Dn. 290/ 1997. Izvršnom veću Skupštine Opštine Bečej. – Bečej, 1977. nov. 10.

nem bocsátkozhatnak.” – állt a püspökségnek írott levelében.¹⁰ A püspöki válasz a jelenség általános voltára utalt, és a tárgyalásos megoldást szorgalmazta, személyes látogatásáról biztosítva az egyházközséget.¹¹

A Belvárosi Római Katolikus Egyházközség jóváhagyását a kápolna városi költségen történő bontásához, az ott nyugvók város által átvállalt exhumálásához, a város által az építmény helyén emelendő emlékkereszthez és az újfalusi imaház 1974 óta húzódó tervének engedélyezéséhez kötötte.¹² Alternatív megoldásként ugyanakkor a kápolna másutt történő újra felépítését és istentiszteleti célokra történő átadását is elfogadhatónak vélte.¹³ A városvezetés részéről a Községi Képviselő Testület Végrehajtó Tanácsának titkára bár annak a véleménynek adott hangot, hogy az általános városrendezési terv nem tartalmaz imaházépítést, sem az Újfaluban, sem a város más részében, az Újfalú Római Katolikus Egyházközség kérésére mégis engedélyezték az imaházépítéshez szükséges jogi eljárások megindítását,¹⁴ a Belvárosi Római Katolikus Egyházközség kapcsán viszont elhatárolódtak a Községi Képviselő Testület Végrehajtó Tanácsa korábbi alelnökének kompromisszumos javaslatától, és elvetették az egyházközség által szabott feltételeket is. A kápolna lebontására mégsem került sor, csupán az épületet körülvevő, oszlopok között feszülő drótkerítést távolították el 1984-ben városrendezési okokból, a Balkáni Ifjúsági Vízi Olimpiára készülődve,¹⁵ környékét pedig parkosították. A rossz állapotban lévő, többször feltört, lebontásra ítélt kápolna és sírbolt renoválására is ekkor került sor.

Ma a Nagyboldogasszony Belvárosi Római katolikus Plébánia tulajdonaként az egyház gondolja. A sárgára festett barokkos épület sírboltját lezárták.

1944-ig évente május 16-án és a keresztyáró napok egyikén volt itt szentmise.¹⁶ 1984. évi javítását követően hosszú ideig használaton kívül állt. Újabb renoválásra 1995-ben, az első misére pedig 1996. április 24-én került sor. Ma a kápolnát csupán Nepomuki Szt. János napján nyitják ki, amikor misét tartanak az egybegyűlteknél. Ezeken a vértanú életéről, a vallási újjáéledésbe illeszkedő ak-

¹⁰ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Rkt. Plébánia Hivatal I. Becse Belváros, 258/1977. Tárgy: kápolnaeladás. – levél a szabadkai Egyházmegyei Hatósághoz – Becse, 1977. szept. 21.

¹¹ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., A szabadkai Egyházmegyei Hatóság (Biskupski Ordinarijat Subotica) 1730/977. sz. levele az Óbecsei Nagyboldogasszony plébániának – Szabadka, 1977. szept. 28.

¹² ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Crkvena opština rimokatoličke crkve Bečej, Gornji Grad, 284/1977. IX. 7. Predmet: kapelica – Predsedniku Komisije za odnose sa verskim zajednicama Skupštine Opštine Bečej – Bečej, 1977. nov. 7.

¹³ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Rimokatolička crkvena opština Gornji Grada u Bečeju – Broj Dn. 290/ 1997. Izvršnom veću Skupštine Opštine Bečej. – Bečej, 1977. nov. 10.

¹⁴ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Rimokatolička crkvena opština Novoselo u Bečeju – Br. Dn. 143/1977 Predmet: Saglasnost za izdavanje lokacije, projekta i gradjevinske dozvole za Bogumolju. Skupštini opštine Bečej Izvršnom veću SO. Bečej i Komisiji za odnose sa verskim zajednicama pri SO Bečej – Bečej, 1977. nov. 10.; Skupština Opštine Bečeja Izvršno veće – Broj: 06–1/77–03 – Bečej, 1977. nov. 16.

¹⁵ Óbecse-Belvárosi Nagyboldogasszony Plébániatemplom Historia Domusa 1984. év

¹⁶ Óbecse és Vidéke XXVII. évf. 20. sz. 1914. május 17. „Ujdonságok – Keresztyáró napok...”

tuális üzenetéről is szólni szokott a plébános.¹⁷ A kápolna oltáránál a védőszent képe függ, kétoldalt egy-egy padosor mögött a vakablakban Máriát karján a gyermek Jézussal ábrázoló olajnyomat illetve egy feszület található.

Sveti Ivan kápolnája (3. és 4. kép)

E helyen állt 1774 és 1849 között a szabadságharcban elpusztult második pravoszláv templom, amelyet temető vett körül.¹⁸ Eufemija Jović bárónő (1779–1861), városközpontban lévő, harangtornyos, fehérre meszelt, oszlopfős, timpanonos kápolnája 1861-ben épült, felszentelésére Keresztelő Szt. János születésének emléknapján került sor. Még az évben elhunyt bárónőt a kápolna sírkamrájában helyezték örök nyugalomra. Ezt követően 1860-ban elhunyt férjének, Stevan Jović bárónak a földi maradványai is ide kerültek.¹⁹ Egykor az Eufemija Jović Alapítvány minden ösztöndíjasának részt kellett venni az Iván napi (július 7-ei) szent liturgián (sveta liturgia), így emlékezve meg Jović bárónő jótékonyágáról.²⁰ Renováltatására 1911-ben került sor, amelyről a helyi sajtó is beszámolt.²¹

A kápolna szentélyét – Jovan Stepanov prota által készíttetett – fehér, aranyozott ikonosztáz zárja. A központi, császári kapun (carskih dveri),²² melyet a szent liturgián kívül egyedül csak a király vagy a püspök, illetve meghatározott alkalmak szertartásain az áldozatot bemutató pap léphet át,²³ az angyali üdvözlés, az Örömhírvétel (Blagovesti) látható, balról Máriát a gyermek Jézussal, azaz Isten Szülőjét (Bogorodica sa bogomladencem), jobbról pedig az Úr Jézust, a (Gospod Isus Hristos) ábrázoló ikon kapott helyet. A bal oldali, északi bejáratnak (severne dveri), a szolgálatot teljesítő pópák, diakónusok (đakon) ajtajának ikonja Szt. Miklóst (Sveti Nikola), a jobb oldalié, a délié (južne dveri), a férfiak kapujáé Keresztelő Szt. Jánost (Sveti Jovan krstitelj) ábrázolja. A Kapuk feletti ikonsor közepén a feszület alatt az utolsó vacsora (Tajna večera) képe látható. Még a felső sorban bal oldalt Keresztelő Szt. János születését (Rodenje Sv. Jovana krstitelja), jobb oldalt pedig lefejezését (Usekovanje glave Sv. Jovana krstitelja) festették meg.

Slaváiról a helyi sajtó is írt: „A Jovics kápolna szlaváját kedden tartották meg ünnepélyes keretek között. A kalácsszegés és vízszentelés után Sztepanov

¹⁷ SZILÁGYI Edit: *Mise nepomuki Szent János Tiszteletére.* (a Hírvivőben megjelent cikk kézirat)

¹⁸ Ma a pravoszláv egyházközség néhány neves tagjának sírja található a kápolna körül.

¹⁹ RADUJKO 1998. 272.

²⁰ POPOV 1997: 49.

²¹ Óbecse és Vidéke XXIV. évf. 32. sz. 1911. augusztus 6. „Ujdonságok – Renoválás...”

²² A szentély Jeruzsálem felé néz, a reggeli ima (juternje) idején az ajtók között a felkelő Nap sugarai sütnek be, amelyek a Megváltót jelképezik. Az ikonosztáz mögötti szentély a Paradicsomot, még azelőtte lévő tér a siralom völgyét szimbolizálja. A keleti tájolásból ereően a másik két ajtó megnevezése égtája nyomán történik.

²³ Vö.: BEKE – GÁSPÁRDY 1984. 10.

főesperes szép beszédet mondott az alapító bárónő érdemeiről.”²⁴ Ivandankor ma is kinyitják a kápolnát, s szent liturgiát tartanak.

Szent Mihály kápolna (5. és 6. kép)

A belvárosi római katolikus temető kápolnájára Pécskay Németh Antal és neje, Kővágó Anna 1883-ban tett 1500 osztrák forint értékben alapítványt, azzal a céllal, hogy annak évi kamatai általuk a temetőben emelt kápolna fenntartására fordíttassanak.²⁵ Ugyanekkor 1100 forintos harangozó-alapot is létrehozott, oly célból, hogy annak éves kamatai a „belvárosi templom harangozójának adassanak ki a temetőkápolnában alapítványozott szt. misék körül teljesített szolgálatáért.”²⁶

Oltárképét – Szent Mihály arkangyal a harsonával – Apáthy Thán Mór festette Pesten, amely utal Ezekiel próféta könyvének 37. szakaszára, a csontoknak szóló jövődőlésre: „kinyitom sírjaitokat és kihozlak benneteket sírjaitokból” (Ezekiel 37, 12.). A szentély előtt balról Mária, jobbról Jézus szíve szobor áll, az ezüst örökmécses szintén a barokk szívszimbolikát jeleníti meg: Mária szívét ábrázolja vagy a hívő felfelé szárnyaló szívét jelképezi. Utólag, ismeretlen helyről került a kápolnába. A szárnyakkal ellátott szív felirata: „Der lieben Mutter Gottes. Ehrenvoll gewidmet Irene von Vojnitz, 1896.”²⁷

Kővágó Anna, aki 1882-ben távozott az élők sorából és egyetlen fia, Németh Pécskay Mihály, aki 1861-ben halt meg, a kápolna kriptájában van eltemetve. Németh Pécskay Antal, aki 1897-ben halálozott el, a kápolna előtti vaskorlással bekerített sírban nyugszik. A kápolna hátsó falán kívül márványtábla jelzi a sírboltjában nyugvó belvárosi plébánosok névsorát. Az 1990-es évek során a temetőben másutt nyugvó egyházi személyeket, exhumálásukat követően, szintén itt helyezték örök nyugalomra, közöttük Szulik József (1841–1890) papköltőt, akinek a Szent István Társulat által 1895-ben állított síremléke is a kápolna mellé került.²⁸

A Németh Pécskai végrendelet értelmében az alapítványok rovatának szentmisékre vonatkozó 15. pontjában a „Német Mihályért, Antal és Verona gyermekeiért végzendő énekes sz. misére 64 f.[-ot hagytak.] Ezek az általok építtetett temetői kápolnában végzendők.” A kápolna fenntartására 1500 forintot, a kereszt fenntartására 200 forintot, a belvárosi temető javára 100 forintot, a harangozó javára pedig 1100 forintot hagytak alapítványul, amelyet 1884. február 24-én Szulik József prépost, esperes és plébános jegyzett.²⁹

²⁴ Tiszavidék XIX. évf. 28. szám 1931. július 12. „Heti Hírek – A Jovics kápolna szláváját...”

²⁵ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Temetőkápolna alap (Németh Antal) IV/4.

²⁶ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Harangozó alap (Németh Antal) V/2

²⁷ A drága Istenanyának tisztelettel ajánlja Irene Vojnitz, 1896. – valószínűleg a bajsai Vojnits Irénéről szólhat a felirat, mivel Óbecsén nem voltak Vojnits-ok. Ugyanakkor a szomszédos Jézus Szent Szíve kápolnából sem származik. (dr. Rokay Zoltán szíves közlése)

²⁸ GLESZER – KLAMÁR 2005. 37–41.

²⁹ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., 116. Alapítvány Németh Antal és Kovács Anna, 745/1884. számú kalocsai érsekségi jóváhagyással ellátva.

A 1898-ban itt tartották a Szulik Józsefért mondott gyászmisét is.³⁰ 1945-ig évente csak két szentmisét tartottak a kápolnában, halottak napján és a keresztyáró napok egyikén. Ezt követően, amikor a szomszédos korábbi Szegényházban, majd szociális otthonban felszámolták a Jézus Szent Szíve kápolnát, vasárnaponként a temetőkápolnában miséztek. 1977-től, miután már nem engedélyezték a háztól való temetést, ravatalozóként is szolgált. Visszaemlékezések szerint a vasárnap korareggeli misék idejére a halottat a kápolnán kívül a fal mellett helyezték el, a legmelegebb nyári hónapokban pedig elmaradtak a vasárnapi szentmisék. Ez a szokás a ravatalozók felépítése után is megmaradt, így misék szeptember első vasárnapjától május utolsó vasárnapjáig vannak a temetőkápolnában. 2000-től a Virágvasárnap előtti temetői keresztyútjárást megelőző misét a viszonylag távol lévő templom helyett szintén itt mutatják be.

Az épületet 1972-ben újrifestették és a II. Vatikáni Egyetemes Zsinat szellemében átalakították. A karzaton lévő három regiszteres, mechanikus rendszerű orgonáját ifj. Kovács István szegedi orgonaépítő készítette 1863-ban.³¹ Felújítása 1991-ben történt meg a becse-újfalusi plébános, Péter Antal által megelőlegezett pénzből, melyet a hívek adományaiból és a plébánia szántóföldjeiért kapott bérleti díjakból fizettek vissza.³²

Pravoszláv temetőkápolna (7. és 8. kép)

Állításáról nincs adat,³³ ugyanakkor temetkezési helyként sem szolgál, bár a fehérre meszelt harangtornyos kápolna külső falán 6 emléktáblát, sírkövet helyeztek el. A bejárata előtti timpanont két oszlopfe tartja. Egykori slaváiról a helyi sajtó is említést tett: „A helybeli görögkeleti szerb temető kápolnájának szlavája lélekemelő ünnepély keretében zajlott le pravoszláv áldozócsütörtökön. A szlavá után körmenet volt a kápolna körül.”³⁴

Ma a halottak lelki üdvéért mondott istentisztelet (zadušnica) alkalmával nyitják ki, valamint nyáron sveti Nikolaj ereklyéinek átviteléhez (Prenos moštiju sv. Nikole) kapcsolódó emléknapon, május 22-én tartott szent liturgián. Alkalmanként, a hozzátartozók külön kérésére ravatalozásra (opela) is szolgál.

A szentély előtt a város központjában álló Jović-kápolnáéhoz hasonló, aranyozott fehér keretű ikonosztáz áll. A császári ajtók szárnyain (carskih dveri) az Örömhírvétel (Blagovesti) látható, e mellett balról az Istenszülő ábrázolása (Bogorodica sa bogomladencom), jobbról pedig az Úr Jézus (Gospod Isus Hristos). A bal oldali ajtó ikonja Szt. Miklóst (sveti Nikola), a jobb oldalié pedig Keresztelő Szt. Jánost (sveti Jovan Krstitelj) ábrázolja. A Kapuk feletti ikonsor közepén a

³⁰ Óbecse és Vidéke 1898. július 12. „Újdonságok. – Gyázmise Szulik József néhai prépost plébános lelke üdvéért...”

³¹ GÄRTNER 1985: 56., MÁNDITY 2002. 128.

³² Fuderer László, a belvárosi Nagyboldogasszony plébániatemplom plébánosa.

³³ A Letopisokat ugyanis egy új téves bejegyzést korrigálandó magukkal vitték a felsőbb egyházi hatóságok.

³⁴ Tiszavidék XIX. évf. 22. szám 1931. május 31. „Hetí Hírek – Templom szálva...”

feszület alatt az utolsó vacsora (Tajna večera) képe látható. A bal oldali ikonon Szt. Miklós lecsendesíti a vihart (sv. Nikola stišava buru), jobbról Szt. Miklós ereklényének átvitele (Prenos moštiju sv. Nikole). Az ikonok 1937-ben készültek Óbecsén, Uroš Predić festményei nyomán.

A temetőből a központi nagykereszt mellett csupán e kápolna képezi a parohija tulajdonát.

Jović-birtok kápolnája (9. kép)

Eufemije Jović bárónő görög keleti kápolnája a tanyáján, a mai mileševói határban állt. Az Óbecse és Vidéke hetilap 1897-ben a görög keleti kápolna búcsú-ünnepéről számolt be, „a melyre sokan kimentek a városból is.”³⁵ Itt 1879 és 1939 között kisebb-nagyobb megszakításokkal minden évben Nagyboldogasszony (Velika Gospojina) napján, augusztus 28-án, a bárónő végakarátának megfelelően, egy szegény jegyespár esküdött egymásnak örök hűséget és nászajándékként szobabútort kapott az alapítványul hagyott 10 láncnyi szántóföld hozadékából. A kápolnát 1952-ben bontották le.³⁶

Dunderski-kápolna (10. és 11. kép)

Bogdán Dunderski (1862–1943)³⁷ birtokán, Óbecse határában, 1919 és 1943 között emelt fehér kastélyának görög keleti kápolnája a földbirtokos nyughelye is egyben. Az alapkövetétel 1920-ban volt, s a neobizánci stílusú kápolna Joseph Krauss (1882–1930) zimonyi építész tervei alapján 1923-ra készült el. Híres az ikonosztáza. Keretét Karbinger, belgrádi mester készítette. A 12 ikont, az ajtó feletti Utolsó vacsorát és a három mozaikot pedig a földbirtokos közeli barátja, Uroš Predić festette 1924–1926 között.³⁸ Az 1928. október 3-án felszentelt kápolnában³⁹ 1930-tól istentiszteleteket is tartottak a környékbeli híveknek, amelyről a sajtó is beszámolt. „A templomot néhai Kritovac Gedeon archimandrita szentelte fel. Az illetékes egyházi hatóság lelkészt nevezett a templomhoz Daković Damaszkín lelkész, ismert ének-zene művész személyében. Az első rendes misét a múlt csütörtök tartották meg nagyszámú hívő jelenlétében.”⁴⁰

A család védőszentjét, Szent Györgyöt, valamint Szent Mihályt és Krisztus feltámadását ábrázoló mozaikok 1924-ben a csehországi Rakovníkban készültek. Az ikonosztázt barna fakeretbe foglalták. A szentély császári kapujának szárnyain az angyali üdvözet (sv. Arhangel Gavril i Presveta deva Marija) látható,

³⁵ Óbecse és Vidéke 1897. augusztus 29. „Újdonságok. – Búcsú. A szállások között...”

³⁶ POPOV 1997. 49., RADUJKO 1998. 72–73.

³⁷ 1910 és 1918 valamint 1942-ben a magyar parlament felsőházának tagja. KASAŠ 1998. 267.

³⁸ POPOV 1997. 46.

³⁹ RADUJKO 1998. 269.

⁴⁰ Tiszavidék XVIII. évf. 38. sz. 1930. szeptember 21. „Heti Hírek – Istentiszteletek a Dunderski-féle templomban.”

mellette balról az Istenszülő (Bogorodica sa Hristom), az ikon alatti sorban pedig Szt. György vértanú (sv. Velikomučenik Georgije), akinek a tiszteletére a kápolnát építették. A császári kaputól jobbra Jézus Krisztus (Isus Hristos) található, amelyhez az alsó sorban keresztelő Szt. János (sv. Jovan Krstitelj) ikonja tartozik. A főajtót övező pillérek közötti boltíves ikon a Gecemáni kertben imádkozó Jézust (Isus u molitvi u Gecemanskom vrtu), a felette lévő pedig a kereszt-ről való levételt (Skidanje s krsta) ábrázolja. Az ikonosztáz bal oldali, északi kapuján Szt. István diakónus, vértanú (sv. Prvomučenik Stefan), jobb oldali, déli kapuján pedig Szt. Mihály arkangyal (sv. Arhistratig Mihail) látható. A fölöttük lévő mezőben az apostolok foglalnak helyet.⁴¹ Bejáratánál márványtábla emlékeztet az állítatójára:

ZADUŽBINA
BOGDANA DUNĐERSKOG
VELEPOSEDNIKA
STARO BEČEJSKOG I SENTOMAŠKOG
1923 GODINE⁴²

A kápolna slávája november 16-án van Szent György (Đurić) napján, amelyről istentisztelettel emlékeznek meg. Az épület jelenleg a PIK Bečej mezőgazdasági és ipari szövetkezet tulajdonát képezi.

Pecesori kápolna (12. kép)

A településhez egy tanyasorból kinőtt falu is tartozik. A pecesori vikárián 1996-ig nyaranta istentiszteleti célt szolgált az 1941-ben épült római katolikus kápolna. A búcsúja havas Boldogasszony napján, augusztus 5-én van. Megtartására augusztus első vasárnapján kerül sor, amely a falú búcsúja – az 1990-es évektől jelentős közösségi eseménye is – egyben. 1996-ban a korábbi tábori oltár⁴³ helyére közadakozásból imaház épült. Ezt követően a barna elemekkel tagolt drapp színűre festett kápolna csupán a gyóntatásoknak adott helyet. A 20. század elején dívó parasztpolgári lakóházak homlokzatát idéző, cseréptetős, torony nélküli kápolna két oldalán barna latin kereszt látható. A csupán néhány személy befogadására alkalmas épületet barnára festett, fehér keresztetekkel díszített bádogajtó zárja, mely felett barna római számokkal az építés évszáma áll. A lépcsős szegélyű homlokzat felső részén üres szoborfülke és stukkó-koszorú látható. Felette fém kereszt zárja az épület homlokzatát. A kápolna bal oldalán fém harangláb, jobb oldalán pedig feszület található. Köré akácfákat ültettek.

⁴¹ ŽIVOVANOV 1989. 9–10.

⁴² Dunderski Bogdan, Óbecsei és szenttamási földbirtokos alapítványa, 1923.

⁴³ KOCIS 2005. 67–68.

Szentháromság-kápolna – Kapela Svete Trojice (13., 14. és 14a. kép)

Az óbecsei neológ izraelita hitközség tagjai, Freund József és Böhm Irén alapította felekezettől független⁴⁴ karitatív tevékenységet folytató Szegényház kápolnáját 1905-ben emelték. „Az ünnepélyen nagy közönség jelent meg úgy, hogy a kis kápolna, még a folyosó is tömve volt érdeklődőkkel. Megjelent az ünnepségen Freund József és neje, a Szegényház alapítói és építtetői, továbbá Balaton Gyula főbíró, Reisli Sándor községi bíró, Jauch Ferenc és Kovács Ferenc plébánosok stb. A kápolna szentelést Blazek Lajos esperes, b[ács]földvári plébános végezte, aki az evangélium alatt gyönyörű beszédet mondott a felebaráti szeretetről, a jótékonyság gyakorlásáról és lángoló szavakkal adózott az alapítóknak, a kik otthont adtak az elhagyott szegényeknek.”⁴⁵ Búcsúja Jézus Szent Szíve napján volt,⁴⁶ a második világháborút követően 1946-ban lebontásra került.

Az új Szentháromság-kápolna építését Farkas János, a Gerontológiai Központ egykori igazgatója kezdeményezte. A németországi Bergisch Gladbach Brücken Bauen humanitárius szervezet közvetítésével, mely már korábban is karitatív tevékenységet folytatott a községben, 2004-ben a Bensberg-i Evangelische Kirchengemeinde nyújtott támogatást az ökumenikus kápolna építéséhez.⁴⁷ Az épülő kápolna belső terét az ökuméné jegyében mind a pravoszláv szent liturgia végzéséhez, mind pedig a katolikus misék bemutatásához alkalmassá tették. A felszentelésre a belvárosi plébánia és az óbecsei parohija részéről 2005. október 14-én került sor. Az udvaron álló kápolna harangja a sárgára festett épület jobb oldalán található a bejárat felett. A belső teret kitöltő fehér padsortól balra stációk, jobbra ikonok láthatók, a „szentély” falát Szentháromság-freskó díszíti. Az ikonok elrendezése az V. századig visszanyúló, az oltárt csak kerítésként lezáró ikonosztázra emlékeztet.⁴⁸ Ezeknél, ahogyan itt is, balról a Máriát a gyermek Jézussal (Bogorodica sa bogomladencom), jobbról pedig az Úr Jézust (Gospod Isus Hristos) ábrázolták. A bal oldali sarokban, az ikonosztáz mögött pedig katolikus Mária-szobor áll.

Szombatonként délután a római katolikus fiatalok tartanak imaalkalmat a Freund József – Böhm Irén Szociális Otthonban. Ünnepeken és havonta egy vásárnap a belvárosi római katolikus plébános mutat be szentmisét a kápolnában. A pravoszláv egyház vasárnap délelőttönként tart szent liturgiát.

⁴⁴ Az intézet vezetőségét megválasztó direktórium tagsága az alapítólevél szerint a mindenkor hitközség főabbijából, a belvárosi plébánosból, a pravoszláv pópából és az önkormányzat képviselőjéből áll össze, a Szegényház pedig a község tulajdonát képezi, ahol mindazon elhagyatottak számára helyet kell biztosítani, akiknek idős korukra ételre, meleg szobára vagy jó szóra van szükségük. (Farkas János nyugalmazott igazgató által alapított, az intézet alapítóinak emlékét őrző civilszervezet irattárából.)

⁴⁵ Óbecse és Vidéke XVIII. évf. 38. sz. 1905. szeptember 17. „Ujdonságok – Kápolnaszentelés...”

⁴⁶ Óbecse és Vidéke XXX. évf. 24. sz. 1917. június 17. „Ujdonságok – Szegényház kápolnájának búcsúja...”

⁴⁷ Farkas János nyugalmazott igazgató irattárából.

⁴⁸ Vö.: BEKE – GÁSPÁRDY 1984. 10.

Haranglábak

Az óbecsei egyesült evangélikus-református leányegyház 1893-ban állított haranglábát imaházának udvarán. Az új harangok megáldására március 19-én, vasárnap került sor.⁴⁹ Később szerepét az evangélikus-református templom tornyában elhelyezett harangok vették át.

Görögkeleti harangláb Bogdan Dunderski birtokán található. A fehérre meszelt, neobizánci stílusú építmény egyben a kápolnát övező kerítés egyik kapuját is képezi. (15. kép)

Katolikus haranglábakat csupán az alsóvárosi és a becse-újfalusi egyházközségben állítottak, amely utóbbihoz a pecesori vikária is tartozik. Ezek többségükben szükségmegoldásnak számítanak és fémcsővekből készültek.

Az 1940-es évek elejétől tervbe vett, de csak az új társadalmi berendezkedés idejére felépülő, s ezért küllemében imaházra emlékeztető, Árpád-házi Szent Margit újfalusi templom és plébánia udvarán 1976-ban emelték az imaház mellett lévő oldalház helyén. A harangja egy út menti bezdáni kápolnából került Óbecsére. (16. kép)

A pecesori vikária Havas Boldogasszony kápolnája mellett álló haranglábát a becse-újfalusi egyházközség emelte 1984-ben. Harangja a szerencsei plébániához tartozó Garabucsról (Ratkovo) került Pecesorra, mivel használaton kívül állt, a pecesori közösségnek pedig nem tellett harangra. (12. kép)

Az alsóvárosi egyházközség vikárájának „kistemplomát” Szt. József a munkás tiszteletére dedikálták. Törteli Imre alsóvárosi plébános építtette. Felszentelésére 1977-ben került sor.⁵⁰ Mellette fémvázú harangláb áll, amelyen három harang található. Ezeknek segítő Szűz Mária (392kg), Szt. József a munkás (159 kg) és páduai Szt. Antal (101kg) a védőszentjük. A harangszentelésre 1982. szeptember 17-én délután 3 órakor került sor. A szertartást Zvekanović Mátyás püspök vezette, Andrija Kopilović püspöki szertartó tolmácsolásával, aki alkalmi homiliát is mondott. Köszönetét az alapítók nevében Óbecsey Gärtner István fejezte ki, a hívek nevében Egri István, az ifjúság nevében Surányi Ibolya, a leánygyermekében Szokola Ilona, a fiúgyermek nevében pedig Szokola Zoltán szól.⁵¹ (17. kép)

2005. október 30-án, a hónap utolsó vasárnapján az óbecsei alsóvárosi temetőben Pósa László helyi plébános szentelte fel a ravatalozó mellett álló, a VMSZ helyi csoportja által emelt haranglábát. A politikai párt egyik kezdeményező tagja ezt azzal indokolta, hogy az alsóvárosi lakosságnak tevékenységük keretében olyat szerettek volna nyújtani, amely reprezentatív, és egyben széles körű igényt elégít ki. A lélekharang korábban a párhuzamos utcán lévő plébánia-templom tornyából szólt, amelyet időnként nehézkes volt a temetési szertartás menetével összehangolni. Az akácfából faragott, barnára festett, fekete zsindeyszerű tetővel fedett, kettős kereszttel ellátott harangláb közepén kopjafa áll. A

⁴⁹ Óbecse és Vidéke VI. évf. 12. sz. 1893. március 19. „Ujdonságok – Új harangok...”

⁵⁰ Hitélet XV. évf. 9. sz. 1977. szeptember „Templomszentelés volt Becsén...”

⁵¹ Hitélet XX. évf. 11.sz. 1982. november 10. GÄRTNER István: *Becse múltjából és jelenéből egyszerre.*

bácsföldvári Gunyhó Alkotóház és az óbcei Ars in Ligno Fafaragó Egyesület közös alkotása. A 100 kg-os harangot Zsablyán öntötték, a fekete felületen aranyozott számokkal a készítés éve: 2005 olvasható. (18. kép)

„A harangszentelési ünnepségen Knézi Péter, az óbcei község alpolgármestere, a VMSZ községi szervezetének elnöke mondott alkalmi beszédet. Gyurcsik Attila, az akció szervezője és lebonyolítója kondította meg először a kisharangot, amelynek hangja majd utolsó útjára kíséri az elhunytakat. A harangszentelés alkalmából szervezett műsorban közreműködött a Petőfi Sándor Magyar Kultúrkör Szelence énekksoportja, valamint Karácsonyi Judit versmondó.”⁵²

„Köztéri” szobrok és keresztek

A Város főterén a 20. század elején egy szentháromságszobor, egy katolikus illetve egy pravoszláv „kereszt” (feszület) valamint egy Fájdalmas Mária-szobor állt.

Szentháromság-szobor (19. és 19a. kép)

Özvegy Horváth Istvánné született Ördög Viktória 1906. szeptember 28-án 200 korona értékű alapítványt tett a Szent István téren felállított Szentháromság szobor karbantartására.⁵³ Óbecse nagyközség elöljárósága a belvárosi plébános kérésére „a piac téren a br. Jóvits háztól számított második köröndöt és pedig a köröndnek azon részét, mely az rk. templom főkijáratával szemben és a köröndön lévő szerb köröszttel átellenben” esik jelölte ki.⁵⁴

Az állítás szándékáról több ízben elismerőleg számolt be a helyi sajtó. Emellett a felállításáig nem fedte fel kilétét. A felállítást a plébánia jeles eseményeire időzítették, bár ez több ízben is meghiúsult: „A szobormű, úgy értesültünk, augusztus 15-ére fog elkészülni, hogy a belvárosi templom búcsú ünnepe alkalomával felszentelhető legyen.”⁵⁵ „Ez a szobor a piac téren nyer elhelyezést s már az alapozási munkával annyira vannak, hogy jövő héten a szobor felállítását megkezdik. A szobrot Weigner Károly kőfaragó készíti és iparkodik, hogy munkájával elkészüljön szombatra, mire a bérnáló érsek Óbecsére jő.” – utal a cikk dr. Várossy Gyula kalocsai érsek bérnáló-útjára.⁵⁶ A város az impériumváltást kö-

⁵² Magyar Szó 2005. október 31. Harangszentelés az alsóvárosi temetőben. (Lajber György) <http://www.hhrf.org/magyarszo/arhiva/2005/10/31/>

⁵³ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Horváth I-né Szt Háromság szobor belv. piac téren –I/ 21 A szobor állítását a Historia Domus 38–39. oldala is datálja.

⁵⁴ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., 4335/1906. sz. Óbecse nagyközség elöljáróságától A rom. kath. hitközség Ft. Elnökségének Óbecsén – 608/906. sz. átiratára – Óbecse 1906. szept. 10.

⁵⁵ Óbecse és Vidéke XIX. évf. 24. sz. 1906. június 17. „Ujdonságok – Szentháromság szobra...”

⁵⁶ Óbecse és Vidéke XIX. évf. 36. sz. 1906. szeptember 9. „Ujdonságok – Szentháromság szobor...”

vetően 1922-ben a szobor áthelyezésének szükségességéről értesítette az egyház-községet, amelynek munkálataival Weigner Károly kőfaragót bízták meg.⁵⁷ A szobor 1923-ban a főtérről az óbecsei belvárosi Nagyboldogasszony római katolikus plébániatemplom kertjébe került.⁵⁸

A voluta-motívumos talapzaton nyugvó oszlop tetején festett szenthárom-ságszobor található. Az arany és kékes-szürkére festett elemekkel tagolt oszlop talapzatának fekete üvegberakásos felirata:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
EMELTETTE
ÖZV. HORVÁTH ISTVÁNNÉ
ÖRDÖG VTIKTOR
1906

Illetve az alsó kis tábláé:

WEIGNER KÁROLY
ÓBECSE

Fájdalmas Mária szobra (20. kép)

1833. november 1-én „Vibok Albert és György továbbá Komáromi János és István a helybeli róm. kath egyház pénztárába egyszáz frtot osztr. értékben kész-pénzben letettek, oly célból, hogy ezen tőkének esedékes évi kamatai a templomtéren emelendő Mária szobor fen[n]tartására fordíttassanak.”⁵⁹ „Szathmáry Antal, óbecsei plébános, 1834 márczius havában [alapítványt tett] 500 váltó forintra, amely összeghez Mikula János, óbecsei lakos, 100 váltóforinttal járult”⁶⁰ a pénzen szobrot emeltettek. 1887. július 16-án pedig Sági Teréz Mladoniczky Ferencz S. I. 150 osztrák forint értékben,⁶¹ valamint 1887. július 22-én Mucsy József, özv. Szerda Rozália 100 osztrák forint értékben járult hozzá egy fájdalmas Mária szobor beszerzéséhez és fenntartásához további alapítványtétellel.⁶² A rossz állapotban lévő szobor helyére – amelyet a templomudvarban temettek el – Jauch Ferenc apátplébános 1910-ben 3.000.000 koronáért a Mayer-cégnél bronz fájdalmas Mária szobrot rendelt.⁶³ 1923-as áthelyezése óta az óbecsei belvárosi

⁵⁷ Erről részletes nyugtát Weigner K. 1922. április 14-én állított ki.

⁵⁸ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., II. a. 9 – 1910- Mária-szobor 3000.korona 4354. szám Nagyontiszteledő Jauch Ferencz, Esperes, Plébános Urnak Óbecse – Kleiner Lajos érseki helynöktől.

⁵⁹ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Templomtéri Mária szobor-alap.

⁶⁰ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Templomtéri Mária szobor-alap.

⁶¹ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Fájdalmas Mária szobor-alap

⁶² ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Fájdalmas Mária szobor-alap I/18

⁶³ GÄRTNER 1985. 58.

Nagyboldogasszony plébániatemplom kertjében áll. Utóbb arany színűre festették, talapzatát pedig fehérre, egyes elemeket kékes-szürkével emelve ki.

Főtéri római katolikus kereszt (21. kép)

A Szent István tér belvárosi Nagyboldogasszony római katolikus plébániatemplom előtti részén állott „nagy kőkeresztet Jankovits Ferenc közgyám emeltette. Fölállításának pontos idejéről nincs feljegyzés. 1823-ban (sic! /GN/) már megvolt.”⁶⁴ Az idézett helytörténeti feldolgozástól eltérően a plébániai levéltár kézzel írott dokumentuma arról számol be, hogy Zimányi Ferenc óbcesei gombkötő és anyósa, Kollarity Márton özvegye, Varga Eszébet 1833-ban tett alapítványt az általuk állíttatott kőkeresztre. „Mi alulirottak kik tulajdon költségünkön az óbcesei R. katolikus templom előtt az Isten dicsőségére kőkeresztet csináltattunk és emeltetünk, ezen írásunk erejével kötelezzük magunkat még élünk annak reparációjára és fenntartására; én pedig különösen Varga Erzsébeth kötelezem magamat történendő halálom esetére, hogy vagyonomból száz ötven, azaz 150 váltó forintok fizettessenek ki, és ezen Pátensre adandó pénznek kamattyából akár mikor is szükséges reparációk véghez vitessenek. / Kőlt Óbecsén 27dik Decemberben 1833.”⁶⁵

A kereszt a főtérről 1923-ban került a templom kertjébe. Ma talapzata halványkékre festett, kékes-szürke elemekkel tagolva. Keresztje sötétbarna, korpusza festett. Felirat nem található rajta.

Az egykori főtéri pravoszláv kereszt (22. kép)

A városháza előtt a 19. század végétől pravoszláv vörös márványfeszület állt.⁶⁶ Korabeli képeslapokon⁶⁷ környezete egy ideig fásított volt, később a piac tér vette körül. Renoválására 1913 áprilisában került sor. A munkálatokkal az óbcesei pravoszláv hitközség Weigner Károly kőfaragót bízta meg.⁶⁸ Az 1914. év decemberének nagy szélviharáig állott, amikor is „felső része nagy robajjal lezuhant és az aszfalton ízekre törött.”⁶⁹ A többszortatú talapzatot négy oszlop között húzódó kovácsolt vaskerítés vette körül. A retusált fotón a talapzat középső részébe helyezett festett dombormű látható. A barnára színezett feszületen keresztet formáló fémlap, azon tábla és festett korpusz látható.

⁶⁴ GÄRTNER 1985. 59.

⁶⁵ ÓBNPL, V./ A / 1-2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Zimányi-féle kőkereszt alap I/3.

⁶⁶ POPOV 1997. 34.

⁶⁷ Városi Múzeum és Galéria Becse – Adattárból: 1905.33, 1905.34, 1911.12, 1915.15, 1940.16.

⁶⁸ Óbecse és Vidéke XXVI. évf. 16. sz. 1913. április 20. „Ujdonságok – Keresztek javítása...”

⁶⁹ Óbecse és Vidéke XXVII. évf. 52. sz. 1914. december 27. „Ujdonságok – Ledőlt kereszt...”

Az egykori Jović-kereszt (23. kép)

Az SzHSz-királyság idején a katonai körzet épülete előtt – a Főutcán a gimnázium épületével szemben – szintén pravoszláv kőkereszt állott, annak emlékére, hogy egykor itt épült az első, vályogból rakott pravoszláv templom 1715 és 1718 között, amelyet a törökök romboltak le. A keresztet Eufemije Jović bárónő emeltette.⁷⁰ Korabeli fotókon a talapzatot kovácsolt vaskerítés vette körül. A feszület szögletes végződésű kőkeresztjére INRI-tábla és T-betűt formázó fémlap volt erősítve. Az utóbbira festették a korpuszt.

Az alsóvárosi páduai Szt. Antal templom keresztje (24. kép)

Az 1903 és 1904 között épült páduai Szent Antal alsóvárosi római katolikus templom előtt a belvárosi templom mintájára jobbról feszület, balról, Mária-szobor került. Az 1906-ban állított feszületet ma fekete kovácsolt vaskerítés övezi. A beton alapokon nyugvó talapzat fekete márványtáblájának felirata:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
EMELTETTE
GUBINCSIK
GYÖRGY
ÉS NEJE
MOLNÁR ROZÁLIA
1906

A megkopott talapzat és szögletes szárazban végződő kereszt sárgára festett. A korpusz szintén festett, a talapzat tetején vele egy vonalban elhelyezett Mária-szoborhoz hasonlóan.

Az alsóvárosi páduai Szt. Antal templom fájdalmas Mária-szobra. (25. kép)

1909. májusában „Komáromi György óbecsei földbirtokos és neje az alsóvárosi kath[olikus]. templom elé felállítandó díszes Mária szobrot ajánlottak föl.”⁷¹ A készülő szoborról az újvidéki sajtóban is említést tettek: „Különösen egy remek Mária-szobor az, ami bámulatba ejti még a legskrupulózusabb szakértőt is.”⁷² Felállítására az év június 6-án került sor, beszentelése pedig következő vasárnap a templombúcsún történt meg, páduai Szt. Antal napján.⁷³

⁷⁰ POPOV 1997. 54.

⁷¹ Óbecse és Vidéke XXII. évf. 18. sz. 1909. május 2. „Ujdonságok – Adomány az Alsóvárosnak...”

⁷² Újvidéki Közlöny – közli: Óbecse és Vidéke XXII. évf. 18. sz. 1909. május 2. „Ujdonságok – Adomány az Alsóvárosnak...”

⁷³ Óbecse és Vidéke XXII. évf. 23. sz. 1909. június 6. „Ujdonságok – Mária szobor...”, Óbecse és Vidéke XXII. évf. 24. sz. 1909. június 13. „Ujdonságok – Búcsú...”

A Mária-szobor felirata:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS
A BOLD. SZENT SZŰZ
TISZTELETÉRE EMELTÉK:
KOMÁROMI GYÖRGY
ÉS NEJE
ZÓDI ROZÁLIA
1909 BEN

A talapzatán:

HAUSLER ÉS DARABOS
ÚJVIDÉK

Millecentenáriummi kereszt (26. kép)

Az Árpád-házi Szent Margit becse-újfalusi plébánia templom kegyura dr. Gombos Dezső, óbecsei nemes lett volna. Építését a második világháború, illetve annak végén a földesúr Budapestre menekülése gátolta meg. Az új társadalmi berendezkedés alatt épülő imahely templom jellege azonban már nem vált szembetűnővé, keresztje s tornya sem volt. A jelenlegi plébános, Péter Antal atya kezdeményezésére és anyagi támogatásával 1996-ban – Kádas Gábor, helyi kőfaragó által készített – Árpád-házi szentekre utaló fekete márvány feszületet emeltek a templom udvarán a főbejárat felől. A szögletes száракban végződő kereszt utca felőli oldalán ezüsfestékkal bevont öntött vas korpusz függ. Felszentelésének időpontjául a templom 1982. június 27-én, Árpád-házi Szent László emléknapján történt felszentelésének évfordulóját választották, amely január 18-a, Szent Margit napja mellett a plébániatemplom másik nagy ünnepe, mivel a környéket sújtó jégverés 1982-ben ekkor elkerülte az egyházközséget. A szertartást Pénzes János megyéspüspök végezte a plébánia felkérésére.

Utcára néző felirat a kereszt szárán olvasható:

896
1996
ISTEN DICSŐSÉGÉRE
EMELTETTE
BECSE-ÚJFALU
HÍVŐKÖZÖSSÉGE

A hátulján, a templomudvar felől a következő sorok olvashatók:

A
HONFOGLALÁS

1100
ÉVFORDULÓJÁNAK
EMLÉKÉRE
1996. JÚNIUS 27.
SZENT LÁSZLÓ
KIRÁLY ÜNNEPÉN

Pecesori kápolna keresztje (27. kép)

A feszületet 1881-ben állították. Ma vaspánt tartja össze. A kápolna búcsújára a homokkőből készült, szárain Anjou-liliomban végződő keresztet és talapzatát a falubeliek fehérre vagy halvány kékre szokták meszelni, fém korpuszát pedig ezüst-festékekkel vonják be. Feliratát lefestették, azonban továbbra is olvasható maradt:

ESZT A SZENT KERESZETETT
ÁLÍTTJA AZ ISTEN DICSÓSÉGÉRE
BOZSOKI SÁNDOR
ÉS NEJE PECZE ROZÁLIA 1881.

Kálváriák, stációk, temetői nagykeresztek

Óbecsének két katolikus és egy pravoszláv temetője van (az izraelita, a nazarénus, a református és a mohamedán-albán temetőn kívül).

Az első római katolikus kálvária

A vasúthálózat kiépítéséig a település nyugati határán állott. „1836ban a hívek közadakozása útján befolyt összegben kálváriahegy emeltetett, s ennek fen[n]tartása alapjául ugyanazon évben Vágner Tóbiás, akkori plébános 100 frtot lefizetett.” Ugyanezen 1898-ban új úrlapra átvezetett alapítványi levélben áll, hogy „Kis-Csantavéri Ferencz az általa már régen emelt Kálvári[a]alapjául a helybeli róm. kath. egyház pénztárába ötven frtot osztr. értékben készpénzben letett, oly czélból, hogy ezen tőkének esedékes évi kamatai a Kálvária fen[n]tartására fordíttassanak.”⁷⁴ Lebontására 1891 és 1893 között került sor, „mint az egyenes utnak akadályul szolgáló hitközségi tárgy kisajátítására”.⁷⁵ „A vasútépítés idejében már élénken foglalkoztatta a r[ómai]. kath[olikus]. hitközséget a kálváriának áthelyezési ügye. A vasút körüli forgalom, de különben is a városnak már a kálváriához való közeli kiterjedése: oly két indok, mely az áthelyezést

⁷⁴ ÓBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Kálvária-alap I/2

⁷⁵ Óbecse és Vidéke IV. évf. 17. sz. 1891. április 26. „Községi közgyűlés...”

szükségességét kétségen felülvé teszi.” – írják 1891. év elején.⁷⁶ A szükséges új területet a község biztosította. Az áthelyezés költségeit részben szintén a község támogatta. Még a plébános a költségek felének fedezését kérte, a városi közgyűlés e célra a „politikai község” támogatásaként 600 Ft-ot szavazott meg a római katolikus hitközség részére.⁷⁷ Ezt a görög keleti hitközség paritás elvére hivatkozó hasonló kérése által kiváltott vita követte, melyhez alapot az ügy községi (útszabályozási) vagy egyházi (hitközségi) voltának kérdése adott.⁷⁸ Az összeg kiutalását és a kálvária elbontását végül a főszolgabíró rendelte el.⁷⁹ A vasút útjába eső 3 stáción túl szó esik még 3 keresztről és 3 szoborról is, melyek eladásával a Frenner-kereskedőcéget bízták meg.⁸⁰

A belvárosi római katolikus temető kálváriája (28. és 29. kép)

Egy hitközségi kiadvány szerint az új kálváriát Dr. Bende József kanonok-apátplébános emeltette a saját költségén 1892-ben. A korabeli sajtó ettől eltérő hírekről tudósít. A kálvária felállítása „a temetőbe szintén a község terhére történik. Így most már valahára elérjük azt, hogy vasúti állomásunkhoz rendes kocsi és gyalogút fog vezetni; – másrészt pedig húsvét ünnepére a róm[ai]. kath[olikusok] is megújulnak kálváriájukkal, a mely csak díszére fog válni így a temetőnek is.”⁸¹

Az új kálváriát a temetőben lévő dombon emelték. A kálvária szobrai már 1892. szeptemberének derekán megtekinthetők voltak a plébánián, és a felállítási munkálatok is kezdetüket vették.⁸² Október elejére a szobrok – „a Megfeszített Üdvözítő és a két lator keresztyével, valamint az Üdvözítő keresztye mellett a Fájdalmas Anya, szent János evangélista és a kereszt tövében bűnbánó Mária Magdolna életnagyságú szobrával.”⁸³ – már álltak.⁸⁴ A központi feszület talapzatán lévő fekete márványtábla felirata:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
EMELTETTE
DR BENDE JOZSEF
APÁT KANONOK FŐESPERES
1892

⁷⁶ Óbecse és Vidéke IV. évf. 8. sz. 1891. február 22. „Ujdonságok – Kálvária áthelyezés...”

⁷⁷ Óbecse és Vidéke IV. évf. 10. sz. 1891. március 8. „Városi közgyűlés – a kálvária ügye...”

⁷⁸ Óbecse és Vidéke IV. évf. 17. sz. 1891. április 26. „Községi közgyűlés...”

⁷⁹ Óbecse és Vidéke IV. évf. 51. sz. 1891. december 20. „Ujdonságok – Kálváriánk mozdul...”

⁸⁰ Óbecse és Vidéke V. évf. 26. sz. 1892. június 26. „Hirdetések – Kálvária-eladás.”

⁸¹ Óbecse és Vidéke IV. évf. 51. sz. 1891. december 20. „Ujdonságok – Kálváriánk mozdul...”

⁸² Óbecse és Vidéke V. évf. 38. sz. 1892. szeptember 18. „Ujdonságok – A kálváriák szobrai...”

⁸³ GÄRTNER 1985. 58

⁸⁴ Óbecse és Vidéke V. évf. 41. sz. 1892. október 9. „Ujdonságok – Az új kálvária szobrai...”

A feszületek és a szobrok ma fehérre meszeltek, rakott köveket utánzó talapzatuk mellé virágokat, a domb köré futósövényt ültettek. A füvesített dombról a temető bejáratáig futó téglázott ösvény mentén található a 14 stáció. Telepítésükre kiírt árlejtést 1892-ben Frenner József vállalkozó nyerte meg.⁸⁵ A terv szerint termésköböl vagy téglából készültek volna,⁸⁶ végül sóskúti kőből emelték őket.⁸⁷ A mögöttük elhelyezkedő családi sírhelyek és kripták árjegyzékét a sajtóban tették közzé: „A költségvetés 3,360 frt, illetőleg kripták nélkül 1750 frt. Az árverés [olyó]. évi október hó 26-án délután 2 órakor fog az ó-becsei kath[olikus]. plébánia hivatalnál megtartatni, a költségvetések, tervek és árlejtést. Feltételek is megtekinthetők. – Egyes családok a kriptákat a készítési áron megkaphatják, ha a plébánia hivatalnál jelentkeznak. Öt kriptának van már gazdája.”⁸⁸ A stációkra „dombornyomatú és olajjal festett képek” kerültek. „A beadott ajánlatok közül az érseki hatóság Frenner József vállalkozó ajánlatát hagyta helyben 1700 frt ár mellett. A csinos kálvária-képek közül néhány már látható a plébánián. Az építésnek ez évi húsvétra vagy legkésőbb május végére készen kell lennie.” – tudósított a helyi sajtó 1893-ban.⁸⁹ A stációkat a 20. század második feléig az ott nyugvó családok leszármazottai ápolták, ma az egyház tulajdonát képezik és a plébánia gondozásában állnak. Domborműveit átfestették, kereszttel ellátott timpanonban záruló oszlopfőit szürkéskékre, a fennmaradó részeket halvány világoskékre meszelték. Talapzatuk változó, az ott nyugvók neveit tartalmazza, többnyire a hozzátartozók elképzelései alakítják.

A kálváriát és a stációkat 2000-ben hozatta rendbe a plébánia, amikor ismét felszentelték.

Adatközlői visszaemlékezés alapján e stációk a nagybőjti időszakban keresztútjárás színhelyéül szolgáltak az első világháborúig.⁹⁰ E szokás felújítására a belvárosi római katolikus plébánia részéről az ezredfordulót követően került sor. A virágvasárnap előtti péntek esti miséjét a temetőkápolnában tartják, majd a keresztutat a temetőben végzik.

A kálvária emellett Mindenszentekkor és halottak napján szolgál a másutt nyugvó, vagy a világháborúk során elveszett hozzátartozók részére vitt virágok és gyertyák elhelyezésére, bár az egyházi év folyamán folyamatosan találhatók virágok a kálvária feszületének tövében. Mindenszentek estéjén a litániát követően az ezredforduló utáni néhány évben a belvárosi Nagyboldogasszony plébániatemplom ifjúsági négyzólamú vegyes kórusa – a Schola Cantorum – ünnephez kapcsolódó kórusműveket és gyászénekeket énekelt a kálvária-dombon a temetőben tartózkodó sírlátogatóknak.

⁸⁵ Óbecse és Vidéke V. évf. 44. sz. 1892. október 30. „Ujdonságok – Az új kálváriához...”

⁸⁶ Óbecse és Vidéke V. évf. 42. sz. 1892. október 16. „Ujdonságok – O-Becsén új kálvária stációk...”

⁸⁷ Óbecse és Vidéke VI. évf. 4. sz. 1893. január 22. „Ujdonságok – Új kálvária-stációk...”

⁸⁸ Óbecse és Vidéke V. évf. 42. sz. 1892. október 16. „Ujdonságok – O-Becsén új kálvária stációk...”

⁸⁹ Óbecse és Vidéke VI. évf. 4. sz. 1893. január 22. „Ujdonságok – Új kálvária-stációk...”

⁹⁰ Gortva András, földműves, 1932.

A belvárosi római katolikus temető nagykeresztje (30. kép)

A kápolna kriptájában nyugvó Németh Pécskay Antal és neje, Kővágó Anna emeltette 1871-ben.⁹¹ 1883-ban 100 forintos alapítványt tettek a fenntartására.⁹² A temetőkápolna előtt álló kovácsolt vas feszület több lépcsős talapzata téglából rakott, fehérre meszelt, közepén pedig latin kereszt domborodik. Az áttört, fekete kereszt öntött korpusza, az INRI-felirat, a kereszt tövében elhelyezkedő, Mária menybevételét megjelenítő dombormű ezüstszínűre festett. A kereszt alsó szárának középtáján elhelyezkedő, ezüstszínű koszorúval szegélyezett ovális fekete fémtábla ezüstbetűs felirata:

NÉMETH ANTAL
ÉS KŐVÁGÓ ANNA
O.BECSÉN
1871.

A kereszt tövében „virágtartó vázák” találhatók, a mindenszenteki-halottak napi gyertyagyújtások egyik helye, a november 2-i reggeli kápolnai misét követő sírszentelések kiindulópontja. Ma a temető egyházi tulajdonban lévő részeinek egyikét képezi, rendbehozatalára 2001-ben került sor.

Az alsóvárosi katolikus temető kálváriája (31. és 32. kép)

Az alsóvárosi kálváriát Weigner Károly óbecsei kőfaragó és neje állíttatta 1932-ben. A dombon a központi feszület mellett csak a két lator található. A keresztetek talapzatukhoz hasonlóan fehérre meszeltek, a kőkorpuszok szintén fehérek. A középső talapzat fekete üvegtáblájának felirata:

ISTEN ADOMÁNYÁBÓL
EMELTE
WEIGNER
KÁROLY
ÉS NEJE
PÉTER RÓZSIKA
1932.

A liturgikus év során a belvárosihoz hasonló szerepet tölt be, keresztutat ide viszont nem vezetnek. A fülkés, timpanonos műköstációk a temető bejáratától a családi sírhelyek előtt, a kálváriához vezető téglákkal kirakott út mentén helyezkednek el, talapzatukon az ott nyugvók neveit feltűntető eltérő márványtáblákkal. A fülkékben sárga domborművek és a hozzátartozók virágai kapnak helyet.

⁹¹ GÄRTNER 1985. 59

Az alsóvárosi katolikus temető nagykeresztje (33. kép)

Alsóvárosi temetői viszonylag régi sírokat tartalmazó bal oldali elülső negyedében egy ép, gondozott nagykereszt, szárain háromlevelű lóherében végződő fehérmárvány feszület áll. A korpusz festetlen öntöttvas, a kereszt tövében barlangszerű fiúkét utánzó, feltehetően a ludi Máriát ábrázoló szintén festetlen öntöttvas domborművel. A fehér márványtalapzat felirata:

A HÍVEK BUZGÓSÁGÁNAK
EMELÉSÉRE KÉSZÍTTETTE
VARNYÚ ISTVÁN
NEJE
SZÜLETETT
GORTVA ERZSÉBET
1870 ÉVBEN

Az alsóvárosi katolikus temető képoszlopa (34. kép)

A kálvária mögött balról gondozók nélkül maradt sírok között egy képoszlopként funkcionáló romos temetői nagykereszt található. Az egykor kékre festett homokkő feszület törött szegélyű talapzatán csupán a kereszt alsó szára maradt meg. Ezen a rozsdától hiányos bádogfülkében festetlen öntöttvas Mária-szobor áll, amelyet több éve élő és művirágokkal díszítenek. A sérült talapzat felirata:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
– (hiányzó szövegrész) –
JÓZSA ROZÁLIA
1897.

Előtte műkő sírkereszt, melyen Takács Rozália neve olvasható.

Az egykori feszületről az állítás évéből egy híradás szól: „A külvárosi róm[ai]. kath[olikus]. temetőben az egyszerű fakereszt helyére özv. Németh (Kanitz) Józsefné született Józsa Rozália díszes kőkeresztet állíttatott, a mely Jézus és Mária szobrával van ékítve. A feszület megáldása péntek délután volt, a melyen az egész alsóváros részt vett. A feszület 250 frtba került és ezen kívül Némethné még 50 frt alapítványt is tett annak gondozására. E bőkezű áldozatkészség valóban önmagát dicséri.”⁹²

⁹² ÓBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Németh Antal-féle kőkereszt I/11 temető-kápolna előtt

⁹³ Óbecse és Vidéke X. évf. 17. sz. 1897. április 25. „Ujdonságok – Ajándékozás...”

A pravoszláv temető nagykeresztje (35. kép)

1930 októberében a „szerb halottak napján délelőtt 11 órakor ünnepélyes ke-
retek között szentelték fel azt a hat méter magasságú márványkeresztet, amelyet
Weigner Károly helybeli sírkőgyáros és neje ajándékoztak a hitközségnek. Az
egyházi aktus után Stepanov Jovan főesperes meleg hangú beszédben köszönto-
meg az ajándékot a nemesszívű ajándékozóknak.” – számol be a helyi sajtó.⁹⁴
A kápolna vonalában, de attól egy távolabb eső temetőrészen áll a szárain li-
liomban végződő fehér márvány nagykereszt, karcolt, stilizált korpuszal. Több
lépcsős talapzatának középső részét négy oszlop képezi, középen fehér már-
ványtállal, felette az így keletkező tetőzeten függő üvegberakásos hatszög alakú
fekete fémggyertyatartóval. A talapzat tetején a kereszt tövében két oldalt obe-
liszkszerű oszlopok, a rá következő lépcső négy oldalán lefutó hullámvonalak
találhatók. Ma a parohija tulajdonát képezi, és a hívek gondozzák. Azon túl,
hogy imahelyül szolgál, virágokkal díszítik, és gyertyákat is gyújtanak itt. A te-
mető középpontját jelöli.⁹⁵

Út menti keresztek

A keresztek többsége köztéren, útmentén állt.⁹⁶ A katolikus keresztekhez veze-
tett körmenetekről a keresztjárónapok kapcsán 1892 és 1917 között változó rend-
szerességgel beszámolt a helyi sajtó is.⁹⁷ „Ősrégi szokása az a katolikus
egyháznak, hogy az Áldozócsütörtök előtti 3 napot, hétfőt, keddet és szerdát,
imádságba merülve tölti. Így történt e hét első napjaiban is. A hívők sokasága kö-
nyörögve járt a templomból a kápolnába, esdve a mindenható áldásáért. Ez az
ősrégi szokás onnan ered, hogy az ötödik században, 469 táján, Franciaországot
számos elemi csapás sújtotta. Mindenki az Úr akaratát látta e csapásokban érvé-
nyesülni és Vienne szentéletű püspöke 3 napi böjtöt és közájtatosságot rendelt el
az Úr kiengesztelésére. Az ájtatosságot a jámbor püspök maga vezette. És a harag-
vó Úr ismét áldással fordult az Ő népe felé. Ennek az eseménynek csakhamar híre
futott az egész keresztény világon s a közájtatosságok elterjedtek. A 'keresztjáró'

⁹⁴ Tiszavidék XVIII. évf. 42. szám 1930. október 19. „Hetí Hírek – Keresztavatás a görögkeleti szerb temetőben.”

⁹⁵ Siniša Panić, a helyi pravoszláv egyházközség egykori parókusa.

⁹⁶ A keresztek fenntartására ugyan alapítványokat kellett tenni, ezek dokumentációja azonban nem került elő, a plébániák levéltárában. Az alapítvány ellenében a plébánia vállalta bizonyos számú mise megtartását az adakozók szándékára. Később paphiány miatt e gyakorlat megszűnt. (dr. Rokay Zoltán szíves közlése)

⁹⁷ Óbecse és Vidéke V. évf. 21. sz. 1892. május 22., VII. évf. 17. sz. 1894. április 29., VIII. évf. 20. sz. 1895. május 19., XI. évf. 20. sz. 1898. május 15., XII. évf. 19. sz. 1899. május 5., XIII. évf. 20. sz. 1900. május 20., XIV. évf. 19. sz. 1901. május 12., XVI. évf. 20. sz. 1903. május 17., XVII. évf. 19. sz. 1904. május 8., XXI. évf. 22. sz. 1908. május 31., XXII. évf. 20. sz. 1909. május 16., XXIV. évf. 21. sz. 1911. május 21., XXV. évf. 19. sz. 1912. május 12., XXVI. évf. 17. sz. 1913. április 27., XXVII. évf. 20. sz. 1914. május 17., XXIX. évf. 22. sz. 1916. május 28., XXX. évf. 19. sz. 1917. május 14. „Ujdonságok – Keresztjáró napok...”

nevet onnan nyerték e napok, hogy faluhelyen nem lévén több templom, rendszeren a határban álló kereszthez vonultak körmenetileg.”⁹⁸ A körmenetek kezdetben a reggeli misét követően 7 órakor indultak, az 1890-es évek végétől ez fél órával későbbre, majd a fél nyolcas mise végére tevődött. Ekkor „kedvező idő esetén körmenet indul egyes ima helyekhez és az Ég áldását kérik le a hívek a termésre.”⁹⁹ – hívta fel a figyelmet előző vasárnap a helyi sajtó.

A két világháború között született adatközlők, még tartják az egyházi előírást, amely szerint az út menti keresztek előtt elhaladva keresztet kellett vetni, egyesek ezt bicikliről is megtették. A hívek templomon kívüli vallásgyakorlatának átalakulásával a templomokra és az út menti keresztekre egyaránt vonatkozó előírást mind kevesebben követik: „Hát a mi időnkbe má nem vót az (...) hát megeméte a sapkát, aki akarta a körösztné.”¹⁰⁰

Az út menti keresztek nagy részét az idő múlásával benőtte a növényzet, egy részük tönkrement, illetve áthelyezték vagy lerombolták őket. Ápolásukra az 1990-es évektől, felújításukra az ezredforduló után került sor.

A belvárosi római katolikus templom kertjének „út menti keresztjei.”

A templom kerítéssel övezett kertjének délnyugati, északnyugati és északkeleti sarkában egy-egy út menti feszület áll. Ezeket a háború utáni új társadalmi berendezkedésben „1957. február 20-án a város a növekvő forgalomra való hivatkozással betetette”¹⁰¹ a mostani helyükre.

A templompark plébánia felőli sarkán lévő keresztet özvegy Gortva Lázárné született Varnyú Viktória emeltette 1898-ban. Alapítványt 50 forint értékben 1898. november 1-én tett a kőkereszt fenntartására.¹⁰² Eredetileg a „Csillag-téren a Buzogány-féle ház előtt állott.”¹⁰³ (36. kép)

A beton alapon nyugvó világos kék, kékes-szürkére festett elemekkel tagolt talapzaton szögletes szárazban végződő sötétbarna kereszt emelkedik, festett korpusszal. A lemeszelt INRI-rövidítés a keresztbe van vésve. A talapzat középső, bemélyített félkörívben záruló részén olvasható, töredékében fekete festékkel kiemelt felirat:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
EMELTETTE
ÖZV.
GORTVA LÁZÁRNÉ
1898.

⁹⁸ Óbecse és Vidéke XXI. évf. 22. sz. 1908. május 31. „Ujdonságok – Keresztjáró napok...”

⁹⁹ Óbecse és Vidéke XXIV. évf. 21. sz. 1911. május 21. „Ujdonságok – Keresztjáró napok...”

¹⁰⁰ Tölgyesi Lajos, földműves, 1938.

¹⁰¹ GÄRTNER 1985. 59.

¹⁰² ÓBNPL, V. / A / 1–2. Alapítványok 1757 / 1978. XI. 14., Gortva Lázárné-féle kőkereszt I/19.

¹⁰³ GÄRTNER 1985. 59.

Az iskolanővérek zárdájának sarkán lévő keresztet Zódár József és neje, Deák Veronika emeltette 1884-ben. Szulik József plébános a 32 forintos alapítványt 1884. május 31-én jegyezte.¹⁰⁴ Az 1898-as átírt formanyomtatványon „tíza-parti iskola sarkán emeltetett kőkereszt”-ként szerepel.¹⁰⁵ „Ez is 1957. február 20-ig a ‘Tornyos’, vagy ‘Beretka’ iskola előtt állt.”¹⁰⁶ (37. kép)

A kétlépcsős kő alapon nyugvó világos kék, kékes-szürkére festett elemekkel tagolt talapzaton vízszintes bizánci keresztből sötétbarna, szögletes szárakban végződő latin kereszt emelkedik, festett korpusszal. A lemeszelt INRI-rövidítés ennek felső szárába van vésve. A talapzat középső, bemélyített félkörívben záruló részén olvasható, fekete festékkel kiemelt felirat:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ÉS A KERESZTÉNY NÉP
ÉPÜLÉSÉRE EMELTETTE
ZÓRÁD JÓZSEF
ÉS
DEÁK VERONA
1884.

„A templom sörgyár felőli sarkában lévő kereszt emeltetőiről és idejéről nincsenek adataink. 1957. február 20-ig a ‘Mikula’ féle sarkon, az Ivo Lola Ribar utca és a Fás-utca (Boris Kidrič) sarkán állott.”¹⁰⁷ (38. kép) A beton alapon nyugvó talapzata jóval puritánabb, felirat nyomát nem lelmi rajta. A feszület szögletes szárakban végződő keresztjét és korpuszát a többihez hasonlóan festették be.

Börcsök-kereszt (39. és 39a. kép)

„A Topolyai úton a tizenegynéhány kilométerre lévő keresztet Börcsök Pál és neje, Balázs Rozália állította a saját földjén 1925-ben.”¹⁰⁸ A feszület megáldásáról fotó készült, a népes csoportképet a városi múzeum adattára őzi.¹⁰⁹ Ez alkalomból a kereszt szárait a korpusz lábáig nyúló virágkoszorúval övezték. A szántóföldön, az út mentén található fehér márványfeszületet téglalapra erősített kovácsolt vas kerítés veszi körül. Ez korábban fekete volt, ma fehérre festett. A több lépcsős talapzat esővetős szoborfülkét stilizáló zárókőben végződik, amelyen az Anjou-liliomokban végződő kereszt áll. Az INRI-feliratot a felső szárába

¹⁰⁴ ÓBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., 3827 szám alatt 1884 június 3-án illetékezelés végett bemutatott. Mkir. Ill. kisz. Hivtl. Szabadkán, 1884. jún. 3-án – Aláírás Rokay József – 39

¹⁰⁵ ÓBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Zódár-féle kőkereszt I/12. tiszaparti, zárda mellett

¹⁰⁶ GÄRTNER 1985. 59.

¹⁰⁷ GÄRTNER 1985. 59.

¹⁰⁸ GÄRTNER 1985. 59.

¹⁰⁹ Fotó, leltári szám nélkül: 1925. „Osvećenje krsta na topolskom putu 1925. godine.”

vésték. Kőkorpusz függ rajta. A talapzat középső részébe vésett feliratból, csupán a neveket, az állítás évszámát és a keretet emelték ki fekete festékkel, a teljes szöveg:

ISTEN DÍCSŐSÉGÉRE ÉS A KERESZTRE
FESZÍTETT ÜDVÖZÍTŐ IRÁNT VALÓ
SZERETETTBŐL EMELTETTE
BÖRCSÖK PÁL
ÉS NEJE
BALÁZS ROZÁLIA
1925. JUNIUS 29 ÉN.

Cseszák-kereszt (40. kép)

Az alsóvárosi temetőre vezető keresztutca sarkán, a templom utcáján áll az egyetlen mai utcai kereszt.¹¹⁰ A feszületet Cseszák Pál és neje állította 1885-ben. A munkálatokat Goldberger, újvidéki kőfaragó végezte. Zöld fémkerítés veszi körül, ajtaján látszik, hogy utólag helyezték rá. A sárgára festett feszület beton alapon áll, valószínűleg homokkőből készülhetett. Háromosztatú talapzatának felső része félkörívben záródik. A kereszt kiszélesedő tövében kis méretű festett Mária-szobor áll. A keresztszárak három levelű lóherét formáznak, az INRI-feliratot a felső szárba vésték. A korpusz szintén festett. A talapzat középső részén fehér mezőben fekete betűs felirat:

ISTEN
DICSŐSÉGÉRE ÉS A
KERSZTÉNY HÍVEK
ÉPÜLÉSÉRE ÁLLÍTTATTA
CSESZÁK PÁL
ÉS NEJE
NAGY ILONA
1885

Talapzat alsó elemének jobb felső sarkában a cég jelzése:

GOLDBERGER
ÚJVIDÉK

¹¹⁰ A másik ugyanis egy sarokra elől már a templom előtt áll, annak tárgyi környezetéhez sorolható.

Čiplić – Fazekas – Frenner – kereszt (41. kép)

E római katolikus feszület állításától napjainkig három ízben változtatta helyét. Mai helyére, a Péterrévére vezető út jobb oldalára az óbcesei pravoszláv hitközséghez tartozó Čiplić-család adományaként került, felújított formájában. A belvárosi római katolikus plébániatemplom kántora korábbi helyeiről a következőket jegyezte fel. A legutóbbi áthelyezést megelőzően a „csirkegyár sarkán lévő keresztet Fazekas István és Frenner József állíttatta 1886-ban. 1957. február 20-ig a 'Kangrga'-féle sarkon állt a Jovan Popović utca közepén a Plébánia (marsall Tito) utca sarkán. Mostani helyén egy fakereszt állt, de már nagyon rossz állapotban. Ugyanis felelőtlen egyének egy ízben meggyújtották. Ezt a keresztet Gál Pál (alias Csusza) emeltette. Annyit tudunk róla, hogy 1823-ban (sic! /GN/) már állt.”¹¹¹ Fakeresztre valóban szerepel ilyen néven alapítványtevő: „1821. decz. 24. Gál Pál csusza kereszt-alapul a helybeli róm. kath. egyház pénztárába negyvenkettő frt-ot osztr. értékben készpénzben letett oly célból, hogy ezen tőkének esedékes évi kamatai az általa a Petrovoszelóra vezető úton, közel a 'perleg'-hez emelt fakereszt fen[n]tartására fordíttassanak.”¹¹² Fazekas István és Frenner József pedig 1886 év végén tett 32 forintot osztrák értékben alapul, hogy „az általuk saját házaik közelében a plébánia utczában emeltetett kőkereszt” fenntartassék.¹¹³

Az 1980-as évek végére a kereszt egyik szára letörött, környéke elgazosodott, enyészetnek volt kitéve. A vasút mellett fekvő kereszt földje időközben a Čiplić-család tulajdonába került. Az áthelyezést az út túloldalára a költségeket vállalva Dušan Čiplić kezdeményezte. A kereszt megáldására 2002. november 11-én került sor. A vasárnapi „nagy mise után mentünk ki oda lobogós körmenettel. – mesélte a belvárosi római katolikus templom plébánosa – Mi is és az újfalusiak is. Úgyhogy ott találkoztunk akkor együtt. Az esperes atya, a Mátéffy Béla atya (péterrévei plébános – G.N.) jött át fölszentelni, vagyis megáldani. Ő vezette a szertartást. Jelen voltak a pravoszláv papok is. (...) Ütközben elimádkoztuk a rózsafüzért, még pedig a fájdalmas rózsafüzért, meg közben énekeltek is.”¹¹⁴ „Sőt, még aztán előtte is meg utána is aztán egy kis ünnepi megvendégölés is volt”, amelyet a Čiplić-család rendezett – mesélte az újfalusi plébános.¹¹⁵

Az áthelyezett feszület több lépcsős talapzata téglából rakott, fehérre meszelt. A szürke márvány kereszt szárai Anjou-liliomban végződnek, az INRI-feliratot a kereszt szárába vésték. Rajta ezüst színű öntött vas korpusz függ. A talapzat bevéssett rozettákkal díszített hengerben végződik, melyet egy szürke márványhasáb köt össze a kereszttel. Bemélyített elülső részén fekete betűkkel az alábbi felirat olvasható:

¹¹¹ GÄRTNER 1985. 59.

¹¹² ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Gál (csusza) – Sági féle fakereszt I/15 Petrovoszelóra vezető út

¹¹³ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Fazekas –Frenner-féle kőkereszt I/14 Plébánia utca

¹¹⁴ Fuderer László, a belvárosi Nagyboldogasszony plébániatemplom plébánosa.

1886
ISTEN TISZTELETÉRE
FAZEKAS ISTVÁN
ÉS
FRENNER JÓZSEF

Környezete fásított, füvesített, a plébánia megbízásából egy család gondozza. Húsvétkor és Mindenszentekkor talapzatát felvirágozzák, koszorúkkal díszítik.

Deli István keresztje (42. kép)

Pecesor határában egy szürke terméskő feszület áll. A Gunarasra vivő dűlőút mentén a faszor mögött, a szántóból elkülönített földterületen található. Többlépcsős kőtalapzatát beton veszi körül. Középső része fehérre meszelt. Tetején rakott köveket utánozó faragott alapon Anjou-liliomban végződő szárakkal magas kőkereszt, amely északi tájolással az út irányába néz. Az INRI-feliratot tartalmazó tábla, és egy áttört, növénymotívumokkal díszített kereszt található rajta. Ezen ezüstszerű öntött vas korpusz függ. Az egykori korpusz eltűnt.¹¹⁶ A talapzaton boltívben végződő beépített vörös márványtábla bevéselt festetlen felirattal:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
EMELTETTE
DELI ISTVÁN
ÉS NEJE
POLYÁK JULIS
1903

WEIGNER K
Ó BECSE

Gombos-kereszt (43. kép)

„Ugyancsak a Topolyai úton a Gombos kastély sarkán áll az úgynevezett 'Czintula' kereszt. Azt Nemesmiliticsi özvegy Czintula Antalné, született Kisfalusi Gombosfalvi Gombos Alojzia emeltette 1885-ben.”¹¹⁷ A birtok előtt elhaladó út mellett álló feszületet benőtte a tövis. A kő kereszt téglatalapzaton áll, amely alul sötétebb, felső l-én fehér mészkővel borított, s így kőhalmot idéz. Burkolat sérült. Tetején román kort idéző stilizált növényi motívumokkal díszített kőhenger, melyből fülkeszerű bemélyedést imitáló kiszélesedésen keresztül kőkereszt emelkedik. Szárai Anjou-liliomra emlékeztető motívumban végződ-

¹¹⁵ Péter Antal, a becse-újfalusi Szt. Margit plébániatemplom plébánosa.

¹¹⁶ KOC SIS 2005. 68.

¹¹⁷ GÄRTNER 1985. 59.

nek, INRI-felirata a felső szárba vésett. Rajta festetlen öntött vas korpusz függ. A talapzat közepén található vörös márványtábla felirata:

EMELTETTE
NEMESMILITICSI
ÖZV. CZINTULA ANTALNÉ
SZÜL.
KISFALUSI ÉS GOMBOSFALVI
GOMBOS ALOJZIA
1885.

A feszülethez egy eredetmagyarázó monda is tartozhatott, amelyet megkopt formában a birtok egyik volt szobalánya mesét el. „Ott a bejáratnál van egy régi kereszt, mert valamikor ez a birtok nagy püspöki vagyon volt, nagyon réggen. És az a kereszt alatt ott van egy kút. (...) azért hívják Kőkútnak.”¹¹⁸

Kisscsábi-kereszt (44. kép)

A kereszt egykor a Szegedi út kezdetén állt,¹¹⁹ ma már a város területén található. Kisscsábi János és neje, Árpás Teréz a kőkeresztre, amelyet a „petrovoszellói úton fekvő földjük szélén (...) saját költségükön felállítottak” 1883. szeptember 17-én tettek 32 forintos alapítványt.¹²⁰ A kő alapokon nyugvó, feltehetően homokkő talapzat, több lépcsős, fehérre meszelt, bár az időjárás már megviselte. Tetején vízszintes bizánci keresztből emelkedik a vaspánttal összefogott fehér feszület. Szárai Anjou-liliomban végződnek, korpusza öntött vas, és az INRI-felirat fémtáblájához hasonlóan ezüst színűre festett. A talapzat középső részén boltívben végződő bemélyített felület ad helyet a lemeszelt feliratnak:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
KISSCSÁBI JÁNOS
ÉS NEJE
ÁRPÁS TERÉZ
1883

A kereszt tövéhez dróttal befűttes üvegeket erősítettek a virágcsokrok részére. Adatközlői visszaemlékezés szerint, egykor be volt kerítve.¹²¹

¹¹⁸ Kószó Gizella 1921–2004.

¹¹⁹ Gortva András, földműves, 1932

¹²⁰ ÖBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Kiss Csábi János – olvashatatlan – féle kőkereszt I/10 Péterrévei út

¹²¹ Tölgyesi Lajos, földműves, 1938

Mihajlović-kereszt (45. kép)

A Szenttamási úton, a szántón ördögcérnával benőtt kereszt-talapzat áll. Alapjait téglából rakták. E fölött egy kőtáblával ellátott homokkő talapzat található, amelyen a felerősítés helyei egy újabb táblára utalnak. A homokkövet az időjárás kikezdte, a feszület eltűnt. Helyén alumínium csövekből összekötött kis méretű kereszt van. Felújítására a parohija 2005 végén kapott engedélyt a felsőbb egyházi hatóságoktól. Az egykori állítójáról csak a kőtábla ciril betűs felirata szól¹²² – így eshetett meg, hogy néhány adatközlő tévesen az egykori szomszédos katolikus tanyatulajdonoshoz kötötte az állíttatását:

U SLAVU BOŽIJU
U SPOMEN DOBROTVORU CRKVE
TOMI MIHAJLOVIĆU
OVAJ ČASNI KRST PODIGO ZAHVALNA
SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVENA OPŠTINA
STARO BEČEJSKA 1911 GODINE¹²³

Pecze Pál keresztje (46. kép)

A Pecesoron a Gunarasi út déli oldalán található feszületet a második világháború után ledöntötték, korpusza eltűnt, csupán a talapzata maradt épen, felújítására az 1980-as években került sor.¹²⁴ A hiányzó feszületet a talapzathoz viszonyítva aránytalanul kicsi szürke műköskereszttel pótolták. Erre feszületet helyeztek ezüst színű fém korpussszal, mely a lakásbeli kegytárgyak méretét idézi. A talapzat felirata:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
BOLDOGSÁGOS SZŰZ
MÁRIA
TISZTELETÉRE
EMELTETTE
PECZE PÁL
ÉS NEJE
BUZOGÁNY TERÉZ
1913

¹²² -melyet latin betűs átiratban közlök

¹²³ Isten dicsőségére emlékül az egyház jótevőjének Mihailović Tomának e tiszteletre méltó keresztet emeltette a hálás óbecsei szerb görögkeleti egyházközség az 1911. évben.

¹²⁴ KOCSIS 2005. 68.

Preradović-kereszt (47. kép)

A város északkeleti részében, több utca elágazásánál lévő fásított területen vörös márványkereszt található. 1929-ben Georgije Preradović és neje állíttatta. Beton alapokra erősített fémkerítés övezi. Többlépcsős talapzatát műkö alapra helyezték. A feliratot a középső két elem tartalmazza, bár ez külön festéssel nincs kiemelve. Felettük egykor tábla állhatott, erre csupán a felerősítés helyiből és a korábban eltakart felület eltérő árnyalatából lehet következtetni. A kereszt szárai, liliomhoz hasonló háromkaréjos motívumban végződnek, készítője azonos a katolikus és más pravoszláv kereszték zömé készítő helyi sváb kőfaragóval. Kereszt alakú rézlap található rajta. Korpusza nincs, egyes részeit barna festékkel vonták be.

Az állíttatás szándékáról – a szerb népnek történő ajándékozásról, melyet a Kereszt felmagasztalásának ünnepére datáltak, a talapzat ciril betűs felirata szól.¹²⁵

U IME SVETE TROJICE
OCA SINA I SVETOGA DUHA
OVAJ ČASNI KRST PODIŽE
GEORGIJE PRERADOVIĆ I SUPRUGA BOSILJKA
SEBI ZA SPOMEN A SRPSKOM NARODU NA POKLON
DANA 14 SEPTEMBRA 1929 GOD.

KARLO VAJGNER
ST. BEČEJ
1929¹²⁶

E kereszthez Spasovdankor, az Úr menybemenetelének napján a szent liturgia utáni búzaszenteléskor vezetnek körmenetet. Gondozására külön alapítványt nem tettek, a parohija és a hívek tartják rendben.

Eltűnt kereszték

A fentiekén kívül olyan kereszték is felbukkantak, amelyek ma már csak a határt járó két világháború között születettek nemzedéki emlékezetében élnek, vagy az alapítványi levelekben bukkannak fel.

¹²⁵ -melyet latin betűs átiratban közlök

¹²⁶ A Szentháromság, az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében, e tiszteletre méltó keresztet emeltette Preradović Georgije és neje Bosiljka emlékül maguknak és ajándékol a szerb népnek az 1929. év szeptemberének 14. napján. Weigner Károly, Óbecse, 1929.

Botrai kereszt

„A Ferencz-csatorna hídjánál, igen, a hídlejáratnál, ottan fakörösz volt, és egy plébából volt kirajzolva, vagyis hát kinyírva a Jézus, úgy volt fölszögezve. (...) Fakörösz bádogg-Jézussal, egy tetőszerűség volt a körösznek a legtetején. (...) INRI, az megint csak egy külön pléb volt rajta. (...) ha jól emlékszek, ott is... most vagy a kerítés sarkában vagy egy kis kerítés volt lécből. De hát ugye az nem tartott örökké. Az le volt rongyolódva. (...) Mert akkor lett eltakarítva onnan a körösz, amikor a hidat elkezdték... a híd lábára hordani a földet. (...) Azt csak Botrai körösznek tudtuk, hát hogy most ki volt /az állíttatója/?”¹²⁷

Börcsök-körösz

A Kishegyesi úton álló keresztet: „Börcsök-körösznek hívták, Börcsökék állíthatták valamikor. Én csak annyit tudok róla, hogy Börcsök-körösz. És az le lett rombolva, tehát romjai van[nak] meg.”¹²⁸

Csongorádi-kereszt

„Még egy körösz eszembe jutott az Ugarban. Tudod, Csongorádi-körösznek hívták. (...) Bent volt a kövesúttól, a Szenttamási úttól, ahogy van a Kombinátnak a földje széle. (...) Mindjárt ott a kanyarban. (...) És körülbelül, mit tudom én, olyan háromszáz méternyire lehetett a Szenttamási úttól ez a körösz. A Csongorádi föld volt ott, és az állíttatta oda föl a köröszöt az ő saját földjére. (...) Nincsen, mert úgy a Kombinát (...) teljesen kitakarította, mikor odáig bement. Az a város széle. (...) Az Ugarnak a szélén volt. (...) Én emlékszek rá, mindaddig még nem lett a föld beállamosítva, az a rész, addig megvolt a körösz.”¹²⁹

Komáromi-kereszt

„Szenttamási úton az másik körösz. A Farm előtt, ami volt, az a Komáromi Kató volt, jobb oldalon a vasútnak, és az állíttatta oda a sarokba. Ott megint ott ment át a dűlő, az ment be az Ugarba a Szenttamási úton.”¹³⁰

¹²⁷ Gortva András, földműves, 1932

¹²⁸ Gortva András, földműves, 1932

¹²⁹ Gortva András, földműves, 1932

¹³⁰ Gortva András, földműves, 1932

Konkolyi-kereszt

Konkolyi Mátyás 1836. november 1-én 42 osztrák forint értékben alapítványt tett „az általa a szegedi utczában a Dunay-féle ház sarkán emeltetett fakereszt fen[n]tartására, illetve gondozására fordíttassanak”¹³¹

Sági Károly fakeresztje

A Szabadkai út mentén „1860-ban Sági Károly saját szálásán emelt keresztre” 24 osztrák forint értékben alapítványt tett.¹³²

Sági Istvánné fakeresztje

Sági Istvánné Szabó Verona 1896. március 24-én 35 osztrák forint értékben tett alapítványt „az általa vasútindóház közelében és a fakereskedésen átellenben emelt fakereszt fenntartására”.¹³³ Majorosi János kalocsai érseki helynök Fonyó Pál óbecsei káplánnak és plébánosnak 1896. március 25-én írott levelében hagyta meg, hogy „a keresztet a Rituáléban előírt szertartás szerint megáldja, s az ájtatos adományért az érseki hatóság elismerésének adjon kifejezést.”¹³⁴

Zachár-Szathmáry-kereszt

A datálatlan 42 forintos alapítványtétel Zachár István óbecsei lakoshoz kötődött, amelyet „az általa a sörház közelében emelt fakereszt gondozására fordíttassanak”. Az összeg időközben megrövidült, és „Szathmáry Antal óbecsei plébános sajátjából pótolván a hiányt a keresztet is áthelyezte a főutczára.”¹³⁵

Összegzés

A település kápolnáinak többségét a 19 század második harmadában állították, katolikus és pravoszláv nemesi családok, akik többnyire e helyeken is kívántak nyugodni. Jelentősebb alkotások is kötődnek hozzájuk, mint Thán Mór utolsó ítéletet megjelenítő oltárképe vagy Uroš Predić ikonjai. Emléket több mó-

¹³¹ ÓBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Konkolyi féle fakereszt I/7 Belv. Szegedi út

¹³² ÓBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Sági féle fakereszt I/8 Szabadkai út

¹³³ ÓBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Sági kereszt a fakereskedésnél I/16 vasút-állomás mellett

¹³⁴ uo.

¹³⁵ ÓBNPL, V./ A/ 1–2. Alapítványok 1757/ 1978. XI. 14., Zachár-Szathmáry kőkereszt I/5 Sörház felé

dos család is állított köztéri szobor, feszület vagy út menti kereszt formájában. Ezek többnyire homokkőből, kisebb részt márványból készültek. Helyi vagy a vármegyei kőfaragók munkái voltak. Egy részüket a barokkos motívumok jellemzik. A kereszték visszatérő elemei az liliomban végződő száruk. Pravoszláv és katolikus szakrális kisépitmények egymásra hatása, stílusbeli hasonlósága figyelhető meg. Gyakran kőfaragók is azonosak voltak. Ezen épitmények gondozásáról, javításáról, ünnepeiről, gesztusértékű adományozásairól a 19. század végi, 20. század eleji sajtó több cikkben szól. Az 1990-es évek vallási újjáéledéséhez kapcsolódóan a település életében betöltött szerepük megváltozása tapasztalható.

Irodalom

BEKE G. László – GÁSPÁRDY András

1984 *Magyarországi orthodox templomok, ikonosztázok* – válogatás. Budapest, I. kerületi Tanács Művelődési Háza.

CSÚSZÓ Dezső

2003–2006 *Könyörgésünk színhelyei I–IV*. Szabadka, Életjel.

GÄRTNER István – TELEKI Béla

1985 *Becse történetéből*. Becse, Becse-belvárosi Rkt. Plébániahivatal.

GLESZER Norbert – KLAMÁR Sára

2005 „Szulik József emlékezete”. Egy vajdasági katolikus irodalmi kultusz története. In: *Bácsország 2005. (4)* 37–41.

KASAŠ, Alexandar

1998 Kapela Bogdana Dunderskog, veleposednika starobečejskog i srbo-branskog. In: *Crkve. Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*. KID PČESA – XIV Tematska knjiga. 264–268.

KOCSIS Antal

2005 Pecesori kápolnák és kereszték. *Bácsország 2005 (1)* 67–68.

LISZKA József

2000 *Állítottatott keresztényi buzgóságbul*. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.

MÁNDITY György

2002 *Vajdasági orgonák*. Újvidék, Agapé.

POPOV, Čedomir – KASAŠ, Aleksandar

1997 *Bečej – Becse*. Becse, Becsei Rádió – Kereskedelmi Rádió Rt.

RADUJKO, Stojan

1998 Kapele u Bečejskom ataru. In: *Crkve. Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*. KID PČESA – XIV Tematska knjiga. 269–273.

ŽIVOVANOV, Dragojla

1989 *Ikonoslikarstvo u kapeli Bogdana Dunderskog u Bečeju*. Bečej, Preštampano iz Rada vojvodanskih muzeja sveska 31.

SACRED MONUMENTS IN ÓBECSE

Most of the chapels in the settlement were erected in the second third of the 19th century by members of Catholic and Orthodox noble families that intended to rest in peace at these places. In the chapels, there are significant pieces of art like Mór Than's altarpiece depicting the Last Judgement, as well as the icons of Uroš Predić.

Several wealthy families erected public statues, crosses or roadside crucifixes. Most of them were made of sandstone and some of them of marble. They were made by local or county stone carvers. Some of them are characterized by baroque-like motifs. Flower stems ending in lilies are recurring motifs on crucifixes. The Orthodox and Catholic sacred monuments have had their influence on each other and their stylistic similarity is noticeable. Their stone carvers were often the same masters. They often hired the same stone carvers. At the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century, there were several articles in the press about the maintenance, renewal, festivals and donations of these monuments as a gesture of goodwill. As a result of the 1990 religious revival, their role in the life of the settlement has changed.

1. kép: Nepomuki-kápolna 2005-ben

2. kép: Nepomuki-kápolna oltára
(fotó: Neša Sretenović)

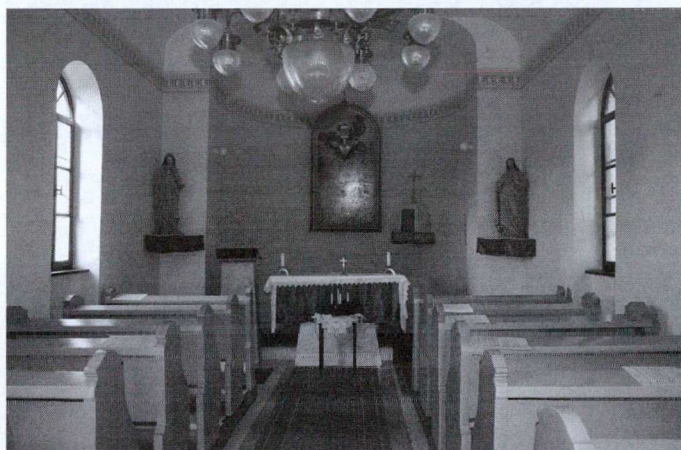
3. kép: Sveti Ivan kápolna

4. kép: Sveti Ivan kápolna ikonosztáza
(fotó: Neša Sretenović)

5. kép:
Szent Mihály kápolna

6. kép: Szent Mihály
kápolna oltára
(fotó: Bálint Csilla)

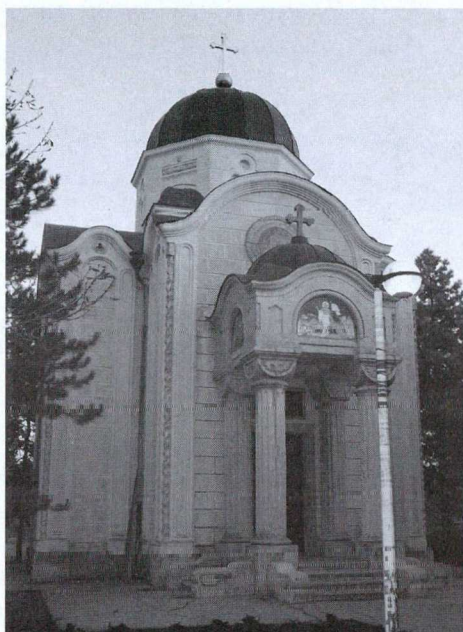
7. kép:
Sveti Nikola kápolna

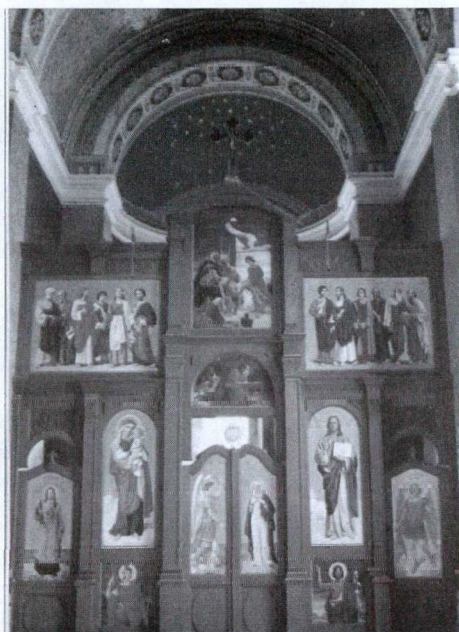
8. kép:
Sveti Nikola kápolna ikonosztáza
(fotó: Neša Sretenović)

9. kép: Nagybódogasszony (Velika
Gospojina) kápolna – archív fotó
(Városi Múzeum és Galéria – Becse)

10. kép: Szt. György vértanú (sv. Velikomučenik Georgije) kápolnája

11. kép: Szt. György kápolna ikonosztáza

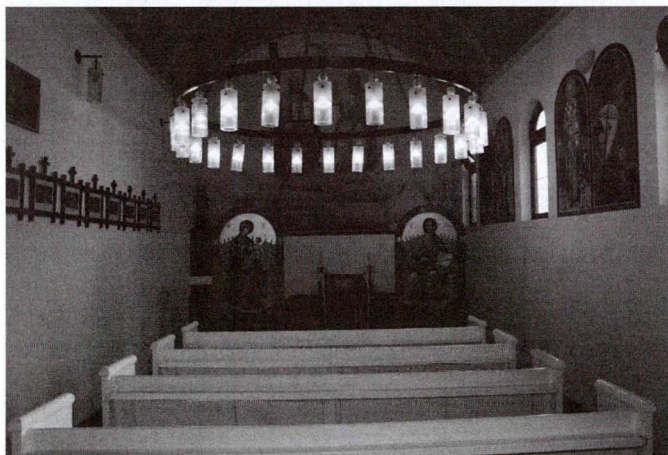

12. kép: Havas Boldogasszony kápolna, haranglábbal és út menti feszülettel

13. kép:
Szentháromság-kápolna
– Kapela Svete Trojice
(fotó: Bálint Csilla)

14. kép:
Szentháromság-kápolna
– Kapela Svete Trojice
„oltára” – „ikonosztáza”
(fotó: Bálint Csilla)

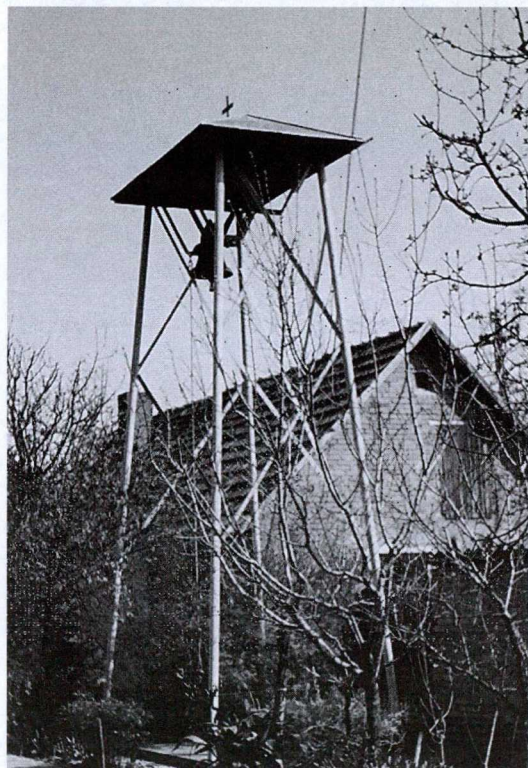

14a kép:
Szentháromság-kápolna
– Kapela Svete Trojice
felszentelés a belvárosi
római katolikus
plébános és a
pravoszláv hitközség
pópáinak részvételével.
(Farkas János tulajdona)

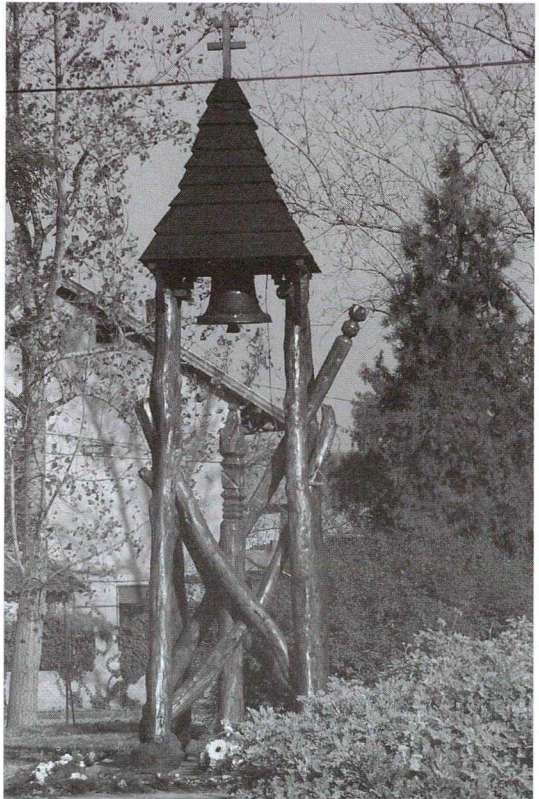
15. kép:
Dunderski-kápolna harangtornya

16. kép: Árpád-házi Szt. Margit
templom haranglába

17. kép:
Alsóvárosi „kistemplom”
haranglába
(fotó: Bálint Csilla)

18. kép: Alsóvárosi
római katolikus temető haranglába

19. kép: Szentháromság-szobor

19a kép: Részlet a Szentháromság-szoborból

20. kép: Fájdalmas Mária szobra

21. kép: Jankovits-kereszt

22. kép:
Az egykori főtéri pravoszláv kereszt
(Városi Múzeum és Galéria – Becse)

23. kép: Az egykori Jović-kereszt
(Városi Múzeum és Galéria – Becse)

24. kép: Gubincsik-kereszt

25. kép: Az alsóvárosi fájdalmas
Mária-szobor.

26. kép: Millecentenárium kiállítás kerest

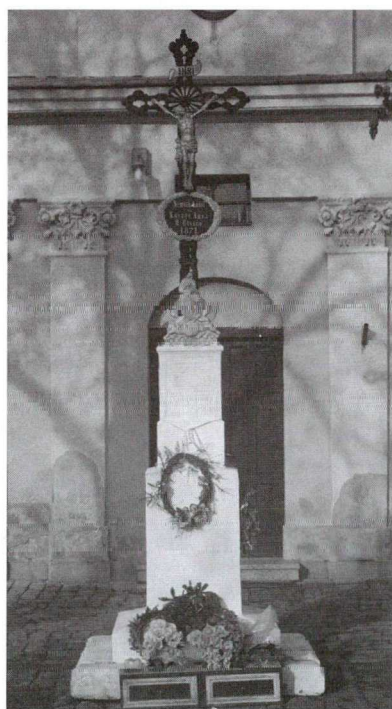
27. kép: Bozsoki-kereszt

28. kép: Temetőlátogatók a belvárosi kálváriánál Halottak napján 2005-ben

29. kép: Stáció a belvárosi római katolikus temetőben

30. kép: Németh-kereszt

31. kép: Kálvária az alsóvárosi római katolikus temetőben

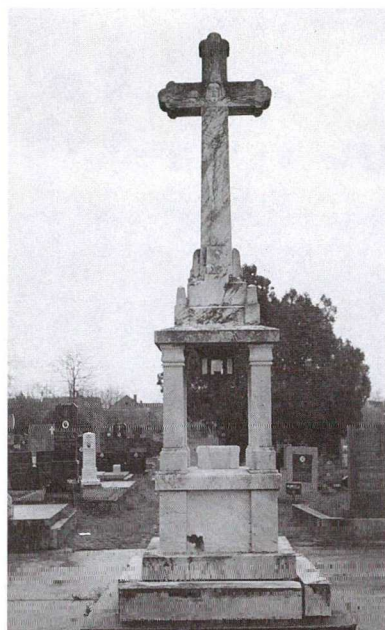
32. kép: Stáció az alsóvárosi római katolikus temetőben

33. kép: Varnyú-kereszt

34. kép: Az egykori Németh (Kanitz)-kereszt

35. kép: Weigner-kereszt

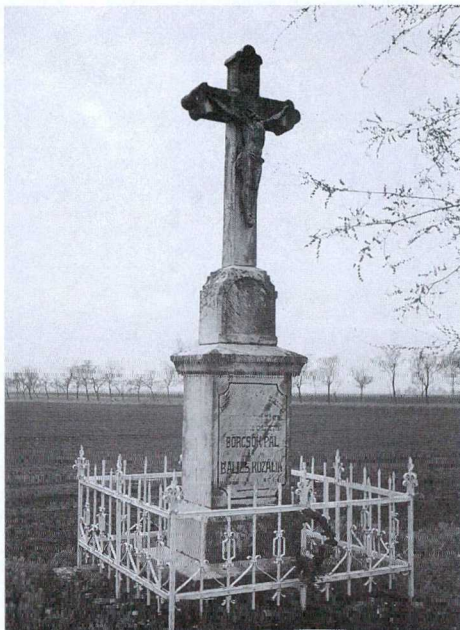
36. kép: Gortva-kereszt

37. kép: Zódár-kereszt

38. kép: Mikula-kereszt

39a kép: Börcsök-kereszt

39. kép: Keresztszentelés a Börcsök-keresztnél 1925-ben
(Városi Múzeum és Galéria – Becse)

40. kép: Ceszák-kereszt

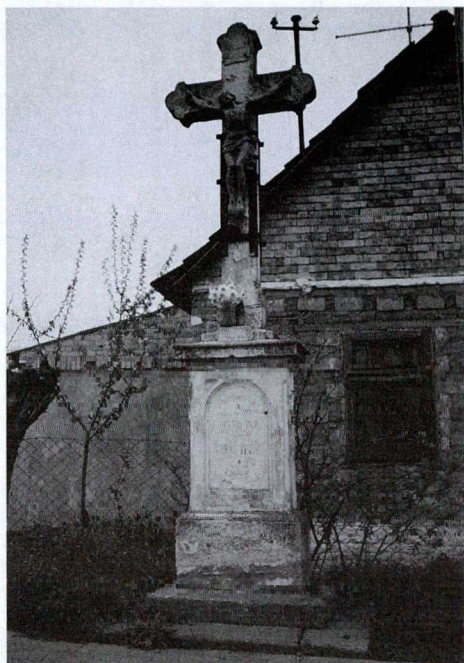
41. kép: Frenner-kereszt

42. kép: Deli-kereszt

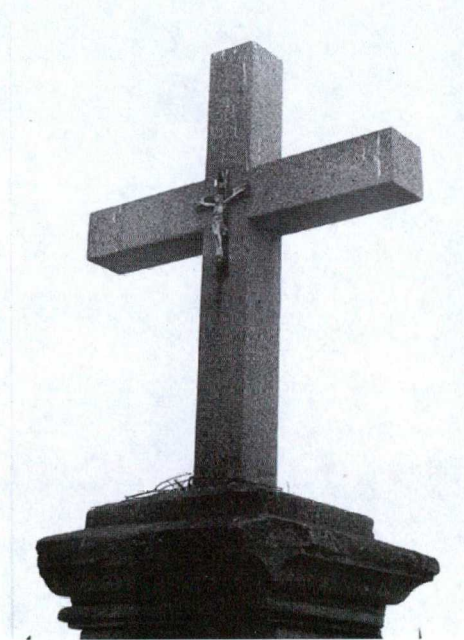
43. kép: Gombos-kereszt

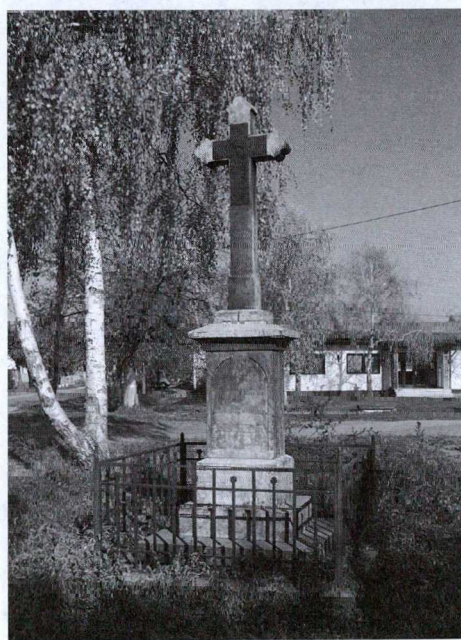
44. kép: Kiscsábi-kereszt

45. kép: Mihajlović-kereszt

Pecze Pál keresztje (46. kép)

47. kép: Preradović-kereszt

MARADÉK(I) KERESZTEK

Egy szerémségi falu szakrális köztéri kisépitményei

A szerémségi Maradékot először 1498-ban említik lakott helyként a krusedoli (Krušedol) kolostor oklevelében. Eleinte tisztán szerbek lakta telep. A magyarok és horvátok csak az 1700-as éveket követően költöztek be.¹ Az eredetileg katolikus magyar lakosság jelentős része az 1890-es évek végén református, kisebb csoportja pedig ókatolikus hitre tért, mivel magyar ajkú katolikus papot hosszas könyörgés után sem kaptak. Természetesen voltak családok, melyek megmaradtak a felekezetről a horvát nyelvű mise mellett.

Maradék esetében egyértelmű, hogy nem egymás mellett élésről kell beszélnünk, hanem együttélésről. Ez nagymértékben köszönhető a lelkésznek, a pópának és a papnak. Olyan felekezeti együttélés alakult ki, amely a hétköznapiakra csak részben, bizonyos szegmensekre terjed ki.² A közös istentiszteletekkel tulajdonképpen összefogó erővé tették azt, ami más esetben elválasztja a híveket. A másik elfogadását megkönnyítette, hogy bepillantást nyertek egymás hitébe, felfedezték a hasonlóságokat és a különbözőségeket. Azáltal, hogy eljárnak egymás templomába, elismerik a másik vallás hitelességét. A másik számára szent tehát nekik is az, így a kognitív térszerkezet a lakosok fejében nagyjából meg egyezik Erőszakos térfoglalásról nem beszélhetünk. Egy kicsit minden építmény, szokás és meggyőződés közös.³

Az eliadei tér-inhomogenitás még a vallásos embereknél is alig érzékelhető.⁴ A „szent föld, szent tér” fogalmi szinte csak a templomokhoz és a temetőkhöz kötődnek. Mindazonáltal itt is megmutatkoznak a világ vallási értékelésének igencsak elhalványult szimptomái.⁵ A szembeállítás azonban: szent – profán, elmarad. Másfajta kategorizálással találkozunk: enyém – övé. Ez a besorolás mégis a legtöbb esetben az előbbivel esik egybe.

¹ DAVIDOVIĆ 1988. 178.

² MIRNICS 2004. 323.

³ SZTANKÓ 2003. 275. „A vallás és etnicitás összefonódása révén az etnikai viszonyok a felekezetek közötti kapcsolattartás különféle módjaiban, a különböző felekezetek által kijelölt terek érintkezésében is tükröződnek. A térhasználat szerkezetének összefonódása arra utal, hogy a zárt, tömbszerű elkülönülés helyett a kötetlen térben is a nyitott, összekapcsolódásra irányuló stratégia kerül előtérbe.” A faluban a katolikusok képezik a kivételt, hiszen ők nem köthetők egyetlen etnikumhoz.

⁴ ELIADE 1987. 15.

⁵ ELIADE 1987. 17.

Szobrok, kápolnák nincsenek. A falusiakat meglepte a kérdezősködés, a válszuk egyszerű volt: „Van a templomba’ szobor, a határba minek?” A lehetőséget, hogy valaha álltak szobrok a határban, csak a lakók már nem emlékeznek rájuk, kizárhatjuk. A ma álló keresztek mindegyikét katolikusok emelték.

Ezeknek a templomokon és a temetőkön kívül levő szakrális emlékeknek a gondozása nem minden esetben megoldott, és megoldatlansága nem is okoz különösebb lelkifurdalást vagy fejtörést. A kisémlékek ma már kevésbé játszanak szerepet a falu vallási, vagy mindennapi életében. Inkább jeleknek tekinthetők, amit az elődök hátrahagytak, és a mai lakosok tiszteletben tartanak. Tájékozódási pontként tartják őket számon.

Az ember a tájat – és nem csak azt – azáltal veszi birtokba, hogy nevet ad neki. A név származhat az adott hely, vagy az ott élők történelméből, így szorosan kötődik az adott közösséghez, úgymond „szakrális térré” válik, mely segít az identitás megőrzésében, a hagyományozásban, az otthonlét érzésének megteremtésében.⁶ Hogy az ember mennyire kötődik saját nemzetéhez, attól is függhet, mennyire kötődik a környezetéhez.⁷ Ez a legtöbb esetben nem függ össze azzal, hogy saját nemzetének államában él-e az egyén. Általában a „J’y suis et j’y reste” – elvét követik,⁸ nem törődve azzal, hogy esetleg más is igényt tart a földre, ahol élnek.

A bekötőútnál állott régi kereszt

Már az idősebb katolikusok közül sem emlékszik mindenki rá, hogy a maradéki bekötőútnál, épp a kereszteződésnél, befelé jövet jobb oldalon (jó három-négy kilométerre a falutól) állt valaha egy kereszt. Azt már végképp nem lehet tudni, mikor emelték, vagy ki és miért. 1962–63-ig volt meg, akkor egy éjjel elvitték. Hogy miért, azt eltérően indokolták a falusiak. Egyesek szerint „a kome-nisták döntötték le”, mások szerint a cigányok vitték el, mert vas korpusza volt. Amire emlékeznek: N. F.: „Hopp, regge’re nincs a körösz...”. Sajnos még csak a helye sem maradt meg, mert fából volt, a földbe leásva, talapzat nélkül, negyven éve. A korpusz rézből, bronzból vagy vasból lehetett. A fát festették és virágozták, amíg el nem tűnt.

Nem sokan emlékeznek, hogy ott valaha feszület állt, mégis mindenki emlegeti: „a’ra a körösz fele megyünk, vetni”, „oda ki a köröszthön, majd gyün busz”, „nincs is ott körösz, nem is vót, csak mi ugye így mongyuk”. Az autóbuszok sofőrei már jól tudják, ha Újvidéken egy ember azt mondja felszálláskor: „Do krsta!”⁹, a maradéki bekötőútig akar menni.

⁶ BARNA 2000. 694.

⁷ LÁZÁR 1996. 21. A szoros környezet a rokonsági, szomszédsági, ismeretségi hálót jelenti.

⁸ fr. „Itt vagyok és itt meg is maradok!”

⁹ A kereszti!

Állítása idején oltalmazó funkciója lehetett jelentős, mivel faluba vezető egyetlen út országúthoz csatlakozó pontjában állott. Rendeltetéséről azonban biztosat nem tudhatunk.¹⁰

Az ókatolikus temető keresztje

Befelé haladva egy kis mellékutcán még a katolikus temető előtt egy sehová sem tartozó, tüskés bokrokkal sűrűn benőtt vékonyka sáv jelzi: az egykori ókatolikus temetőbe régóta nem temetnek. Alig kéttucat sír lehet benn, és mindössze hármat tartanak még ma is rendben. Semmiféle kerítés nem védi, de felesleges is lenne, hiszen elég erősek a bokrok, melyek körülfontják. Csak körbejárása lehetséges, bemenni, de még belátni is bajosan lehet. A kereszthez is alig férni, pedig az „erdő” szélén áll.

Műkö kereszt, öntött vas korpusz. Az egyetlen, amelynek magyar dedikációja van a faluban. Már kikezdte a rozsda a korpuszt és a szintén vasból lévő I.N.R.I. táblácskát is. Kerítés nincs, nem is volt körülötte.

Az állítatója, Gulyás János adományozta a kertje végéből ezt a darab földet az egyháznak, hogy ide temetkezhessenek. Valószínűleg abban az időben az ókatolikus hívek vezető személyisége lehetett. Nem tudni, most kinek a tulajdona, vagy egyáltalán van-e gazdája, esetleg az egyház birtokában maradt-e.

AZ ÓKATOLIKUS
BUZDÍTÁSÁRA EMLÉKÜL
EMELTETTE T. E.
GULYÁS JÁNOS
ÉS NEJE VIKTÓRIA ÉS
ÉDES ANYA ROZÁLIA
1938

Nincsen rá adat, hogy azelőtt ki gondozta, virágozta. Nem látni festés nyomait. A falu legszebb, és sajnos a legelhanyagoltabb fészülete. Néhány fénykép készítéséhez is alig sikerült az ágakat széthajtani. Fél métert sem lehet bejutni, a dedikáció elolvasása hatalmas gondot okozott, mivel a kereszt a temető belseje felé néz. (1. kép)

A reformátusok mellett az ókatolikusok miséje folyt még magyarul a faluban, ezért lehetett olyan csábító az áttérés: vallásukat megtartva, nyelvüket visszanyerve járhattak templomba. Amikor a gyülekezet „feloszlott”, ki-ki visszatért a család eredeti vallásához: akik katolikusok voltak, oda, akik reformátusok, a református hívek közé. Sokan exhumáltatták, és saját felekezetük temetőjében helyezték újra nyugalomra felmenőiket. Ma már csak egyetlen asszony jár ki ide, édesapja sírját gondozni. Saját bevallása szerint azért nem vitette át apja földi maradványait a szomszédos katolikus temetőbe a többi rokon mellé, mert hal-

¹⁰ VARGA 1982. 435.

lott róla, hogy akik ezt tették, azokat az elhunytak *álmukban meglátogatták és megfeddték*.

A katolikus temető keresztje

A temetőt erős vakolt téglafal övezi. Nevet nem, csak egy fehér keresztet visel a zöld kapu. Ide egyaránt temettek horvátokat, magyarokat és svábokat. A sírok felirata tehát nagyrészt horvát ugyan,¹¹ de szép számmal látható magyar, elvértve német szövegezésű. A feliratok gyakran helyesírási, stílusbeli hibákat tartalmaznak, főleg a magyar nyelvűek, mivel a kőfaragó egy ingyiai horvát mester, akinek a sokszor magyarul írni-olvasni szintén nem tudó leszármazottak fonetikusán írták le a bevésést kívánt szöveget.

SPOMENIK PODIŽE
CRV. ODBOR 1955 GOD.
ŠOŠTAREC JOSIP, ŽUPNIK
POLIN FRANJO, PREDŠ.
C. TUTORI:
GULYÁS JÁNOS
MIKULINAC ANDRIJA
ZAMJ. TUTORA:
PASKÓ ISTVÁN
BIRINYI FERCSI
SLOBODA ISTVÁN
VARVA JÁNOS
BÁRÓ GYURI
SALAČ ISTVÁN¹²

A keresztet a temetőt kettéosztó szélesebb út végén emelték. Csak az emlékezet őrizte meg az előző, fa keresztet, amely régen itt állt. 1955-ben cserélték ki, nem tudni, a régivel mi történt, valószínűleg eltört. Műkő kereszt, festett gipsz korpusz, melynek keze áldásosztó tartásban, *négy* szöggel feszítették meg.¹³ Töviskoszorúja, kerítése nincsen, nem is volt. Dedikációja horvát. (2. kép)

Ottjártamkor szépen felvirágozták, néhány szál gyertya is égett előtte. Az egyházközség aktív tagjai, többnyire az idősebb asszonyok tartják rendben.

¹¹ Sőt, akad ciril betűs is, pedig a horvátok a latin ábc-t használják, csak a szerbekre jellemző a „koc-kabetű”.

¹² Az emlékművet emeltette az egyházi tanács 1955 évben. Šoštarec Josip plebános, Polin Franjo, elnök. Tisztelt képviselők, és helyetteseik.

¹³ Ezt azért lényeges megjegyezni, mert a hagyomány szerint a szögeket cigány kovács készítette, és egyet elemelt közülük, Krisztust tehát három szeggel feszítették meg.

A katolikus templom előtt álló kereszt – Kurek-kereszt

1906-ban Kurek János állíttatta, közvetlenül a katolikus templom elé. Az okát mindenki másban látja. Leszármazottak, akiktől meg lehetne kérdezni, nincsenek, a család kihalt. Egyesek szerint éppen ez lehetett az indíték. Kurekéknak nem volt gyermekük, ezért sokat adakoztak, a keresztet is ezért állíttatták: fogadalomból.

Mások szerint egyszerűen minden templom elé *kell* kereszt, itt nem volt, és mivel a Kurek család vagyonos volt, emeltetett egyet, minden különösebb ok nélkül. A harmadik variáció szerint emlékül hagyták maguk után, mikor a család felköltözött valahová Bácskába. Nem tudni pontosan, mivel eredeti feliratát nem ismerjük, de úgy tűnik, fogadalmi keresztről van szó.¹⁴ Dedikációja horvát.

1906–1985
ŽUPLJANI
MARADIKA¹⁵

1985-ben egy helyi asszony, Tasi Treszka, aki azóta meghalt, nekitámasztotta a létrát, hogy bemeszelve ünnepre, és a kereszt már úgy meggyengült, hogy egyszerűen ledőlt. Működőből volt pedig. Akkor a pap kiprédikálta a híveknek a templomban, hogy közadakozásból újat állítanak. Össze is gyűlt a pénz, meg is csináltatták. Beton alapozású, működő kereszt, festett gipsz korpusszal, négy szeggel megfeszítve. (3. kép)

A templom előtt, a keresztnél való tisztelettelés után, Úrnapkor hatalmas körmenet indult. Két hosszú utcát jártak végig a feszülettel, lobogókkal, és a két hordozószoborral: „Jézuskával” és Máriával. Megoszlanak a vélemények, hogy ilyenkor elmentek-e a Kertész utcai Holega-kereszthez, az útvonal sejteti, hogy nem.

Út közben négy helyen álltak meg, négy deszkából, gallyakból és levelekből épített „kis házacskánál”, vagyis tábori oltároknál. Ezek két, két és fél méter szélesek és magasak voltak, úgyhogy a pap be tudott menni a benn levő asztalhoz, melyen szentkép állt. Ott imádkozott, azután továbbindultak. Ilyen ideiglenes kápolnákat a II. világháború óta nem állítanak. A templomtól az első „házacskáig” az énekeket horvátul énekelték, a következőig magyarul, és így tovább, amíg vissza nem értek a templomhoz. A keresztnél a fehér lobogókat háromszor meghajtották, majd bementek misére.

Mivel a kommunista idők óta körmenet nem jár az utcákon, a templomkertben állítanak fel oltárokat, szám szerint hármat. Ezeket végigjárják. Mind-egyiken szentelt gyertya, virág és feszület van. Mindnél imádkoznak, majd az udvart megkerülve bemennek a templomba. A kereszt előtt ilyenkor nem állnak meg. E. V.: „Tito idejibe’ a búzaszentelés se a határba’ vót, hanem be’ a templomba”.

¹⁴ VARGA 1982. 435.

¹⁵ Maradéki egyházközség

Ahogy már említettük, az együttélés hozadéka egymás szokásinak, ünnepeinek tisztelete, elfogadása. B. M.: „26 júliusba van Szent Anna, akkó van búcsú. Katolikus búcsú. Mink is ünnepölük. Bemeszeliünk mink is. Hát ha a katolikusok ünnepőnek, ünnepölünk mink is: mindenkihez gyűnnek vendégek, megyünk a búcsúba.”

A Kertész utcában álló kereszt – Holiga-kereszt

A kettő közül az egyik magyar utca végében emelték a helyiek által Holiga-keresztnek nevezett feszületet. Meszelt kőkereszt, festett gipsz korpusszal, kovácsoltvas kerítéssel. Holiga Vilma emeltette. Itt is több variáció van az állíttatás okát illetően. Az első szerint, ugyanúgy, mint a katolikus templom előttit, ezt is azért emelték, mert „nagy gazdák” voltak. Minden adatközlő megemlítette, hogy volt kettő, három (kis túlzást éreztem az ötöt illetően) cséplőgépük. A második szerint meghalt a lányuk, és az ő emlékére csináltatták. A dedikáció ezt nem támasztja alá, de nem is cáfolja.

A kérdésre, hogy miért éppen ide állíttatták, mikor az ő házuk az utca másik végén van, többen felelték: „Hát mer’ ez körösztuca!” Valóban, a kereszt a sarkon áll, a két utca kereszteződésénél. Érdekes módon nem az út felé néz, hanem a keresztutcának háttal befelé a Kertész utcába, Holigáék háza felé. A család a második világháború után, „ahogy a többi nímetek e’ menekűttek”.

A kereszt dedikációja horvát nyelvű.

BOGU NA SLAVU
NAMA NA SPASTINJE
OBITELS HOLIGA
GOD. 1937.¹⁶

A Holiga-keresztet sokáig Szulomár Ágnes néni meszelte, virágozta, a kerítést is festette, az azon belüli kertecskét gondozta. Gyermeke nem volt, a férje elesett a második világháborúban. Amint kinyílt a petúnia két pirosat és egy fehérret vitt a feszülethez, már senki nem tudta megmondani, miért. Néhány éve meghalt, azóta az utcabeli katolikusok (kevesen vannak, ez zömmel reformátusok lakta utca) gondozzák. Frissen meszelt és festett, tehát valóban figyelnek rá, virág azonban nem volt rajta. (4. kép)

A falu egyetlen keresztje, ahová régen „még a király alatt”, egészen „Tito idejüig” körmenet ment áldozócsütörtökön. Ilyenkor az utcákat a fiatalok el-egyengették, fűzfaágakat szurkáltak le és virágokat szórtak a templomtól a keresztig. A menet élén a feszületet vivő haladt, utána a pap a hívekkel. A keresztnél megálltak, imádkoztak és énekeltek, majd visszafordultak. A hordozósobrokat ilyenkor nem vitték magukkal, azt Úrnapi (egyések szerint ekkor is mentek e kereszthez) emelték a vállukra. A lányok fehérben voltak, a férfiak öltönyben, az asszonyok a menyasszonyi ruhájukat vették fel.

¹⁶ Isten dicsőségére, a mi mentségünkre. Holiga család, 1937.

Ami biztos: a glubincaiak, augusztusban, a tekijai búcsúba menet megálltak itt imádkozni és énekelni. Gyalogosan jöttek, reggel öt óra körül érkeztek, harangoztak eléjük. Innen a katolikus templomba vonultak misére, ahol a maradékiak is csatlakoztak hozzájuk, együtt indultak tovább Tekijára. Út közben még Karlócán is bementek a templomba. Ott Miatyánkot imádkoztak és Mária-énekeket énekeltek, majd ismét továbbindultak. Egy fogadott kocsi ment a menet végén lépésben, az élelmet vitte.

Az utcában lakók emlékezete szerint többször is nekihajtottak, minden szándékosság nélkül, autóval, traktorral, mivel épp a kanyarban van. A kerítése azonban mindig megvédte, és a járműben ülőknek sem történt soha bajuk.

A pravoszláv temető keresztje

A szerb temetőben, ahogy a helyiek mondják, egy körülbelül két méter magas fakereszt állott, „ugyanolyan, mint ott a köröszné”. Az elmúlt néhány évben dőlhetett le, mert sokan még szilárdan állították, hogy ott van, de már nem látható a helye sem. Mások abban is kételkednek, hogy egyáltalán volt valaha (ami azért nagyon valószínű). Maga a temető két részre osztható: a ma már használaton kívüli, elgazosodott régre és ahová ma temetnek. A kereszt az előbbi közepén, egy dombon állott.

A szőlőkben állott kereszt – Csepregi szőlejébe' levő körösz

A falutól mintegy öt kilométerre, a szőlők alatt emelték. Már senki sem emlékszik, mikor állították, ki volt az állíttató, és miért. Az 1970-es évek legelején úgy körülnőtte a fű, hogy azt csak tűzzel látták jónak kiítani. A kereszt a tűzben „meg lett sértve”, nemsokára ki is dőlt. Nem állították újra, egy ideig ott hevert, azután eltűnt. Úgy gondolják, valaki elvitte, feltűzelte. Mivel talapzata nem volt, már a helye sincs meg. A kereszt maga fából volt, a korpusz plébából. Nem festették egyiket sem, nem is virágozták.

* * *

Az olvasó talán nem is gondol rá, de az, hogy ezek a kisémlékek megmaradtak, jelzi a balkáni háború szinte teljes kirekesztését a faluból. K. F.: „Nem volt itt semmi ebbe' a kutya világba', visszafele ez a tíz év, ami volt. Semmi. Senki nem bántott senkit. Az nem szép. Eccé gyűttek valami huligánok. No és azok beittak, rálűttek a templomra. A reformátusokéra. Dehát még szerencsénk volt, nem lűtték le a harangozót. Ingyán, tudod, gránátot dobtak a katolikusba, meg mindent össze-vissza firká'tak. Úgyhogy szerencsénk volt! No és akkó gyűttek a rendőrök, azok e' mentek, és mingyá' megint rendbe' volt minden ezekke' a mieinkke'.” A település lakói a lehető legegyszerűbb módját választották a tiltakozásnak: körülöttük felforgathatták a világot, náluk akkor is minden maradt a régiiben.

Bibliográfia

BARNA Gábor

- 2000 A világ megszerkesztése. Szimbolikus és valós világok. In.: CSERI Miklós – KÓSA László – T. BEREZKI Ibolya (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón*. A Magyar Néprajzi Társaság 2000. október 10 – 12. között megrendezett néprajzi vándorgyűlésnek előadásai. Szentendre, 693–710.

DAVIDOVIĆ, Rade

- 1988 *Opština Indija*. Monografije Vojvodanskih opština. Novi Sad.

ELIADE, Mircea

- 1987 *A szent és a profán*. Budapest

LÁZÁR Guy

- 1996 A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében. In: *Többség – kisebbség. Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó, MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, 9–115.

MIRNICS Károly

- 2004 Asszimilációs szék-mimikrik a vajdasági magyarság életében. In: *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében*. Budapest, 2004. Gondolat kiadó, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 308–327.

SZTANKÓ Péter

- 2003 Etnicitás és mentális tér Körösszakálon. *Ethnographia* 114. 3–4., 267–283.

VARGA Zsuzsa

- 1982 Útmenti keresztek címszó In.: *Magyar néprajzi lexikon*. V. kötet. Főszerk.: ORTUTAY Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 435–437

Sára Klamár

CRUCIFIXES IN A HUNGARIAN VILLAGE OF SZERÉMSÉG REGION

Maradék is a village of Szerémség with a population of 2000 where there are Hungarians, Serbians and Croats living together. Basically, the village used to have a two-centre structure at the time of its settlement. Serbians settled down on the hill and built a church for themselves, and their cemetery was also nearby. Catholic Hungarians and Croats who moved here later erected their public sacred monuments in the lower parts of the village. The transition is represented by Calvinists, as their denomination is the “youngest” in the village. Their church stands opposite that of the Catholics, but their cemetery lies directly next to the Orthodox cemetery. Today, the old boundaries can be noticed only in the names of streets.

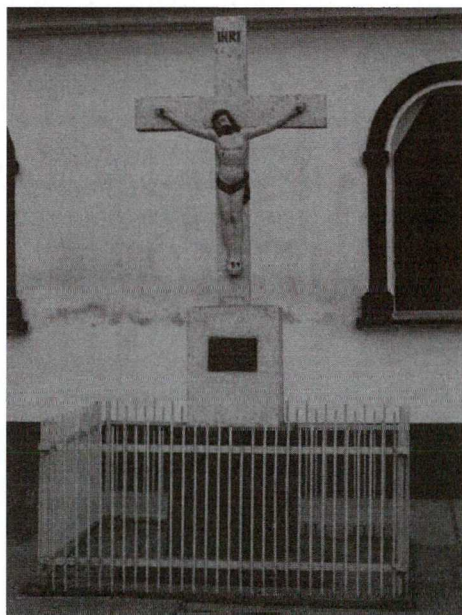
Use of space reflects the way how space structure existing in the minds of the inhabitants is intertwined. While visiting each other's churches, people accept the authenticity of the other religion. Thus, for most inhabitants of Maradék, the sacred segments of place are identical in spite of the fact that recently, sacred monuments have all been raised by Catholics.

1. kép: Az ókatolikus temető nagykeresztje.

2. kép: A katolikus temető nagykeresztje.

3. kép: A Szent Anna templom előtt álló Kurek-kereszt.

4. kép: A Kertész utcában álló Holega-kereszt

ÚT MENTI KERESZTEK, SZOBROK A MOLDVAI MAGYARFALUBAN

Magyarfalu

Magyarfalu a moldvai Szeret folyótól keletre, Bákó (Bacău) megye délkeleti sarkában fekszik. Hivatalos neve Arini; közigazgatásilag a szomszédos Găiceana községhez tartozik. A népcsoport eredetét valamint, a letelepedési rétegeket figyelembe vevő néprajzi és nyelvészeti disztinkció a települést a széke-lyes csángó falvak közé sorolja.¹

Magyarfalu történeti múltjáról kevés írott forrás áll rendelkezésre.² Az 1930-as népszámlálási adatok szerint 843-an lakták a falut. Egy évtizeddel később 348 személy a másfél évig tartó (ki)vándorlást követően a mai Baranya megyei Egyházaskozáron telepedett meg.³ Ma mintegy 1500 főt számlál Magyarfalu lakossága. Néhány román etnikumú, ortodox vallású személy kivételével valamennyien magyar ajkú, római katolikus vallásúak.

A jelenleg is álló római katolikus templom 1906–1914 között épült, a tűzvészben leégett egykori fából épített kápolna helyett.⁴ Az 1977-es romániai földrengés során megsérül épületet a rekonstrukciós munkák alatt jelentősen kibővítették, szentélyét átépítették.

Korunkban természetes jelenségnek számít az, hogy az „archaikus”, „vallásos társadalom” és világkép a modernizáció hatására felbomlik, átalakul. A technológiai eszközök elterjedése, a tömeges külföldi (munka) migráció és az ennek következtében kialakult életmódváltozás, az etnikai és vallási homogenitás felbomlása, az intézményes oktatás minőségibbé válása, egyszóval a modernizáció, hozzájárult a – magától terjedő és tudatos ellenőrzés alá kevéssé vont – sajátos értelemben vett polgárosodási folyamat kialakulásához, amely a mai moldvai (magyar) katolikus közösségek lakóira, kultúrájára jellemző.

¹ KISS 2001. 307.; TÁNCZOS 1997.

² Az elérhető források feldolgozása Benda Kálmán (BENDA 1989), Domokos Pál Péter (DOMOKOS 1987), Halász Péter (HALÁSZ 1981), Jerney János (JERNEY 1844), Lükő Gábor (LÜKŐ 1936) stb. munkáiban jelentek meg.

³ DOMOKOS 1987. 535.; HALÁSZ 1981. 4.; HEGEDŰS 1952. 5.

⁴ A korabeli temető közelébe épített templomot eredetileg Szent István magyar király tiszteletére ajánlották. A XX. század második felében az akkori plébános, Mihai Ungureanu a település nevével (Ungureni-ról Arini-ra) együtt a templom patricíniumát (előbb első István vértanúra majd Kisboldogasszonyra) is megváltoztatta.

Ebben a folyamatban jelentős szerepet töltenek be azok az identitásmodelláló tényezők, közösség-megtartó, a közösségi normát erősítő szakrális kisépületek, tárgyi szimbólumok, amelyek a lokális kultúra változó elemei között, részleges vagy teljes értékű funkcióváltással továbbra is fennmaradnak. Az útmenti keresztből a hozzájuk kapcsolódó kollektív hit, képzet és a köréjük kialakuló kultusz által lesz „emlékezés hely”. Jelen dolgozat a mai Magyarfalu közterein álló keresztekkel, szakrális jelekkel kapcsolatos adatokat foglalja össze.

Szent és profán tér

A szakrális jelek ismertetése előtt, néhány, témával kapcsolatos általános megjegyzés. Minthogy a helyi egyházi források, matrikulák, a kutató számára hozzáférhetetlenek, a dolgozat tartalmát elsősorban a terepgyakorlat során gyűjtött adatok képezik.

Magyarfalu nyilvános terein álló útmenti kereszték, szobrok fölállításának oka, ideje és körülményei, a szakrális tárgyak funkciója és a helyiek hozzájuk való viszonya változó.

A korábban számos – gyakran szinkretikus – vallási funkciót (akár egyéni vagy közösségi szintű, akár magánáhítat vagy liturgikus jellegű) betöltő útmenti kereszték szerepe napjainkra megváltozott.

A beszélgetőtársak elmondása szerint a kereszték funkcióját, vallási és történeti szimbolikáját ma már kevesen ismerik, így az egykor szakrális térnek számító hely, jellemzően profán köztéri funkciót tölt be (pl. csordaváró hely, autóbuszmegálló, vásártartás, találkozóponst stb.). Bár az útmenti keresztékhez való viszonyban ma, a helyiek körében általánosan elterjed térbeosztó szempont a meghatározó, a szakrális jelek terében bizonyos, a helyi (erkölcsi természetű) normákkal ellentétes cselekedetek végrehajtása továbbra sem megengedett.

A (szakrális) térnek megfelelő magatartás értelmében néhányan ma is keresztvetéssel vagy „Dicsértessék a Jézus Krisztus” doxológia elmondásával „üdvözlik” a szakrális építményeket. A vallásos kultuszt szélesebb, nyilvános körben is gyakorló hívők számára az útmenti kereszt „tér-oltárnak” számít, amely a tágabb profán teret szakrális jelentéssel tölti be, és ahol a hívő egy térben mozog a Szenttel.

Szakrális tér-jelek: útmenti szobrok és kereszték

Magyarfalu nyilvános közterein jelenleg a következő, hivatalosan felszentelt szakrális építmények állnak: öt feszület; két szobor; három emlékkereszt ill. ugyanannyi határkereszt valamint két halálos baleset helyszínét jelölő sírjel. Összesen tehát tizenöt útmenti kereszt ill. szobor található.⁵

⁵ A 2007-es nyári viharok következtében a 10b. számú képen látható két határjel tönkrement.

Az építmények a település „térképén” az alábbi sorrendben helyezkednek el (ld. a mellékelt térképet): a falu főbejáratának határában található az egyik feszület (1. kép); az egykori harangozó, Gusa János háza előtt áll az egyik határkereszt (2. kép); a templomkerítés tövében a második feszület (3. kép); mellette, Kozsán Ágoston kertjében az egyik szobor (4. kép); ennek szomszédjában, Ciklós Miklós portája előtt áll a harmadik feszület (5. kép); a településcentrumnak számító, II. János Pátról nevezett kultúrotthon előtt található a negyedik feszület (6. kép); vele szemben egy emlékkereszt (7. kép); az emlékkeresztől balra nyíló utcán, Csimpolyás Sebestyén kapuja előtt áll a második szobor (8. kép); a kultúrház fölötti, egykori kápolna s azt körbevevő temető helyén található az ötödik feszület (9. kép), a két határkereszt (10a. és 10b. kép) és a két emlékjel (11. kép); a temetőtől balra fekvő Arinosa utcán található végül a két sírjel (12. és 13. kép). A következőkben, a fentiekben vázolt sorrendben írjuk le az egyes építményekre vonatkozó adatokat.

1. kép

Magyarfalu Gajcsána felőli bejáratánál a 2002-öt megelőző évtizedekben egy több méteres fakereszt állt. A jelenleg látható reprezentatív, esztétikus kivitelű műalkotás Beța Petru helyi plébános kezdeményezésére épült. Az építmény a közösség Izraelben és Magyarországon dolgozó tagjai, valamint a helyeik közös adományából valósult meg. A betonból öntött, fehér színű kereszten Petrás Mária keramikus, képzőművész alkotása áll. Az agyagból mintázott korpusz barna színű. A kisépítmény gondozását a harangozó és segédjei ill. a közelben lakó családok végzik.

A jászvásári egyházmegye főpásztora öt évenként látogat Magyarfaluba, általában a bérálás szentségének a kiszolgáltatása végett. A szertartásra egybeült közösség ekkor a rítus bevezető helyszínéül szolgáló építmény előtt várja a főpásztort, amit arra az alkalomra további szakrális tárgyakkal, virággal és textíliákkal díszítenek ki. Az újmise szertartásának valamint a különböző célból elvégzett processzióknak szintén ez a tér a kiindulópontja.

Méreték: szélesség: 115 cm, hossz: 215 cm.

2. kép

Az egykori harangozó család, Gusa János házának kerítésén kívüli s egyben a faluközösség által lakott terület (egyik) határában álló, fából készült kereszten olvashatatlan betűnyomok láthatók. A kereszt a mai méreténél jóval nagyobb volt. A földbe rothadt alsó részét időnként levágják, lejjebb ássák, méretéből ezáltal fokozatosan veszít. A kereszt az egykori esőkérő körmenetek egyik (ima)állomásaként is szolgált. Gondozását a család végzi.

Méreték: szélesség: 103 cm, hossz: 172 cm.

3. kép

A templomudvaron álló feszületet Beța Petru plébános állíttatta 1980-ban, plébánosi éveinek első felében. A zöld színre festett kereszt ezüstszerű felíratán a következő írás olvasható: „Măntuiește-ți sufletul!” (azaz: „Mentsd meg a lelke-

det!"). A keresztet a templomudvar gondozásával együtt tartják rendben a plébánián segédkező fiatalok.

Méretük: szélesség: 94 cm, hossz: 250 cm.

4. kép

Magyarfalu második műalkotását, köztéri szobrát 2005. október közepén állította föl az alkotó, Csoma Gergely fotó- és szobrászművész. A Szent István magyar királyt ábrázoló szobor költségeit a budapesti Magyar Máltai Szeretetszolgálat Csángó Koordinációs Irodája, valamint a XX. század derekán a Baranya megyei Egyházaskozárra áttelepült magyarfalusiak fizették. A fából faragott emlékmű kétnyelvű felirata a következő: „Szent István Sfinte Ștefan roaga-te pentru noi. Szent István imádkozz érettünk. E fát faragta a Szent Király emlékére Gergely a Pózás 2005. Emelte e fát Európa a Csángókért Alapítvány, Ládás József, Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Segítette: a Bogdán, Fodor, Kozsán, Turbuk család és bácsi Zoli”.

Méretük: szélesség: 82 cm, hossz: 270 cm.

5. kép

A templom közvetlen szomszédjában lakó Ciklós Miklós portája előtt álló korpuszt, a mai magyarfalusi templom átépítését követően (az 1970-es évek második felében) állította az egykori egyházi vezetőség ill. egyházközség. A betonból öntött, fehérszínre festett keresztén kisméretű korpusz, körülötte deszkából állított alacsony kerítés, benne tavasztól őszig természetes, télen pedig művirág díszek helyezkednek el.

A feszület előtti köztér a vasárnapi misére történő gyülekezés helyszíne, s egyben a Bacău és Adjud városokba közlekedő mikrobusz állomáshelye. A kisépítmény gondozását a plébánián szolgáló két nővér valamint Ciklós Miklós családja látja el.

Méretük: szélesség: 117 cm, hossz: 190 cm.

6. kép

A településcentrumnak számító vásártéren áll a szomszédos csángó település (Diószén) plébánia műhelyében öntött Krisztus-korpusz. A fából ácsolt keresztet a helyi ácsmester, Turbuk Mihály készítette hozzá, 2002 őszén. A vaskerítés a helyi Bogdán Antal munkája, amit közösségi adományból készített. A kereszt metszetén álló nagyméretű óra a templomoltár faláról került át (ez utóbbi helyére az Izraelben dolgozó csoport által adományozott óriás, foszforeszkáló rózsafűző került). A korpuszt a karácsonyi időben világító lámpákkal díszítik.

Méretük: szélesség: 174 cm, hossz: 337 cm.

7. kép

A Szent György képét tartó keresztet 1958. április 5-én állította Gyurka György és Ciklós György.⁶ A közösség körében „Sárkányölő Szent György ke-

⁶ Egy másik visszaemlékező szerint az emlékkeresztet Gyurka György és Ládás György állította.

resztnek” nevezett emlékkereszt korábban a mai helyszínétől néhány méterrel távolabb és kerítés nélkül állt. A fából ácsolt, zöld színre festett kereszt fehérszínű feliratán a következő olvasható: „Sfinte Gheorghe, roaga-te pentru noi”, azaz „Szent György, imádkozz érettünk”. Jelenlegi, képpel és kerítéssel bővített formáját 1999-ben kapta.

A kereszt a település főterén áll, amely egyben a vasárnapi vásártartás, valamint a mindennapos csordavárás helyszíne is. Az útmenti keresztek közül a Szent György kereszt az, melyhez hiedelem képzetek, mágikus cselekedetek társulnak. Szent György napján (április 24.) a magyarfalusiak a szóban forgó keresztet és a saját portájukat különböző zöld ágakkal díszítik. A gonoszűző szokás hiedelme szerint, az éjszaka házról-házra szálló Szent György áldást, vagy átkot mér a családokra. Az idősebbek körében elterjedt szokás, hogy Szent György napján *„füves hompot”* (gyeptéglát) helyeznek a *„kapulécra”* (kapufélfára). Akinél a portára állított fű elszárad, az *„a túlvilágon szájba fogja hordani a vizet, egy mély kútból mindaddig, amíg a fű újra zöld lesz”*.⁷

Méretek: kereszt szélesség: 136 cm, hossz: 250 cm; kép szélesség: 59 cm, hossz 67 cm.

8. kép

Csimpolyás Sebestyén portája előtt, fémből készült, kerítéssel ellátott üvegeretben áll, a lourdes-i Szűz Mária képére emlékeztető Mária szobor. A sekrestyés a Mária szobrot abban az évben állította, amikor fia teológiai tanulmányokba kezdett (2002). A szobor gondozását a család végzi.

Méretek: szélesség: 34 cm, hossz: 211 cm.

9. kép

A II. János Pál Kultúrotthon mögötti dombon állt az egykori magyarfalusi kápolna, majd az azt körülvevő „cinterem” (temető). Ezen a helyen 2007 júliusáig egy feszület és négy kereszt állt, kettő közülük a nyári esőzések következtében kidőlt (ld. a 10. kép). A 9. képen látható korpusz korábban a (jelenlegi) templom szomszédjába lakó Kozsán Ágoston portája előtt állt. A betonból öntött keresztet 1979 tavaszán, az állami hatóságok megsemmisítő terve elől, Beța Petru plébános kérésére Gyurka Ferenc traktoros helyezte át a jelenlegi helyére.

Méretek: szélesség: 112 cm, hossz: 197 cm.

10a. 10b. kép

A képen, a 2007 nyarán tönkrement, két fából ácsolt kereszt látható. A szakrális jelek a mindenkori processzióknak, magánáhítatoknak voltak a fontos állomáshelyei. Minthogy a felvétel a jelen dolgozat megírását megelőzően készült, a kisépítmények méretarányainak rögzítésére már nem volt lehetőség.

⁷ Á. M. forrásközlő.

11. kép

A képen látható azonos méretű, betonból öntött két sírjel az 1939–1940/44 között Magyarországra telepedett Feri András és felesége tulajdona, amit áttelepedésükkor emlékül hagytak Magyarfaluban. A sírjelek gondozása a harangozó feladata.

Méretek: jobb oldali kereszt szélesség: 49 cm, hossz 97 cm.; bal oldali kereszt szélesség: 49 cm, hossz: 103 cm.

12. kép

Condo Ilie klézsei csángó traktoros 1964-ben hunyt el Magyarfalu Arinosa nevű utcáján. A halálos baleset helyszínét jelölő, betonból öntött, fehérre meszelt keresztben az alábbi felirat olvasható: „Condo Ilie din Cleja in etate de 26 ani mort in ziua de 10 iunie 1964” azaz „Condo Ilie Klézséből elhunyt 26 éves korában június 10-én 1964-ben”. A haláljelet a szeptember nyolcadiki búcsú alkalmával Magyarfaluba látogató klézsei rokonok gondozzák.

Méretek: szélesség: 57 cm, hossz: 139 cm.

13. kép

Condo Ilie sírjelétől mintegy 20 méterre áll a 2002-ben elhunyt Gyurka Antal sírjele. A zöldre festett vaskereszt feliratán a következő olvasható: „Ghiurca Anton N. 1955 D. 2002”, azaz: „Ghiurca Anton született 1955, elhunyt 2002.” A sírjelt a helyi plébános szentelte föl, gondozását a családtagok végzik.⁸

Méretek: szélesség: 83 cm, hossz: 115 cm.

Összegzés

Jelen dolgozat a moldvai Magyarfalu útmenti keresztjeiről és szobraitól gyűjtött adatokat foglalja össze.

A település nyilvános közterein jelenleg álló tizenöt útmenti kereszt és/vagy szobor állításának oka, körülményei és ideje, a szakrális tárgyak funkciója valamint a helyiek által hordozott hitbéli és magatartásbéli, hozzájuk kapcsolódó viszonya sokszínű.

A kollektív emlékezet szerint korábban a település minden jelentősebb határpontján állt legalább egy, de rendszerint három fából ácsolt nagyméretű kereszt, amelyek település- és közösségvédő funkciójuk mellett a processziók fő állomásainak számítottak.

A szakrális térjelek között vannak határjelek, emlékkeresztek és szobrok valamint haláljelek. Magyarfalu közterein két művészi alkotás található: a Petrás Mária által mintázott korpusz, valamint a Csoma Gergely által faragott Szent István király szobor.

⁸ A sírjelek szimbolikája, funkciója a település szakrális térstruktúrájában az útmenti kereszttekétől eltérő. Gyakori a halálfélelmet generáló „jellegük” kiemelése, vagy a kísértetek megjelenésének a terként történő nyilvántartása. Ehhez hasonló képzeteket társítanak a temetőhöz is.

A köztéri kisépítményekhez fűződő viszonyt egykor meghatározó vallásos magatartás vesztett szakralitásából. A tárgyjelekhez kapcsolódó hiedelmek ismerete, cselekvések gyakorlása csak szűk körben jellemző; egyházi körmenetek elvégzése szintén ritka alkalomnak számít. Esztétikai jellegükön túl a szakrális jelek mára térbeosztó pontokként, helymeghatározó terekként funkcionálnak.

Az emlékjelek fölállítását motiváló tényezők közt találjuk a napjainkban meghatározó vallási és etnikai identitást kereső vagy alakító szándékot is. A szimbolikus, rituális térfoglalás elsősorban a közösség távolélő tagjaira jellemző. Ezáltal, e jelképek nem csak a múlttal való folytonosság kifejezését jelentik, hanem a mindenkori önidentifikáció és reprezentáció fontos formáját is biztosítják.

Irodalom

BARNA Gábor

1993 A kiskunsági Mária-szobrok eredetéről. *Néprajzi Értesítő* LXXV. 207–214.

1999 Vallás – identitás – asszimiláció. In: Katona Judit – Viga Gyula szerk. *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc, 209–216.

1984 Kultuszhelyek Gömörben. *Borsodi Művelődés* IX. 43–46.

BARNA Gábor szerk.

2006 *Kép, képmás, kultusz*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 16. Szeged.

BARTHA Elek

1992 *Vallásökológia*. Debrecen

BENDA Kálmán

1989 *Moldvai csángó-magyar okmánytár* I-II. Budapest.

DOMOKOS Pál Péter

1987 *A moldvai magyarság*. Budapest (első kiadása 1931).

GAZDA László

2005 *Codex*. Csíkszereda.

HALÁSZ Péter

1981 *Magyar névtani dolgozatok* 19. Budapest.

HEGEDŰS Lajos

1952 *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések*. Budapest.

IANCU Laura

2002 *Johófiú Jankó. Magyarfalusi csángó népmesék és más beszédek*. Benedek Katalin szerk. Velence.

2005 *Magyarfalusi emlékek*. Utószó: Benedek Katalin. Budapest.

JERNEY János

1844 *Keleti utazása...* I. kötet. Budapest.

JÓZSA László

1997 (1999) *Megszentelt kövek. Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kúnszentmártonban*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 4. Szeged.

KISS Jenő

2001 *Magyar dialektológia*. Budapest.

LÜKŐ Gábor

1936 *A moldvai csángók*. Budapest.

Marele Dictionar Geografic al Romaniei. 1902 Bukarest.

PETI Lehet

2005 Szakrális térátélés és szimbolikus ellenőrzése egy csángó falu életében
In. *Korunk* III. /2. Kolozsvár, 62–67.

TÁNCZOS Vilmos

1977 „Hányan vannak a csángók?” *Magyar Kisebbség Új f.* III. 1–2. szám
370–390. Ill. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=6&cikk=M970134.HTM>

1999 *Csapdosó angyal*. Csíkszereda.

TÜSKÉS Gábor

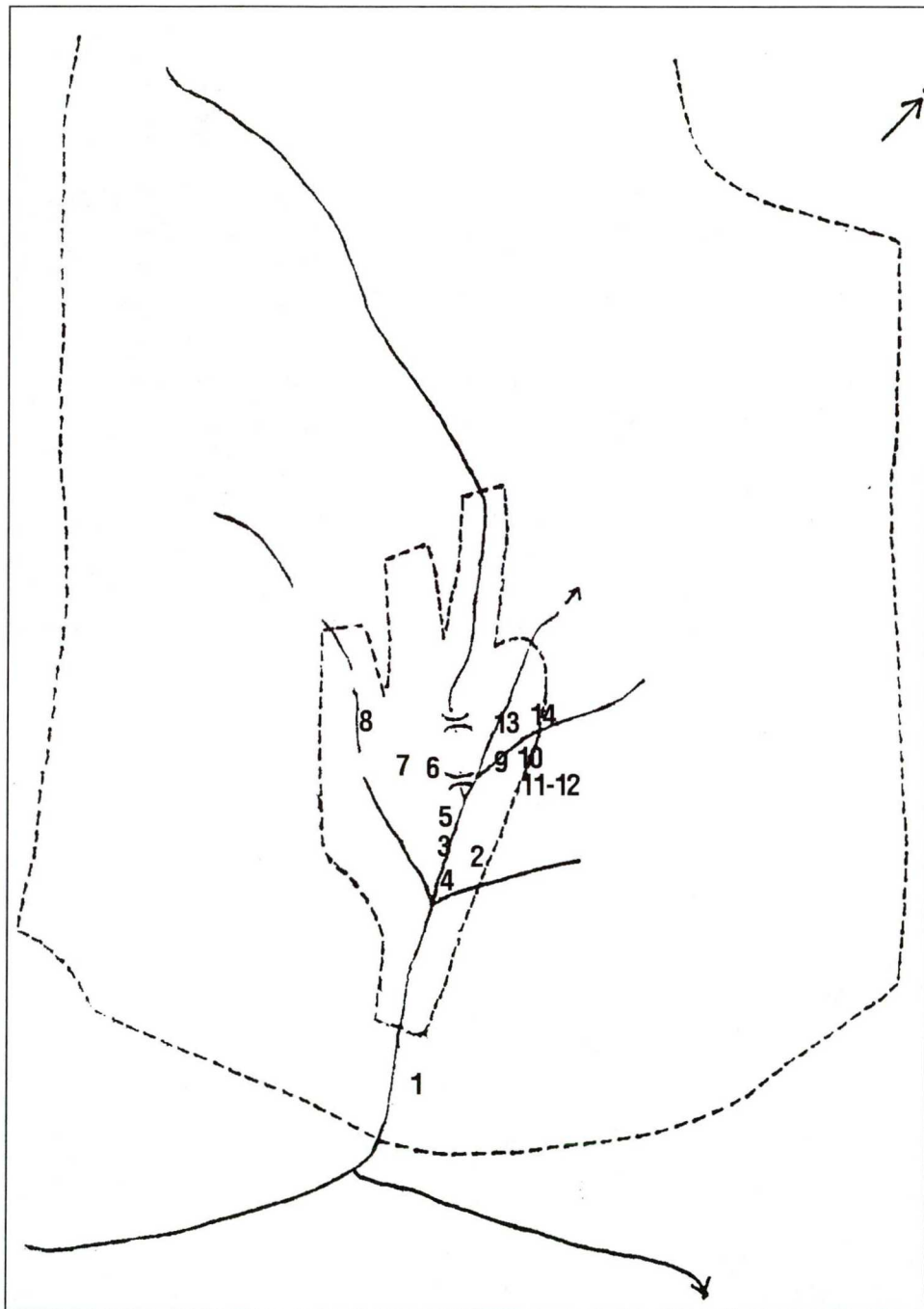
1986 „Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Budapest.

1980 Útmenti és temetői kőfeszületek Abaliget – Orfű környékén.
Ethnographia XCI. 98–113.

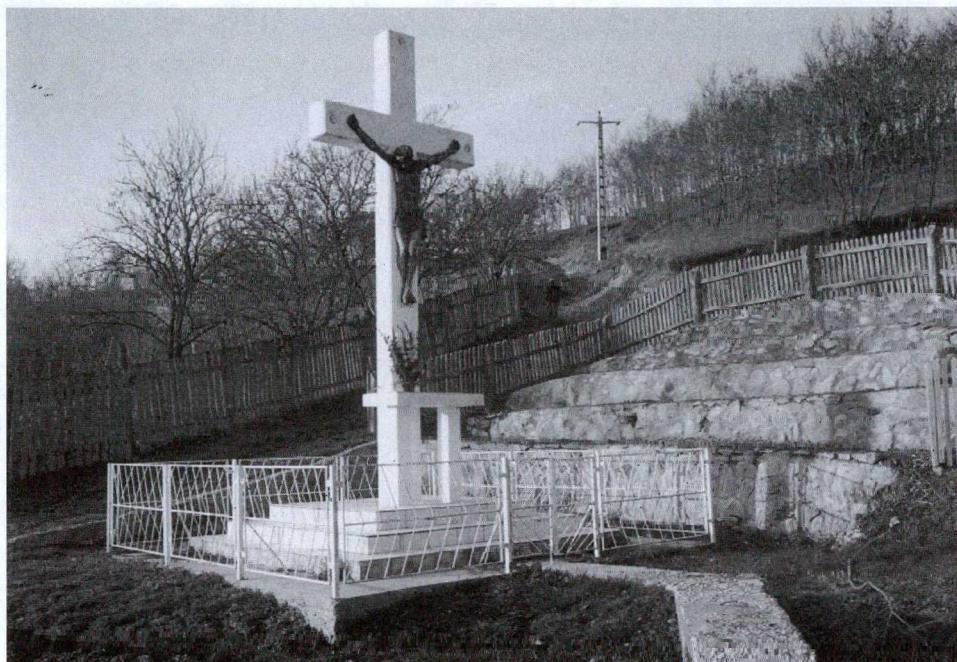
Iancu, Laura

WAYSIDE CROSSES AND STATUES IN THE VILLAGE MAGYARFALU, MOLDVA

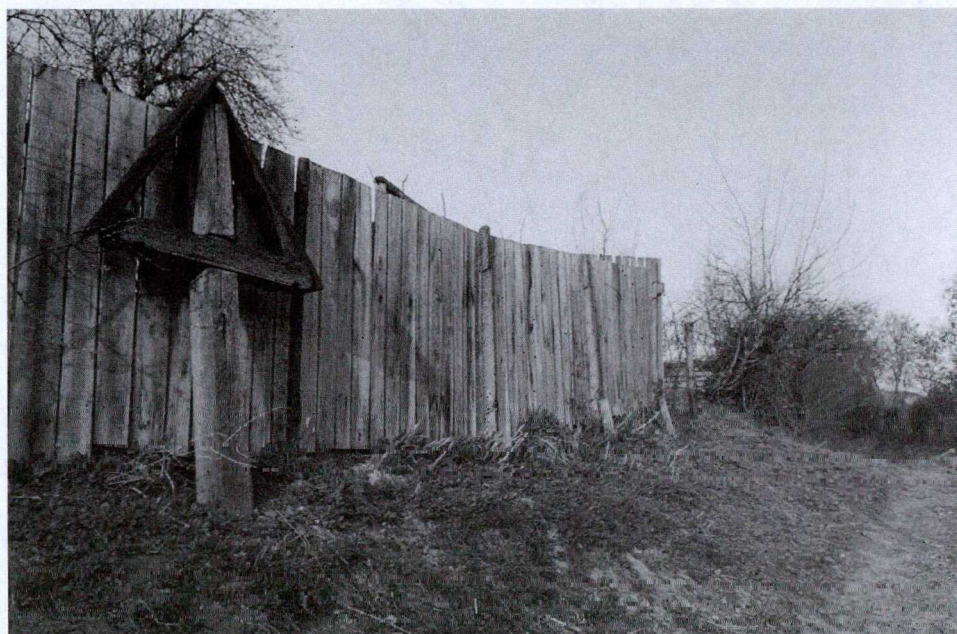
Magyarfalu (Rom. Ungureni) is situated in the Eastern part of Moldva, Romania. Its inhabitants are Csango-Hungarians. The author describes the few but varied small sacred monuments erected in the last few years. After the morphological description she reflects on their roles and traditions in the smaller family or wider community. On the one hand the new movements show the continuous demand on sacrality, but on the other hand other objects are only space-markers as signs of secularization. The so-called ‘signs of death’ on places of traffic accidents are modern, sad markers, but they fit well into the local traditions.

1. A térkép Halász Péter 1981-ben kiadott, Magyarfalva helyneveit tartalmazó munkája alapján készült. A számok a szakrális kisépitmények elhelyezkedési pontjait jelölik.

1. kép: Kereszt a falu bejáratánál

2. kép: Fareszt G. J. kerítésénél

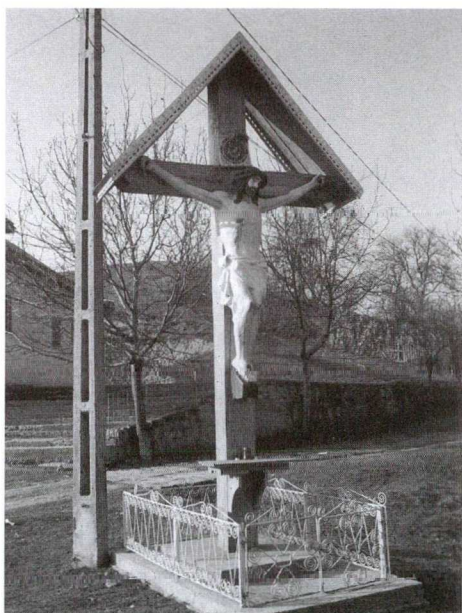
3. kép: Templomudvar keresztje, 1980

4. kép: Szent István szobor, C. A. kertjében, 2005

5. kép: T. M. háza előtti feszület, 1916

6. kép: Kereszt a falu középpontjában megújították: 2002

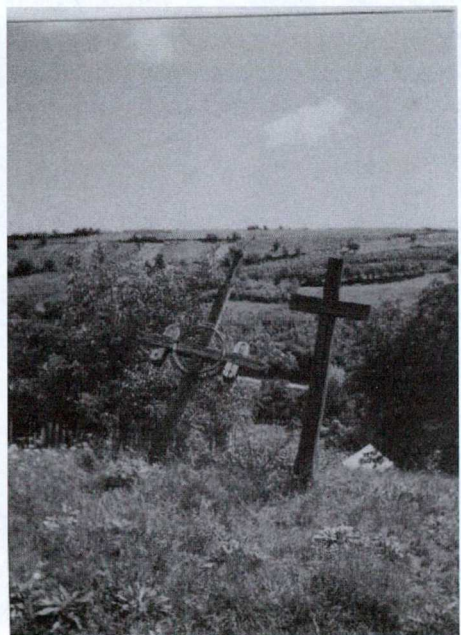
7. kép: Sárkányölő Szent György keresztje.

8. kép: Mária szobor Cs. S. portája előtt

9. kép: 1979-ben a dombra áthelyezett kereszt

10a. kép: Előbbi melletti fakereszt

10b. kép: Fakereszt

11. kép: Előre elkészített temetői keresztek a dombon

12. kép: Balesetben elhunyt Condo Ilie haláljele, 1964

13. kép: Balesetben elhunyt Gyurka Antal haláljele, 2002 .

AZ IGAZAK SÁTRAINÁL

A magyarországi „csodarabbi” sírok, mint megszentelt helyek
és „szakrális kisépítmények”¹

„Az Ojhel már tömve van. Siránczó és velőkig ható jajkiáltásokkal telik meg a levegő. Többnyire tanítványok, akik messze földről jöttek ide a Mester sírjához, kiönteni keserűséggel telt szívüket. (Zsidó Újság 1929. jún. 28./ 8–9.)

A szakrális kisépítményekkel foglalkozó magyarországi néprajzi kutatásnak mindeddig feltáratlan területét képezik a vidéki zsidó népi jámborság kiemelt jelentőségű sírhelyei és síremlékei.² Elsősorban Északkelet-Magyarországon számos olyan sír található, amely a 20. század első felének keresztény megnevezésével „zsidóbúcsúk” célpontja volt. E kiemelt jelentőségű sírhelyek egy másik korabeli keresztény elnevezés szerint a környék többé-kevésbé ismert „csoda-rabbijainak” nyughelyei, amelyeket időnként környékbéli keresztények is felkerestek. Írásomban ezekkel a szent helyekkel, mint helyi vagy regionális jelentőségű szakrális terekkel és kisépítményeivel foglalkozom. Miként jelenik meg a sírhely kiemelt jellege a hozzá kapcsolódó közösség tudatában? Miként alakítja és használja e teret? A történeti változásokkal milyen új jelentéstartalmakkal ruházódik fel e szakrális tér? Ehhez azonban elengedhetetlen a népi jámborság néhány vonatkozásának ismertetése, valamint a megalapozó emlékezethez kapcsolódó párhuzamok áttekintése.

¹ A kutatást a Pro Renovanda Cultura Hungariae „Diákok a tudományért” Szakalapítvány támogatta. Ezúton szeretnék köszönetet mondani dr. Barna Gábornak (Kulturális Antropológiai és Néprajzi Tanszék, Szegedi Tudományegyetem) és Oláh Jánosnak (Szentírás- és Talmudtudományi Tanszék, Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem), valamint mindazoknak, akik bármi módon segítettek a kutatást.

² A vallástudomány nemzetközi tematikus vizsgálatai ugyan felfigyeltek a zsidó népi jámborság meghatározó egyéniségei köré szerveződő tisztelet és térszakralizálódás összefüggéseire, a figyelem középpontjába mégsem e személyek sírjai körül kialakult tisztelet került, holott ez meghatározó fontosságú a zsidó vallásosságban. KUNIN 1998. 139–140.

Sírok mint kiemelt jelentőségű helyek

A *Szóbeli Tanban*,³ a kanonizált megalapozó emlékezet folyamatos egymásra épülő újraértelmezésében a sírlátogatás és a sírnál krízishelyzet idején mondott ima, fohász, mint cselekedet két kiemelkedő nyughely esetében válik hangsúlyossá. Az egyik a hevroni *Machpéla* barlang, amely a zsidó hagyomány szerint Ádám, Éva, Ábrahám, Sára, Izsák, Rebeka, Jákob és Lea nyughelye.⁴ A másik pedig *Ráchel* sírja, akit Jákob *Bét-Léchem* mellett az *Efrát* felé vezető úton temetett el, előre látva, hogy a babiloni fogságba vonuló zsidók e sírnál fognak imádkozni.⁵ A *Zohár*⁶ megjegyzi, hogy az a mező, amelyet Izsák imahelyéül választott, a *Machpéla* barlang mellett volt, s a *Sechina*⁷ jelen volt e helyen.⁸ Józua és Kálev, akik a Kánaán földjére küldött kémek véleményében nem osztoztak, s később az Egyiptomot elhagyók közül egyedül léptek az Ígéret Földjére, a hagyomány szerint *Hevronban* az ősatyák sírjánál imádkoztak.⁹ Kálevről a *Zohár* elmondja, hogy leborult az ősatyák sírjánál.¹⁰ *Ráchelnek* pedig a *midrás*¹¹ szerint, aki a sírja mellett elhaladó, babilóniai száműzetésbe vonuló gyermekeit siratta, az *Örökkévaló* a zsidóság babiloni száműzetésből való visszatérésre tett ígéretet.¹²

A *jámborok sírjainak látogatása a Szentföldön* már a középkortól elterjedt szokás volt. A 10. században a rabbaniták Rabbi Joszé Hág'lili sírjánál gyógyulást vagy gyermekáldást kértek, más síroknál gyertyákat gyújtottak. Babilóniában Ezékiel és Báruch sírja volt ismert zarándokhely.¹³

E zarándokhelyek közül több később is megtartotta a jelentőségét. A 20. század elejének *neológ* periodikaiban és az *orthodox* sajtó hasábjain egyaránt feltűnt a Szentföldön tett – viszonylag szűk rétegre kiterjedő – zarándoklatok, társas

³ -Tóra se-beal pe: Tóra /Mózes öt könyve/ értelmezései, mely a Talmud könyveiben és a további vallási irodalomban ölt testet, amelynek célja, hogy az értelmezéseket a kor emberéhez közel hozza, az írott megalapozó emlékezet kiüresedését, értelemvesztését megakadályozza – ez gyakran az értelmezések további értelmezéseit jelenti.

⁴ I. Mózes 23, 1–20.; Talmud, Szota 13a.

⁵ Midrás rábbá, I. Mózes 82, 10.; Midrás rábbá, I. Mózes 97.

⁶ Széfer hazóhár /A ragyogás könyve/ a kabbala legátfogóbb gyűjteménye, Mose de Leon műve. Kabbala jelentése: 'hagyomány' – filozófiai eszmerendszer, amit tévesen gyakran pusztán misztikus jelzővel illetnek. Különböző szentföldi, német- és spanyolországi hagyományokból alakult ki, s csak részben jelent meg írott formában, többnyire közvetett kérdések révén csak beavatottnak, tehetséges tanítványoknak adták tovább. Spanyolország után új központja a felső-galileai C'fátban alakult ki, ahol Jichák Luria (Ári) tanított. Az Ári-féle imakönyv a szefárd rítusú chászid liturgia alapjává vált kabbalisztikus megfontolásokból.

⁷ Buber értelmezésében az isteni „Bennelet”, a világban szétszóródott, az anyag fogságába került isteni szikrák.

⁸ I. Mózes 24, 63.; II. Zohár Smot 39b.

⁹ Midrás rábbá II. Mózes 5, 17.

¹⁰ II. Zohár Smot 39b

¹¹ Tanulmányozás, nyomozás: a Talmudban és azon kívül található ágadá-irodalom vagy annak egyes részei, zsidó exegézis. Olyan tórai helyek magyarázatai, amelyeknél a Tóra szükségszerűsége a későbbi vallási igények, folyamatos értelmezések hatására kifejtést igényelt.

¹² Jirmeja 31, 14–16.; Midrás rábbá Siralmak 24.

¹³ FÉNER – SCHEIBER 1984. 144.

utazások híre.¹⁴ Ezen utak kiemelt helye, a *Síratófal* (*Kotel máárávi*),¹⁵ amelyet a szentföldi sírok követnek.

„Ráchel sírja. Kis ház emelkedik föléje, Efros és Bethlehem városok között húzódó országúton áll. A kis épület közepén van a sír. Montefiore Mózes¹⁶ palesztinai utazása alkalmával gondoskodott kellő karban tartásáról.” – írja dr. Kelemen Adolf (1861–1918) aradi *neológ* rabbi 1906-ban 150 fős, a *neológia* kiemelkedő személyiségeiből toborzott zárandokcsoporttal megtett jeruzsálemi útjáról.¹⁷ A sír kifosztására tett kísérlet, majd a renoválás szükségessége kapcsán az *orthodox* zsidó sajtó is megemlékezik a helyről.¹⁸ A *Machpéla* barlang zsidók előtti megnyitásáról szintén beszámol: „A Machpéla barlangban, ahol a bibliai patriarchák pihennek, évszázadokon át nem engedték be a zsidót, a barlangot birtokló arabok. Miután most az arab papság engedélyére nyitva van a barlang azok számára, akik belépti díjat fizetnek, a múltkor két zsidó turista belépett arra a helyre, ahol oly soká előttük zsidó nem járt.”¹⁹ Ezt 1906-ban a magyarországi zárandokcsoport is felkereste, melyről dr. Kelemen Adolf, később az I. világháborúban hősi halált halt, aradi *neológ* rabbi tudósít. „A Machpéla kettős barlangját, a mohamedánok úgy tisztelik, mint akár a templomteret Jeruzsálemben; hitetlen ide be nem jut. Lépcsők vezetnek a sírhoz, az ötödiknél megállunk, mert tovább mennünk nem szabad. Itt egy lyukat mutatott vezetőnk, mely a barlangig ér, hol az ősapák és az ősanák pihennek. E nyíláson át dobják papírszeletekre írott óhajukat, imájukat a zárandokok.”²⁰ Három mecset épült a Machpéla fölött. A mohamedánok sem lépnek a barlang belsejébe és beérik azzal, hogy égő lámpákat bocsátanak le a mecset nyílásain.”²¹ 1943-ban pedig a heti szakasz (*szidra*)²² kapcsán oldalas cikkben foglalkozik az Orthodox Zsidó Újság a barlang és a mező tulajdonjogával, mint az „egyetemes zsidóság egyetlen földbirtokával”.²³ RAMBAM²⁴ (1138–1204) sírja hasonló jelentőségű zárandokhely. A

¹⁴ Orthodox rabbik útleírásai: Zsidó Újság 1927. szept. 26. / 9. Zsidó Újság 1931. jan. 2. / 2. Zsidó Újság 1931. jan. 9. / 5. Zsidó Újság 1931. jan. 16. / 7. Zsidó Újság 1931. jan. 23. / 5. Zsidó Újság 1931. jan. 30. / 6. Neológ rabbi útleírása: Kelemen 1906.

¹⁵ A sajtó e szent hellyel igen részletesen foglalkozik, amint a körülötte megjelenő incidensekkel és politikai eseményekkel is. Zsidó Újság 1928. júl. 6. / 8. Zsidó Újság 1928. okt. 12. / 6, 10. Zsidó Újság 1928. okt. 19. / 1, 10, 11. Zsidó Újság 1928. nov. 2. / 7. Zsidó Újság 1928. nov. 9. / 13. Zsidó Újság 1928. nov. 16. / 10. Zsidó Újság 1928. nov. 23. / 5. Zsidó Újság 1928. nov. 30. / 6, 11. Zsidó Újság 1929. márc. 8. / 11. Zsidó Újság 1929. márc. 15. / 8. Zsidó Újság 1929. aug. 16. / 9. Zsidó Újság 1929. aug. 23. / 1. Zsidó Újság 1929. aug. 30. / 1, 9. Zsidó Újság 1929. szept. 13. / 2. Zsidó Újság 1929. szept. 20. / 13. Orthodox Zsidó Újság 1931. ápr. 24. / 7. Orthodox Zsidó Újság 1931. jún. 12. / 1. Orthodox Zsidó Újság 1942. okt. 23. / 4. Orthodox Zsidó Újság 1942. nov. 1. / 2. Általában a Jeruzsálembé érkező zsidó zárandokok első állomása.

¹⁶ Sir Moshe Montefiore (1784–1885) angliai filantróp.

¹⁷ KELEMEN 1906. 198.

¹⁸ Zsidó Újság 1928. nov. 30. / 11. Zsidó Újság 1929. márc. 29. / 12.

¹⁹ Zsidó Újság 1928. ápr. 27. / 10.

²⁰ Erről a szokásról Krausz Sámuel is beszámol. KRAUSZ 1902. 146.

²¹ KELEMEN 1906. 199.

²² A Tóra 54 részre való osztásával keletkezett egység, ami által egy év alatt – szimchát Tórától szimchát Tóraig – átolvassák a zsinagógákban Mózes öt könyvét.

²³ Orthodox Zsidó Újság 1943. jan. 1. / 4.

síremlék renoválásáról külön tudósít az *orthodox* sajtó: „Jeruzsálemből jelentik: Tiberiás (Tevajro) mellett fekszik Maimonides, a zsidó törvények nagy kodifikátora, Rabbi Jochanan ben Zakaj sírja közelében. A sírokat évről-évre zárándokoló tömegek látogatják. A sírok azonban annyira el vannak hanyagolva, hogy most elhatározták az emlékek restaurálását. Bauer Ignác filantróp egy hatalmas márványemlékművet fog Rambam sírja fölé felállítani.”²⁵

Dr. Kelemen Adolf útleírásában feltűnik még az Olajfák hegye *Chaggái* és *Maleachi* próféták sírjával, valamint *Simon hacádik* nyughelye. „Az igazságos Simon barlangja két sziklába vájt barlang hatalmas kőpaddal. Ijár 18-án (Lag-beomer)²⁶ a szent város lakói kora reggel, késő estig ide sereglenek, és itt imádkoznak; aranyhímzésű drága kendőket és finom olajat égetnek el. Jeruzsálem zsidó lakóinak valóságos ünnepnapja ez. A telek és a rajta lévő barlang mohamedánoké volt. Vagy 30 évvel ezelőtt a szefárd és askenázi közösségek megvették és azóta minden zsidó látogatja.”²⁷ A magyarországi *neológ* kirándulócsoport iszlám zárándokhelyé vált emlékhelyeket is meglátogatott. Sámuel próféta sírjához a „mecsetben a sechnek adott baksisok árán juthattunk be. A sírt egyszerű gyapotszőnyeg fedi.” – írja dr. Kelemen Adolf.²⁸

Az említett, forrásokban megjelenő zárándokhelyek korántsem ölelik föl a szentföldi zsidó vonatkozású zárándokhelyek és jelentős sírok egészét. Ezek jelentősége ma is szembetűnő, sőt internetes honlapok tárgyává is válhatnak. Egyik legismertebb ilyen jellegű sírhely, *Ráchel*, Jákob feleségének nyughelye, amelyet a remény és a gyógyulás helyeként²⁹ aposztrofálnak, halálózásának évfordulója: *chesván* 11-e, pedig megjelenik a „*csodarabbik*” évfordulóit összegző honlapokon is.³⁰ Sőt egyes *cádikok* sírhelyei fontos közösségformáló tényezővé válhatnak az Európán kívüli, Izraelben új otthont találó közösségek beilleszkedésében is.³¹

²⁴ Rabbi Mose ben Maimon, Maimonides, vallásbölcsele, aki mindhárom monoteista vallásra hatott.

²⁵ Zsidó Újság 1928. márc. 9./ 10.

²⁶ Sz'firát haomer (omerszámlálás), az aratás ideje, ami korábban örömteli időszak volt, az évszázadok során gyászidőszakká vált a hozzá kapcsolódó történeti események miatt. Az omerszámlálás 33. napja viszont általános örömnapi, ugyanis a hagyomány szerint ekkor szűnt meg rabbi Ákivá tanítványait sújtó járvány (Talmud, Jevámot 62b). Másik hagyomány szerint e napon halt meg rabbi Simon bár Joháj, aki ezt megelőzően felfedte a kabbala titkait (Talmud, Sábát 33b). Lásd: OLÁH 1999. 102–104.

²⁷ KELEMEN 1906. 197.

²⁸ KELEMEN 1906. 200.

²⁹ „A Place of Hope and Healing.” http://www.judaism.com/redstring/rachels_tomb.asp /letöltés ideje: 2005. 05. 03./

³⁰ www.yarzheit.com/letöltés ideje: 2005. 05. 03./

³¹ Rabbi David u-Mose sírhelye és a fölé emelt szentély a marokkói zsidóságnál tölt be ilyen szerepet. Építését Avraham ben Haim álomlátása előzte meg. BILU 2001. 195–212.

A zsidó népi jámborság feltűnése

A kelet-közép-európai zsidó népi jámborság kiemelkedő egyéniségeit hasonló tisztelet övezi. E tisztelet megjelenése mögött a rabbi³² közösségi funkcióihoz kötődő igényeknek *chászid* közösségbeli megváltozása állt. A 18. században a lengyelországi közösségek életét, a *chászid* irányzat kialakulásakor, ugyanis a korábbi közösségi és intézményi struktúra megszűnéséből eredő krízisek jellemezték. A 17. század folyamán külső hatásokra alapjaiban ingott meg a lengyelországi zsidó közösségek vallási élete. A korszak társadalmi feszültségeit ugyanis e lengyel zsidó közösségeken vezették le. Ennek eredményeként a közösségek vallásgyakorlásának alapját képező intézményrendszer lehanyatlott, az alap- és felsőfokú vallási iskolák, a *héderek* és *jesivák* nagy részét elpusztították, az értékes könyvtárakkal együtt.³³ A 16. és 17. század folyamán a Talmud-tudomány gócpontját jelentő országból a tudósok kivándoroltak, vagy elpusztultak; a hívek pedig tömegesen vonultak ki a városokból a falvakba, ahol a *jisuvnikok* (falusiak) körében mindinkább a vallásgyakorlás népies elemei kezdtek teret hódítani.³⁴

Mágidok, vándor prédikátorok, és *báál-sémek*, csodatevők járták a vidéket, akik közül Báál Sém Tov, Izrael ben Eliezer (1698–1760)³⁵ (BEST) emelkedett ki a *kabbala* tanításainak népi vallásosságba történő átültetésével. Új lehetőséget nyújtott a középkori talmudi műveltség és szigorú *háláchikus* előírások kívánalmaira épülő vallásosságnak – életkörülményeikből fakadóan – eleget tenni nem tudó szegény zsidó rétegek számára. Tanítása szerint Istent hétköznapi dolgokkal is lehet szolgálni, mivel az élet minden szférájában megtalálható, a világ Őbenne létezik. Az embereket arra buzdította, hogy ragaszkodjanak Istenhez, és eksztatikus örömben tapasztalják meg Isten jelenlétét. A hangsúlyt a *kávánára*, (áhítatra, átélésre) fektette, emiatt a *chászidizmus* ellenzőinek táborra, a *mitnágdim*, a talmudi műveltség hiányával és a *háláchától*, a vallási törvénytől való eltávolodással vádolta a mozgalmat.

Buber szerint a *chászidizmus* tanításának lényegét, amely a „mit” fölé a „hogyan” helyezi, nem lehet írásba foglalni, csupán közvetíteni lehet a vezetőtől a közösség felé, lényegi valóságában csak a „megteljesítés” tudja bemutatni. Aki-ben megtestesül a tanítás, a „Tórává-levés”, azaz életével képviseli a Tóra tanítását, az a *cádik* (igaz ember), aki maga a Tan.³⁶ Egyik *chászid* irányzat esetében ez szemléletesen fogalmazódik meg: a *rebbe* elsősorban a Tóra előírásai szerint élő

³² A rabbi elsősorban tanító, a vallási törvényekben kellő jártassággal és döntési kompetenciával rendelkező személy, akit a közösség választ, hív meg. A modernizáció korában a nemzeti nyelv átvételként gyakran a pap kifejezést feleltették meg e fogalomnak. A pap azonban inkább a kohén fogalmával azonosítható, amely egykor a Szentélyben szolgálatot teljesítő papokat és azok leszármazottait jelenti.

³³ HAUMANN 2002. 45–50.

³⁴ BUBER – PFEIFFER 1943. 113–114.

³⁵ A Jó Név Ismerője, a korabeli kabbalisták titkos társaságának vezetője, melynek létét a *chászidizmus* kialakulásának kezdetén az ő tevékenysége fedte fel. BORSÁNYI-SCHMIDT 2003. 34–35.

³⁶ BUBER – PFEIFFER 1943. 39–41.

igaz ember, aki útmutatással szolgálhat a hozzá forduló hívek életében. A *rebbe* szava az, amit a *Tóra* várna el az embertől az adott élethelyzetben.³⁷

A *cádik*-képzetek azonban számos változáson mentek keresztül a mozgalom története során. A vizsgált, kiemelt jelentőségű sírhelyek tekintetében két mozzanat érdemel kitüntetett figyelmet. Egyrészt a *cádik*okhoz folytatott zárandoklat „elmélete”³⁸, amelyet a *sztrelinszki Uri*, (–1826) a *szeráf*³⁹ fogalmazott meg, aki szerint a *chászid* fő feladata, hogy felkeresse a *cádik*ot, akinek közvetlen szava több üdvösséget ad, mint a *Tan* vagy az ima.⁴⁰ Másrészt pedig az, hogy a mozgalom alakulásával a 19. század második felére a *cádik*ok mindinkább rabbikká, a rabbik *cádik*okká váltak, miközben a *chászid* irányzat a *rabbini*kus zsidósághoz közeledett.⁴¹

A sír, mint körvonalazódó szent hely

E „csodarabbikat”, *cádik*okat, *rebbe*ket már életük során is a hívek tisztelete övezte, amely halálukban sírjuknál élt tovább. Végső nyughelyük, e sírok földje személyük, poraik révén szentelődött meg. Az útjuk során másutt elhunyt *cádik*oknak végakarataik szerint történő hazaszállításában egyrészt ennek előképei sejlenek fel, másrészt e nyughelyek kiemelt jellegét tükrözik ezek a ritualizált aktusok. A halottat ugyanis nem szokás olyan helységről elszállítani, ahol zsidó temető található. A vallástörvény ezt az elhunyt megszegényítésének tekinti. Ez alól csupán két eset képez kivételt: ha az elhunytat a Szentföldre vagy atyáinak nyughelyére viszik, illetve ha végakaratként hagyta meg ezt.⁴² Neves *rebbe*ek esetében a hazaszállítás zárandoklat-jelleget ölthetett. A kisvárdai híveinél tett látogatása során elhunyt *szigeti rebbé*⁴³ hazaszállításakor „Kisvárdáról és környékéről sok ezren kísérték ki a halottat az állomásra, a kisvárdai főrabbi gyászbeszéde után. Voltak nagyon sokan, akik a jelenlegi ország-határig is kísérték. Szigetről pedig százával elébe utaztak a halottat hozó vonatnak. Felejthetetlen látványt nyújtott a koromsötétben robogó vonaton a koporsót szállító kocsi, amelyből kiszűrömlött kísérteties gyertyafény – a tisztelők seregéből alkotott virrasztók gyertyáinak bágyadt fénye.”⁴⁴ „Amikor a vonat Lembergbe berobogott – az úton két ember kísérte a holttestet s feje felőli oldalán gyertyát gyújtottak – ezrek ostromolták meg a külön kocsit s kéréseket tartalmazó papír-

³⁷ POSNER 1994. 80–81.

³⁸ Az itt tárgyalt zárandoklatok rítusait a vallási törvény (háláchá) azonban kevésbé szabályozza, így ezek egyéni, kisközösségi rítusok, helyi hagyományok, amelyek sokszor annyira rugalmasak, hogy a közösség egyes rítuselemeit nem is tekinti ma összeálló rítusmodell részének.

³⁹ Korabeli elképzelés szerint némely igaz embert földi száműzetésbe (gálut) leszállt angyalnak tekintettek.

⁴⁰ BUBER – PFEIFFER 1943. 116–131.

⁴¹ BUBER – PFEIFFER 1943. 116–131.

⁴² Kicur sulchán áruach CXIX. 11. – GANZFRIED 1939. 1032.

⁴³ Chájim Cvi Teitelbaum (1879–1926) Mámarosszigetről.

⁴⁴ Zsidó Újság 1926. jan. 29. / 1–3.

szeleteket dobta bele.” – írták a Tarcsafürdőn hirtelen elhunyt *komornói rebbe* hazaviteléről 1929-ben.

Azok a hívek, akik egyéni krízishelyzetük idején lelki vigaszért, tanácsért, közbenjárásért vagy anyagi segítségért keresték fel a neves *rebbe*ket, illetve a jelentősebb ünnepeket éves rendszerességgel környezetükben töltötték, utolsó útjukra is elkísérték őket. E sírhely megszentelt helyé, zárandoklatok célpontjává válása ezért már a temetésen elkezdődött. A vallástörvény, a *háláchá* szerint ugyanis a halott elkísérése (*levájá*)⁴⁵ vagy a gyászmenethez való csatlakozás az út egy szakaszán⁴⁶ az egyik legnagyobb jócselekedetnek (*cheszed sel emet-nek*) számít, mivel az elhunyt, akivel teszik, azt már nem viszonzhatja.⁴⁷ „Lodzban a múlt pénteken elhunyt R. Eliezer Dov a radoszicsei rebbe. 20 000 ember kísérté koporsóját.”⁴⁸ – tájékoztattak 1927-ben Kelet-Európából egy neves *rebbe* elhunytáról. „A Varsóban végbement levájen több, mint tízezer chószid volt jelen, akik Lengyelország minden részéből özönlöttek a temetésére. – jelentették a *radzsini gáon*, Reb Mordche Joszef Leiner temetéséről – 50 lovas, számos gyalogos rendőr őrködött a rend fenntartásán. Ahol a menet elhaladt, zárva voltak az üzletek és a város közönsége sorfalat alkotott. A gyászolók között több híres rebbet lehetett felismerni: a geri, grodzsiski, modzsicei, amszinovi, otwozski, markuszovi, novo-minszki rebbekeket. Még a nyitott sírnál lett a megboldogult fia, R. Slojme, atyja utódjául kikiáltva. – תנצב”ה⁴⁹

Magyarországi *rebbe*k kapcsán hasonló közlések jelentek meg az *orthodox* sajtóban: „Múlt héten hunyt el Huszton R. Jiszroél Jákaiv Leifer rebbe, a híres R. Mordche Nadworner z. c. l.,⁵⁰ még életben volt fia, 64 éves korában, F. hó 21-én temették nagy részvét mellett. Ezernél többen jelentek meg az idegenből a temetésén, mely délutáni 3 órától éjfél utánig tartott.”⁵¹ A *szatmári gáon*,⁵² Reb Eliezer Dávid Grünwald (1867–1928) temetésére a *leváján* való részvételre a határt is megnyitották.⁵³ „Hétfőn már kora reggel sokezerre menő tömeg hullámozott Szatmár uccáin, amelyek feketéllettek a hömpölygő emberáradattól. A temetés 10 órakor kezdődött, amikor a kereskedők (sok nem-zsidó is) bezárták üzleteiket.”⁵⁴ „A temetés ideje alatt az összes üzletek, felekezeti különbség nélkül, zárva tartottak. A végtisztességen megjelent a polgármester és az összes felekezetek valamint helyi hatóságok képviselve voltak.” – írták másutt a *cádikként* tisztelt *salgótarjáni gáon*, Deutsch Mózes (1844–1931) temetéséről 1931-ből, amelyen a ré-

⁴⁵ Jiddisül: leváje

⁴⁶ Legalább négy árá. (négy könyök ~ 4 × 60 cm)

⁴⁷ Rási kommentárja Mózes I. 47. 29. verséhez

⁴⁸ Zsidó Újság 1927. március 11. / 10.

⁴⁹ Zsidó Újság 1929. febr. 15. / 3. ill.: a rövidítés = Töhi nafsó crurá bicror hachájim. I. Sám. 25, 29. Legyen lelke bekötve az élet kötelékébe.

⁵⁰ A Máár Mordecháj szerzője, Mordecháj Leifer (1826–1894) a szomszédos Bustyaházán nyugszik, ahova magyarországi híveinek kérésére telepedett. A zájin, cádi, lámed héber betűk latin betűs átírása: Zécher cádik livráchá! = Igaz emléke legyen áldott!

⁵¹ Zsidó Újság 1929. márc. 29. / 10.

⁵² Értsd: Szatmárnémeti.

⁵³ Zsidó Újság 1928. máj. 24. / 4.

⁵⁴ Zsidó Újság 1928. jún. 1. / 6.

gió hitközségei mellett a budapesti *orthodoxia* is képviseltette magát. A *szigeti rebbe* temetésén pedig, „amely uccákon a gyászmenet végighaladt, ott mindenütt égtek a nagy villamos ívlámpák.”⁵⁵ Reb Sájele (1851–1925), a *Keresztírer* temetésén „voltak keresztények is. Mindenki akarta egy kicsit vinni [a koporsóját].” – mesélték Bodrogkeresztúron.⁵⁶ „A temetés alkalmával 12000 vasúti jegy fogyott el az állomáson.”⁵⁷ A munkácsi rebbe, Spira Eliézer temetésén az 1937-es híradások „húszezerre becsülik a l’vájon megjelentek számát, kik között több száz rabbi volt.” „Már a kora délutáni órákban megállt a máskor Munkácson oly lüktető üzleti élet, az összes üzletek bezárultak, a Városházára felhúzták a gyászlobogót. Katonák diszszorfala várja a nagy halottat a temető felé vezető útvonalakon, melyen az összes lámpák kigyulladtak. A városi hatóságokon kívül képviselve volt a belügyminisztérium és az ungvári országos hivatal; a katonaságot egy tábornok képviselte.”⁵⁸

A munkácsi rebbe temetését követően „estefelé, 7 óra után, már ezrivel jelentek meg a hívők kvitlikkel”⁵⁹ a frissen hantolt síron, ahová a zarándoklás egész éjjelen át folyt.” Utóda, a veje, Reb Borüch Rabinowitsch kijelentette, hogy a neki adott kéréscédulákat „minden esetben kiviszi a Megdicsőült sírjára.”⁶⁰

E sírhelyek egyszerre voltak a kezdet és a vég, a *cádik*-dinasztiák folytonosságának, s a folytonosság közösségi legitimálásának helyei. „Régi rabbidinasztiából származott; – írták a *szigeti rebberől*, Chájim Cvi Teitelbaumról (1879–1926) temetése kapcsán az *orthodox* sajtóban – már a nagyatyja is Szigeten volt rabbi, aki után apáról fiúra szállt a máramaroszigeti főrabbi tiszteletre méltó széke.” Atyja „elhunyta után pedig ünnepélyes formák között egyhangúlag megválasztották R. Chajim Cvi-t főrabbinak és apja koporsójába kiáltották be a szokásos מִזְל טוֹב-ot.”⁶¹ E temetések során a *rebbé*jüket vesztett hívek, akik sajátos közösséget hoztak létre, aktív részvételükkel biztosították a felavatott új *rebbét* tisztségében való megerősítéséről, az elhunyt *cádik* hagyományainak továbbvitelét célzó törekvésének a zarándoktömeg részéről történő elismeréséről, amint azt 1930-ban a *dési rebbe* temetése kapcsán is leírták. „A heszpedök”⁶² befejezésével a hívek vállukra vették a koporsót és megindultak a temetőbe. A koporsót elhelyezték a sírba, amelybe a hívek előbb kvitliket dobtak, majd az egész

⁵⁵ Zsidó Újság 1926. jan. 29./ 1–3.

⁵⁶ Szepesi István 60 éves gazda – Négyessiné 65 éves volt háztartási alkalmazott, Bodrogkeresztúr, in: DOBOS 1970. 216.; vö.: a belzi rebbe, Reb Jiszráel Dov Rokeach temetésén 1926-ban egy keresztény földbirtokosról írt a varsói Moment című lap, aki a temetésen be kívánta mutatni egészséges fiát, aki-ről az orvosok már lemondtak, mielőtt a rebbéhez fordult volna. A rebbe ugyanis azt tanácsolta neki, hogy utazzon át Bécsbe, és az Isten majd megsegíti. Zsidó Újság 1926. nov. 19. 5.

⁵⁷ Írta Lénárth József 1936-ban megjelent könyvében. Idézi: ORBÁN 2004. 81.

⁵⁸ Zsidó Újság 1937. máj. 14./ 5.

⁵⁹ A rebbenél élete során tett látogatások alkalmával is megjelenő kéréscédulákat, amelyet a temetésre zarándokolóknak írtak.

⁶⁰ Zsidó Újság 1937. máj. 14./ 5.

⁶¹ Zsidó Újság 1926. jan. 29./ 1–3.; ill: Mázl tov! = Jó szerencsét! – üdvözlés, gratuláció és az új feletti öröm kifejezése az új kezdetével járó életfordulós rítusok során.

⁶² Heszped: a halott érdemeit méltató beszéd.

sírhantot palesztinai földdel töltötték meg. – תנצ"ח⁶³ A temetési szertartás után a rabbik az újonnan megválasztott dési rabbinak⁶⁴ kvitlit adtak és rebbenek avatták. A kvitli-adás, majd az ezt követő imádkozás másnap estig tartott.”⁶⁵

E sírhelyek, mint szakrális helyek viszonylag korán öltöttek intézményesült jelleget. A vallástörvény szerint a temetéstől számított egy évig nem szokás a sírhelyet látogatni, sem azon sírkövet emelni. Egyik magyarázat szerint azért, mert a sírkő megtisztelés, ez pedig a gyászév alatt csak fájdalmat okozna, a másik magyarázat a sírkő emlékeztető funkcióját emeli ki, amely a gyászév alatt még nem válik szükségessé.⁶⁶ Az első magyarországi *chászid udvart* létrehozó *rebbe*, Mose Teitelbaum (1759–1841) *ohleljének* a felállításáról ugyanakkor 1841-ben a halálát követően már három hét múlva határozatot hozott az újhelyi *Chevra Kadisa*⁶⁷ választmánya. Az épület bejáratánál szedendő belépti díjat pedig 1842 tavaszán 18 váltókrajcárban állapította meg.⁶⁸ A munkácsi rebbének, aki végakarataiban hagyta meg, hogy elhunytakor gyászbeszédet ne mondjanak felette, valamint a cádik vagy gáon jelzőt se használják rá a temetésén, „a cz’voója⁶⁹ előírása szerint a sírkövet nyomban a siv’óh⁷⁰ után kellett felállítani. Ennek értelmében kedden Iszür Chag⁷¹ délután avatták fel a síremléket (...) A cz’voó-ja szellemében gyászbeszéd nélkül – csupán t’hillim⁷² recitálása mellett – folyt le a maczévó-állítás, mely kegyeletes aktushoz 20 idegen rabbi is megjelent, a kegyelettevő közönség száma pedig meghaladta a kétezret.”⁷³

Másutt a *sátor* építése a sírkőavató ünnepélyes gesztusaként jelent meg, mint a *hodászi rebbének*, Reb Áron Saje Fischnek, a híres nagykállói Reb Jankev Fisch unokájának esetében. „A síremlék felavatásán megjelent rabbik megható beszédeit és az elhunyt fiának emlékezését megindulva hallgatta a gyászoló közönség. A Chevra-Kadisa a helyszínen rögtönzött gyűlésen elhatározta, hogy azonnal hozzáfog a sír felett emelendő sírház – Ojhel – építéséhez, hogy hívő chászidoknak alkalmuk legyen kegyeletüket a sírnál leróni.”⁷⁴ E kegyhelyek azonban gyakran szűkösnek bizonyultak a látogatások intenzitásához viszonyítva.

⁶³ Tóhi nafsó crurá bicror hachájim. I. Sám. 25, 29. Legyen lelke bekötve az élet kötelékébe.

⁶⁴ Az elhunyt Paneth Jehezkél (–1930) legidősebb fiának, Paneth Jakabnak (–1944).

⁶⁵ Zsidó Újság 1930. jan. 3./5.; ill. hasonlóképpen avatták rebbévé 1937-ben a munkácsi Spira Lázár (Chájim Eliézer) utódát, Rabbi Báruch Rabinowitzot (–1998) is. BACSKAI 1997.

⁶⁶ Kicur sulchán áruach CXCX. 17. – GANZFRIED 1939. 1033.

⁶⁷ Szent Egylet, a zsidó közösségek végtisztesség biztosításával foglalkozó, elmaradhatatlan jótékonyági intézménye, legalapvetőbb vallási társulata. A zsidóság ugyanis a halott mielőbbi eltemetésében nagy jótéteményt lát. Halott-mosdatással, sírásással és mindazzal foglalkozott, ami az elhunytak megadandó tiszteletét biztosítja.

⁶⁸ GOLDBERGER 1908. 252.

⁶⁹ C’vää – végrendelet

⁷⁰ Sivá – a gyász hét, amely alatt a közösség a gyászházban keresi fel a sivát ülő hozzátartozókat.

⁷¹ Iszur chág – a zarándokünnepeket (pészách, sávuot, szukot) követő, félünnep (hol hámoéd) jellegű nap. Neve a Zsoltárok 118, 27.-ből ered.

⁷² T’hillim – zsoltárok

⁷³ Zsidó Újság 1937. május 14./5.

⁷⁴ Zsidó Újság 1928. febr. 3./10.

A sír és a közösség – a cádik-sírok mentalitástörténeti vonatkozásai

A sírlátogatások (*kéveróveszek*) e csoportja egyrészt *talmudi* előképen nyugszik, másrészt a *Sulchán áruch* vallástörvényi gyűjtemény egyik rítusmodelljével áll összefüggésben. Az *orthodox* zsidó sajtóban gyakran idézett *talmudi* helyként, már RÁSI⁷⁵ (1040–1105) ír arról, hogy a nagy emberek halálozási évfordulóján a környék zsidósága összejön és tudósaival az elhunyt sírjához vonul.⁷⁶ A *Talmudban* a krízis idején történő sírlátogatás kétféle magyarázattal jelenik meg. Az egyik szerint a látogató az *Örökkévaló* előtt olyan akar lenni, mint a halottak, amely által lealázottságát szeretné kifejezni. A másik nézet szerint azért látogatnak ki a hívek az elhunytak nyughelyére, hogy az elhunytak könnyörogjenek értük.⁷⁷ A *Kicur sulchán áruchban* az ilyen jellegű sírlátogatás a zsidó liturgikus újév (*ros hasáná*) s egyben a bűnbánati időszak kezdetének „vigíliáját” megelőző délelőttön tűnik fel. A „sachrisz (reggeli) ima után ki szokás menni a temetőbe leborulni az igaz jámborok sírjára,⁷⁸ alamizsnát⁷⁹ is adnak ott a szegényeknek, hogy serkentsék azokat a szent jámborokat, akik már a földben vannak, hogy szóljanak jó szót értünk az ítélet napján⁸⁰ – és azért is, mert az igaz jámborok sírhelye szent és tiszta hely, az onnan felhangzó ima inkább meghallgatásra lel, (...) a Szent⁸¹ – dicsértessék! – az ottan nyugvó igazak érdemében kegyelmet gyakorol.”⁸²

A sírhoz kötődő szakrális kisépitmény közösségi megítélését jól tükrözi a váci orthodox hitközség eljárósága által az orthodox sajtóban közzétett meghívó Reb Jesájá Silberstein gaon sírkőavatójára. „Nem őneki van szüksége emlékre – a Máászáj Lamelech szerzője halhatatlan – hanem számunkra legyen a sírkő emlékeztető, idézze fel előttünk nagy gaonunk erényeit, Tótáját és példaadó valóságát. (...) Jőjjenek el tehát testvéreink, hogy velünk együtt hódolhassanak nagy emlékezetének, és hogy megálljunk azon a megszentelt helyen, ahol kiönthetjük szívünket s könnyebbülést szerzünk magunknak abban a tudatban, hogy a nagy gaon, aki életében sokezer testvérnek hozott segítséget fohászával, szószólónk lesz most is.”⁸³

A *chászid rebbék*, *cádikok* sírja fölé ezért *ohelt* emelnek, ami hajlékot, sátrat jelent. Ez az oszlopokon álló féltetőtől a kisházszerű építményekig eltérő formát

⁷⁵ Betűszó Rabbi Slomo ben Jichák nevéből, aki francia területen tevékenykedő tudós volt. Számos mérvadó szövegmagyarázatot írt.

⁷⁶ Talmudi kommentár a Jevámot 122b oldalához.

⁷⁷ Talmud, Táánit 16a.

⁷⁸ A héber szövegben: *kivréj hacádikim* = a cádikok sírjai.

⁷⁹ A héber szövegben: *cedáká* = jótétemény, amelynek különböző formái, fokozatai lehetnek.

⁸⁰ A héber szövegben: *jom hadin* = jom kipur, az engesztelőnap, más néven hosszúnapi, amikor mindenkinél érdemei és bűnbánata szerint megpecsételtetik a sorsa a következő esztendőre.

⁸¹ Értsd: az Örökkévaló.

⁸² *Kicur sulchán áruch* CXXIX; 13. – lásd: GANZFRIED 1934–1937. 728–729.

⁸³ Zsidó Újság 1931. ápr. 24./ 9.

ölthet, és több sírt (amelyekre *kvitli*-ládát helyezhetnek⁸⁴) is magába foglalhat. A 20. század elejéről Hunzdorf (Hunfalva), Kálló (Nagykálló), Liszka (Olaszliszka) és Újhely (Sátoraljaújhely) kapcsán több híradás vagy bírálat szól arról, hogy a helyi *szentegylet* (*Chevrá Kadisa*) csak belépődíj ellenében engedte a sírhoz a zárandokokat.⁸⁵

E sírokhoz kötődő zárandokgyakorlat Magyarországon viszonylag korán kialakult. Az *újhelyi rebbe*, Mose Teitelbaum sírjához a szomszédos megyék mellett a 19. század második felétől Galíciából és Oroszországból is érkeztek zárandokok a *jahrzeit* napján.⁸⁶ A 20. század elején e sírok látogatásának *chászid* zárandokgyakorlata közel állt a magyarországi búcsújárás korabeli formáihoz. Szekereken érkezők mellett vonatok, autóbuszok hozták a zárandokokat. „A Nyíregyházi Vidéki Kisvasutak beállítottak hat autóbust, – jelentik 1930-ban – amelyek csütörtök délutántól péntek délutánig szállították az utasokat a kállói zsidó búcsúra.”⁸⁷ Sokan jöttek az ország határán túlról, sőt még Lengyelországból s Romániából stb.”⁸⁸ „A reggeli vonatokon a Jahrzeitra utazók egész kocsiszakaszokat töltöttek meg, ahol talisz- és tefilinben⁸⁹ nyilvános i-tentiszteletet⁹⁰ végezhettek. Az országutak hangosak az autók, autóbuszok túlkölésétől.” – írja a Zsidó Újság a *liszcai jahrzeit*ről.⁹¹ „Mindenkinek az útja előbb a templomba⁹² vezet, ahol a rebbek áhítatos imája mellett végzi a reggeli i-tentiszteletet. Ezután indulás a kállói cádik sírja fölé emelt emlékhely (ajhel) felé, ahová a zárandoklás már egész éjszaka óta tart. Szerda estétől csütörtök estig szüntelenül ezrek és ezrek látogatták a szűk sírboltot.”⁹³ „A temető előtt a szegény emberek százai állottak s mindenkit, aki már imádkozott a temetőben a kállói cádik sírja fölé emelt házikónál (לחיה) megostromolták azzal a jókívánsággal, hogy jó eredményt érjen el (sollen alles güts gepajelt hubn) s ennek ellenében könyöradományt kértek, amit mindenki szívesen ad.”⁹⁴

⁸⁴ Ezekről mint építményekről viszonylag szűkszavúan szólnak a források, ezért e szempontból csupán recens vonatkozásaikkal foglalkozom a későbbiekben.

⁸⁵ Újhely: GOLDBERGER 1908. 255.; Hunfalva: Zsidó Újság 1929. jún. 28./ 8–9.; Kálló: Zsidó Újság 1929. márc. 29./ 4.; Zsidó Újság 1930. márc. 14./ 2–3.; Orthodox Zsidó Újság 1941. márc. 10./ 5.; Orthodox Zsidó Újság 1942. márc. 1./ 5.; Liszka: Zsidó Újság 1929. aug. 23./ 1–2.

⁸⁶ GOLDBERGER 1908. 253.

⁸⁷ Der Alter Kalever, Eizik Taub (1751–1821), az első magyarországi chászid rebbe halálozási évfordulójára, amely Mózes halálozási évfordulójára, ádár hónap hetedikére esik.

⁸⁸ Zsidó Újság 1930. márc. 14./ 2–3.

⁸⁹ Imalepelben és imaszíjakban.

⁹⁰ Istentisztelet – a vallási hagyományoknak megfelelően az orthodox sajtóban nem írták le az Örökévaló neveit, helyettük rövidítéseket használtak, amelyek így már nem számítottak a vallási törvény megszegésének, ugyanakkor a nemzeti nyelv átvételének sajátos példáit képezték.

⁹¹ Zsidó Újság 1929. aug. 23./ 1.

⁹² A zsinagóga szinonimájaként használt templom szó a korabeli nemzeti nyelv használatát szorgalmazó reformtörökvésekbe illeszkedik. Ma megtévesztő fogalomnak számít, – annak ellenére, hogy a zsinagógákat a hagyomány a Szentély szétszórásbeli (gálutbeli) szellemi utódainak tekinti –, ugyanis a templom szóval az elpusztult jeruzsálemi Szentélyt jelölik, amelynek a gálut alatt nem lehet mása, s a benne végzett tevékenységek sem folytathatók egykori formájukban.

⁹³ Orthodox Zsidó Újság 1941. márc. 10./ 5.

⁹⁴ Zsidó Újság 1929. márc. 29./ 4.

„A cádik sírja fölé emelt házikóban (אודל)⁹⁵ rettenetes forráság és tolongás.”⁹⁶ – írják a liszcai évfordulóról. Kállón hasonló a helyzet: „a zarándokok száma alatta maradt a múlt évinek – számolnak be az 1942-es kállói *jahrzeit*ről – (...) Így is egész délelőtt rettenetes tülekedés volt az ajhel-ban, a sírboltban. Mégis, amikor egy-egy rebbe érkezett oda, nagynehezen helyet szorítottak. Az a köz-óhaj nyilvánult meg, hogy a kállói Chevra, amely rendületlenül beszedi az 1 P belépti díjat, a jövőben gondoskodjék arról, hogy turnusokban mindenki bejuthasson a sírhoz. De csak 1–2 percre. Mert hiszen az imákat és zsoltárokat a sírbolton kívül is el lehet végezni.”⁹⁷ „Megható látvány, mint az emberek lent az ajhel-ban – a sírhoz vezető lépcsőkön – ülnek órák hosszat s elkeserű ki-ki búját-bánatát; közben elmondják az egész Tehillimet.”⁹⁸ „A szent cádik sírján közelebb érzi magát a hívó a Sors Intézőjéhez és elsírhatja Teremtő I’tenének bánatát, elimádkozhatja legszentebb fohását, kibeszélheti magát a Mindenhatóval...”⁹⁹ „Mindenkinek fáj valami, mindenki szeretné szívét kiönteni Reb Eizik sírjánál, mindegyiknek van valami szíve mélyében rejtvegetett s csak a cádik sírjánál megnyilatkozni akaró *bákoso*-ja.”¹⁰⁰

E sírok látogatása, az egyéni krízissel összefonódó emlékezés nem csak a halálózi évfordulóhoz vagy a bűnbánati időszakhoz kapcsolódik, közösségi krízisrítusokként szintén feltűnik. A halálos beteg munkácsi (*munkacser*) rebbéért 1937-ben éjszakánként a zsidók százai imádkoztak a rebbe apjának és nagyapjának a sírjánál. Budapesten, Prágában, Krakkóban, Dynowban, Lizenszkben és Nagykállón szintén folyamatosan imádkoztak a cádikok sírjainál a felépüléséért, ahogyan jeruzsálemi hívei is ezt tették a Sírátófalnál (*Kotel máárávinál*),¹⁰¹ ahol a hagyomány szerint a *Sechina* folyamatosan jelen van.

A sír és épített környezete

A *chászidizmusnak a rabbinikus zsidósághoz való közeledésével* számos olyan személy sírja is közösségi jelentőségű cádik-sírrá vált, akik körül *chászid udvar* nem alakult ki. Ezek a cádikok többnyire elhunyt rebbék,¹⁰² *jesivát* (talmudiskolát)

⁹⁵ ohel

⁹⁶ Zsidó Újság 1929. aug. 23./ 1–2.

⁹⁷ Orthodox Zsidó Újság 1942. márc. 1./ 5.

⁹⁸ Zsidó Újság 1931. márc. 3./ 1. – Tehillim = zsoltárok, értsd: végig a 150 zsoltárt, azaz a Zsoltárok könyvét.

⁹⁹ Orthodox Zsidó Újság 1941. márc. 10./ 5.

¹⁰⁰ – vákása = kérés; Zsidó Újság 1929. március 29./ 4.

¹⁰¹ BACSKAI 1997.

¹⁰² Ma széles körben ismert magyarországi rebbék: Bodrogkeresztúr: Sáje Steiner [Sájele Keresztírer] (1851–1926), Budapest: Simon Oppenheimer (1753–1851), Makó: Mose Vorhand (1880–1944), Nagy-kálló: Eizik Taub [Alter Kalever] (1751–1821), Olaszliszka: Friedmann Cvi Hersele (1808–1874), Sátorajaujhely: Mose Teitelbaum (1759–1841). Határon túlról: Bustyaháza: Mordecháj Leifer [Mordchele Nádvorner] (1826–1894), Dész: Jecheszkiel Paneth (1783–1845), Menachem Mendel Paneth [Mendele Dész] (? –1873), Mose Paneth (1885–1903), Jechezkiel Paneth (? –1930), Hunfalva: Smuél Rosenberg (1842–1919), Kurima: Mechele Twersky [Mechele Küremer], Máramarosziget: Chánánjá

fenntartó *orthodox* rabbik,¹⁰³ esetleg mártírok¹⁰⁴ voltak, de tartozhattak a *lámedvov cádíkim*¹⁰⁵ (a világot érdemeivel fenntartó 36 igaz ember) vagy pedig az egyén elhunyt hozzátartozói közé is. Ez a sírhelyek látogatottságának és építményeinek változatosságát eredményezte. E tekintetben a *sátor, hajlék* szó viszonylag tág értelmezést nyert. Az *ohel* egyrészt jelenthet kis házat, mely egy vagy több sír felett épül, védve azt az időjárás viszontagságaitól. E sírbolt a földbe is sülyedhet, mint a *kállói rebbe* fekvő sírkövét borító, vagy a pozsonyi *Chátám Szofér*¹⁰⁶ és más *cádíkok* II. világháborút követően ideológiai megfontolású városrendezési okokból föld alá került temetőrészei.¹⁰⁷ E hajlékot másrészt a sírkő folytatásaként a sírt burkoló márványlapok is képezhetik, amelyek az elhunyt sírjánál elhelyezett kőrécédulák tároló ládájává válnak. Némely sír felett azonban *ohel*ként oszlopokon álló féltető húzódik, amelyet alul kerítés övez, esetenként a sírt borító bádogburkolat folytatásaként.¹⁰⁸ Ezek az épületek, építmények mind anyaguk, mind kivitelezésük igényességének, puritánságának tekintetében igen eltérők. Téglből ugyanúgy készülhetnek, mint betönből-kiöntött kerítéselemekből. Faluk lehet vakolt vagy vakolatlan, némely esetben pedig kövekkel burkolt. Díszítettségük, színviláguk szintén eltérő. A féltető-szerű építmények pedig ugyanúgy készülhetnek fémből, mint hullámpalából és fából. Jellegetük inkább rendeltetésük határozza meg. Az épületeknek ma gyakori tartozékai – az üdölkalmatosságok mellett – a könyvespolcok vagy könyvszekrények, falra helyezett imaszövegek, perselyek, valamint a gyertyagyújtásra kialakított helyek, felületek. Ez utóbbiak lehetnek falba sülyesztett vakablakok, mint az *Alter Kalever* (Eizik Taub /1751–1821/) *oheljének* esetében, külön bádogfülkék, mint Pesten Simon Oppenheimer (1753–1851) és a makói Mose Vorhand (1880–1944) sírjánál, vagy falra helyezett mécses tartók, *kvitli*-ládákat burkoló fémlemezek, mint az *újhelyi rebbe* (Mose Teitelbaum /1759–1841/) és más környékbéli *ohel*ek esetében. Némely *rebb*e *oheljében* festett sírkövek találhatók, mint Sátoraljaújhelyen és Olaszliszván, másutt viszont a zarándokok szakrális

Jom Tov Lipe Teitelbaum (1836–1904), Chájim Cvi Teitelbaum [Chájim Hers] (1879–1926), Mezőkászony: Jozsef Rottenberg (1853–1911), Munkács: Elimelech Spira (?–1841), Cvi Hirsch Spira (?–1913), Nagyszőlös: Báruch rabbi (1703–1792), Szatmárnémeti: Jekutiél Juda Grünwald (1849–1920).

¹⁰³ Vö.: ORBÁN 2004. 17–161.

¹⁰⁴ Az egyik legrégebbi a makói Naftali ben Dávid, aki 1779-ben (5539. chesván) a közösséget kollektíven érintő gyilkosság alaptalan vádját magára vállalta, a makói *communitas judeorum*ot fenyegető megtorlást elkerülendő. A mártírhálált szenvedő „szent férfiú” (is káros) sírja ezt követően máig jelentős közösségi zarándokhellyé vált. Marosvidék 1927. szept. 07./ 2.; Csongrád Megyei Hírek Reggeli Délvilág 1971. febr. 14./ 8.; ill. TÓTH 1996. 38, 40.

¹⁰⁵ A lámedvov cádíkok szintén megjelentek, az egyik legismertebb Reizel, a *kállói lámedvov rebbe*ben, Jiszroél Chájim rabbi felesége. <http://www.yarzeit.com/reizel.htm> /letöltés ideje: 2004. 11. 18./ Sírjánál fiatal chászid házaspárok az esküvőt követően gyermekáldásért szoktak imádkozni. (Markovics Zsolt főrabbi szíves közlése)

¹⁰⁶ Schreiber Mózes (1762–1839)

¹⁰⁷ HARASZTI 2004. 67., Salner 2002. 7–8. <http://www.slovakheritage.org/People/chatamsofer.htm> /2005. 05. 03./

¹⁰⁸ Ez azonban nem jelenti a sírhely közvetlen elfedését, az ugyanis nem része az *orthodox* hagyományoknak. A *kvitli*-ládák többnyire közvetlenül a sírhely földje fölé borulnak, miközben aljuk nem készül.

graffiti-jei borítják a sírköveket, sokszor a feliratok közötti üres helyeket is kitöltve. E sírházak padlóit gyakran betonnal, márvánnyal vagy csempékkel burkoltak, de arra is akad példa, mint a tokaji *ohel* esetében, hogy pusztán tető alá vont falak övezik a sírokat, amelyek homokján gyűjtják meg az emlékezés mécseseit, helyezik el a látogatók kérés-céduláikat.

A nők és a férfiak ima-terének elkülönítése, többnyire a nők *ohelen* kívül kijelölt helyével történik meg, olykor viszont férfi hozzátartozóik mellett állnak, vagy félreesőbb helyre vonulnak. A *kohaniták* (a Szentélyben szolgálatot teljesítő egykori papok leszármazottai) *cádik*-sírlátogatásaik során – mivel a temetőbe való belépés számukra rituális okokból tilalmas¹⁰⁹ – vagy a temető kerítésén kívül maradnak, az *ohel*hez közel, amelyhez többnyire közel esik a *kohanita* kapu is, vagy az *ohel* építése során rájuk is tekintettel voltak.¹¹⁰ A *kohanita* kapunál a temetőtől elkülönített ösvény (*derek kohánim*) vezet a *cádik* nyughelyének falán lévő ablakhoz, vagy pedig maga az *ohel* ablakkal ellátott egyik fala képezi a kerítés egy szakaszát, ahol a *kohaniták* is elmondhatják imáikat.

E kiemelt sírhelyek némely esetben megjelennek a település utcaneveiben is. Bodrogheresztúron „*Reb Jesajele / Temető ut*” feliratú – valószínűleg a zárandokok által elhelyezett – tábla jelzi a sírlátogatók által követendő irányt a település főutcáján, Sátoraljaújhelyen pedig a temető mellett húzódó utca a Zárandok utca nevet viseli, Makón a felújított orthodox zsinagóga a Vorhand Mózes téren található.

A sír, mint mnemotechnikai hely – „cion”

A *cádikok* sírhelyei kulcsfontosságúak az odalátogató személyek és a külföldön otthont talált, Magyarországról elszármazott közösségek életében. E szent és tiszta helynek számító sírok¹¹¹ fölé emelt épületek gondozása a leggyakoribb helyhez kötődő közösségi igénynek, kezdeményezésnek tekinthető. Ezek azonban síronként, közösségenként eltérőek. Grosz Saje rabbi, a keresztúri rabbi fia, például első visszalátogatása során, 1964-ben hozatta rendbe Saje Steiner, a *Keresztírer* lerombolt *oheljét*, majd ezt követően évente Magyarországra látogatott.¹¹² Az *új helyi rebbe* sírja felett álló hajlékot a *szatmári* közösség viszont 1991-ben építette újjá, egy modern kőfalú, a régi épület elemeit is felhasználó *ohelre* cserélve. Ezt az 1990-es évek elején az olaszliszka, bodrogheresztúri és makói *cádik*-síremlékek renoválása követte. Ezekhez némely közösség esetében, ahogyan Makón is, új *ohel*ek emelése társult, amelyek a közösségek tisztelt személyeinek vagy néhány család rabbi-felmenőinek nyughelyét borítják.

¹⁰⁹ Kicur sulchán áruach CCII. 1–16. – lásd: GANZFRIED 1939. 1040–1048.

¹¹⁰ A Kicur sulchán áruach ugyanakkor megjegyzi, hogy némely *kohaniták* úgy tartják, hogy a *cádikok* sírja nem teszi őket tisztátalanná. A vallástörvény ezt olyan tévedésnek tekinti, amely végzése megakadályozandó. Kicur sulchán áruach CCII. 14. – lásd: GANZFRIED 1939. 1047.

¹¹¹ Kicur sulchán áruach CXXIX; 13. – lásd: GANZFRIED 1934–1937. 728–729.

¹¹² Bacskai Sándor szíves közlése.

E hely közösségi jelentősége a létről alkotott vallási értelmezéseken keresztül érthető meg. A földi lét ugyanis „csak előcsarnoka a jövődő-életnek...” (Misna, Pirké ávot 4. 21.) Az evilági lét – *olám háze*, a földön való élet – a halált követően az *olám hábában*, az eljövődő világban folytatódik.¹¹³ Ezért a sírlátogatás és – az Örökkévalóhoz intézet kérésekben közbenjáróként, vagy érdemeit tekintve hivatkozási alapként megjelenő – ott nyugvó *cádik* kulcsfontosságú a visszazarándokoló közösségek, illetve egyének tudati folyamataiban.¹¹⁴

„Valamiképpen a rebbe tartja össze ezt a közösséget, (...) [ez] az ő személyéhez kötődő közösség, – meséli egy budapesti *neológ* rabbi, aki egy évig B'né Brákban a *belzi rebbe* egykori bizalmas hívénél lakott – (...) azok a rebbéhez mennek, akik nem, talán a rebbe emléke is fenn tudja tartani a közösséget.” Ez meghatározza a zarándok által használt, emlékezetben őrzött terek hierarchiáját is. „Egyetlen helyhez kötődnek, – másodlagos interpretációként meséli e *neológ* rabbi – a rebbéhez kötődnek. (...) Nem érdekli őket se Magyarország, se Nagyikálló, se Szatmár, se Bodrogkeresztúr, semmi.¹¹⁵ A rebbe sírja? Az más! Az egy szent hely. Hogyha a sír nem ott van [ahol a rebbe életében tevékenykedett], akkor nem mennek oda.” A rebbe sírja a közösségi kiadványokon és emléktáblákon többnyire *cionként*, vagyis *viszonyítási pontként*, a követendő irány megadójaként jelenik meg.¹¹⁶ A sírnál ugyanis a megemlékezés mellett környezetük ismert problémáiban és saját kríziseikben kéri a *cádik* közbenjárását, vagy hivatkoznak annak érdemeire az Örökkévalóhoz intézett imák során, amelyet a kérőcédula (*kvitli*) elhelyezése követ. A hely fontosságát sugallja az egyik legkonzervatívabb *chászid* közösség zarándokgyakorlata is. Az USA-ban élő *szatmári chászidok* közösségük szegényebb tagjainak útját ugyanis évente egyszer közösségi adományokból fedezik, hogy ők is imádkozhassanak a rebbe sírjánál sorsuk jobbra fordulását.

E sír elmaradhatatlan része a zarándokfotóknak. Ezek többnyire pusztán a sírról vagy az ott lévő más imádkozókról készülnek, ritkább esetben a látogatót vagy a hozzátartozóit is megörökítik az *ohel* előtt. Hasonló képek tűnnek fel a külföldi *chászid* sajtóban, amely Makó esetében például képeket közöl a leszármazottak és a virtuális közösség sírlátogatásairól, a hátrahagyott zsinagógában végzett rítusokról, valamint a Mose Vorhand rabbi *jahrzeitjaira* (halálzási évfordulóira) eső *Világtalálkozókról*, melyek a közösség és a Makón nyugvó rebbe archív fotóival egészülhetnek ki.¹¹⁷ E síroknál helyezik el a közösséghez tartozó

¹¹³ FLESC 1911. 129, 131.

¹¹⁴ Többek között a közép-kelet-európai *cádikok* *jahrzeitjainak* áttekintésével is e célra készült honlap foglalkozik: www.yarzeit.com; www.famousrabbis.com; www.famousrebbes.com; www.yarzeit.org

¹¹⁵ Ettől eltérő tereptapasztalatok is akadnak, makói elszármazottak közül némelyek ma is követik a város életét az Internet révén. (Urbancsok Zsolt szíves közlése) Pápai és újhelyi zarándokoknál szintén tapasztalható érdeklődés a hátrahagyott település után, ami azonban egy zsúfolt ütemű látogatással társulva kevésbé jut kifejezésre. (Bacska Sándor szíves közlése)

¹¹⁶ A szó másik jelentése ugyanis sírhely.

¹¹⁷ Kol haolám kulo (כל העולם כולו) The Whole Word, heti rendszerességgel megjelenő magazin (מגזין חדשות שבוע מצולם לציבור החרדי) (New York – Canada) 2003. jún. 13./ 18–19., és 2004. jún. 04./ 24–25.

emlékezet tárgyiasult formáit is, a falakon az imaszövegek mellett a sír fenntartására áldozó családok emléktáblákon örökítik meg a *Vézkorszakban* mártírhaltalt hozzátartozóikat, vagy a közösségért és a zarándokhelyé vált sír fennmaradásáért tevékenykedett elhunyt kiemelkedő személyek emlékét.

A tisztelet megnyilvánulásának általános vonásai felől

Ez az áttekintés csupán problémafelvetés, korántsem tekinthető a vizsgált jelenség átfogó magyarországi ismertetésének. Célja sokkal inkább egy új jelenség bevonása a magyarországi szakrális kisépítmény-kutatás látókörébe. Ez bár számos tekintetben formai hasonlóságot mutat más vallások elhunyt személyekhez, kiemelt sírhelyekhez kapcsolódó gyakorlatának mentalitástörténeti vonatkozásaival¹¹⁸ és a profán párhuzamok kultuszaival,¹¹⁹ elsősorban a közösségi tisztelet általános vonatkozásai felől válik jelentőssé.¹²⁰ A magyarországi zsidó népi jámborság által szentéletűnek tekintett személyek sírjain emelkedő emlékhelyek, szakrális építmények a tisztelet ezen formában történő megnyilvánulásainak a feledésbe merült magyarországi vidéki zsidó vallásossághoz tartozó párhuzamai. Ahogyan a térség más szakrális kisépítményeit, ezeket sem lehet szigorúan az esztétikum normatív kategóriái, a művészi érték és művészeti korstílusok szerint megítélni, besorolni. A díszítés gazdagsága mellett ott áll a puritán példák sora is. Ezeket az építményeket elsődlegesen a betöltött funkciójuk határozza meg: szent helyek, ahol az ima hatásosabb, ahonnan-a-kérés-hamarabb meghallgatásra lel. Ugyanakkor a közösségek mnemotechnikai helyei is, a közösségi emlékezet térbeli és tárgyi sűrítvényei – az ott nyugvók hagyományait a közösség által legitimált módon folytató leszármazottakkal együtt – a közösség tudati összetartói. Kialakításuk így elsősorban a hozzájuk kapcsolódó, egymástól sok tekintetben eltérő, Magyarországról elszármazott *orthodox*, *chászid* közösségek igényeitől és lehetőségeitől függ. Esetükben azonban megfigyelhető az, amely más magyarországi szakrális kisépítmények tekintetében csak írott forrásokban vagy a vallási újjáéledés új formáiban érhető tetten: a szakrális teret alakító közösségi igények feltűnése, a szakrális kisépítmények használatának folyamatosan változó módja és az ehhez kapcsolódó tudattartalmak összessége.

¹¹⁸ BROWN 1993. SÁGHY 2003.

¹¹⁹ KERESZTESNÉ VÁRHEGYI 2000. 189–197.

¹²⁰ A zsidóság és a kereszténység vallási néprajzi kutatásánál célszerűnek tartom, hogy egymástól független, párhuzamosan jelen lévő alternatívákról beszéljünk, melyek a történeti hatásoknak és a csoportszerveződés társadalmi és kulturális változásainak egyaránt ki voltak, ki vannak téve. Az a megközelítés ugyanis, amely a zsidóságot a kereszténység változatlanúságba merevedett előzményeként szemlélné, a kutatást nem vinné közelebb a jelenségek mélyreható megismeréséhez. Vö. HELLER 2000.

Irodalom

BACSKAI Sándor

- 1997 A Spirák története, avagy egy galíciai rabbidinasztia Magyarországon, *Szombat* 1997 április. <http://www.szombat.com/archivum/regi/h9704b.htm>

BILU, Yoram

- 2001 A Moroccan Jewish Shrine in Israel. In: *The Life of Judaism*. Edited by Harvey E. Goldberg. Berkeley, University of California Press. (195–212.)

BORSÁNYI-SCHMIDT Ferenc

- 2003 Chaszidizmus – a zsidó misztika újkori virágzása, *Remény* 2003/ 3. (32–36.)

BROWN, Peter

- 1993 *A szentkultusz kialakulása és szerepe a latin kereszténységben*. Budapest, Atlantisz.

BUBER, Martin – Pfeiffer Izsák:

- 1943 *Száz chaszid történet*. Budapest, Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége.

DOBOS Ilona:

- 1970 A „csodarabbi” a magyar népmondában. *MIOK Évkönyv* 1970. (211–221.)

FÉNER Tamás – SCHEIBER Sándor:

- 1984 „...és beszélj el fiadnak...” Zsidó hagyományok Magyarországon. Budapest, Corvina.

FLESCH Ármin:

- 1911 A halál zsidó szempontból, *IMIT Évkönyv* 1911. (122–142.)

GANZFRIED, Slomo, rabbi:

- 1934–1937 Kicur sulchán áruch (קצור שלחן ערוך) A Sulchán aruch kivonata a szöveg mellett közölt magyar fordítással. II. kötet, A sabbosz és ünnepek szabályai (דיני שבת ויום טוב) Várpalota, Ford. és kiad. Dr. Singer Leó főrabbi.

1939. Kicur sulchán áruch (קצור שלחן ערוך) A Sulchán aruch kivonata a szöveg mellett közölt magyar fordítással. III. kötet, családi törvények (דיני משפחה) Várpalota, Ford. és kiad. Dr. Singer Leó főrabbi.

GOLDBERGER Izidor:

- 1908 Zsidó bucsú Ujhelyen, *IMIT Évkönyv* 1908. (251–256.)

HARASZTI György:

- 2004 Mauzóleum Pozsonyban. Chátám Szófér síremléke a „föld alatti” temetőben, in: *História* 2004/ 2–3. (67.)

HAUMANN, Heiko:

- 2002 *A keleti zsidóság története*, Budapest, Osiris.

HELLER Ágnes:

- 2000 *A zsidó Jézus feltámadása*. Múlt és Jövő Könyvek, szerk.: Kőbányai János, Budapest, Múlt és Jövő.

KELEMEN Adolf:

1906 Jeruzsálemi utam. *IMIT Évkönyv* 1906. (176–204.)

KERESZTESNÉ, Várhelyi Ilona:

2000 Egy kultusz metamorfózisai. A kultuszképződés modellje a debreceni Csokonai-kultusz fejlődésében. In: Kalla Zsuzsa (szerk.): *Az irodalom ünnepei. Kultusztörténeti tanulmányok. A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei* 9. Budapest, AGROINFORM. (188–197.)

KRAUSZ Sámuel:

1902 Átoktáblák, *Ethnographia* 1902. (145–156.)

KUNIN, Seth:

1998 Judaism. In: Holm, Jean – Bowker, John: *Sacred Places. Themes in Religious Studies Series*. First published in 1994. Reprinted 1997, 1998. London, Printer. (115–148.)

OLÁH János:

1999 *Judaisztika I. Ünnepek, emléknapiok, gyász- és böjtnapiok, nevezetes napok*. Budapest, Filum.

ORBÁN Ferenc:

2004 *Magyar zsidó zarándokkönyv*, Budapest, Chábád Lubávics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület.

POSNER, Zalman I.:

1994 *A zsidó gondolkodásmód. Hogyan látja a chaszidizmus a ma világát?* Budapest, Chabad Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület.

SÁGHY Marianne:

2003 *Versek és vértanúk. A római mártírkultusz Damasus pápa korában*. Budapest, Paulus Hungarus – Kairosz. (366–384.)

SALNER, Peter:

2002 *Pamätník Chatama Sofera, Chohmes (סוּפֶר) Časopis Slovenskej a Českej únie židovskej mládeže. I/X. (7–8.)*

TÓTH Ferenc:

1996 *Makói temetők. A Makói Múzeum Füzetek* 83., Makó, József Attila Múzeum.

Norbert Gleszer

GRAVES OF WONDER RABBIS IN HUNGARY AS SACRED PLACES

The shrines at graves of wonder rabbis of the hasidic movement in Hungary have not been studied so far by the researchers of Hungarian ethnology of religion. Their characteristics and the community's expectations connected to them are fairly diverse. The most significant graves are still popular places of pilgrimage. They have become sacred places as a result of the influence of the people who are buried there. Prayers and petitions said at that place are considered more effective. The buildings were mainly built to protect the tombs. Their name originates from the Hebrew word for "tent". Their artistic elaboration, structure and form are various: small houses, huts with single-sloped roof or a marble chest forming a part of the tomb. They are made of different materials: brick, stone, corrugated asbestos, wood, tin, concrete fence. It is their function that is the most important and not the normative categories of aesthetics, artistic value or the style of the era.

They are significant memorials of orthodox Jews emigrated from Hungary. Most of them have been renovated. There are many tombs beside which you can find memorial tablets, candle holders, prayer books or texts of prayers and boxes for notes of requests. The graves appear on photos of pilgrims and in articles in foreign orthodox newspapers.

1. kép: A tokaji új zsidó temető ohelje, Duved Schück (–1889) és Strasser Akiba (–1924) nyughelye. (Tokaj, 2004)

2. kép: Ohel Deutsch Mózes (1844–1931) rabbi sírja felett Salgótarjánban – (adatközlői fotó)

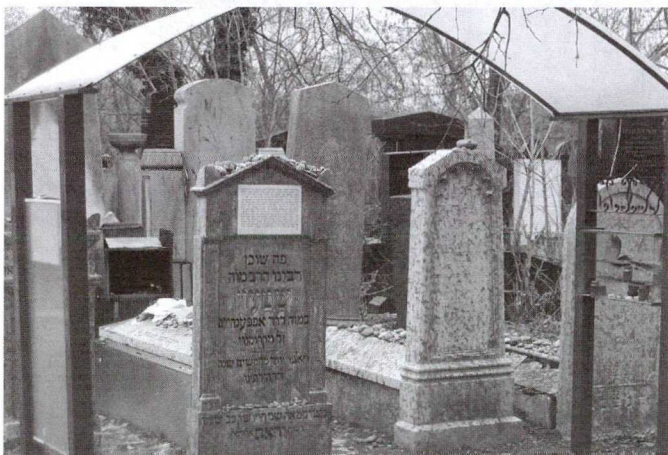

3. kép: Ohel Mose = Mózes sátra – Mose Vorhand (1880–1944) makói orthodox főrabbinak, az Ohel Mose szerzőjének, valamint feleségének felújított ohelje. (Makó, 2004)

4. kép: A makói gáon,
Ullmann Salamon
(1826–1863), a Jeriát
Slomo szerzőjének
ohelje a jángori
temetőben. (Makó, 2004)
– „Cion hakados sel
haJeriát Slomo, zécher
cádik vekados livráchá,
zhutot jehi álénú!” – A
szent Jeriát Slomo
sírköve. Áldott legyen
az igaz és szent emléke!
Az ő érdemei legyenek
rajtunk! (a tábla felirata)

5. kép: Simon
Oppenheimer
(1753–1851) rabbi ohelje
a pesti Kozma utcai
neológ izraelita
temetőben. (Budapest,
2004) – fotó: Major
Balázs

6. kép: Reich Koppel
(1838–1929) orthodox
rabbi, felsőházi tag
ohelje a Csörsz utcai
régí orthodox
temetőben Budán.
(Budapest, 2004) – fotó:
Major Balázs

7. kép:
Eizik Taub (1751–1821), az Alter
Kalever, a kállói rebbe oheljének
felújított előtere. (Nagykálló, 2003)

8. kép:
A kállói rebbe földbe süllyesztett
sírboltja. A sírkő a helység régi zsidó
temetőjére jellemző fekvő sírkő,
tetején mécsesekkel, a zarándokok
által hátrahagyott kavicsokkal, az
emlékezés köveivel és
kérőcédulákkal. (Nagykálló, 2003)

9. kép: Sáje Steiner (1851–1926), a Keresztírer, a keresztúri rebbe ohelje. (Bodrokkeresztúr, 2004)

10. kép: Az lizskai rebbe, Friedmann Cvi Hersele (1808–1874) ohelje. Középpütt a lizskai rebbe, mellette a felesége, távolabb pedig a vejük, Friedlander Chájim (–1904) sírköve. (Olaszliszka, 2004)

11. kép:

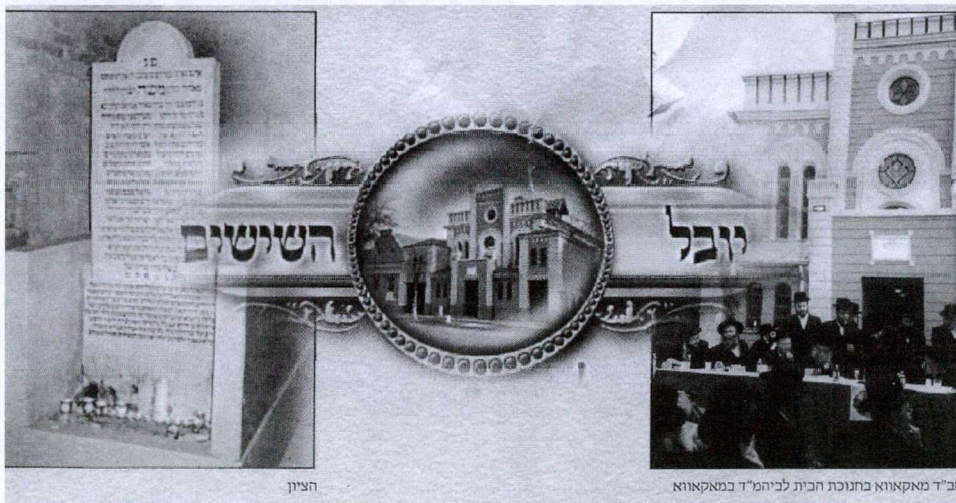
Mose Teitelbaum (1759–1841), az újhelyi rebbe, a Jiszmách Mose szerzőjének ohelje a felújítást megelőzően. A képen a rebbének és a feleségének, Cháje Szorának a sírja, valamint a rajta lévő közös kvitli-láda látható.

(<http://www.yarzheit.com/satmarrebbe.htm>)

12. kép:

Jovél hasisim – 60. évforduló., kép az ivrit nyelvű chászid sajtóban – a közösségi szimbólumként megjelenő helyek: balról Mose Vorhand sírköve és kvitli-ládája (A sírkő), jobbról a felújított makói orthodox zsinagóga, a 2002-es avató résztvevőivel (A makói bét-din feje a makói bét-hamidrás avatóján Makón), középpütt az aktuális évfordulót jelölő felirattal és a felújított zsinagóga stilizált rajzával.

(Kol haOlám Kulo 2004. jún. 4.)

הציון

אב"ד מאקאווא בחנוכת חבית לביהמ"ד במאקאווא

13. kép:
Az újhelyi rebbe
felújított ohelje, mellette
a szatmári chászidok
zarándokházaival.
(Sátoraljaújhely, 2003)

14. kép:
Derek kohánim –
zsoltárt mondó chászid
kohániták az újhelyi
rebbe oheljénél a
kohanita ösvényen az
5763. liturgikus év
jahrzeitjén.
(Sátoraljaújhely, 2003)

15. kép:
Imádkozó a makói
rebbe, Mose Vorhand
(1880–1944), az Ohel
Mose szerzőjének
oheljénél, halálának
50. évfordulóján az 5754.
liturgikus évben.
(Makó, 1994)
– fotó: Bacskai Sándor

16. kép:
Imádkozók az
újhelyi rebbe és
felesége sírjánál, a
rebbe halálozási
évfordulóján az
5763. liturgikus évben.
(Sátoraljaújhely, 2003)

17. kép:
„Makói zarándokok” New
Yorkból és Izraelből, Mose
Vorhand / Ohel Mose és
felesége sírjánál Makón, a
cádik 60. halálozási
évfordulóján az 5764.
liturgikus évben, a Makói
Zsidók Világszervezetének
Világtalálkozóján. A sírokon
200 liter űrtartalmú
kvitli-ládák láthatók, a rebbe
sírja felett pedig örökmécses
(nér támid) függ. (Makó, 2004)

18. kép: Az újhelyi rebbe, Mose Teitelbeum, a
Jismách Mose szerzőjének sírját – az imát és a
kvitli elhelyezését követően, távozás előtt –
lefényképező chászid férfi az 5763. liturgikus
évben az újhelyi cádik jahrzeitján.
(Sátoraljaújhely, 2003)

19. kép: Imádkozók Mose Schreiber (1762–1839), a Chátám Szofer szerzőjének és más cádikoknak a sírjánál a föld alá süllyesztett pozsonyi régi zsidó temetőben az 1990-es években. (Pozsony, fotó: Bacsikai Sándor)

20. kép: Imádkozó zarándokcsoport a felújított, föld alatti pozsonyi régi zsidó temető sírjainál 2001-ben. (Pozsony, fotó: Lackó András, www.sofar.hu)

A magyar nyelvterület különböző vidékein található települések szakrális kisépítményeit mutatja be néprajz szakos egyetemi hallgatók 2004. évi szemináriumi dolgozataiból összeállított kötetünk. Tanulmányaik stílusát, szerkezetét, módszerét szándékosan nem törekedtünk egységesíteni: témaválasztásukat, földolgozásuk módját és ennek szempontjait nem befolyásoltuk. Sokszínűségük érzékeltesse a jelenségek és a lehetséges megközelítés sokféleségét.

Szerzők: Badicsné Szikszai Zsuzsanna, Bihar Mária, Dávid Áron, Fábián Balázs, Gleszer Norbert, Iancu Laura, Kepe Zoltán, Kertész Péter, Klamár Sára, Kulik Melinda, Magyar Nóra, Németh Tibor, Szikszai Szilvia, Tóth Antal, a Szegedi Tudományegyetem BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének hallgatói a 2003-2004. tanév II. félévében, valamint G. Szabó Erzsébet és Grynaeus Tamás.

A szerkesztő, dr. Grynaeus Tamás, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének állandó vendégtanára, aki feleségével, dr. Szabó Erzsébettel együtt évtizedeken keresztül kutatta a szakrális kisépítményeket.

ISBN 978 963 482 870 9

SZEGEDI VALLÁSI NÉPRAJZI KÖNYVTÁR 19.
BIBLIOTHECA RELIGIONIS POPULARIS SZEGEDIENSIS